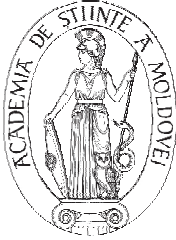

ISSN 1857-2294

Academia de Științe a Moldovei
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice

REVISTA

DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE
ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

2 (156)
2011

Chișinău, 2011

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor Moraru, doctor habilitat în științe politice

REDACTOR-ȘEF ADJUNCT

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE

Svetlana Ciumac, doctor în economie

COLEGIUL DE REDACȚIE

Gheorghe Paladi, academician al AȘM

Alexandru Roșca, academician al AȘM

Arcadie Ursul, academician al AȘM

Andrei Timuș, membru corespondent al AȘM

Teodor Dima, membru corespondent al Academiei Române

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Valeriu Mîndru, doctor în sociologie

Victor Juc, doctor în filosofie

Olga Găgăuz, doctor în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor în filosofie

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Tipul de revistă: categoria C

© Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei, 2011

Redactor: **Tamara Osmochescu**

Procesare computerizată: **Anastasia Maiskaia**

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul Integrare Europeană și Științe Politice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

Tipărit la "**Tipografia-Sirius**" SRL

Chișinău, str. Lăpușneanu, 2; Tel./fax: 23 23 52

Coli de tipar 14,0

Tiraj 150 ex.

CUPRINS

Alexandru Roșca	Institutul Integrare Europeană și Științe Politice: retrospectivă și actualitate	7
Ana Pascaru	Cercetările în domeniul filosofiei și practica instituționalizării lor în cadrul AȘM	20
Gheorghe Călcîi	Instituționalizarea sociologiei în cadrul AȘM: realizări și perspective	30
Lilia Braga, Elena Balan	Secția Științe Politice: 35 de ani de activitate	37
Olga Gagauz	Sectorul Demografie	49
Victor Juc	Secția Studii Europene	57
* * *		
Alexandru Roșca	Omagiu pentru un om de știință notoriu și o personalitate publică marcantă	61
Tatiana Rotaru	O viață trăită din plin (Interviu cu Andrei Timuș, membru corespondent al AȘM)	64
Svetlana Ciumac	Implementarea cercetărilor științifice instituționale ale membrului corespondent Andrei Timuș	71
Vasile Cocieru	Activitatea domnului Andrei Timuș la Redacția Principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești (ESM)	75
Tatiana Spătaru	Andrei Timuș – mentorul sociologiei din Moldova	77
Valeriu Mîndru	Devotament	80
Vladimir Blajco	Всегда на передовой	82
Elena Balan	Andrei Timuș: un univers al cutezanței, perseverenței profesionale și al responsabilității civice	87
Andrei Dumbrăveanu, Victor Mocanu	Andrei Timuș – împlinirea unui mediu individual	88
Iurie Caraman	Cugetări în timp despre membru corespondent Andrei Timuș	94
Olga Gagauz	Andrei Timuș – profesor și savant	97
Mihai Lescu	Doar trei crîmpeie de neuitat...	99
Maria Ciocanu-Cotorobai	Omul în cercetările sociale ale lui Andrei Timuș	102

FILOSOFIE

Lidia Troianowski	Panteon elitar în publicistica sturdziană	104
--------------------------	---	-----

SOCIOLOGIE

Andrei Timuș	Eficiența economiei, dezvoltarea socială – factori importanți ai creșterii activității sociale a populației	115
---------------------	---	-----

Vladimir Blajko, Valeriu Mîndru	Особенности стратификации современного молдавского общества	121
ȘTIINȚE POLITICE		
Yuri Josanu	Participarea politică: constituirea și consolidarea democrației participative	128
Галина Зеленко, Vladimir Anikin	Государство и процессы институционализации гражданского общества в посткоммунистических странах	139
Tatiana Bordei	Clivajul politic - reflecții conceptuale	153
STUDII EUROPENE		
Victor Juc, Veaceslav Ungureanu	Reconfigurarea structurii sistemului internațional după încheierea războiului rece	163
Liuba Dobândă	Axa Marea Caspică – Marea Neagră – Uniunea Europeană: rolul geopolitic al României	183
DEMOGRAFIE		
Olga Poalelungi	Migrația și aspecte ale securității sociale a lucrătorilor migranți din Republica Moldova	191
Mariana Buciuceanu, Andrei Sturza	Evoluția efectivului și structurii populației Republicii Moldova pe zone economico-geografice	201
Ludmila Rustanovici	Социально-экономическое положение многодетных семей в Молдове	214
REMEMBER		
Lidia Troianowski	Vasile Ermuratski: la polul tribulațiilor spirituale și conjuncturale	225
Gheorghe Bobână	Alexandru Babii – cercetător al gândirii filosofice din Moldova	237
Pantelimon Varzari	Alexandru Zavtur - fondatorul al școlii politologice naționale	242

CONTENTS

Alexandru Roșca	Institute of European Integration and Political Sciences: retrospection and actuality	7
Ana Pascaru	The researches in philosophy and their practice of institutionalization at the ASM	20
Gheorghe Călcii	The institutionalization of Sociology in the ASM: achievements and prospects	30
Lilia Braga, Elena Balan	The Political Sciences section: 35 years of activity	37
Olga Gagauz	The Demography sector	49
Victor Juc	The European Studies section	57
* * *		
Alexandru Roșca	Homage to renowned scientist and a prominent public personality	61
Tatiana Rotaru	The implementation of institutional scientific researches of the corresponding member Andrei Timuș	64
Svetlana Ciumac	Implementation of institutional scientific research of the corresponding member Andrei Timuș	71
Vasile Cocieru	The activity of mr. Andrei Timuș at the Main Editorial of the Moldavian Soviet Encyclopedia (MSE)	75
Tatiana Spătaru	Andrei Timuș – the mentor of sociology of Moldova	77
Valeriu Mîndru	Devotion	80
Vladimir Blajco	Always in the vanguard	82
Elena Balan	Andrei Timuș: a world of daring, professional perseverance and civic responsibility	87
Andrei Dumbrăveanu, Victor Mocanu	Andrei Timuș – the fulfillment of individual average	88
Iurie Caraman	Thoughts about corresponding member Andrei Timuș	94
Olga Gagauz	Andrei Timuș – professor and scientist	97
Mihai Lescu	Only three memorable fragments...	99
Maria Ciocan	The man in the social researches of Andrei Timuș	102
PHILOSOPHY		
Lidia Troianowski	Elite pantheon in sturdzian journalism	104
SOCIOLOGY		
Andrei Timuș	Efficiency of the economy, social development - important factors	115

Vladimir Blajko, Valeriu Mîndru	Peculiarities of stratification in contemporary Moldovan society	121
POLITICAL SCIENCES		
Yuri Josanu	Political Participation: establishment and consolidation of participative democracy	128
Галина Зеленько, Vladimir Anikin	The state and the institutionalization of civil society in post-communist countries	139
Tatiana Bordei	The political cleavage – conceptual approaches	153
EUROPEAN STUDIES		
Victor Juc, Veaceslav Ungureanu	Restructuring the post-Cold War International System	163
Liuba Dobândă	The axle Caspian Sea – Black Sea – European Union: the geopolitical role of Romania	183
DEMOGRAPHY		
Olga Poalelungi	Migration and aspects of social security for migrant workers of Moldova	191
Mariana Buciuceanu, Andrei Sturza	The evolution of Moldovan population breakdown and structure in the geographical and economic areas	201
Ludmila Rustanovici	Socio-economical situation of large families in Moldova	214
REMEMBER		
Lidia Troianowski	Vasile Ermuratski: on the pole of spiritual and circumstantial tribulations	225
Gheorghe Bobână	Alexandru Babii – researcher of philosophical thinking of Moldova	237
Pantelimon Varzari	Alexandru Zavtur - founder of the politological national school	242

INSTITUTUL INTEGRARE EUROPEANĂ ȘI ȘTIINȚE POLITICE: RETROSPECTIVĂ ȘI ACTUALITATE

Semnele prin care se caracterizează funcționalitatea unei instituții științifice nu stau de fiecare dată la suprafață, nu sunt atât de vizibile și sesizabile. O imagine mai mult sau mai puțin concretă a acesteia poate fi obținută numai în baza analizei și sintezei unui vast și diversificat material factologic.

Ceea ce numim acum Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM are o istorie pe care vom expune-o aici destul de sumar, jalonând doar unele etape ale devenirii sale ca element al structurii instituționale a AȘM. Dar și prezentarea acestui minimum de informație se dovedește a fi un lucru dificil, deoarece în Arhiva Centrală a Academiei, precum și în cea locală, nu se găsesc date suficiente pentru a releva dinamica structurii organizatorice și a statelor de personal, la fel și pentru a urmări mai detaliat procedeele de gestionare la nivel de institut. Explicațiile acestei stări regretabile de lucruri constau în slăbirea la un moment a exigențelor față de activitățile cancelaristice, secretariat, de stocare a informației cu privire la acțiunile manageriale întreprinse în cadrul structurilor primare (sectoarelor) și în cel al institutului în ansamblu. Dacă perioada de până la independență și începutul modernizării poate fi suficient documentată, apoi ultimul deceniu al secolului trecut este în acest sens destul de lacunar.

Originile actualului Institut Integrare Europeană și Științe Politice pornesc de la două structuri create în anii '50 și '60 ai secolului XX în cadrul a două institute academice diferite. Avem în vedere sectorul de istorie a gândirii social-politice din Moldova, fondat în 1956 ca unitate structurală a Institutului de Istorie, limbă și Literatură (primul institut de cercetări socioumanistice de tip academic) al Bazei Moldovenești a Cercetării Științifice a Academiei de Științe a URSS, creată la 12 iunie 1946; sectorul de cercetări sociologice, fondat în 1964 în cadrul Institutului de Istorie, care din decembrie 1958 începuse să funcționeze separat de Institutul de limbă și Literatură. În baza acestor două sectoare, în aprilie 1969 a luat ființă Secția de Filosofie și Drept a AȘ a RSSM, care la rândul ei a servit ca suport pentru fondarea (în aprilie 1991) a Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al AȘ. Este de menționat că acesta a fost unul din cele 5 institute nou apărute în anii 1991-1992 care au diversificat substanțial structura instituțională a secției de științe umanistice. Modificările de anvergură din perioada indicată au fost în parte impulsionate de euforia de atunci, precum și de speranța că imediat se va produce un salt cantitativ și calitativ în toate domeniile, inclusiv în cel al cercetărilor științifice. Așteptările nu s-au îndreptățit, însă aceasta e o altă problemă.

La momentul creării sale, Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept și-a axat investigațiile pe două direcții fundamentale:

- Cercetarea problemelor social-filosofice, sociologice, spiritual-etice și politico-juridice ale dezvoltării republicii în condițiile perioadei de tranziție;
- Cercetarea istoriei gândirii filosofice, social-politice și juridice din Moldova în contextul general european.

Necesitatea demarării cercetărilor pe prima direcție a fost condiționată de afirmarea suveranității și proclamarea independenței republicii, începutul trecerii la relațiile economiei de piață, ceea ce conducea spre edificarea unei societăți noi și spre o formațiune statală cu propriile legături interne și externe bazate pe noi principii de organizare și funcționare. Toate acestea implica științelor filosofice, politologice, sociologice și juridice o serie de probleme, elucidarea cărora urma să ofere o imagine mai mult sau mai puțin complexă, sintetizantă și integră a transformărilor ce aveau să contribuie la pronosticarea și prefigurarea viitorului societății noastre în tranziție etc. Actualitatea și importanța desfășurării investigațiilor pe a doua direcție au fost determinate de necesitatea re-examinării moștenirii spirituale și includerii ei în sistemul de valori al contemporaneității în scopul afirmării identității naționale și promovării imaginii noastre în exterior.

Concomitent cu actualizarea tematicii și reevaluarea principiilor metodologice de cercetare s-a constituit următoarea structură a Institutului nou creat:

- Secția probleme teoretice ale dezvoltării sociale;
- Secția istoria filosofiei și estetică;
- Secția sociologie;
- Secția istorie și teorie a religiei și liberei cugetări;
- Secția probleme sociale ale familiei;
- Secția probleme filosofice ale ecologiei și progresului tehnico-științific;
- Secția stat și drept.

În anii 1991-1995, în cadrul celor două direcții principale de cercetare nominalizate mai sus au fost abordate trei probleme și cinci teme. Timp de 5 ani au fost finisate 29 compartimente și pregătite pentru editare 24 monografii, 1 culegere de articole, 2 broșuri, 1 culegere de texte și un îndrumar științific. Au fost publicate 19 monografii, 10 culegeri de articole, 16 broșuri și 409 articole științifice. S-au organizat 15 sesiuni și simpozioane științifice. Colaboratorii Institutului au participat la 138 de conferințe și alte manifestări științifice, dintre care 65 republicane și 73 internaționale, prezentând 363 rapoarte și comunicări. La Consiliul științific specializat, care funcționa pe lângă Institut începând cu anul 1993, au fost susținute 15 teze de doctor și 2 de doctor habilitat în filosofia sociologiei și politologiei.

Pe parcursul perioadei indicate, Institutul a întreținut relații științifice internaționale, ultimele în baza a 3 protocoale de colaborare cu institutele Academiei Române, institutul de Filozofie, Institutul de Studii Sud-Est Europene și Institutul de Științe Socio-Umane al Filialei Iași a Academiei Române. Au fost organizate în comun 3 sesiuni științifice și editate 2 culegeri de materiale. În cei 5 ani, 9 cercetători științifici din Institut au susținut tezele de doctor și 2 teze de doctor habilitat. Sub conducerea științifică a colaboratorilor Institutului au fost susținute 22 teze de doctor și 2 teze de doctor habilitat.

Programul de activitate a Institutului pe următorii 5 ani (1996-2000), pe lângă anumite momente de continuitate a celui precedent, a inclus și unele preconizări distincte. Ceea ce rămăsese intact pentru o perioadă de timp a vizat direcțiile principale de cercetare. În cadrul lor au fost abordate următoarele obiective:

- teorii privind dezvoltarea societăților contemporane;
- procesul stratificării societății în tranziție și conflictele sociale;
- echitatea socială – condiție a dezvoltării umane durabile;
- democratizarea și procesul edificării societății civile;
- aspecte social-ecologice ale securității umane;
- dinamica structurii demografice, relațiilor interetnice, factorilor generatori; de stări conflictuale și consolidare a societății;
- calitatea vieții și politica socială;
- rolul mass-mediei în crearea unei imagini realiste a societății, în relevarea atitudinilor și orientărilor valorice ale populației;
- dimensiuni sociale ale utilizării resurselor umane;
- starea religiozității, particularitățile și tendințele ei ;
- dreptul civil în Republica Moldova (teoria și practica realităților de piață);
- cercetarea problemelor luptei cu criminalitatea și corupția;
- probleme filosofice în operele gânditorilor basarabeni din sec. al XIX-lea;
- metodologia științei în filosofia contemporană;
- principiile estetice ale artei contemporane din Republica Moldova;
- istoria gândirii filosofice, social-politice și politico-juridice în Moldova;
- evoluția statutului juridic al Basarabiei în anii 1800-1817 etc.

Tematica de mai sus fusese condiționată atât de actualitatea ei, cât și de disponibilitatea cadrelor de specialiști. Ținând cont de profilul polyvalent al Institutului (el înglobând la acel moment mai multe discipline distincte: filosofie, politologie, sociologie și drept), s-a considerat necesar de a păstra și în viitor divizarea lui în secții și nu în sectoare:

- Secția filosofie socială și politologie;
- Secția istoria filosofiei și estetica;
- Secția religiologie;
- Secția probleme social-filosofice ale ecologiei;
- Secția probleme sociale ale familiei;
- Secția sociologie;
- Secția stat și drept.

O astfel de structură a subdiviziunilor Institutului era și ea condiționată de posibilitățile asigurării lor cu cadre de specialiști. Multe domenii ale științelor filosofice rămâneau în afara investigațiilor efectuate. Aceasta se întâmpla nu din cauza ca nu ne ridicasem la nivelul înțelegerii importanței domeniilor respective, ci din cauza lipsei de specialiști calificați. Nu numai în cadrul Institutului, dar și în republică lipseau aproape cu desăvârșire specialiști în domeniul ontologiei, gnoseologiei, logicii, eticii etc. Soluția putea fi numai trimiterea la studii postuniversitare în alte țări, ceea ce s-a și făcut într-o anumită măsură, or problema totuși rămâne actuală și până în prezent. La acea etapă devenise slab asigurată cu cadre Secția stat și drept. Cauza consta în faptul că specialiștii din acest domeniu erau pe atunci suprasolicitați, iar ei preferau mai mult practica (chiar și după susținerea tezelor de doctor), precum și lucrul în școlile de învățământ superior, unde aveau un nivel de remunerare mult mai înalt comparativ cu instituțiile academice.

La sfârșitul anului 2000 și începutul anului 2001 au avut loc un șir de remanieri atât în sfera cercetărilor ca atare, cât și în structura Institutului. În primul rând, s-a purces la comasarea celor două direcții de cercetare în una singură, intitulată: Probleme social-filosofice, sociologice și politico-juridice ale dezvoltării Republicii Moldova: retrospectivă și actualitate. Totodată s-a recurs și la comasarea secțiilor, nu în ultimul rând și din cauza exodului de cadre care afectase mai multe secții, dar în mod deosebit cea de stat și drept ajunsă cu timpul la limita critică a autodesființării, dar totuși a supraviețuit. Ca rezultat al schimbărilor întreprinse, s-a stabilit o structură secțională, precum urmează:

- filosofie socială și politologie,
- filosofie,
- sociologie,
- stat și drept.

Este de remarcat că în 1997, în baza Secției Probleme Sociale ale Familiei din cadrul Institutului a fost creat Centrul de Cercetări Medicale și Socio-demografice ale Familiei ca unitate cu statut juridic aparte în structura Academiei. Conform Hotărârii Guvernului RM nr. 1326 „Cu privire la măsu-

rile de optimizare a infrastructurii sferei științei și inovării” din 14.12.2005, Centrul nominalizat a intrat prin absorbție în componența Institutului, mai întâi cu statut de sector, iar mai apoi cu statut de sector și cu o denumire nouă: Sectorul Demografie.

Pe lângă Institut a fost deschis un Consiliu științific specializat de susținere și conferire a gradului științific de doctor și doctor habilitat la specialitățile: Dreptul constituțional; Administrația de stat; Dreptul administrativ; Dreptul municipal; Dreptul internațional public.

La mijlocul anului 2001, adică peste 10 ani de la întemeiere, în IFSD activau 45 de cercetători științifici, inclusiv 1 academician, 2 membri corespondenți, 9 doctori habilitați și 33 de doctori în științe.

Printre publicațiile de bază ale primului deceniu de funcționare a Institutului menționăm:

- ✓ *Tranziția la economia de piață: aspecte sociale*. Chișinău, 1991.
- ✓ *Nicolae Milescu-Spataru și problemele culturii în Moldova*, Chișinău, 1991.
- ✓ *Правовые основы функционирования агропромышленного комплекса в Молдове*, Кишинев, 1991.
- ✓ *Философские аспекты развития и научно-технического прогресса*. Кишинев, 1991.
- ✓ *А. Рошка. Объективное и субъективное в повышении социальной активности личности*. Кишинев, 1991.
- ✓ *В. Д. Лаптеакру, Е. Г. Мартынчик. Адвокат в кассационном и надзорном производстве по уголовным делам*. Кишинев, 1994.
- ✓ *В. Ю. Лебедев. Правовая охрана селекционных достижений в Республике Молдова*. Кишинев, 1999.
- ✓ *Е. Г. Мартынчик. Судебная власть в Молдове*. Кишинев, 1999.
- ✓ *N. Mihai. Introducere în filosofia și metodologia științei*. Chișinău, 1996.
- ✓ *Filosofia lui Constantin Stere în contextul culturii românești*. Chișinău, 1997.
- ✓ *Probleme sociale ale reformării societății: speranțe, realizări, perspective*. Chișinău, 1998.
- ✓ *Statul, Societatea, Omul: realizări și probleme ale tranziției*. Chișinău, 1998.
- ✓ *V. Juc. Din istoria gândirii politice românești*. Chișinău, 1998.
- ✓ *Ana Pascaru. Societatea între conciliere și conflict: cazul Republicii Moldova*. Chișinău, 2000.
- ✓ *Ludmila Malcoci. Mass-media și opinia publică în societatea de tranziție: interferențe*. Chișinău, 2000.

- ✓ Dumitru Grama. *Tendențele evoluției doctrinelor juridice în Moldova (1774-1859)*. București, 2000.
- ✓ Alexandru Zavtur, Grigore Pârțac, Tudor Tomozei. *Politologie (Material didactic)*. Chișinău, 2000.
- ✓ Gheorghe Costachi, Vitalie Cușnir. *Probleme ale statului de drept și administrării democratice*. Chișinău, 2001.
- ✓ Kazmalî Ion. *Statul de drept și administrația publică în dreptul comparat*. Chișinău. 2001.
- ✓ Cheorghe Costachi, Marcel Cușnir. *Probleme ale proprietății asupra pământului în Republica Moldova*. Chișinău, 2001

Retrospectiva asupra activității institutului scoate în relief și procesul de primenire, modernizare a arsenalului metodologic de cercetare. Este vorba despre debarasarea de abordările subiectiviste ce duceau la promovarea punctelor de vedere unilaterale chiar și în tratarea celor mai complexe probleme ale vieții sociale. La timpul său, H. Spencer constata că e de mirare ce ușor ne lăsăm înșelați cu vorbe și fraze care sugerează numai un aspect al lucrurilor, în vreme ce aspectul opus e lăsat în umbră. O astfel de metodă e cu atât mai inacceptabilă, cu cât vom ține cont de faptul că fiecare obiectiv de studii, dar mai ales societatea, se caracterizează prin sumedenii de trăsături, interacțiuni, relații, particularități și intermediari. Sarcina unei investigații științifice serioase este de a releva toate cele mai esențiale relații și semne distinctive ale obiectivului abordat.

Totodată s-a insistat ca problematica de cercetare să fie pe măsură abordată de pe pozițiile principalelor curente filosofice și doctrine social-politice ale contemporaneității. Acest procedeu este important pentru crearea unui cadru teoretic cât mai larg și mai variat apt să explice din mai multe puncte de vedere problemele, tendințele și perspectivele dezvoltării societății sau a fenomenului luat în dezbateri. Ultimul timp se constată tot mai frecvent că interferența diferitelor concepții în procesul investigațiilor poate da rezultate mai fructuoase, contribuind la îmbogățirea gândirii teoretice și la elaborarea unor studii polivalente și, prin urmare, mai valoroase. Cercetătorul englez D. Asheroft remarcă că majoritatea teoriilor își produc mai din plin efectul numai fiind îmbinate între ele.

Aceasta înseamnă că trecerea de la contrapunerea teoriilor la complementaritatea lor devine o condiție a amplificării cunoștințelor științifice în diferite domenii, inclusiv și în cel al disciplinelor sociale. Tot în vederea atingerii acestui scop se cer depășite iluziile perfecțiunii unor curente ale gândirii social-filosofice și imperfecțiunii totale ale altora. Dăinuie și părerea că abordarea în complex a fenomenelor și proceselor sociale de pe pozițiile principalelor doctrine filosofice, sociologice și politologice se soldează cu

rezultate eclectică inaplicabile în sfera practicii și, deci, lipsite de orice sens real. Aceasta însă poate să se întâmple în două cazuri. Primul: când cercetătorul, utilizând în examinarea problemelor sociale principii metodologice distincte (în scopul dobândirii unei viziuni mai nuanțate a realității), în cele din urmă acordă preponderență unora sau altora dintre aceste principii (în dependență de convingerile sale) și ajunge la concluzii respective pe care le consideră mai adecvate realității și adevărului științific. Al doilea caz: când cercetătorul selectează din cunoscutele teorii sociale acele principii care, grație actualității lor, pot servi ca sursă explicativă a problemelor cu care se confundă societatea contemporană, propunând în același timp modalități consensuale de soluționare practică a acestora.

Sub denumirea inițială, Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept a funcționat până la sfârșitul anului 2005, când Guvernul a luat decizia privind comasarea institutelor academice și ale celor de ramură, ceea ce a însemnat un prim pas pe calea reformării sferei de cercetare în baza Codului despre știință și inovare. Dat fiind că Secția Stat și Drept a fost transmisă Institutului de Istorie, denumirea instituției care ne preocupă a devenit următoarea: Institutul de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. Dar acestei denumiri nu i-a fost dat să dăinuie mult timp și printr-o nouă Hotărâre a Guvernului din 22 ianuarie 2009 (luată conform propunerii AȘM) se anunță “reorganizarea prin transformare a Institutului de Filosofie, Sociologie și Științe Politice în Institutul Integrare Europeană și Științe Politice ...”

Referitor la această denumire – IIEȘP - au apărut dubii chiar din momentul formulării și propunerii ei. Procesul de integrare europeană, deși comportă în sine o constituentă științifică indiscutabilă, la ora actuală aceasta nu este una neelaborată. Rigoarele acestui proces sunt deja bine cunoscute, iar statelor doritoare de a intra în Uniunea Europeană nu le rămâne decât să le acopere în cel mai adecvat mod. Deci accentul este pus mai mult pe dimensiunea practică și mai puțin pe cea teoretică considerată a fi în fond realizată.

Autorul acestor rânduri nu prea are drept moral să vină *post factum* cu unele obiecții critice vizavi de denumirea nereușită a institutului în cauză. Deși la momentul luării deciziei nu mai era academician coordonator al Secției de Științe Umanistice și Arte a AM, a trebuit totuși să intervină către conducerea Academiei pentru a-i explica inoportunitatea denumirii preconizate. Dar nu a reușit să facă acest lucru, crezând că subiectul cu pricina va fi luat în dezbateri mai întâi la nivel de Institut, apoi la cel al Secției, iar în final la Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică al AȘM. Însă procedura de promovare a noii denumiri a Institutului a demarat într-o variantă mai operativă, ceea ce n-a asigurat și o rezolvare mai acceptabilă a problemei, făcând ca aceasta din urmă să apară din nou pe ordinea de zi.

Schimbarea cu circa trei ani în urmă a denumirii Institutului a atras după sine câteva transformări în organigrama și în tematica sa de cercetare. Începând cu ianuarie 2011, IIESP include următoarele unități structurale:

- Secția Studii Europene;
- Secția Științe Politice;
- Secția Sociologie;
- Sectorul Filosofie;
- Sectorul Demografie.

În opinia noastră, nu este reușită nici denumirea Secției Studii Europene, creată după schimbarea denumirii IFSSP în Institutul Integrare Europeană și Științe Politice. Atragem atenția asupra acestei chestiuni și din motivul că în momentul de față este vehiculată ideea schimbării actualei denumiri a Institutului în Institut de Studii Europene și Științe Politice, sau poate chiar omițând ultima sintagmă. Problema constă în aceea că oricât de performante ar fi realizările europene în diverse domenii, ele nu au surse, condiții și mijloace de asigurare strict locale, adică nu sunt de obârșie, de sorginte numai și numai continentale, nu pot fi raportate exclusiv la limitele teritoriale ale acestei părți a lumii. Aspirațiile noastre europene nu ne obligă să facem piruete de saltimbanci în jurul celor care urmează să ne decidă soarta. Ceea ce numim integrare europeană este doar un segment (fie chiar și relevant) al proceselor de globalizare. Valorile europene au pentru noi o importanță majoră, dar nu și exhaustivă dincolo de care nimic nu ne-ar mai interesa. Este sordid ca știința să cădelnițeze la fiecare pas politicul, să pornească de la el și să se întoarcă la el. Cercetările științifice efectuate de angajații Institutului nu pot fi ancorate exclusiv în realitățile europene și cu atât mai mult nu pot avea o marcă a lor deosebită care ar viza în exclusivitate numai spațiul european de cercetare. În ianuarie 2011, Sectorul de Filosofie a fost retrocedat institutului din care fusese smuls și înstrăinat de la matcă pe o perioadă de circa doi ani. Intuim că manipulările cu acest sector, încercările de a-l ascunde undeva printre alte structuri au fost condiționate de ineptiile unor funcționari de stat care mereu îi reproșau conducerii AȘM că „nu-i stă bine” micii noastre țări să aibă un institut academic a cărui denumire include chiar la început cuvântul „Filosofie”. În cazul în care această ipoteză are teme, atunci nu ne rămâne decât să ne referim la exemplele din preajmă ale altor foste republici sovietice care, având o populație nu cu mult mai numeroasă, nu au înglobat într-o singură instituție trei discipline științifice diferite (filosofia, sociologia și dreptul), ci pentru fiecare din ele au creat institute aparte și le asigură funcționalitatea. Dacă cineva din mediul extra academic crede că în general nu aveam nevoie de filosofie, atunci este cazul să ne referim la spusele unui clasic din domeniu, că un popor fără filosofie e

ca un hram fără sanctuar. De aceea considerăm o mare eroare transformările în stare să marginalizeze (sau chiar să extirpeze) cugetul filosofic al unui popor, cât de mic ar fi el și cât de naiv ar putea fi în conceperea stărilor de lucruri din interiorul și din exteriorul său.

Desigur că institutul cu denumirea sa inițială cerea ca la compartimentul Filosofie ștacheta să fie ridicată ceva mai sus, dar oare la care discipline nu este loc pentru mai bine? Nici o ramură a științei de oriunde nu poate fi pe deplin realizată și fără perspective de creștere în viitor. De fiecare dată vorba poate fi numai de identificarea noilor obiective de cercetare pentru a ne înzestra cu cunoștințe mai temeinice și mai largi asupra unei sau altei probleme atât teoretice, cât și practice. Cât privește filosofia, apoi și ea va avea mai mult de câștigat, neascunzând-o în umbra altor structuri, deși prestigioase, dar care nu vor asigura-o contra intemperiilor soartei, ajutându-i să-și consoleze propria condiție de existență și dezvoltare. Se poate foarte bine concepe că readucerea acestei discipline în cadrul institutului din care a fost dislocată este fără doar și poate un act benefic, care totodată va solicita o creștere profesională în continuare a colaboratorilor în conformitate cu menirea și rigorile domeniului dat de cercetare.

Acum zece ani în urmă, în Republica Moldova a fost implementată finanțarea cercetărilor pe proiecte și în bază de concurs. Ca rezultat al cercetărilor efectuate la proiectele de toate tipurile (instituționale, din cadrul programelor de stat, de colaborare internațională) angajații Institutului au publicat: 58 de monografii; 16 culegeri tematice; 8 broșuri; 1331 de articole științifice în culegeri și reviste naționale și internaționale. O serie de materiale au fost prezentate sub formă de rapoarte și comunicări la conferințe, simpozioane și alte manifestări științifice, inclusiv internaționale.

Printre cele mai relevante lucrări din ultimul deceniu menționăm următoarele:

- A. Timuș, P. Movileanu. *Perfectarea politicii sociale – imperativul timpului* (2001).
- Gh. Costachi, V. Cușnir. *Probleme ale statului de drept și administrării democratice* (2001).
- Gh. Costachi, D. Grama, A. Bantuș ș.a. *Probleme ale edificării statului de drept în Republica Moldova* (2001).
- Coordonator A. Timuș. *Politica socială și problemele ameliorării calității vieții* (2002).
- Coordonator dr. habilitat, prof. universitar Gh. Costachi. *Statul de drept și problema minorităților naționale* (2002).
- *Ameliorarea sănătății și modului de viață al populației* (2002). Red. șt. m.c. prof. uiversitar A. Timuș.

- Димитрий Кантемир. *Избранные философские произведения* (2003). Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Gh. Bobână.
- *Funcționarea institutelor democratice în statul de drept. Materiale ale conferinței teoretico-științifice internaționale*. Bălți, 25-26 ianuarie 2003.
- *Aspecte juridice ale societății civile: realități și perspective. Materiale ale conferinței teoretico-științifice internaționale*. Chișinău, 26-27 februarie 2003. Coord. Gh. Costachi.
- В. Блажко. *Молодежь Молдовы: особенности социализации в современном обществе* (2003).
- V. Mocanu, S. Dimitrenco, A. Mocanu. *Probleme sociale ale restructurării sistemului sănătății din Republica Moldova* (2003).
- A. Potîngă, Gh. Costachi. *Asigurarea drepturilor omului în lume* (2003).
- A. S. Roșca. *Raportul dintre libertate, egalitate și justiție socială (Gîndirea și practica anglo-saxonă)* (Iași, 2003).
- В. Игнатъев. *Правовое регулирование малого предпринимательство сравнительный анализ теории и практики*.
- Al. Burian, J. Matfei. *Regimul de drept al activității consulare* (2004).
- Al. Burian, M. Vornicov. *Protecția consulară a persoanelor fizice și a persoanelor juridice în străinătate* (2004).
- V. Mocanu, S. Dimitrenco, A. Mocanu. *Reforma sistemului de ocrotire a sănătății: comportamentul social și opinia publică* (2004).
- D. Popa, V. Juc. *Răspunderea statelor și persoanelor în dreptul internațional* (2004).
- *Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală. Materialele conferinței teoretico-științifice internaționale*, Bălți, 22-23 septembrie 2004), sub redacția științifică a prof. universitar Gh. Costachi.
- N. Mihai. *Pozitivismul și neoraționalismul în contextul filosofiei științei în sec. XX* (2005).
- *Probleme actuale ale evoluției sociale* (2005).
- Gh. Bobână. *Umanismul în cultura românească* (2005).
- Gh. Bobână. *Umanismul în cultura românească din secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea* (2005).
- A. Timuș. *Interesele. Binele omului – problema cheie a reformelor. Sinteze sociologice* (2006).
- Н. Кожокару. *Проблема адаптации нерумынского населения Республики Молдова к автохтонной этнической среде* (2006).
- *Probleme actuale ale științelor socio-umane în condițiile integrării*

- europene. Materialele conferinței teoretico-științifice internaționale, Chișinău, 28 ianuarie 2006, sub redacția științifică a doctorului habilitat, prof. universitar Gh. Costachi.*
- A. Roșca. *Algoritmi ai tranziției: aspecte social-filosofice* (2007).
 - A. Timuș, I. Rusandu, V. Mocanu ș. a. *Dezvoltarea Umană: impactul proceselor de transformare a societății moldave* (2007).
 - Gh. Paladi, C. Matei, O. Gagauz, I. Caunenco. *Transformări demografice, viața familială și sănătatea populației* (2007)
 - V. Juc, V. Beniuc. *Factorul confesional în relațiile internaționale* (2008).
 - V. Juc, Y. Josanu, I. Rusandu. *Sisteme politice tranzitorii din Europe de Sud-Est (studiu comparat)* (2008).
 - *Intensificarea activității civice și autoafirmării tineretului – imperativul timpului*. Coord. m.c. A. Timuș (2008)
 - V. Volovei, V. Mocanu, M. Ciocanu. *Sănătatea populației Republicii Moldova: aspecte medico-sociale (realizări, opinii, perspective)* (2008).
 - P. Varzari. *Elita politică din Republica Moldova: realități și perspective* (2008).
 - Gh. Paladi, O. Gagauz. *Cartea verde a populației Republicii Moldova* (2009).
 - A. Ursul, I. Rusandu, A. Capcelea. *Dezvoltarea durabilă: abordări metodologice și de operaționalizare* (2009).
 - V. Țviruncun. *File din istoria vieții și activității politice a lui Dimitrie Cantemir* (2009).
 - В. И. Цвиркун. *Эпистолярное наследие Димитрия Кантемира: Жизнь и судьба в письмах и бумагах* (2009).
 - Gh. Paladi, O. Gagauz, O. Penina. *Îmbătrânirea populației în Republica Moldova: consecințe economice și sociale* (2009).
 - *Creșterea eficienței social-economice și bunăstării populației – cerință prioritară a societății* (2010). Red. șt. m.c. A. Timuș.
 - *Dezvoltarea umană: realizări, tendințe, perspective* (2010). Coord. șt. m.c. A. Timuș.
 - A. Peru-Balan. *PR-ul politic și comunicarea de criză în Republica Moldova: 2009-2010* (2010).
 - *Puterea politică și coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva integrării europene* (2010). Coord. șt. acad. A. Roșca.
 - *Societatea contemporană în viziunea tinerilor cercetători: provocări, contribuții, perspective* (2010).
 - *Republica Moldova: problemele migrației /ser. Migrația:Probleme și oportunități* (2010). Coord. șt. V. Moraru.
 - *Republica Moldova și Uniunea Europeană: probleme și perspectivele cooperării* (2010). Coord. șt. V. Moraru.

- V. Juc. *Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: aspecte teoretico-metodologice și replieri geopolitice* (2011).

Ajunși la finele acestei expuneri, vom încerca să reliefăm unele probleme de perspectivă pe care le considerăm stringente, iar soluționarea lor o socotim importantă pentru relansarea activității Institutului și pentru sporirea rolului său în viața științifică a țării. Una din aceste probleme vizează denumirea Institutului.

Ca angajați bugetari, nu putem fi detașați de problemele majore ale statului și ale societății în ansamblu. Din această perspectivă sporește necesitatea studierii și valorificării efective în cercetările noastre a teoriilor și practicilor avansate ce țin de profilul Institutului, luând totodată în cont originalitatea particularităților naționale, aspirațiile poporului și interesele țării. Oricum, investigațiile noastre trebuie să aibă un suport metodologic bine conceput, să se distingă prin concepte coerente și prin tratări temeinic argumentate. Ceea ce urmează să conștientizăm mai profund este evitarea partizanatului politic menit să găsească argumentele de rigoare pentru unii sau alți agenți politici. Dacă vrem să fim echidistanți, obiectivi, imparțiali în ceea ce facem, atunci preocuparea noastră va fi să nu ne lăsăm influențați de puncte de vedere promovate de pe pozițiile intereselor de grup prezentate ca interese general-naționale. S-a crezut din naivitate că după pledoariile despre deideologizare, depolitizare etc. știința în cele din urmă își va redobândi obiectivitatea, va contribui plenar la aranjarea treburilor în ordinea lor firească. Însă nu de fiecare dată se întâmplă astfel; adesea, corectând unele lucruri, deformăm altele, iar falsurile, ideile preconcepționate, criteriile înguste de gândire au ieșit din altarul științei pe o ușă și tind să se întoarcă prin alta.

Pe un prim-plan se impune și problema pregătirii cadrelor de tineri specialiști. Dacă acum câțiva ani în urmă se întâmpla ca locurile anunțate la concurs să rămână necomplete, astăzi avem un anumit concurs la mai multe specialități ce țin de competența Institutului. Situația când ne bucură orice manifestare întâmplătoare de interes față de știință este treptat depășită. Exigențele față de calitatea tezelor trebuie să crească, iar noi nu vom mai saluta ca până acum orice tendință de a scrie o oarecare teză, fiind conduși de grija ca nu cumva să dispară specia de cercetători. Oricât de actuală ar fi tema tezei de doctor sau cu atât mai mult de doctor habilitat, calitatea lucrării va depinde de modul de executare a ei. Nu rareori întâlnim teze consacrate unor probleme foarte actuale, însă tratate la un nivel care lasă mult de dorit. Actualitatea oricărei teme prin sine însăși nu constituie o calitate a lucrării, ci numai o premisă care l-a predeterminat pe autor să-și facă opțiunea.

Dat fiind faptul că subdiviziunile institutelor (sectoarele/secțiile) sunt organizatorii și gestionarii nemijlociți ai procesului investigational, anume aceste structuri primare trebuie să fie și primii responsabili pentru calitatea pregătirii cadrelor la specialitatea concretă. Conducătorul științific răspunde pentru activitatea sa mai întâi de toate în fața sectorului. Conducătorul științific îndrumază doctorandul, iar sectorul îl promovează la toate etapele de pregătire.

Merită atenție și problema lucrului cu cadrele în general. Să fie oare că în noile condiții acest subiect și-a pierdut actualitatea, că fiecare se promovează pe sine în fel și chip, nimeni nu are obligațiuni față de cei din jur, pe nimeni nu-l preocupă climatul moral-psihologic din colectivele de muncă?! Credem, lucrurile n-au ajuns la o astfel de stare, însă posibilitatea evoluției lor în direcțiile punctate nu se exclude de la sine.

La capitolul cadre vom remarca în mod deosebit necesitatea protejării pe toate căile a profesionalismului, a colaboratorilor care au capacități reale pentru munca de cercetare. Numai instalând un adevărat cult al profesionalismului am putea să ne simțim îndreptățiți în activitatea noastră și vom demonstra devotament pentru cauza pe care o slujim. Și dimpotrivă, nealegând îndeajuns grâul de neghină, am putea contribui prin aceasta la poluarea și chiar intoxicarea terenului pe care îl cultivăm și totodată am risca să punem sub semnul întrebării propriul nostru profesionalism.

*Alexandru ROȘCA,
academician*

CERCETĂRILE ÎN DOMENIUL FILOSOFIEI ȘI PRACTICA INSTITUȚIONALIZĂRII LOR ÎN CADRUL AȘM

Schimbările care au cuprins lumea contemporană afectează și impulsionază toate sferele de activitate. Are loc o continuă revigorare a activităților din sferele existente, dar și conturarea de altele noi prin intermediul cărora se încearcă suplinirea cerințelor schimbării. Printre acestea se numără și sfera științei, domeniile căreia, pe de o parte, contribuie la intensificarea lor, pe de alta sunt impulsionate de către acestea. Deoarece, prin contribuțiile spre exterior întru susținerea schimbărilor și domeniile științei suferă transformări de proporții care diferă. Or, profunzimea transformărilor în știință înseamnă sporirea gradului de diferențiere/integrare ca urmare a interconexiunii și interdependenței dintre domenii, inclusiv apariția și dezvoltarea unor domenii de sine stătător, ca cibernetica, cosmologia, ecologia, sinergetica etc.

În contextul dat, sfera științei se diversifică, iar printre funcțiile ei se accentuează tot mai pregnant tendința de instituționalizare a cercetărilor. Semnificația instituționalizării reprezintă mai degrabă componenta managerială în organizarea activităților din cercetare, fapt care n-a diminuat din încercările științelor particulare de a-și disputa supremația. Astfel, oportunitățile utilizate în lupta pentru obținerea statutului de lider a unuia dintre domeniile științei se duce nu numai prin rezultatele obținute, dar și prin contestarea rolului filosofiei. Contestările de departe nu se reduc doar la cele două direcții, în timp ce continuarea lor în condițiile proliferării unui secol al imaginii, cum este sec. XXI, în care înlănțuirea consecințelor provoacă deja situații neașteptate, nu ocolește nici știința lider. Instituționalizarea cercetărilor nu este direct proporțională cu respectarea deontologiei și etosului în știință în condițiile în care oportunitățile ciberneticii și sinergeticii deschid căi de schimb informațional și autoorganizare de dimensiuni insuficient sensibilizate.

O monitorizare succintă asupra contestărilor filosofiei reflectă că baza o constituie utilizarea unilaterală a instrumentelor limbajului în detrimentul caracterului diferențiat al acestuia. Cu atât mai puțin este de înțeles acest lucru cu cât în domeniile particulare limbajul este folosit, în totalitate respectându-i-se echilibrul. De asemenea, se evidențiază slaba conștientizare a rolului filosofiei în realizarea interconexiunilor dintre domenii și gradul de intergrare/diferențiere între ele la etapa contemporană. Lucru posibil doar în cadrul filosofiei, inclusiv prin prisma filosofiei științei și nu doar a metodologiei științei, cum se pretinde. Deoarece cadrul filosofiei științei asigură corespondența metodologiei științei, epistemologiei, ontologiei cu logica științei și prin intermediul cărora se facilitează identificarea nivelului, complexității și locului descoperirilor realizate. Or, realizările în domeniile

științei depășesc frontierele proprii și se revarsă peste comunitate, societate, umanitate, iar printre funcțiile, sarcinile filosofiei rămîne și pronosticarea impactului acestora, inclusiv întru perpetuarea condiției umane.

Desigur, încercările de a diminua sau marginaliza filosofia au loc de secole și se manifestă diferit, dar nu independent și de ponderea cercetărilor filosofice, și de ponderea personalităților din domeniu în comunitatea științifică. Pentru că, spre deosebire de reprezentanții altor domenii ale științei, manifestările personalităților din domeniul filosofiei evidențiază nivelul mediului intelectual dintr-o societate, iar pregătirea acestora și implicarea lor în viața cetății, în care marea majoritate revine reprezentanților altor domenii, asigură deschidere și comunicare între toate componentele. În această ordine de idei, un rol aparte revine și cadrului legal, consecvența căruia veghează la bunul mers al lucrurilor și neadmiterea intervențiilor politice, ideologice, confesionale sau de altă natură în cercetările propriu-zise. Or, pe parcursul sec. XX, intervențiile de acest gen deveniseră ceva obișnuit în speță în științele socioumane, pe când în cele reale are loc militarizarea unor direcții ale acestora.

Cu toate că în istorie și în istoria științei se întâlnesc și nume ale reprezentanților din spațiul Republicii Moldova (Basarabia, 1812-1944), activitatea cărora ținea de domeniul filosofiei, formarea și afirmarea lor au avut loc în centre cultural-științifice din afara țării. Grație împrejurărilor, aceste nume, mai mult sau mai puțin cunoscute, se leagă de baștină doar prin localitatea în care s-au născut și de unde s-au împrăștiat în lume în care “omul e sub vremuri” (vorba cronicarului), pentru că, timp îndelungat mediul social basarabean a fost lipsit de centre universitare, de cercetări științifice, dar și facilitați în vederea deschiderii instituțiilor de acest gen. Depășirea unei atare stări de lucruri se întreprinde în anii 30 ai sec. XX, perioadă în care la Chișinău se deschid două facultăți ale Universității “Al. Ioan Cuza” de la Iași (agronomie și teologie) și Institutul Social Român (1934-1940), instituit în cercetările căruia parțial se regăsesc și cele cu caracter filosofic. Se datorează acest lucru Institutului Social Român de la Chișinău (1934-1940) constituit prin contribuția Institutului Social Român de la București (sub conducerea lui Dm. Gusti) și în cadrul cercetărilor realizate de grupurile monografice, încadrându-se în realizarea unei ample cercetări întru studierea exhaustivă a comunităților rurale prin metoda monografică. Cadrul studiului respectiv cuprindea și cinci sate din Basarabia: Cornova, Copanca, Iurceni, Popeștii de Sus și Nișcani.

Cronologic vorbind, bazele instituționalizării cercetărilor din domeniul filosofiei în spațiul Republicii Moldova se încadrează în a doua jumătate a sec. XX. Astfel, în anul 1956 se constituie Sectorul de istorie a gândirii

filosofice și social-politice din Moldova în cadrul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei. De-a lungul anilor, aria cercetărilor a evoluat, completându-se cu o largă problematică - de la ontologie, estetică, etică până la cele de filosofie socială, filosofia dreptului, sociologie etc. În timp s-a realizat o creștere cantitativ- calitativă a cercetătorilor și a colectivului în general, ceea ce a condus la delimitările de rigoare și schimbarea statutului sectorului. Sectorul devine unul din cele trei componente ale transformărilor din 1969, odată cu formarea Secției de Filosofie și Drept în componența Academiei de Științe a Moldovei (cu drept de institut).

Schimbările care s-au produs au determinat și denumirea sectorului - de la Filosofie și ateism științific, Istoria filosofiei și esteticii până la cea recentă de Filosofie, constante rămânând direcțiile de cercetare a istoriei filosofiei, ontologiei, esteticii, filosofiei științei și de curând a filosofiei sociale. Experiența acumulată în timp a demonstrat că, de rând cu facilitățile instituționalizării, au existat și diverse tentative de implicare și influențare asupra obiectivității cercetărilor, de la gradarea fondurilor de carte, accederii la informația necesară, până la lipsa revistelor internaționale de filosofie în Biblioteca Academiei de Științe până în 1990. Desigur, prin aceasta au trecut toate direcțiile. Drept exemplu, nenumăratele incidente legate de impunerea impactului șerbiei clasice asupra gânditorilor autohtoni din sec. XIX, care era specific doar reprezentanților din Imperiul Rus. Or, Basarabiei intrată în componența Rusiei din 1812, impactul șerbiei era denunțat de înseși autoritățile ruse care o guvernau după legislația feudală a Țării Moldovei, începând cu 1792 în stânga Nistrului. Tentativele de acest gen în caz de nereușită în "convingerea" cercetătorilor se solda de la interzicerea publicării materialelor, închiderea problematicii ca fiind una fără perspective, până la eliminarea sau marginalizarea cercetătorului mai năvăș. Drept exemplu, presiunile făcute mai mulți ani asupra grupului condus de dr. Al. Babii, participanți la realizarea unei lucrări asupra istoriei gândirii filosofice, juridice și social-politice din Basarabia, volume care n-au văzut lumina tiparului din anumite considerente ideologico-politice, deoarece membrii grupului n-au fost de acord cu anumite restricții: excluderea operelor unora dintre reprezentanții autohtoni, neacceptarea postulatului impactului șerbiei clasice etc.

Pe parcursul celor 55 de ani, menținerea și perpetuarea subdiviziunii de filosofie în formula anterioară a Institutului de Filosofie, Sociologie și Științe Politice și în cel actual- Integrare Europeană și Științe Politice, se datorează și activității colaboratorilor de ieri și de azi. De ce? Pentru că formal o instituție se deschide printr-o lege, ordin sau hotărâre, dar asigurarea ei în timp ține de pregătirea, calificarea și sensibilizarea oamenilor, fapt pentru

care activitatea de edificare a cercetărilor instituționalizate are loc prin determinarea direcțiilor prioritare în cercetare și corespondența lor cu pregătirea/selectarea cercetătorilor. În acest sens, conducerea sectorului a plasat și continuă să mențină direcțiile cercetărilor într-o formulă combinată, care în timp a conturat și a amprentat corespondența caracterului regional cu cel general sau universal al cercetărilor efectuate. Pe de o parte, se obține acoperirea cât mai complexă a arealului investigațional al cercetării, iar pe de alta, activitatea cercetătorilor îmbină formula combinată cu nivelul colectiv și individual în investigații.

Promovarea arealului investigațional respectiv a atras cadre tinere, care au ales domeniul filosofiei și continuă să se pregătească în cadrul sectorului, dar și protejându-l împotriva venirii de oameni întâmplători în cercetare. De asemenea, se mențin cerințe înalte față de calificarea cercetătorilor. Deoarece, de-a lungul anilor s-a demonstrat că participarea și implicarea cercetătorilor în cadrul realizării proiectului înaintat este *sine qua non*-ul unei reușite, în caz contrar până și cea mai importantă idee se destramă, năruind intențiile nobile.

Cercetările din domeniul filosofiei sunt determinate de necesitatea reevaluării moștenirii spirituale, menținerii dialogului dintre trecut, prezent și viitor și a includerii lor în sistemul de valori contemporane, a afirmării identității naționale și promovării adevărului. Astfel, în cadrul studierii istoriei gândirii filosofice, social-politice și juridice, mai bine de jumătate de secol s-a promovat necesitatea de a readuce în circuitul științific și cultural din țară și de peste hotare moștenirea celor mai reprezentativi gânditori români, în primul rând a celor ce au activat în arealul basarabean. Reflectarea specificului moștenirii lor s-a conturat în cercetările comparate asupra istoriei gândirii filosofice românești efectuate de Dumitru Ursul, Vasile Ermuratski, Alexandru Babii, Dumitru Tăbăcaru, Gheorghe Bobână, Ștefan Lupan, Valentina Topilina, Victor Juc, Nicolae Bodean, Andrei Perciun. Au fost investigate diverse aspecte ale concepțiilor filosofice ale lui Petru Movilă, Nicolae Milescu Spătarul, Dimitrie Cantemir, Alexandru Scarlat Sturdza, Vasile Lașcu, Constantin Stere, reflectate într-un șir de monografii și culegeri de articole: *Din istoria gândirii social-politice și filosofice în Moldova* (1970), *Dimitrie Cantemir - gânditor și om politic* (V.Ermuratski, 1973), *N. Milescu-Spătarul* (D.Ursul, 1980), *Dimitrie Cantemir* (A.Babii, 1984), *N. Milescu Spătarul și problemele culturii Moldovei* (1991), *Filosofia lui Constantin Stere în contextul culturii românești* (1997), *Petru Movilă. Profilul unui destin* (Gh. Bobână, 1996), *Din istoria gândirii politice românești* (V. Juc, 1998), *Umanismul în cultura românească din secolul al XVII-lea - începutul secolului al XVIII-lea* (Gh.Bobână, 2005), *Antioh Cantemir- poet, gân-*

ditor și om politic (Gh.Bobână, 2006). Pentru a facilita accesul comunității științifice și al publicului larg la documentele și operele înaintașilor s-a dus un lucru enorm în arhivele, bibliotecile și centrele culturale din întreg spațiul exsovietic. Rezultatul lor s-a finalizat în culegerile de texte ale gânditorilor: N.Zubcu-Codreanu, *Scrieri* (1978), Amfilofie Hotiniul, *Gramatica de la învățătura fizicii* (1990), *Antologia gândirii pedagogice din Moldova* (1994), Dimitrie Cantemir, *Scrieri filosofice alese* (2003).

Cu scurgerea timpului, cercetările s-au extins, valorificându-se noi nume ale gânditorilor din prima jumătate a secolului al XX-lea și prin încadrarea tinerilor cercetători în procesul de cercetare istorico-filosofică. Astfel, tendința în timp fiind susținută și promovată nu numai de reprezentanți care s-au format în cadrul dat, dar și de alți cercetători a condus la conturarea unei viitoare școli științifice. În această ordine de idei, un rol aparte îi revine doctorului habilitat Alexandru Babii (1927-2007), care a continuat să persevereze și să reziste intemperțiilor, persistând împreună cu susținătorii săi și făcând posibil prezența manifestă a acestei școli în viața comunității științifice. Prin eforturile susținute și coordonate în prezent de membrii sectorului, această școală științifică își are expresia în diversitatea cercetărilor istorico-filosofice efectuate de diferite generații de cercetători. Cercetările științifice în domeniul filosofiei s-au axat și pe problemele teoriei cunoașterii, în special reflexia atitudinii cognitive a omului. Rezultatele acestor investigații și-au găsit reflectare în monografiile: *Activitatea constructivă a gândirii și caracterul ei imaginativ* (A.Saboșciuc, 1978), *Sursa și geneza fenomenelor psihice* (A.Saboșciuc, 1981), *Premisele senzoriale ale gândirii* (A.Saboșciuc, 1984), *Analiza gnoseologică a mecanismelor psihologice ale genezei gândirii* (A.Saboșciuc, 1990). Alți cercetători și-au axat cercetările pe problemele filosofice ale informaticii, tehnicii și ecologiei, instituirii modelului de noosferă: *Проблема информации в современной науке* (Ă.Урсул, 1975), *Ускорение, интенсификация, экология* (Ă.Урсул, 1988), *Путь к ноосфере* (Ă. Ă.Урсул, 1993). Cercetătorii științifici din Secția Filosofie au participat și la elaborarea unor dicționare și manuale pentru învățământul preuniversitar și universitar: *Dicționar de filosofie* (A.Babii, Gh.Bobână, 1985), *Introducere în filosofia și metodologia științei* (N.Mihai, 1996), *Filosofie. Manual pentru clasa 12* (Gh.Bobână, V.Juc, 2001), dicționarul *Prezențe basarabene în spiritualitatea românească* (Gh.Bobână, L. Troianowski, 2007), *Filosofia modernă. Manual pentru instituțiile superioare de învățământ* (S. Șaptefrați, 2008).

De asemenea s-au realizat și investigații în domeniul esteticii, cu o problematică care a axat cercetările în aria istoriei esteticii naționale și univer-

sale, sociologiei artei, categoriilor estetice și genurilor artistice. Reflectarea problematicii estetice s-a regăsit în cercetările întreprinse de Alexandru Babi, Ștefan Lupan, Grigore Vasilescu, Lidia Troianowski, Silvia Șaptefrați. O parte din lucrările finisate se regăsesc în publicațiile *Tendința spre frumos și frumusețea mendințelor* (Gr.Vasilescu, 1987), *Эстетический портрет молодежи* (Gr.Vasilescu, 1988), *Noi orientări și tendințe* (1994).

Transformările în societate de după 1990 au facilitat derularea cercetărilor și în domeniul filosofiei sociale, inclusiv prin deschiderea de doctorat la specialitatea- 09.00.13 filosofia socială, antropologie filosofică și filosofia culturii în vederea pregătirii cadrelor(2008), completând specialitățile deja existente la istoria filosofiei, estetică și filosofia și metodologia științei. Cercetările s-au îndreptat spre analiza societății postcomuniste, a tendințelor, proceselor și fenomenelor sociale. S-a întreprins studierea noilor societăți și prin prisma similitudinilor și diferențelor dintre acestea și cele stabile în vederea identificării particularităților care le fac distincte, dar și le apropie. În această ordine de idei, societatea moldovenească constituie ținta investigațiilor, înglobând reflecții asupra problemelor cu care se confruntă mediul comunitar, inclusiv a cauzelor ce au condus la scindarea societății, la conflictul din raioanele de est ale Republicii Moldova și analiza oportunităților de depășire a situației existente prin utilizarea experienței altor societăți. Datorită împrejurărilor, finalitatea acestor studii a fost reflectată doar parțial în: *Introducere în sociologia organizațiilor*” (A. Pascaru,1998), *Confidence building measures and conflict regulating strategies in divided societies: Macedonia-Moldova* (A. Pascaru coord., 2001), cele mai complexe fiind *Societatea între conciliere și conflict. Cazul Republicii Moldova* (A. Pascaru, 2000), *Pondera educației în edificarea toleranței în mediul comunitar* (A. Pascaru, 2002).

Evident, condițiile contemporane impun noi cerințe, dar acestea nu exclud pilonii valorici ai cercetărilor și deontologia cercetătorilor. Astfel că continuă procesul de valorificare și perpetuare a moștenirii înaintașilor neamului, moștenire valorificarea căreia se realizează în dialog cu problemele de actualitate în condițiile Republicii Moldova. Se încearcă nu numai readucerea operelor înaintașilor în circuitul comunității științifice și a opiniei publice, dar și exemplul lor ca oameni de cultură europeană, semnificația exemplului constând în promovarea capacității lor de deschidere ca reprezentanți ai culturii române pentru societățile în care au activat și ca reprezentanți ai culturii ruse pentru mediul social în care au tins să se integreze plenar. Nu este un secret pentru nimeni: cunoașterea unei limbi în plus este un beneficiu, iar limba de comunicare din comunitatea în care trăiești te responsabilizează pentru acțiunile ce le întreprinzi. Or, lipsa acestor exemple/modele în formarea și instruirea membrilor comunității se află în spatele unei părți din problemele cu care se confruntă după anii 90 ai secolului trecut societatea moldovenească.

Astfel stând lucrurile, în cadrul sectorului s-a considerat mai mult decât necesară o implicare în elucidarea problematicii respective. Deoarece, o succintă monitorizare a cercetărilor întreprinse în domeniile științelor socioumane se îndreaptă preponderent către partea vizibilă a fenomenelor în derulare și nu reflectă profunzimea lor, profunzime care în cadrul filosofiei se încearcă să se realizeze printr-o abordare cât mai complexă. Altfel spus, prin menținerea tematicii moștenirii în calitate de direcție fundamentală de-a lungul timpului, de rând cu studierea problematicii curente de către colaboratorii sectorului se asigură complexitatea studiilor. Iar în activitatea colaboratorilor sectorului aceasta înseamnă că problematica curentă are corespondent în reverberațiile spirituale dintre trecut, prezent și viitor. Reverberații care, la rândul lor, facilitează identificarea direcțiilor în cercetare, profunzimea și actualitatea problemelor care necesită a fi studiate.

În sec. XXI se încearcă continuarea direcțiilor de cercetare, încadrându-se atât în nivelul problematicii din domeniu, cât și în corespondența lor cu necesitățile societății moldovenești. Astfel, în perioada 2000-2002 studiul *Semne, simboluri și valori ale tranziției* a avut drept țintă elucidarea schimbărilor proprii simbolicii sociale și impactul lor asupra comunicării în societatea în tranziție. Pe acest temei s-au abordat semnificația și funcțiile limbajului, care au fost trecute prin prisma cotidianului social specific contextului Republicii Moldova. Concomitent s-a insistat pe reflectarea principiilor în tratarea valorilor artei în general și a literaturii în particular.

Pentru perioada 2003-2005, cercetările s-au concertat pe condiția umană în contextul postmodernismului, cadrul cercetării reprezentând o tentativă de elucidare a fenomenului pe mai multe paliere (direcții), inclusiv semnificația conturării unui nou model al cunoașterii în postmodernism, fapt pentru care fundamentul elaborărilor l-a constituit paradigma inter și multidiscplinară. Astfel, analiza confluențelor postmodernismului, trecute prin prisma manifestărilor lor în societatea contemporană, care de departe nu este doar postmodernă, s-au completat cu redefinirea identității umane și specificul acesteia în realitățile mondializării. Elucidarea valorilor social-economice și politice au adus în prim-plan schimbările statutului lor în postmodernism, conturând tendințele de estimare a unor materiale în detrimentul valorilor spirituale, specificul formelor de cercetare și interpretare în relațiile dintre autor – narator – cititor în creația literară și exigențele creației scenice prin dubla lor ipostază în postmodernism. De asemenea, au fost evidențiate particularitățile și semnificația postmodernismului în societatea moldovenească. Rezultatele obținute, în jur de 20 de articole, au fost publicate în *Revista de Filosofie și Drept* a Institutului, în lucrări colective naționale și internaționale.

Direcția de cercetare în perioada 2006-2010 s-a axată pe conexiunea și redimensionarea valorilor naționale și general-umane în Republica Moldova în contextul noii vecinătăți cu Uniunea Europeană. În cadrul respectiv de cercetare s-a investigat fenomenul crizei valorilor naționale și general umane din RM, emfățate de încercările de constituire a societății moldovenești proprii ultimelor două decenii, simultan s-au analizat premisele cauzale substituirii valorilor din mediul comunitar, dar și impactul manipulării lor de către diverse grupuri de interese.

Cercetările s-au efectuat multiaspectual, astfel valorile naționale și general-umane fiind trecute prin prisma istoriei filosofiei, filosofiei sociale, esteticii, eticii, s-a evidențiat procesul de schimbare a accentelor în câmpul valoric. Drept rezultat al investigațiilor se delimitează setul de valori și cel al nonvalorilor acceptate sau respinse de membrii comunității, măsura în care ele contribuie la procesul de integrare în mediul spiritual european. De asemenea, s-a accentuat importanța revigorării spațiului cultural românesc pentru valorile etniei majoritare în scopul de a le asigura propriul circuit, dar și confluența cu spațiile culturale slav și arab manifeste în RM, inclusiv comunicarea dintre valorile majorității și cele ale minorităților naționale în contextul societății moldovenești.

Monitorizând căile de revigorare a valorilor naționale și general-umane marginalizate, dar și a oportunităților de schimbare a atitudinilor față de valori, la membrii societății se evidențiază rolul educației instituționalizate formale, neformale și informale/virtuale. S-a evidențiat importanța educației în calitate de valoare- mijloc în formarea de abilități și deprinderi care sporesc gradul de conștientizare a membrilor comunității, menționându-se că activitatea fiecăruia în parte și a tuturor contribuie la conciliere și integrare în societate, inclusiv în cazul celei moldovenești.

Studiul conexiunii și redimensionării valorilor naționale și general-umane în Republica Moldova în contextul noii vecinătăți cu Uniunea Europeană, având și un caracter comparat, s-a realiza pe mai multe planuri – de la analiza diferențelor și similitudinilor cu societățile vecine până la cele din cadrul UE. În special se conturează impactul pe care îl au valorile manifeste în Republica Moldova cu cele conturate în alte medii sociale.

În ultimii ani, căutările de fonduri întru susținerea lucrărilor colective nu s-au soldat cu finanțări notabile, de aceea publicarea lor s-a realizat parțial în articole, publicate ca urmare a participării colaboratorilor la conferințe științifice republicane și internaționale, la sesiuni științifice organizate de sector. Publicarea parțială a compartimentelor lucrărilor se realizează în *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* a Institutului și în cele cinci ediții anuale din cadrul Zilei Mondiale a Filosofiei (V-X), publicându-se o

parte din articole în culegerea *Filosofia și perspectiva umană* (2007). În conformitate cu planificările din 2008, în anul în curs se prevede publicarea și a unui studiu complex – *Redimensionarea valorilor social-culturale și spirituale în RM în contextul noii vecinătăți cu UE*. De asemenea, s-au intensificat colaborările cu institutele de profil în cadrul Programului de schimb științific echivalent al Academiei de Științe din Moldova cu cele din exterior. Spre exemplu, de aproape două decenii colaboratorii sectorului participă cu studii, rapoarte, comunicări în cadrul Sesiunilor Științifice *Idei și valori perene consacrate "Zilelor academice ieșene"* organizate de Institutul de cercetări economice socioumane „Gh. Zane”; revista *Sympozion* din Iași; volumele *Studii și cercetări* ale Institutului de Istorie ” G. Barițiu” de la Cluj.

Considerăm că menținerea direcțiilor de cercetare nu se poate realiza fără aprofundarea legăturilor cu cercetătorii și organizațiile neguvernamentale. Corespondența cu cercetătorii și structurile din spațiul academic se îndreaptă spre sistemul universitar, în special Catedra de Filosofie și Antropologie a Un.AȘM, lucru care nu este nou, dar contextul actual cere o intensificare a colaborărilor, de la organizarea și petrecerea ședințelor în comun în cadrul seminarului teoretic „Filosofia în cetate”, care activează de 9 ani. În cadrul seminarului, lunar sau trimestrial se iau în dezbatere cele mai stringente probleme din domeniul filosofiei, racordate la necesitățile societății moldovenești, precum și determinarea temelor tezelor de licență, masterat, doctorat. De asemenea, identificarea oportunităților de promovare a cercetărilor din domeniul filosofiei prin intermediul Zilei Mondiale a Filosofiei, declarată de UNESCO în 2002, manifestări în acest sens organizate de sector în colaborare cu Asociația pentru Filosofie din Moldova începând cu 2003, care din 2006 își acreditează titlatura *Filosofia și perspectiva umană*.

Referitor la legăturile cu organizațiile din cercetare din exteriorul spațiului RM, se va continua fructificarea formulei Protocolului de colaborare, facilitat de Acordurile încheiate de AȘM și structurile similare din România, Ungaria, Polonia, Franța. În această ordine de idei, a fost posibilă realizarea mai multor proiecte: ” În umbra marelui vecin” (Institutul Conflicte Sociale, Budapesta, 1996- 2007); ” Filosofia românească în context european” (Institutul de Filosofie și Psihologie „C. Rădulescu-Motru”, 2001-2006); „Republica Moldova în noul context geopolitic” (Institutul de Filosofie și Psihologie, Warșovia,2005-2006); ” Stigmatizarea migrației temporare” (Laboratorul de Antropologie și Sociologie a Universității Paris X, Nanterre & Facultatea de Sociologie a Universității București, 2007-2009).

Schimbările din cadrul instituției care asigură cercetările din domeniul filosofiei se regăsesc și în direcțiile ei de activitate ulterioară. Or, dat fiind faptul că direcțiile de cercetare continuu se modifică, actualmente se va în-

Cercetările în domeniul filosofiei și practica instituționalizării lor în cadrul AȘM _____

cerca promovarea la un alt nivel a echilibrului dintre racordările la standardele investigațiilor internaționale (problematica cercetărilor) și necesitățile societății moldovenești. Și nu în ultimul rând, tentativele colaboratorilor de a identifica parteneri pentru realizarea de proiecte, fie în cadrul Programului Cadru F7 și contribuțiile în evaluarea proiectelor deja înaintate în calitate de experți, începând cu F6(2003), fie în proiecte bilaterale. Sperăm să rămână o certitudine faptul că modificările instituționale nu se extind și asupra deontologiei profesionale a cercetătorului și că acesta va continua să se conformeze în cercetare doar priorității faptelor obținute.

În conformitate cu noile realități, direcțiile de cercetare în cadrul sectorului se axează pe proiectul instituțional ” Descentralizarea axiologică în societatea bazată pe cunoaștere ” (2011-2014), proiect în cadrul căruia se preconizează investigarea următoarelor direcții:

- aspecte axiologice ale umanizării științei;
- structura identității între diferență și asemănare;
- particularitățile societății bazate pe cunoaștere, inclusiv a celei moldovenești;
- caracterul noilor mitologii ale contemporaneității;
- tendințele de derapare de la criteriile esteticii clasice și diseminarea particularităților fenomenului de estetizare a vieții;
- nuanțarea caracterului aporetic al moralei.

De asemenea, rămâne definitoriu și proiectul ”Moștenire”, în cadrul căruia anual se realizează manifestări științifice, aducându-se în circuitul academic și al opiniei publice contribuția înaintașilor noștri în cultura europeană și cea universală.

*Ana PASCARU,
Șef Sector Filosofie,
dr. în filosofie*

INSTITUȚIONALIZAREA SOCIOLOGIEI ÎN CADRUL AȘM: REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE

Investigațiile sociologice în Academia de Științe încep în anul 1960, când un grup de savanți de la AȘM în frunte cu prof. Vasile Ermuratski, în colaborare cu reprezentanții Institutului de Filosofie al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice, conduși de prof. G. Osipov, au supus unei analize științifice viața socială a populației satului Copanca din raionul Slobozia, iar în anul 1965 au publicat cartea *Copanca peste 25 de ani*. Scopul acestei cercetări a fost analiza rezultatelor gospodăririi sovietice în satul Copanca, compararea rezultatelor cercetărilor lor cu datele prof. român D. Gusti, obținute în urma unei investigații monografice efectuate în acest sat în a doua jumătate a anilor '30 ai secolului trecut.

Aceasta a fost una din primele cercetări din epoca renașterii științei sociologice în fosta Uniune Sovietică. Rezultatele au mărturisit că în cei 25 de ani ce s-au scurs după cercetările efectuate de D. Gusti, la Copanca s-au înregistrat indici impunători în ceea ce privește rodnicia pământului, productivitatea muncii țăranilor, mecanizarea proceselor de producere, dezvoltarea culturii satului, ridicarea nivelului de trai al populației. Cu toate acestea, lucrarea poartă un caracter prea ideologizat, fapt ce influențează negativ asupra valorii textului. Însă această monografie a demonstrat societății moldovenești de atunci posibilitățile și capacitățile științei sociologice, rolul pe care ea poate să-l îndeplinească în cercetarea și diagnosticarea realității sociale, elaborarea recomandărilor pentru conducerea științifică a proceselor sociale.

La răscrucea deceniilor cinci și șase ale sec. XX, sociologia în Republica Moldova își recapătă drepturile sale legitime pierdute prin anularea lor de autoritățile bolșevice încă în anii '30 ai aceluiași secol. Către această perioadă se crease deja condițiile economice, sociale și ideologice necesare pentru reinstatalizarea acestei științe. În acest sens, vom menționa că în procesul restabilirii gospodăriei țării distruse de război au fost utilizate metode extensive de creștere economică. Însă pe această cale nu se mai putea merge, erau necesare utilizarea unor metode intensive de gospodărire – ridicarea nivelului de organizare a muncii în unitățile economice, îmbunătățirea condițiilor de muncă a salariaților, a climatului sociopsihologic în colective, activizarea factorului uman etc. Schimbări profunde s-au produs și în sfera socială a societății, și în modul de viață al populației. Demascarea cultului personalității lui I. Stalin și “dezghețul hrușciovist” au contribuit la apariția unor libertăți ideologice, au fost restabilite o parte din libertățile de creație în domeniul științelor sociale. În acest context nu se putea de trecut cu vederea știința sociologică. Aceste probleme puteau fi studiate și apreciate pe cale științifică de sociologie, în primul rând, cu ajutorul aplicării metodelor sociologice de cercetare a realității sociale.

Sectorul de Sociologie își ia începutul în a. 1964. La ședința biroului secției de științe sociale al AȘ RSSM, care a avut loc la 30 iunie 1964, a fost

aprobată direcția științifică pe care a început s-o desfășoare sociologii din sectorul nou creat. S-a menționat că în scurt timp Sectorul a obținut rezultate îmbucurătoare, a efectuat o cercetare sociologică complexă în satul Copanca, iar în baza materialelor obținute a pregătit o monografie.

Primul șef al Sectorului a fost profesorul V. Ermuratski. Deoarece specialiști în domeniul sociologiei în RSSM și în URCC nu existau, se recalificau cercetătorii Sectorului de Filosofie al Institutului de Istorie al AȘ RSSM, căruia i s-a atribuit și denumirea de Sector de Sociologie. Numai în trimestrul I al anului 1964 patru ședințe a acestei subdiviziuni au fost consacrate studiilor „Metodelor și tehnicilor cercetărilor sociologice”.

Sectorul de Sociologie a rămas să cerceteze în continuare tematica sectorului de filosofie: „Libera cugetare, anticlericalismul și ateismul în istoria poporului moldovenesc din sec. XIX-XX” și „Rămășițele religioase și căile de depășire ale lor”. Dacă tema a doua putea fi cercetată și cu ajutorul metodelor sociologice, prima rămânea o temă istorico-filosofică.

În anul 1968, funcția de șef al Sectorului de Sociologie era ocupată de doctorul în filosofie A. Babii. De rând cu el au activat: doctorii în filosofie Grigore Entelis, Vasile Gajos, Andrei Vasilov, cercetătorii științifici Gh.Dubovca, N.Pobeda, I. Romanuha, Gh.Călcii și doctorandul V.Brânzan. Un aport deosebit la dezvoltarea acestei unități sociologice a depus prof. Vasile Ermuratski, care, până la trecerea Domniei Sale în neființă, permanent s-a interesat de soarta sociologiei. În anul 1968 și 1969 Sectorul de Sociologie a efectuat cercetări sociologice, asemănătoare celei de la Copanca, în satele Lozova, Nisporeni (azi Strășeni) și Pelinia, Râșcani. În baza materialelor acestor investigații, în satele respective au fost petrecute conferințe științifico-practice cu temele „Trecutul și prezentul satului Lozova” și „Dinamica progresului social-economic și cultural al satului Pelinia”. Scopul acestor foruri științifice a fost demonstrarea superiorității sistemului socialist de dezvoltare economică și a modului de viață față de orânduirea socioeconomică dominantă în Basarabia în perioada interbelică. Tematica științifică a Sectorului în acea perioadă a cuprins așa probleme ca „Atitudinea lucrătorilor din industrie și agricultură față de muncă” (A.Vasilov), „Structura socială a populației din zonele rurale” (G.Entelis), „Nivelul cultural-tehnic al muncitorilor și atitudinea față de muncă” (V.Brânzan), „Problemele religiei și ateismului” (A.Babii și V.Gajos).

O nouă etapă în dezvoltarea științei sociologice academice și a celei moldovenești începe în anul 1972, odată cu venirea în fruntea colectivului de sociologi a dr. în economie A.Timuș, care pe parcursul a zeci de ani a desfășurat și continuă să desfășoare o activitate multilaterală. S-a actualizat tematica cercetărilor. Deoarece sociologii de atunci n-aveau pregătire specială, recalificarea cercetătorilor se petrecea în cadrul seminarelor de specialitate, meselor rotunde, unde se discutau probleme teoretice ale sociologiei, folosirea metodelor și tehnicilor cercetărilor sociologice în investigațiile concrete.

Cadrele de cercetători calificași se pregăteau la doctorantura institutelor de profil din or. Moscova, Kiev, Sankt- Petersburg. Acolo și-au făcut studiile și au susținut tezele de doctor în sociologie V.Brânzan, Gh.Călcâi, N.Țurcanu, V.Guțu. Stagiile cercetătorilor în instituțiile academice din orașele mari devenise o formă obișnuită de pregătire a specialiștilor în sociologie. Pe această cale au mers I.Cobzac, E.Kaș, I.Batcu, V.Fetcu etc., care au susținut și ei tezele de doctor în sociologie.

Fondarea Asociației Sociologilor din Moldova a contribuit la lărgirea relațiilor de colaborare între sociologii de la AȘM și cei de la instituțiile superioare de învățământ, de la întreprinderi, ramuri, ministere. Sub egida Asociației Sociologilor din Moldova, în special în perioada când în fruntea ei s-a aflat profesorul universitar A.Timuș, s-au petrecut numeroase conferințe și simpozioane științifice locale și internaționale, mese rotunde și seminare pe diverse teme ale vieții sociale. Fiind organizată pe secțiuni, Asociația îndeplinea funcția de coordonator al investigațiilor sociologice în domeniul sociologiei muncii, dezvoltării comunităților de oameni, sociologiei rurale și industriale, sociologiei culturii și mass-media etc.

Stabilirea legăturilor de colaborare cu sociologii din alte țări a fost o direcție prioritară a Asociației. Aceste contacte se constituiau prin participarea la diferite foruri științifice, schimburi de publicații științifice, publicarea rezultatelor investigațiilor științifice. Reprezentantul Asociației Sociologilor din Moldova P. Cușmăunsă a participat la Congresul al VIII-lea al Asociației Mondiale a Sociologilor. Ani de-a rândul, Asociația Sociologilor din Moldova, Sectorul de Sociologie al IFSD al AȘM, în colaborare cu Institutul de Reciclare a cadrelor au contribuit la perfecționarea cadrelor de sociologi de la întreprinderi, ministere, departamente.

Însă realizarea tematicii de cercetare a fost direcția principală de activitate a Sectorului de Sociologie. Pe parcursul anilor 1970-1990, Sectorul a efectuat numeroase cercetări sociologice pe diverse probleme, editând circa 50 monografii și broșuri și peste 600 articole științifice. Investigațiile științifice s-au efectuat pe mai multe direcții. Un loc aparte revine „Problemelor sociale ale dezvoltării și funcționării complexului agroindustrial”. Au fost cercetate munca agrară și cea de la întreprinderile de prelucrare, managementul social, influența integrării agroindustriale asupra satului și a personalității lucrătorului etc. Problema în cauză a fost cercetată de A.Timuș, I.Cobzac, V.Fetcu și reflectată în lucrările: *Progresul tehnic științific și dezvoltarea socială a satului* (autor A.Timuș), *Inginerul la sat* (autor I.Cobzac), *Omul, colectivul, societatea* (sub redacția științifică a lui A.Timuș) și altele. Atenția cercetătorilor a fost îndreptată către analiza influenței diferitor factori sociali asupra comunităților de oameni: condițiile și organizarea muncii la locul de lucru, nivelul de calificare și de școlarizare al lucrătorilor, remunerarea muncii etc. Având în vedere numărul sporit al femeilor în rândul populației

active, aceasta a constituit subiectul unor cercetări asupra schimbării poziției sociale a femeilor în raport cu bărbații salariați, nu fără a face recomandări pentru modificarea legislației. Au fost elaborate propuneri îndreptate spre perfecționarea relațiilor sociale și a managementului social din complexul agroindustrial, îmbunătățirea condițiilor de muncă, ridicarea nivelului de trai al sătenilor etc., care au fost puse la dispoziția organelor de resort.

Cercetarea structurii sociale a societății a ocupat un loc aparte în investigațiile sociologice fundamentale. Această problemă a fost studiată de G.Entelis, S.Dmitrenco, N.Țurcanu. Cu cercetătorii Sectorului de sociologie au colaborat și academicienii A.Roșca și A.Zavtur. În baza materialelor investigațiilor efectuate au fost pregătite și au văzut lumina tiparului monografiile: G.Entelis, *Transformarea structurii sociale a populației rurale din RSSM* (Chișinău, 1974); N. Țurcanu, *Structura socială a colectivului întreprinderii agro-industriale* (Chișinău, 1980); S.Dmitrenco, *Adoptarea migrațiilor din mediul rural în producere* (Chișinău, 1981) ș.a.

Problemele culturii, deservirii culturale și odihnei populației de la orașe și sate au fost studiate de colaboratorii sectorului N.Pobeda, T.Chilimari, Gh.Călcâi ș.a., mai apoi fiind publicate lucrări științifice: N.Pobeda, *Colectivul de muncă și cultura muncitorului* (1982); T.Chilimari, *Căminul cultural și formarea personalității* (1983); Gh.Călcâi, *Timpul liber al oamenilor muncii din satul contemporan* (1987).

Informația pe care autorii o adunau pe teren era utilizată și în prelegerile pe care cercetătorii le țineau în auditoriile studențești, se puneau la dispoziția mijloacelor de informare în masă, se prezentau rapoarte organelor de resort despre problemele dezvoltării culturii în localități, modificarea deservirii culturale și îmbunătățirea organizării timpului liber al populației.

La începutul anilor '70 ai sec. XX, obiect al analizei sociologice devin problemele specifice ale tineretului. O astfel de cercetare a fost studierea bugetului de timp al tinerilor muncitori de la întreprinderile industriale din orașul Bălți (autor Gh.Călcâi). Au fost investigați 540 de fete și băieți. Analiza rezultatelor obținute în urma cercetărilor a scos la iveală problemele utilizării timpului de muncă al tineretului, a cheltuielilor neraționale ale timpului extramuncă provocate de activitatea nesatisfăcătoare a transportului public, a întreprinderilor deservirii sociale. Cercetarea a demonstrat că tineretul or. Bălți are rezerve importante de a-și îmbunătăți folosirea timpului liber.

Orientările sociale și profesionale ale tineretului de la sate și orașe au fost investigate de prof. A.Timuș. Analiza rezultatelor cercetării a permis autorului să elaboreze și să pună la dispoziția organelor de resort recomandări valoroase în ceea ce privește perfecționarea metodelor și formelor de orientare profesională și socială a tineretului din școlile de cultură generală, școlile tehnico-profesionale, colegii și universități.

În lucrarea *Tineretul de la sate: problemele alegerii profesiei* (Chișinău, 1981) E.Kaț examinează schimbările care se produc în orientarea profesională și autodeterminarea socială a tineretului din zonele rurale sub influența factorilor sociali (obiectivi și subiectivi). Autorul apreciază gradul de înrâurire a acestor factori asupra tineretului, interacțiunea lor, problemele care apar în acest domeniu.

În centrul atenției sociologilor de la AȘM au fost și alte teme: *Problemele sociale ale familiei, Funcționarea mijloacelor de informare în masă și a sistemului de instruire, Activitatea întreprinderilor de deservire socială a populației* etc. Tot sociologii de la AȘM au fost acei care au îndeplinit sarcinile organelor de resort din republică. La acest capitol, Sectorul a efectuat mai mult de 100 de sondaje de opinie, în baza cărora au fost pregătite rapoarte științifice cu recomandări și prezentate instituțiilor care făceau comanda.

La începutul anilor '90 ai secolului trecut societatea noastră a intrat într-o nouă etapă de funcționare – tranziția la economia de piață, însoțită de o criză profundă care a afectat toate domeniile de activitate umană. Efectele acestei calamități s-au răstrâns și asupra sociologiei. Guvernării au încetat să se intereseze de opinia populației, proiectele instituționale nu erau susținute financiar, cercetătorii erau prost remunerați. Însă procesele de renovare, care decurg în țara noastră în ultimii ani, au înaintat în fața sociologiei sarcini de o deosebită importanță. Soluționarea lor necesită efectuarea unor cercetări complexe, bazate pe abordări și aprecieri noi, orientate spre rezolvarea problemelor pe care le pune la ordinea zilei societatea, care merge spre o economie de piață funcțională.

În anul 1991, Sectorul de Sociologie a obținut statut de secție, iar în fruntea ei a fost ales subsemnatul acestor rânduri. Răspunzând cerințelor timpului, secția a realizat, într-o anumită măsură, aceste sarcini prin actualizarea tematicii, aplicarea metodelor noi de cercetare, petrecerea unor cercetări sociologice (în același rând și a sondajelor de opinie) cu ajutorul studenților de la UAM, ASEM, USM. Au fost realizate următoarele proiecte:

1. Problemele dezvoltării sferei sociale în Republica Moldova.
2. Satul în perioada de tranziție la economia de piață.
3. Politica socială și problemele ameliorării calității vieții populației.
4. Problemele perfecționării managementului social în complexul agro-industrial al Republicii Moldova: aspecte sociale.

Realizând aceste proiecte, secția a petrecut mai mult de 40 de sondaje sociologice, focus-grupuri, a efectuat content-analiza presei periodice, a analizat informația statisticii oficiale etc. În baza acestor cercetări au fost publicate mai mult de 40 de monografii, peste 300 de articole științifice, materiale în presa periodică, la Radio și TV. Printre aceste publicații se evidențiază monografiile:

1. A.Timuș. *Perfecționarea politicii sociale – imperativul timpului*. Sibiu-Chișinău, 2001.

2. *Politica socială și problemele ameliorării calității vieții*. Chișinău, 2002.
3. V.Blajco. *Tineretul Moldovei: particularitățile socializării în societatea contemporană*. Chișinău, 2003.
4. *Ameliorarea sănătății și modului de viață al populației: probleme sociale*. Chișinău, 2003.

În baza materialelor cercetărilor sociologice au fost pregătite și expediate organelor de resort dări de seamă cu recomandări practice. Aceste materiale au fost apreciate pozitiv de către instituțiile respective, însă mijloace pentru desfășurarea unor cercetări ample nu au fost atribuite secției. Membrul corespondent al AȘM A.Timuș a elaborat programul cercetării „Problemele dezvoltării gospodăriilor țărănești”, la care au fost anexate instrumentariile cercetării. Aceste materiale au fost prezentate în parlamentul RM, însă n-a urmat nici o reacție din partea legislatorilor.

În 2006, în funcția de șef al Secției de Sociologie a fost ales V. Mocanu dr. în sociologie, conferențiar cercetător. Numirea Domniei Sale în această funcție a coincis cu începutul cercetărilor asupra proiectului instituțional “Dezvoltarea umană în condițiile transformării societății: aspecte sociale”. Această problemă a fost studiată de cercetătorii secției în baza rezultatelor a 9 sondaje de opinie, 24 focus-grupe, analizei datelor statistice, a numeroaselor interviuri și observații sociologice. În anii 2006-2010 au fost petrecute 4 conferințe științifico-practice internaționale și republicane, au fost publicate 7 monografii și 155 articole, volumul publicațiilor fiind de circa 120 coli editoriale. Colectivul de cercetători a expus rezultatele investigațiilor în presa scrisă, la radio, TV, iar organelor de resort le-au fost expediate rapoarte și recomandări științifice, implementarea cărora va contribui la formarea unui management social bazat pe informații științifice

Tranziția la relațiile de piață a avut un impact direct asupra tuturor domeniilor societății, în special a structurii populației. Astăzi, nimeni nu poate spune cu certitudine care este componența socială a societății noastre, care grupuri și categorii de populație sunt principale, mai influente, care duc după sine societatea. Deci, apare necesitatea unei noi abordări a structurii și stratificării sociale a populației. Din aceste considerente în a. 2011 Secția de Sociologie a început investigarea proiectului instituțional “Evoluția stratificării sociale în condițiile transformării societății și perspectivei de integrare europeană a Republicii Moldova”, conducător - șeful Secției Sociologie dr. V. Mocanu. În cadrul proiectului vor fi analizate diverse puncte de vedere teoretice asupra structurii, stratificării și mobilității sociale a populației, precum și condițiile de formare și dezvoltare a clasei de mijloc, care în societățile civilizate constituie un factor de stabilitate economică și socială, și va fi elaborată o nouă metodologie de cercetare. Totodată vor fi determinate criteriile și indicatorii de măsurare a structurii și stratificării sociale a populației din RM, care vor fi utilizați ulterior atât în plan teoretic, cât și în plan

practic, îndeosebi la elaborarea politicilor sociale, orientate spre diminuarea nivelului de sărăcie și creșterea bunăstării materiale a populației. Astfel, studiul în cauză va avea un impact atât teoretic, cât și practic și va fi axat pe rezultatele empirice concrete și comparate cu cercetările similare din țară și din străinătate.

În prezent, în cadrul Secției activează 11 cercetători: 2 doctori habilitați, dintre care A.Timuș este membru corespondent al AȘM, 7 doctori în sociologie, 1 inginer-programator, 1 laborant.

Pregătirea cadrelor a fost și rămâne o prioritate a Secției de Sociologie. Din 1990 și până în prezent la Consiliul de susținere a tezelor de doctor și doctor habilitat, care funcționează în cadrul IFSSP al AȘM, și-au susținut tezele și au devenit doctori (dr. hab.) circa 20 de competitori. Numai prof. A.Timuș în perioada 1970-2010 a pregătit cca 50 de doctori și doctori habilitați în sociologie. Astăzi își fac studiile la doctorantură 7 persoane.

Transformările care se produc în societate se cer a fi explicate științific, se simte necesitatea efectuării unor investigații complexe, care ar fi urmate de recomandări științifice, iar utilizarea lor ar putea contribui la minimizarea efectelor negative ale reformelor, or cercetările sociologice nu sunt finanțate din plin. Există necesitatea de a lărgi contactele de colaborare a Secției de Sociologie cu savanți din alte țări, pentru a studia literatura de specialitate, de a lua cunoștință de activitatea colegilor străini.

Ținând cont de nevoile sociale și potențialul creativ al Secției de Sociologie, ar fi rațional ca această unitate să constituie baza organizatorică a serviciului sociologic în Republica Moldova la care să fie adaptate unele structuri noi, localizate în principalele zone economico-geografice ale țării cu câte un consultant-coordonator în fiecare din ele, care ar intra în structura statelor Secției și operatorii din teren cooptați în bază de contract. În așa fel, la cele 11 unități ale Secției s-ar mai adăuga trei cercetători titulari și circa 30 de operatori netitulari repartizați uniform pe teritoriul Republicii Moldova și antrenați în realizarea sondajelor sociologice preconizate.

În scopul finanțării investigațiilor se vor efectua calculele respective referitoare la costul fiecărei cercetări care urmează să fie întreprinsă. Lărgirea ariei și ridicarea eficienței cercetărilor sociologice în mare măsură va depinde de modul cum aceste investigații vor fi finanțate, savanții vor fi aprovizionați cu utilaje și echipament și cât de sănătos va fi mediul lor de creație. Actualizarea tematicii studiilor, utilizarea metodelor și tehnicilor performante ale cercetărilor sociologice rămâne o condiție obligatorie pentru investigațiile de orîșice nivel.

*Gheorghe CĂLCĂI,
dr. în filosofie*

SECȚIA ȘTIINȚE POLITICE LA 35 ANI DE ACTIVITATE

Secția Științe Politice reprezintă una din subdiviziunile structurale ale Institutului Integrare Europeană și Științe Politice, activitatea investigațională a căreia este axată pe cercetarea diverselor aspecte ale vieții politice a societății contemporane. Funcționarea Secției în atare dimensiune a început în anul 2006, în urma reorganizării fostului Institut de Filosofie, Sociologie și Drept conform măsurilor de optimizare a infrastructurii sferei științei și inovării. Până la constituirea Secției în formula dată, spectrul preocupărilor investigaționale ale subdiviziunii includea un cerc mai larg de probleme care se refereau nu numai la domeniul politologiei, dar și al filosofiei sociale. Cu timpul, aria de cercetări din cadrul Secției se îngustează, fiind condiționată de stabilirea unor limite ale specializării subdiviziunilor Institutului Integrare Europeană și Științe Politice în baza Institutului de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, precum și de necesitatea concentrării eforturilor colectivului secției în direcția studierii aprofundate a politicului ca domeniu important al activității umane.

În condițiile transformărilor democratice cardinale, anume politicul se impune pe prim-plan, și anume lui îi revine rolul principal în dinamizarea și modernizarea celorlalte domenii ale vieții sociale. Dat fiind acest fapt, științele politice au menirea de a identifica și conceptualiza problemele de ordin politic, de a contribui la elaborarea soluțiilor privind eficientizarea funcționării instituțiilor și reglarea proceselor din domeniu.

Sporirea crescândă a necesității cunoștințelor în domeniul politicului, în special a celor ce țin de desfășurarea proceselor eurointegrării Republicii Moldova, care au devenit vectorul principal al dezvoltării societății moldovenești la începutul secolului XXI, precum și problemele privind fortificarea sistemului politic și depășirea crizelor politice în țara noastră, au condiționat necesitatea reorganizării radicale a structurii de cercetare științifică în cauză. Crearea în anul 2009 a Institutului Integrare Europeană și Științe Politice în baza Institutului de Filosofie, Sociologie și Științe Politice ca reflectare a noilor cerințe și aspirații în dezvoltarea societății în devenire a cauzat o serie de schimbări structurale în cadrul instituției științifice respective, fapt care a determinat necesitatea unor schimbări esențiale ale accentelor în activitatea investigațională a colectivului de cercetători științifici ai noului institut. Drept consecință, a sporit considerabil potențialul științific al institutului și, respectiv, s-a lărgit și aprofundat spațiul investigațional al colectivului de muncă, orientat pe făgașul studierii multidimensionale a problemelor-cheie care persistă actualmente în dezvoltarea vieții politice a societății. Mai mult decât atât, drept răspuns la imperativul timpului privind necesitatea arzătoare de a studia mai detaliat și mai concret aspectul internațional al vieții

politice la etapa actuală, în cadrul IIEȘP a fost creat **Sectorul Studii Europene**, care a dat start unei noi direcții în activitatea științifică a subdiviziunii respective a Academiei de Științe a Moldovei.

Ținând cont de schimbările structurale care s-au produs în decursul ultimului deceniu de activitate a Institutului, Secția Științe Politice poate fi considerată, de bună seamă, drept o subdiviziune științifică nouă, apariția căreia se datorează necesităților vitale ale dezvoltării științelor socioumanistice din sec. XXI. Totodată, formarea subdiviziunii științifice în cauză, în baza cadrelor de înaltă calificare profesională care au obținut și perfectat experiența investigațională pe parcursul mai multor ani de activitate în calitate de cercetători științifici ai Institutului, a generat consolidarea continuității tradițiilor existente în acest domeniu de cercetare. De aici rezidă că istoria Sectorului Științe Politice reprezintă o parte integrantă și importantă a istoriei Institutului, activitatea științifică a căruia, fiind nemijlocit legată de studierea proceselor social-politice actuale și în continuă schimbare, necesită o permanentă și continuă corelare dintre structura formală a acestuia și conținutul problematicii investigaționale.

Astfel, istoricul Secției Științe Politice începe cu anul 1975, odată cu formarea în luna octombrie în cadrul Secției de Filosofie și Drept a Academiei de Științe a unui sector nou - Comunismul Științific, în frunte cu Grigore Entelis, dr. hab. în filosofie. Din septembrie 1977, subdiviziunea dată îl are ca manager pe Alexandru Roșca, academician, iar din septembrie 2006 - dr. Pantelimon Varzari. Pe parcursul celor 35 de ani de activitate științifică, ca subiect distinct mai întâi al Secției de Filosofie și Drept, din 1991 - al Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept, din 2006 - al Institutului de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, iar din 2009 - al Institutului Integrare Europeană și Științe Politice, problematica cercetărilor științifice ale colectivului secției, precum și denumirea acesteia a suportat o serie de modificări esențiale în dependență de imperatiile timpului.

Începutul activității subdiviziunii din momentul creării era legat de studierea legităților funcționării și dezvoltării socialismului în concordanță cu obiectivele de program ale partidului de guvernământ și teoria marxist-leninistă din perioada respectivă. În această ordine de idei, tematica și orientarea cercetărilor sectorului din acea perioadă purta în mare măsură un caracter ideologizat pronunțat, ca de altfel și activitatea întregului colectiv al **Secției de Filosofie și Drept**. O atenție deosebită în perioada de referință era acordată studierii următoarelor probleme: unitatea și condiționarea reciprocă a proceselor formării omogenității sociale, legitățile formării și dezvoltării culturii relațiilor sociale, inclusiv în familia moldovenească, influen-

ța proceselor integraționale asupra schimbării caracterului și conținutului muncii agricole. În baza cercetărilor sociologice au fost studiate aspectele social-culturale ale urbanizării, rolul colectivelor de muncă ale întreprinderilor industriale în formarea culturii muncitorilor, probleme ale timpului liber al lucrătorilor din industrie, ale educației tineretului, ale dezvoltării culturii politice a tineretului etc. Din publicațiile acelor ani vom menționa *Расцвет и сближение советских наций* (1971), *На пути к бесклассовому коммунистическому обществу* ale academicianului D.Ursul; monografiile *Социалистическая урбанизация и развитие культуры* (1976), *Свободное время. Как мы его используем* (1978), *Производственный коллектив и культура рабочего* (1982) ale N.Pobeda; *Dezvoltarea liberă a fiecăruia* (1980), *Интеграционные процессы на селе и формирование всесторонне развитой личности* (1984) ale lui Al.Roșca; *Становление и развитие сельской интеллигенции в Советской Молдавии* (1974) de V.Corbu; *Характер и содержание труда работников агропромышленных формирований на примере МССР* (1984) de P.Varzari; *Патриотическое и интернациональное воспитание сельской молодежи* (1986) de E.Balan, monografia colectivă *Интеграционные процессы и совершенствование общественных отношений на селе* (1979).

Lucrările de referință enumerate mai sus, ca rezultat al activității de cercetare a unui colectiv de profesioniști de înaltă calificare în domeniul științelor sociale, au devenit astăzi deja istorie. E vorba aici și de istoria societății noastre în ansamblu. Privind critic de pe pozițiile zilelor de astăzi, istoria nu poate fi nici anulată, nici refăcută și nici transcrisă. Ea poate fi doar studiată, intenționând de a extrage din fapte, evenimente și aprecierea lor obiectivă acel grăunte rațional și învățăminte pentru viitor care ar aduce un folos în cauza noastră comună de edificare a unei societăți democratice și prospere. Prin urmare, în opinia noastră, acestea și multe alte publicații de odinioară ale cercetătorilor Sectorului Comunism Științific, care se referă la epoca socialistă, la ora actuală au devenit deja un obiect de studiu științific, capabil de a reproduce în mod obiectiv și chibzuit tabloul veridic al trecutului istoric care dezvăluie, în baza unui bogat material factologic, caracterul relațiilor sociale din acea perioadă.

În anii următori, odată cu începerea schimbărilor cardinale, noua realitate socială înaintează pe prim-plan probleme noi care necesită o conștientizare profund științifică, o căutare minuțioasă de căi eficiente de soluționare a lor, de prognozare a evoluției noilor procese social-economice care și-au luat startul la finele secolului trecut. Aceasta a contribuit la faptul că sectorul a pășit pe un fâgaș nou de activitate investigațională. În conformitate cu atare priorități, a suportat modificări corespunzătoare și denumirea sectorului,

care varia de la o denumire la alta în decursul ultimelor două decenii de funcționare a acestuia.

La finele anilor '80 ai secolului trecut, în așa-zisa perioadă a restructurării, secția se numea Secția de probleme social-politice ale socialismului și executa, corespunzător, tema de plan: *Rolul factorului uman în atingerea unei stări calitative noi a societății socialiste*. Colectivul a reacționat imediat la cerințele timpului, intenționând să meargă în pas cu noile realități, răspunzând astfel la noile schimbări radicale din societate, selectând din ea cele mai stringente problemele care au apărut pe parcurs.

Totuși, o acuitate și activitate deosebită a căpătat problematica investigațională a Secției după obținerea de către Moldova în anul 1991 a statutului de stat independent și suveran și în legătură cu pășirea republicii pe făgașul dezvoltării economiei de piață și al democratizării vieții sociale. Concomitent a fost schimbată și denumirea secției - Secția probleme teoretice ale dezvoltării sociale, care avea să reflecte necesitățile vitale de a conștientiza profund în plan științifico-teoretic transformările cardinale care se produceau la începutul anilor '90 ai secolului XX în viața societății noastre. Această perioadă de cotitură în timp a influențat în mod radical problematica de cercetare științifică care era determinată de cerințele majore ale dezvoltării social-politice a țării noastre ca stat suveran și independent și care, în fond, deschidea o nouă filă în istoria activității de cercetare a colectivului științific în cauză.

În perioada 1991-1993, colectivul lucrează asupra temei *Renașterea națională - bază a afirmării independenței Moldovei*, apoi au urmat *Probleme actuale ale evoluției sociale* (1994-1995), *Stratificarea socială în Republica Moldova* (1996-1997), *Probleme actuale ale echității și integrării sociale în Republica Moldova* (1998-1999). În această perioadă, denumirea secției a suportat din nou unele modificări, fapt care a fost determinat de necesitatea consolidării aspectului politologic al cercetărilor efectuate, de oportunitatea căutării unor căi noi de aplicare practică a rezultatelor cercetărilor științifico-teoretice întru rezolvarea optimală a problemelor stringente ale vieții sociale. În această ordine de idei, investigațiile științifice ale colectivului au obținut un nou contur, care reiese din însăși denumirea secției, și anume - Secția Filosofie Socială și Politologie.

Secția a activat în aceste limite investigaționale în cadrul Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept din anul 1999 până în anul 2005, orientându-și activitatea de cercetare a unor astfel de teme actuale precum: *Perfecționarea dezvoltării durabile a Republicii Moldova: aspecte social-politice, ecosociale și spirituale* (1999-2001) și *Conștiința socială în perioada de tranziție* (2002-2005).

Așadar, aria de cercetare a Secției a inclus un spectru larg de probleme actuale ce țin de analiza profundă științifică a stării de lucruri în domeniul situației social-politice a societății moldovenești, de tendințele proceselor care au derulat în societatea contemporană aflată în curs de tranziție. În prim-plan de studiu s-au situat: problema conflictelor, renașterea națională, stratificarea și polarizarea noilor democrații în societățile postcomuniste, multiculturalismul, concilierea interetnică, realizarea principiilor echității sociale în cadrul proceselor de privatizare. S-au efectuat cercetări privind edificarea cadrului teoretico-metodologic de investigare a orașului și satului ca elemente ale unui sistem integru, s-a elaborat concepția proceselor integrative în sistemul „oraș-sat” și s-a definit rolul acestor procese în crearea condițiilor propice dezvoltării capitalului uman.

În paralel au fost studiate unele probleme privind dezvoltarea socioculturală a populației republicii, inclusiv a tineretului, s-a întreprins cercetarea rolului obiectului și subiectului în activizarea factorului uman etc. Lucrări de referință: *Объективное и субъективное в повышение социальной активности личности* (Al.Roșca, 1991), *Societatea între conciliere și conflict. Cazul Republicii Moldova* (A.Pascaru, 2000), *Диалетика межнациональных отношений и поиск их совершенствования* (E.Balan, V.Guțu, 1991), *Молодежь села: реальность и перспективы* (A.Pascaru, 1990), *Sociologia organizațiilor* (A.Pascaru, 1998), *Труд и проблема активизации человеческого фактора в сельском хозяйстве* (P.Varzari, 1989), *Sfera tuncii: problema optimizării potențialului uman* (P.Varzari, 1995).

Activitatea de cercetare a cuprins și diferite teorii privind dezvoltarea societății contemporane, procesele de diferențiere și coeziune socială în perioada de tranziție, condițiile dezvoltării durabile și edificării societății civile, corelația dintre democrație, libertate și egalitate socială, valorile politice contemporane și procesele interetnice etc. Rezultatele investigațiilor asupra acestor probleme și-au găsit reflectare în următoarele lucrări monografice și ediții de caracter didactic: *Studiu în știința politicii* (Al.Zavtur, P.Varzari, Gr.Pîrțac, T.Tomozei, 2001), *Politologie* (Al.Zavtur, 2000), *Гражданское общество в Республике Молдова: состояние, проблемы, перспективы* (V.Anikin, 2000), *Elitologie* (P.Varzari, 2003), *Elita Politică și societatea* (P.Varzari, Al.Zavtur, Gr.Pîrțac, 2000), *Răspunderea statelor și persoanelor în dreptul internațional public* (V.Juc, 2004), *Пасха и двенадцатые праздники Православной Церкви* (G.Rogovaia, 2000), *Проблема адаптации нерумыноязычного населения Республики Молдова к автохтонной этнической среде* (N. Cojocar, 2004).

În acești ani, în câmpul investigațiilor s-au aflat și probleme legate de rolul conștiinței sociale în condițiile actuale, diverse forme de manifestare a

conștiinței (conștiința etnică, conștiința civică, conștiința politică, conștiința religioasă etc.), surprinse într-o alocare sistematică și analizate în contextul perioadei de tranziție, relevându-se schimbările esențiale intervenite în mentalitatea și comportamentul populației, acestea din urmă fiind examinate la nivel general-național și de grup. A fost scos în relief caracterul diversificat al conștiinței sociale, condiționat de pluralismul politic, economic și ideologic propriu unei societăți în curs de modernizare.

De menționat că dificultățile și perturbările sociale care au atins și domeniul științei în perioada de tranziție, ce s-a dovedit a fi la această etapă a dezvoltării sociale una din cele mai sensibile sfere ale existenței umane, au influențat în mare măsură și activitatea de cercetare a colectivului secției. Având menirea de a reacționa prompt la problemele cele mai acute și dureroase ale dezvoltării social-politice, colectivul secției s-a inclus în procesul de studiere a temelor de primă importanță pentru această perioadă a dezvoltării societății, în căutarea căilor eficiente de ieșire din situațiile de criză și conflictuale, în tendința de a atrage atenția societății față de valorile fundamentale ale societății, de a trasa direcțiile cele mai optimale, fundamentate științific, în vederea obținerii stabilității și asigurării dezvoltării durabile a societății, de promovare eficientă a reformelor democratice.

Însă, scăderea prestigiului științei în general și a activității științifice, în particular, reducerea finanțării științei, care au condus la limita de supraviețuire a științei și respectiv a unor colective întregi de cercetători științifici, precum și pe unii reprezentanți aparte ai lor, deversarea cadrelor științifice din sfera activității investigaționale nu au permis în perioada respectivă în măsură deplină de a consolida rezultatele cercetărilor științifice ale secției.

Cu toate acestea, în pofida faptului că în această perioadă de timp secția n-a izbutit să publice monografiile colective de plan (din motive financiare), totuși investigațiile științifice ale membrilor ei și-au găsit reflectare în mai multe articole și teze științifice care au fost publicate în diferite culegeri tematice și reviste științifice, inclusiv și în edițiile de peste hotare (România, Polonia, Ungaria, Bulgaria, Rusia, Ucraina, SUA etc.), precum și într-o serie întregă de comunicări la diverse conferințe științifice și științifico-practice republicane și internaționale.

În decursul ultimului deceniu, activitatea științifică a colectivului secției a fost coordonată în conformitate cu direcția strategică generală *Edificarea statului de drept și punerea în valoare a patrimoniului cultural și istoric al Moldovei în contextul integrării europene*, elaborată și aprobată pentru executare de către Secția Științe Umanistice a AȘM drept plan de perspectivă a dezvoltării științelor umanistice în conformitate cu obiectivele dezvoltării teoriei și practicii sociale. Crearea Secției Științe Politice în anul 2006, care a

reflectat necesitatea socială crescândă a studierii mai detaliate și mai profunde a lumii politicii în condițiile societății în schimbare, a deschis o nouă filă în activitatea acestei subdiviziuni științifice. O interpretare minuțioasă științifică necesită o serie întreagă de probleme stringente și actuale legate de formarea sistemului politic democratic a țării noastre. Un aspect mai puțin elaborat ține de sporirea eficacității funcționării sistemului politic și a rolului acestuia în asigurarea coeziunii sociale. Actualitatea și importanța indiscutabilă a acestui aspect rezultă din faptul că toate țările ex-socialiste se confruntă cu necesitatea stringentă de a evolua pe muchia șubredă dintre schimbările de sistem, modernizările substanțiale, pe de o parte, și consolidarea noilor structuri, instituții și valori, pe de altă parte. A menține pe această creastă un echilibru ferm este o artă politică dintre cele mai complicate, deoarece transformările vechiului, neînsoțite de activități perseverente de consolidare a noului, duc la insucces, iar în unele cazuri chiar la perturbări grave. Dificultățile și riscurile în acest sens cresc mai ales când pe factorii destabilizatori interni se suprapun factori externi în stare să afecteze procesul schimbării, mersul normal al lucrurilor. Reflectarea politologică asupra spațiului postsovietic pune în evidență mai multe cazuri de acest gen, din ele derivând caracterul complex și anevoios al tranziției spre noi modele de organizare socială și un nou sistem de relații internaționale.

Răspunzând exigențelor timpului, colectivul secției, pornind de la momentul modernizării sale în anul 2006, a început realizarea unui șir de proiecte științifice fundamentale de ordin teoretic și aplicativ. În primul rând, au fost elaborate proiectele instituționale în domeniu, care, în fond, reprezintă o comandă de stat, adresată colectivului științific al secției în vederea studierii unui șir de probleme actuale ale dezvoltării politice a societății moldovenești și căutării unor căi optime de soluționare a lor. Pe parcursul ultimilor cinci ani, colectivul Secției Științe Politice și-a concentrat atenția investigațională în direcția soluționării a două probleme în realizarea proiectelor de plan, înrudite tematic între ele, avînd menirea de a studia în complex procesele funcționării sistemului politic din Republica Moldova, luîndu-se în calcul perspectiva eurointegrării: 1) Proiectul instituțional de stat (06.410.023F) *Eficientizarea sistemului politic și asigurarea coeziunii sociale în Republica Moldova din perspectiva integrării europene* (2006-2008) (Director de proiect: acad. A. Roșca); 2) Proiectul instituțional de stat (09.817.07.005F) *Resursele, mecanismele și efectele realizării puterii politice în Republica Moldova* (2009-2010) (Director de proiect: dr. P. Varzari).

Funcționarea eficientă a sistemului politic, în cadrul căruia decurge viața politică a societății, are loc prin conducerea, reglarea și realizarea puterii și relațiilor politice și constituie condiția primordială a coeziunii sociale, ce

se impune pe prim-plan în orice societate democratică, mai ales în societățile în curs de modernizare. Statornicit în baza Constituției, a altor legi și acte normative, actualul sistem politic al Republicii Moldova urmează să se perfecțeze în continuare și să-și sporească eficacitatea funcționării pentru a contribui mai din plin la satisfacerea intereselor general-naționale, particulare (de grup) și individuale ale cetățenilor, la consolidarea socială și la dezvoltarea durabilă a țării. La etapa actuală a dezvoltării sale sistemul politic al societății moldovenești reclamă necesitatea sporirii substanțiale a gradului de angrenare, de conexiune și interacțiune a elementelor sale constitutive, de conlucrare a lor în baza principiilor democratice și a valorificării experienței țărilor europene avansate. Sesizând ansamblul vieții politice a Republicii Moldova, cercetătorii secției, implicați în realizarea proiectelor sus-menționate, au considerat necesar concentrarea eforturilor investigaționale în direcția analizei coerente și multiaspectuale a problemelor privind funcționalitatea puterii politice și sporirea rolului acesteia în asigurarea coeziunii sociale, ținând cont atât de interdependența reală dintre politic și social în condițiile specifice ale perioadei de tranziție, cât și de rigorile politice și sociale ale procesului de integrare europeană. În mod necesar au fost analizate problemele privind organizarea, coordonarea și reglarea raporturilor din cadrul sistemului politic al societății noastre în dezvoltare; identificate obiectivele majore privind democratizarea și eficientizarea funcționării sistemului politic în corespundere cu condițiile de integrare europeană; determinate obiectivele privind sporirea rolului statului ca element central al sistemului politic; definite condițiile fiecărei forțe politice importante în particular; identificată corelația dintre stat și societatea civilă, dintre relațiile interetnice și coeziunea socială; sesizată implicarea factorului cultural-etic în acțiunile politice, dezvoltarea inovațională, asigurarea intereselor și securității naționale etc.

Cercetările efectuate în domeniul respectiv s-au finalizat cu publicarea a 266 de lucrări științifice, inclusiv 7 monografii și 2 culegeri tematice și cu desfășurarea a 16 manifestări științifice, inclusiv 3 conferințe internaționale, 3 conferințe naționale și 10 ședințe de Mese rotunde. Lucrări de referință: *Societatea contemporană: aspecte social-economice și politice. Analiza opiniei publice* (Rusandu Ion, Mocanu Victor, Dmitrenco Svetlana, 2007); *Algoritmii ai tranziției: aspecte social-filozofice* (Roșca Alexandru, 2007); *Sisteme politice tranzitorii din Europa de Sud-Est (studiu comparat)* (Juc Victor, Rusandu Ion, Josanu Yuri, 2008); *Factorul confesional în relațiile internaționale* (Juc Victor, Beniuc Valentin, 2008); *Elita politică din Republica Moldova: realități și perspective* (Varzari Pantelimon, 2008); *Dezvoltarea durabilă: abordări metodologice și operaționalizare* (Rusandu Ion, Ursul Arcadie, Cap-

celea Arcadie, 2009); *Ucrainenii din Moldova, moldovenii din Ucraina: procese etnosociale (Materialele conferinței științifice internaționale, Chișinău, 9 octombrie 2008. (Responsabilă pentru ediție - G. Rogovaia, 2009); Puterea politică și coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva integrării europene (Coord. științific: acad. A. Roșca; respons. de ediție: dr. P. Varzari, 2010); Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul geopolitic european. Program. Teze, Chișinău, 8 octombrie 2010 (Respons. pentru editare: dr. P. Varzari, 2010); Valeriu Moșneaga, Victor Moraru, Gheorghe Rusnac, Valentin Țurcan. Fațetele unui proces: migrația forței de muncă din Republica Moldova în Italia. Chișinău: Editura Prim, 2011).*

Păstrînd și respectînd continuitatea investigațională, cercetătorii secției au elaborat și au purces în anul 2011 la realizarea unui proiect instituțional nou - *Interacțiunea dintre stat și societatea civilă în Republica Moldova în contextul aprofundării reformelor democratice (2011-2014)* (Director de proiect: dr. P. Varzari). Proiectul are menirea de a renova și a completa cunoștințele acumulate în conformitate cu evoluția în continuare a proceselor politice în Republica Moldova și să repună în dezbatere unele fenomene care anterior au mai solicitat atenția cercetătorilor, dar care în prezent se cer reinterpretate în lumina noilor circumstanțe temporale și a noilor experiențe acumulate de practica social-politică. Actualitatea temei de investigație este determinată de necesitatea de a identifica unele mecanisme și direcții care vor contribui la consolidarea statului Republica Moldova prin finalizarea tranziției către democrație și realizarea integrării europene. Este esențial, în acest sens, de a fundamenta științific soluțiile propuse, demonstrînd oportunitățile implementării acestora și gradul lor de fezabilitate. Un rol important în consolidarea democrației participative revine societății civile, deoarece sectorul asociativ trebuie să devină o forță viabilă și eficientă în procesele de democratizare a vieții publice. Necesitatea elaborării unor soluții menite să contribuie la aprofundarea legăturilor dintre stat și societatea civilă este un proces bidimensional, urmărindu-se în context identificarea unor modalități de consolidare a fiecăruia în parte, fapt care nu va întîrzia să se răsfrîngă pozitiv asupra actului de guvernare prin participarea mai activă a cetățenilor la adoptarea deciziilor.

Proiectul are drept scop analiza complexă și coerentă a relațiilor mutuale dintre stat și societatea civilă în contextul valorificării opțiunii de integrare europeană a Republicii Moldova prin aplicarea metodologiei investigațiilor interdisciplinare. În baza elaborărilor teoretico-metodologice de investigație în domeniu și a materialului factologic recoltat vor fi valorificate următoarele obiective: cercetarea fundamentelor teoretico-metodologice, politico-juridice și epistemologice ale relațiilor dintre stat și societatea civilă

prin determinarea unor modalități și identificarea unor mecanisme de interacțiune între instituțiile puterii de stat și structurile sectorului asociativ; fundamentarea unor politici menite să contribuie la realizarea intereselor naționale și asigurarea securității naționale a Republicii Moldova, luând ca bază aserțiunea că pentru statele mici este caracteristic rolul determinant al politicii externe/relațiilor internaționale în raport cu politica internă. O atenție deosebită va fi acordată analizei funcționalității și impactului „sectorului trei” al societății asupra actului de guvernare și a proceselor de adoptare a deciziilor prin elaborarea unor recomandări de optimizare a dialogului social-politic în condițiile racordării legislației naționale la exigențele standardelor europene.

Un alt aspect, nu mai puțin important, al activității colectivului din ultimii ani este colaborarea activă cu partenerii din străinătate în domeniul cercetării problemelor actuale ale dezvoltării politice. În cadrul acestei colaborări, membrii colectivului au finisat în anul 2009 lucrul asupra Proiectului de concurs bilateral moldo-belarus de cercetare (08.820.08.03BF) *Tehnologii avansate în structura dezvoltării durabile a sistemelor inovatoare din Republica Belarus și Republica Moldova: problema concordanței valorilor noosferice* (2008-2009) (Director de proiect: dr. I. Rusandu; executori – dr. hab. V. Anikin, dr. L. Braga), iar în 2010 s-au inclus în realizarea Proiectului de concurs bilateral moldo-ucrainean între Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM și Institutul de Cercetări Politice și Etnonaționale „I.F. Kuras” al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei (10.820.07.02/UF) *Funcționalitatea și impactul organizațiilor neguvernamentale din Ucraina și Republica Moldova asupra factorului decizional* în cadrul concursului internațional de proiecte „AȘM – Ministerul Educației și Științei al Ucrainei – 2009” (2010–2011) (Director de proiect: dr. P. Varzari; executori – dr. hab. V. Anikin, drd. V. Varzari și I. Tăbârță, lector superior la Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „C. Stere”).

În intensificarea colaborării științifice internaționale a colectivului secției își va aduce, sperăm, aportul considerabil Acordul de colaborare științifică între IIEȘP al AȘM și Institutul de Cercetări Politice și Etnosociale „I.F. Kuras” al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei încheiat în anul 2007. La capitolul relații internaționale poate fi raportată și colaborarea membrilor secției cu colegii din străinătate sub forma de participare (prin corespondență și nemijlocit) la diferite foruri științifice organizate peste hotare (Iași, România; Odesa, Cernăuți și Kiev, Ucraina; Moscova, Smolensk și Saransk, Rusia; Mensk, Belarus etc.) și în țară (în ultimii 5 ani – în jur de 140 reuniuni internaționale), precum și publicații în comun (I. Rusandu, A. Ursul (Federația Rusă); P. Varzari, I. Varzari (Ucraina); L. Braga, N. Telnova (Federația Rusă)) etc.

Realizările considerabile ale secției se datorează muncii cu abnegație și creatoare în spiritul timpului a colectivului de cercetători de înaltă calificare, care dispune de un potențial impunător în explorarea și valorificarea problemelor stringente ale republicii pe făgașul edificării unei societăți prospere, demne de a se integra în comunitatea europeană. Posedând o bogată experiență de cercetare științifică, cercetătorii aduc un aport de amploare în activitatea Secției Institutului, a științei politice autohtone, a celei universale. La moment, în secție activează 13 cercetători științifici, inclusiv 1 academician, 2 doctori habilitați, 8 doctori în științe, unora le-au fost conferite diferite distincții științifice și de stat: „Om emerit al Republicii Moldova” – acad. A. Roșca, dr. I. Rusandu, dr. G. Rogovaia; „Savantul anului 2007” – acad. A. Roșca; „Om emerit al culturii din Ucraina” – dr. G. Rogovaia; „Laureat al concursului academiilor de științe a Ucrainei, Bielorusiei și Moldovei pentru lucrările științifice de valoare” – dr. I. Rusandu, dr. P. Varzari; Medalia „Veteran al muncii” – dr. hab. V. Anikin; „Diplomă de merit a Academiei de Științe a Moldovei” – acad. A. Roșca, dr. hab. V. Anikin, dr. L. Braga; „Diplomă de recunoștințe a Academiei de Științe a Moldovei” – dr. V. Anikin).

În decursul celor 30 de ani de activitate, conducător al secției a fost academicianul Alexandru Roșca. Sub conducerea constructivă a Domniei Sale, de la fondarea secției și în continuare s-a constituit și activează un colectiv bine încheșat de cercetători care abordează cele mai actuale și mai stringente probleme ale contemporaneității în aspect politologic. În acest răstimp, sub conducerea permanentă a academicianului Alexandru Roșca s-a conturat și s-a cristalizat elaborarea și realizarea conceptuală a temelor investigaționale, au fost trasate direcțiile magistrale ale cercetărilor științifice ale secției în întregime și ale fiecărui cercetător științific în parte, s-a șlefuit și perfectat în continuu profesionalismul și calitatea cercetărilor științifice ale membrilor colectivului, s-a constituit și dezvoltat în ascendență școala științifică de cercetare a problemelor fundamentale social-politice care persistă în societatea contemporană. În paralel, academicianul Alexandru Roșca a activat în calitate de director al Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept (1991-2002), precum și Academician coordonator al Secției Științe Umanistice (2000-2008) și Președinte al corpului academic al AȘM (2009), este membru al Colegiului redacțional al revistei internaționale „Общество и экономика” (Moscova, Federația Rusă), al ediției Analele Facultății de Drept și Administrare Publică a Universității Ecologice „Dimitrie Cantemir” (Iași, România) și al Buletinului Științific al Academiei Ecologice (Iași, România). Actualmente, secția este condusă de Pantelimon Varzari, doctor în filosofie, conferențiar universitar, care este înzestrat cu multe calități, demne de urmat: competență profesională, responsabilitate, exigență și insistență, energie nesecată și creatoare.

În anul 2003, în baza secției a fost fondat și activează până la ora actuală Consiliul Specializat de susținere a tezelor de doctorat și de doctor habilitat în științe politice la specialitatea „Teoria, metodologia și istoria politologiei: instituții și procese politice” (23.00.01), funcționează în permanență Seminarul metodologic de profil, care exercită o serie de funcții auxiliare în procesul de pregătire a tezelor pentru susținere. În perioada de referință, în cadrul Consiliului Specializat au avut loc 12 susțineri ale tezelor de doctor în științe politice și 1 susținere de doctor habilitat în științe politice. În momentul de față, membrii secției (academicianul Alexandru Roșca, doctorul habilitat în științe politice Vladimir Anikin, doctorul în filosofie Pantelimon Varzari) efectuează conducerea științifică de înaltă calificare a tezelor doctoranzilor și competitorilor care își fac studiile în acest domeniu.

Concomitent, cercetătorii științifici ai secției sunt angajați și în alte activități strâns legate de realizarea proiectelor nominalizate, precum ar fi participarea colaboratorilor la emisiunile posturilor de radio și televiziune naționale (I. Rusandu, P. Varzari, V. Juc, G. Rogovaia); numirea cercetătorilor în calitate de referenți oficiali în ședințele Consiliilor Științifice specializate (A. Roșca, P. Varzari, V. Anikin); elaborarea avizelor pentru organele de resort ale țării (P. Varzari, V. Juc, I. Rusandu, V. Anikin, L. Braga, G. Rogovaia); predarea cursurilor normative în instituțiile de învățământ superior (P. Varzari, I. Rusandu, V. Juc, V. Anikin); recenzarea tezelor de licență a studenților (P. Varzari, V. Juc, L. Braga, E. Balan); numirea cercetătorilor în calitate de președinți ai examenelor de licență în unele instituții de învățământ superior; numirea/alegerea cercetătorilor în calitate de conducători/membri ai unor structuri instituționalizate sau obștești din cadrul Institutului, Academiei de Științe a Moldovei și din afara lor etc.

În concluzie, vom menționa că Secția Științe Politice posedă pe deplin potențialul științific necesar, care îi permite să îmbine armonios activitatea cercetătorilor cu experiență și căutările creatoare ale tinerilor colegi de breaslă. Promovând cele mai înaintate tradiții de cercetare științifică, acumulate pe parcursul celor 35 de ani de activitate, Secția Științe Politice va continua și în viitor să atingă noi culmi în munca de cercetare științifică întru prosperarea științei naționale și a Republicii Moldova în ansamblu.

*Lilia BRAGA,
doctor în filosofie,*

*Elena BALAN,
doctor în politologie*

SECTORUL DEMOGRAFIE

*Să ne adunăm împreună este un început,
să ne ținem împreună este un pas înainte,
să lucrăm împreună este un succes.*

H.Ford

În peisajul divers și bogat al științei contemporane, demografia ocupă un loc important, datorat atât obiectului său specific, cât și actualității strategiilor și politicilor naționale de dezvoltare socială și economică în care populația apare, total îndreptățit, drept principalul factor și beneficiar al acestora. Cercetările demografice în cadrul Academiei de Științe a Moldovei au un istoric scurt, unele lucrări ce au reflectat problematica evoluției populației până la formarea structurii specializate fiind elaborate sub egida diferitor instituții de cercetare.

Sectorul Demografie al Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM este succesorul de drept al scopurilor, obiectivelor și tradițiilor științifice promovate de Centrul de Cercetări Medicale și Socio-Demografice ale Familiei al AȘM, creat în anul 1997 la inițiativa academicianului Gheorghe Paladi în baza Secției Probleme Sociale ale Familiei din cadrul Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al AȘM. Scopul fondării acestui Centru a constituit aprofundarea cercetărilor științifice ce țin de aspectele medico-sociale, demografice și psihologice ale familiei, îndeosebi studiilor interdisciplinare, atragerea specialiștilor din diferite domenii (medicină, demografie, sociologie și psihologie) în abordarea problemelor nucleului familial.

În anul 2006 în baza Hotărârii Guvernului RM 1406 “Cu privire la măsurile de optimizare a infrastructurii sferei științei și inovării”, Centrul de Cercetări Medicale și Socio-Demografice ale Familiei prin absorbție a intrat în componența Institutului de Filosofie, Sociologie și Științe Politice al AȘM ca Secția Cercetări Socio-Demografice ale Familiei. Ulterior, în anul 2009, după reformarea Institutului de Filosofie, Sociologie și Științe Politice și crearea Institutului Integrare Europeană și Științe Politice, secția a intrat în componența celui din urmă ca Sector Demografie.

Potențialul uman. Republica Moldova nu are învățământ superior care să acorde licență în specializarea demografiei. Actualii specialiști din domeniu s-au format prin interese și eforturi personale, provenind din familia sociologilor, geografilor și medicilor.

Un aport deosebit în dezvoltarea cercetărilor demografice îi revine academicianului Gheorghe Paladi, or prin activitatea și implicațiile sale profesionale a făcut auzite și a plasat în vizorul comunității științifice problemele demografice cu care se confruntă țara. Fiind preocupat de modificările în domeniul populației care au derulat vertiginos, în special în a doua jumătate a secolului XX, după

cum am menționat, a fost promotorul creării Centrului de Cercetări Medicale și Socio-Demografice ale Familiei în anul 1997. Sub conducerea Domniei Sale au fost organizate un șir de conferințe științifice cu tematica demografică care au pus în discuție cele mai stringente probleme ce țin de dezvoltarea populației în Republica Moldova. Un arsenal bogat de lucrări științifice, culegeri de articole și monografii colective au fost editate sub redacția și cu participarea nemijlocită a academicianului Gh. Paladi. Până în prezent, tînărul colectiv al Sectorului Demografie este onorat de tutela, implicarea și experiența impunătoare a domnului academician. În ciuda faptului că a trecut deja peste hotarul a 80 de ani, dumnealui continuă în mod activ să îmbine nu doar activitatea științifică în cadrul Academiei, dar și cea medico-profesională în cadrul Spitalului Clinic Municipal de Obstetrică și Ginecologie № 1. Este un model demn de urmat și un exemplu de „îmbătrânire activă” despre care atât de mult se vorbește și spre care toți tindem.

Preocupați de abordarea calitativă a problemelor demografice, dar și de dezvoltarea profesională continuă, cercetătorii științifici din cadrul Sectorului Demografie au trecut cursuri specializate în domeniul demografiei. Astfel, sub egida Comisiei Naționale pentru Populație și Dezvoltare în anii 2008-2009 a fost organizat cursul „Analize statistice și prognoze demografice”, condus de profesorul Serghei Scerbov de la Institutul de Demografie din Viena (Austria). În anul 2010, în predarea Cursului de Demografie a fost implicat profesor Vasile Ghețău de la Centrul de Cercetări Demografice „V.Trebici” al Academiei Române, cu care Sectorul Demografie colaborează de mai mult timp.

Tinerii cercetători (Penina O.) au beneficiat de stagii la Institutul Național de Cercetări Demografice (INED) din Paris, obținînd un suport științific considerabil din partea renumiților demografi europeni Frans Mesle și Jacques Vallin.

Pe parcursul anilor 2006-2011 în cadrul Centrului au fost realizate 4 teze de doctor, inclusiv 3 la specialitatea „Medicina socială și management” cu temele: „Maladiile precanceroase și cancerul colului uterin: aspecte medico-sociale” (I.Cojuhari), „Aspecte medico-sociale și psihologice ale sănătății copiilor de vîrstă preșcolară din familiile monoparentale din mediul rural” (D.Corcodel), „Femeile după 60 de ani: aspecte demografice, medicale și sociale” (B.Gâlca) și o lucrare la specialitatea „Psihologia pedagogică” - „Particularitățile formării identității etnice la adolescenți” (L.Gaşper).

Activitatea didactică și implicarea în pregătirea și dezvoltarea profesională este de asemenea un obiectiv al colaboratorilor. Astfel, în anul 2009 s-au deschis studiile de doctorat la specialitatea 22.00.03 Sociologia economică și demografie, iar în 2010 colaboratorii sectorului au elaborat planul

cadru pentru studiile de masterat la Demografie la UnAȘM, aprobat ulterior de Ministerul Educației.

În pofida disproporției pe sexe, echipa noastră, preponderent feminină, a fost completată de tânărul cercetător Andrei Sturza, care, sperăm, va depune efortul pentru a deveni un bun profesionist în domeniul demografiei.

Procesul migrațional în cadrul Sectorului Demografie este suficient de activ, chiar în masă, lucru specific și pentru întreaga republică. Or, de la geneza Centrului din 1997 au rămas doar trei „veterani” (academicianul Gh.Paladi, dr. O.Gagauz și cercetătoarea L.Rustanovici), restul fiind cadre noi.

Cu sentimente de durere și profundă tristețe nu uităm de cei pe care i-am pierdut. În iarna anului 2010, la vârsta de doar 37 de ani, a plecat în lumea celor drepi draga noastră colegă Diana Corcodel. Plecarea dintre noi este o grea pierdere pentru comunitatea științifică în care a activat, rămânând o prezență de neșters în memoria celor care am cunoscut-o. Fiecare din noi a sperat la un miracol...

Direcțiile de cercetare. Demografia actuală este investită cu o mare răspundere, aceea de a studia populația, fenomenele demografice, relațiile dintre populație și mediul înconjurător și, mai larg, dintre populație și celelalte subsisteme componente ale sistemului social global, pentru a oferi o cunoaștere multilaterală, contribuind la elaborarea, implementarea și monitorizarea politicilor demografice și sociale.

Colectivul Sectorului Demografie pune accent prioritar în preocupările sale pe conjunctura demografică a țării, îndeosebi în contextul demografic actual, profund negativ. Studiile sunt axate pe studierea tendințelor de lungă durată ale principalelor procese demografice (natalitatea, mortalitatea, migrația), studierea problemelor sociodemografice ale evoluției familiei și căsătoriei, comportamentului reproductiv și sănătății reproductive, etc. Una din direcțiile prioritare de activitate o constituie elaborarea prognozelor demografice, precum și întocmirea recomandărilor științifice argumentate ce țin de minimizarea efectelor negative ale procesului de îmbătrânire a populației; reducerea mortalității; familia și reproducerea populației; prioritățile pe termen mediu cu privire la dezvoltarea resurselor umane și amplificarea componentei „Situția demografică și problemele dezvoltării populației” în cadrul Planului Național de dezvoltare pe anii 2008-2011.

Pe parcursul activității sale Sectorul Demografie și-a concentrat eforturile asupra studierii proceselor demografice din Republica Moldova în contextele regional și european. Specialiștii au acordat o deosebită atenție studiului sănătății reproductive a populației (Paladi Gh., Tăutu L.); problemelor ce țin de procesul de îmbătrânire demografică, consecințele economice și sociale ale acestuia (Paladi Gh., Gagauz O., Penina O.).

O direcție prioritară prezintă studierea tendințelor de lungă durată ale natalității, cauzelor de scădere a acesteia, modificărilor structurale, impactului transformării familiei și căsătoriei asupra natalității, particularitățile comportamentului premarital al tinerilor, problema concubinajului și nașterilor extraconjugale, factorii ce favorizează formarea familiilor incomplete (Gagauz O., Sînchevici I.). Un aport considerabil în cunoașterea problemelor ce țin de evoluția natalității a adus cercetarea factorilor determinanți ai comportamentului reproductiv al femeilor, problemelor ce țin de îmbinarea rolurilor profesionale și parentale, impactului nivelului de educație a femeilor asupra natalității (Buciuceanu-Vrabie M.).

În colaborare cu Institutului Național de Studii Demografice din Franța (INED) a fost realizat studiul cu privire la particularitățile mortalității populației în Republica Moldova: au fost reconstituite seriile neîntrerupte ale mortalității după cauze de deces pentru anii 1960-2009, analizate tendințele de lungă durată ale mortalității pe sexe și diferite grupe de vîrstă (Penina O.).

A fost studiat efectivul și structura fluxurilor migratorii ale populației în perioada anilor 1990-2009, ceea ce a permis de a evidenția impactul migrației, îndeosebi a celei de muncă, asupra situației demografice actuale. A fost realizată o analiză amplă a politicilor ce țin de reglarea proceselor migraționale, elaborate recomandări practice pentru perfecționarea sistemului de evidență a fluxurilor migraționale (Poalelungi O.).

O direcție importantă în activitatea Sectorului Demografie prezintă realizarea studiilor sociologice ce țin de problematica demografică. Astfel, pe parcursul ultimilor ani au fost realizate un șir de cercetări:

„Probleme socio-demografice ale funcționării familiei la etapa contemporană” (eșantionul reprezentativ la nivel național, 1280 de respondenți, anul 2008). În urma cercetării au fost evidențiate: influența factorilor demografici, economici și sociali asupra comportamentului reproductiv al familiilor; particularitățile funcționării familiei în condițiile instabilității sociale; atitudinea respondenților față de politici sociale în domeniul protecției familiei și copilului etc.

„Comportamentul reproductiv al femeilor din mun. Chișinău: caracteristici și factori determinanți” (eșantionul de 600 de respondenți, anul 2009). În baza datelor empirice au fost determinați factorii ce condiționează natalitatea scăzută în mun. Chișinău, elaborate propuneri ce țin de stimularea natalității.

„Atitudinea tinerilor față de propria lor sănătate” (eșantionul de 300 de respondenți). Studiul a fost axat pe evidențierea cunoștințelor, atitudinilor și percepțiilor tinerilor privind modul de viață sănătos, precum și a comportamentului de autoprotejare a sănătății.

După crearea în anul 2007 a Comisiei Naționale pentru Populație și Dezvoltare, s-a început o nouă etapă în dezvoltarea cercetărilor demografice cu accentul pe importanța practică a rezultatelor obținute, asigurarea analitico-științifică a procesului de elaborare și implementare a politicilor în domeniul populației. Astfel, în baza deciziei Comisiei Naționale pentru Populație și Dezvoltare s-a elaborat Cartea Verde a populației în Republica Moldova (în comun cu specialiști de la ASEM), care prezintă o radiografiere a situației demografice în RM și propune unele soluții de ameliorare a acesteia.

O practică recentă în activitatea sectorului prezintă proiectarea demografică a numărului și structurii populației. Au fost elaborate trei serii ale prognozei populației RM: 2006-2025, 2006-2051; 2009-2050 (Gagauz O., Penina O.). În baza rezultatelor obținute au fost determinate tendințele principale ale evoluției populației în prima jumătate a sec. XXI, calculați o serie de indicatori (rata natalității, rata îmbătrânirii, sarcina demografică, numărul persoanelor de vîrstă școlară, vîrsta aptă de muncă, de pensionare, etc.). Prognoza demografică pentru perioada de lungă durată – 2009-2050-a fost mediatizată pe larg atît în cercul academic, cît și în structurile guvernamentale, fiind utilizată și pentru elaborarea Strategiei naționale în domeniul securității demografice în RM (proiect).

Implementarea rezultatelor științifice. Sectorul Demografie își coordonează activitatea științifică cu planul de activitate a Comisiei Naționale pentru Populație și Dezvoltare, alte structuri de stat preocupate de problemele demografice, înaintează recomandări ce țin de perfecționarea dirijării procesului de elaborare, implementare și monitorizare a politicilor sociodemografice (familiale, migraționale, ocrotirea sănătății, protecția socială etc.).

Programele de stat cu reflecție în domeniu ce se implementează în prezent în Republica Moldova, precum Politica Națională de Sănătate 2007-2021, Strategia de dezvoltare a sistemului de sănătate în perioada 2008-2017 sau cele care urmează a fi implementate precum Strategia de Securitate Demografică a RM (proiect), toate necesită evaluarea impactului lor asupra situației demografice a Republicii Moldova atît la nivel național, cît și a zonelor economico-geografice. În acestă ordine de idei, menționăm că Sectorul Demografie în activitatea științifică și de expertiză colaborează cu organele de resort, care elaborează și implementează politici sociodemografice: Comisiile parlamentare, Comisia Națională pentru Populație și Dezvoltare, Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, Ministerul Economiei, Ministerul Sănătății, Ministerul Educației, Ministerul Tineretului și Sportului, Biroul Național de Statistică, etc. De asemenea, colaboratorii sectorului sunt membri ai diferitor comisii sau grupuri de lucru la nivel parlamentar, guvernamental sau interministerial.

Conferințele științifice. Cele mai stringente probleme demografice au fost discutate în cadrul forurilor științifice naționale și internaționale.

Transformările demografice profunde care se produc în Republica Moldova în ultimul deceniu au înaintat necesitatea mediatizării științifice profunde a problemelor demografice, organizarea schimbului de opinii, consolidarea eforturilor mediului academic și organelor de resort întru elaborarea politicilor demografice eficiente ce țin de ameliorarea situației demografice.

La 15-16 octombrie 2009 (Chișinău), cu suportul financiar al Fondului ONU pentru Populație (UNFPA), Sectorul Demografie a organizat conferința științifică internațională "Procesele sociodemografice în societatea contemporană: de la meditații la acțiuni" cu prilejul aniversării a 15-a de la adoptarea Programului de Acțiune a Conferinței Internaționale pentru Populație și Dezvoltare (Cairo, 1994). În cadrul conferinței au fost puse în dezbatere aspecte regionale ale reproducerii populației; problema scăderii natalității, sănătatea reproductivă și familia; sănătatea, morbiditatea și mortalitatea populației; migrația și rolul ei în reproducerea populației; consecințele economice și sociale ale îmbătrînirii populației. Discuțiile specialiștilor din diferite țări (Franța, România, Rusia, Ucraina, Belarus, Kazahstan, Tadjikistan, Uzbekistan) s-au soldat cu unele propuneri ce țin de elaborarea politicilor demografice. Recomandările conferinței științifice au fost înaintate Comisiei Naționale pentru Populație și Dezvoltare, materialele fiind editate în culegerea „*Procesele socio-demografice în societatea contemporană: de la meditații la acțiuni*” (Chișinău, 2009, 292 p.).

A devenit o tradiție organizarea meselor rotunde și conferințelor științifico-practice. Astfel, în anul 2010 a fost organizată Masa rotundă *Familia: trecut, prezent și viitor* în colaborare cu Organizația Internațională Platforma Dialog Euroasia.

Conferința științifico-practică *Tendențele actuale ale proceselor demografice și priorități ale politicii sociale* (2010) a întrunit reprezentanți din mediul academic, ministere, organizații internaționale preocupate de evaluarea tendințelor și căutarea soluțiilor privind problemele demografice actuale. În cadrul lucrărilor conferinței au fost luate în dezbatere evaluarea realizărilor din domeniul sănătății reproductive din Republica Moldova; analiza complexă a modelului contemporan al natalității în Republica Moldova; studiul cu privire la dinamica speranței de viață a populației RM în ultimii 40 de ani; procesul de îmbătrânire demografică și subtilitățile sistemului de pensionare etc.

Colaboratorii Sectorului Demografie au participat la XXV Internațional Population Conference, IUSSP, Franța Tours, 2005 (acad. Gh.Paladi) cu prezentarea materialelor privind evoluția fenomenelor demografice principale; Conferința Internațională în Domeniul Populației în Spania,

Barcelona, 2008 (O.Penina, raportul „How to Correct Overestimation of Moldovan Life Expectancy in the 1960s and 1970s?”; conferința științifică internațională „Проблемы народонаселения в зеркале истории. Шестые Валентеевские чтения”, Moscova, 2010 („Mortality by cause in Moldova since 1965: assessing long-term trends and recent changes” Penina O., Mesle F., Vallin J., „Динамика брачности населения Республики Молдова в конце-XX-начале XXI века” (Gagauz O.); Conferința Europeană pentru Populație Viena, Austria (What causes of death are driving life expectancy changes in Moldova?, Penina O.); Low birth rates and demographic development trends in the Republic of Moldova in the first half of the XXI century Gagauz O.); Миграционные процессы в современной Европе: эволюция миграционных взаимодействий ЕС и стран Центральной и Восточной Европы, Одесса, 2010, raportul „Основные направления реформирования миграционной политики в Республике Молдова” (Poalelungi O.).

Sectorul Demografie întreține relații de colaborare cu centrele științifice principale din Europa: Institutul de Cercetări Demografice Max Planck, Rostock, Germania; Institutul Național de Studii Demografice (INED), Franța; Centrul de Cercetări Demografice „V. Trebici”, România; Institutul de Demografie din Moscova (ГУ-ВШЭ); Institutul de Demografie și Cercetări Sociale al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei. Colaboratorii sectorului sunt membrii ai Asociației europene pentru studii în domeniul populației (European Association for Population Studies, EAPS).

Rezultatul colaborării cu instituțiile științifice similare de peste hotare a contribuit la realizarea proiectelor bilaterale: „Factorii determinanți ai nupțialității și natalității în Ucraina și Moldova, 2010-2011” (conducătorul proiectului O.Gagauz); „Provocări principale pentru securitatea demografică: tangențe și divergențe în Belarus și Moldova, 2010-2011” (conducătorul proiectului Gh.Paladi).

Rezultatele științifice obținute și-au găsit reflectare în monografiile colective, culegeri de articole, articole și rapoarte științifice, printre care:

- *Familia: probleme sociale, demografice și psihologice*. Monografie colectivă/Red. responsabil Gh.Paladi. Chișinău, 2005. 321 p.
- *Transformări demografice, viața familială și sănătatea populației* /Red. responsabil Gh.Paladi. Chișinău, 2007, 340 p.
- *Procesele socio-demografice în societatea contemporană: de la meditații la acțiuni*. Materialele conf. șt. Din 15-16 octombrie 2009. Chișinău, 2009. 291 p.
- Paladi Gh., Gagauz O., Penina O. *Îmbătrânirea populației în Republica Moldova: consecințe economice și sociale*. Chișinău, 2009. 204 p.

- *Cartea Verde a populației Republicii Moldova*. Chișinău, 2009. 56 p.
- *Основные вызовы демографической безопасности: сходства и различия в Молдове и Беларуси* / Палади Г., Шахотько Л., Гагауз О. и др. Кишинэу: Штиинца, 2010. 296 с.

Pentru promovarea rezultatelor științifice obținute de colaboratorii Sectorului Demografie o atenție deosebită se acordă publicării materialelor în diferite limbi (rusă, engleză, franceză), utilizînd tribuna revistelor științifice de specialitate de peste hotare. Astfel, au fost publicate articole în revista „Демография и социальная экономика” a Institutului Demografie și Cercetări sociale din Kiev (O.Gagauz, M.Buciuceanu); Revista „Population” a Institutului Național de Cercetări Demografice (INED) din Franța (Penina O.); revista electronică „Demoscope Weekly” a Institutului de Demografie al Școlii Economic Superioare din Federația Rusă (Gh.Paladi, O.Gagauz, M.Buciuceanu-Vrabie, O.Penina, O.Poalelungi).

Trecerea în revistă a rezultatelor activității Sectorului Demografie din ultimii ani demonstrează un progres semnificativ în ceea ce privește tematica cercetărilor realizate, perfecționarea metodelor de cercetare, pregătirea cadrelor, deși multe încă urmează a fi făcute. Complexitatea dezvoltării umane, modernizarea și globalizarea, schimbarea vectorului migrațional, îmbătrînirea populației creează conexiuni multidimensionale dintre factorul demografic și dezvoltarea socioeconomică sustenabilă, provoacă necesitatea desfășurării unor cercetări focusate pe probleme noi, cur ar fi prognozarea și predicția tendințelor în evoluția proceselor demografice și consecințele sociale și economice ale acestora.

Olga GAGAUZ,
Șef Sector Demografie,
dr. în sociologie, conf.

SECȚIA STUDII EUROPENE

Secția Studii Europene a fost instituționalizată la 1 iulie 2009, până la 1 iulie 2010 și-a desfășurat activitatea sub denumirea Centru de Studii Europene și Relații Internaționale. Formarea acestei subdiviziuni de cercetare științifică reflectă necesitatea de a contribui la realizarea integrării europene a Republicii Moldova, prioritate strategică oficializată la nivel de politică de stat în noiembrie 2002, obiectivul urmărit de Secție fiind asigurarea științifică a politicilor de apropiere și aderare la Uniunea Europeană. În contextul că integrarea europeană este asociată cu modernizarea țării, fiind o prioritate de politică internă, dar realizată prin politica externă, subiectele de cercetare științifică sunt de caracter multiaspectual și vizează toate domeniile de activitate, fapt care solicită conjugarea eforturilor comunității academice în ansamblu.

Cercetătorii științifici din secție, angajându-se din 3 ianuarie 2011 la realizarea proiectului instituțional *Oportunități de valorificare a opțiunii de integrare europeană a Republicii Moldova*, și-au canalizat eforturile asupra a trei blocuri de probleme: politico-juridice, politico-mediatică și socioeconomice, abordate prin prisma costurilor și beneficiilor estimative de preaderare. Valorificarea științifică a acestor subiecte este importantă pentru a determina capacitățile de funcționalitate instituțiilor în condițiile racordării legislației naționale la exigențele acquis-ului comunitar, important fiind de a prezenta soluții fundamentate științific în baza datelor acumulate prin aplicarea diferitor metode de investigație științifică. Proiectul instituțional este realizat de doctori habilitați, doctori și cercetători fără grad științific, director de proiect – doctorul habilitat, profesorul universitar Victor Moraru.

Cu certitudine, mai multe subiecte ce vizează integrarea europeană a Republicii Moldova și-au găsit elucidare în cadrul diferitor teme de cercetare și în lucrările multor foruri științifice naționale și internaționale, însă proiectul instituțional valorificat de secție figurează cu titlu de noutate științifică, în sensul că la nivel academic, pentru prima dată, mai ales problemele politico-juridice și cele politico-mediatică sunt investigate multilateral, urmărindu-se realizarea unui studiu interdisciplinar.

Specificăm de asemenea că cercetătorii științifici din Secție, extraplan supun analizei alte probleme importante, cu valențe atât fundamentale, cât și aplicative, precum relațiile internaționale postrăzboi rece, politica și mass-media, relații publice, relații economice internaționale, securitatea internațională, securitatea națională, migrația, teorii ale relațiilor internaționale. Într-o perioadă relativ scurtă de timp cercetătorii științifici au publicat următoarele titluri de cărți :

1. Peru-Balan Aurelia. *PR-ul politic și comunicarea de criză în Republica Moldova 2009-2010*. Chișinău: Imona Grup SRL, 2010, 105 p.

2. *Republica Moldova și Uniunea Europeană: problemele și perspectivele cooperării*/Coord. Victor Moraru, Alexandru Gribincea. Chișinău: Știința, 2010, 147 p.
3. *Republica Moldova: provocările migrației*/Coord. Victor Moraru. Chișinău: Știința, 2010, 147 p.
4. Guceag Ion. *Drepturile omului pe înțelesul tuturor*. Dicționar. Chișinău: Știința, 2010, 158 p.
5. Juc Victor. *Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: aspecte teoretico-metodologice și replieri geostrategice*. Chișinău: Sirius SRL, 2011, 248p.

Secția s-a angajat activ în organizarea forurilor științifice, mai ales prin coparticipare, acordând importanță deosebită colaborării cu alte structuri, atât din cadrul Academiei de Științe a Moldovei, cât și din afara ei. Astfel, în prima jumătate a anului 2011, secția a participat la organizarea următoarelor manifestări științifice:

1. *Analizele STRATFOR cu privire la Republica Moldova și evoluțiile contextului actual internațional*. Chișinău, 22 martie 2011(organizat în colaborare cu Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM). Masă rotundă.
2. *De la aspirații europene la politici publice*. Chișinău, 10 mai 2011 (organizat în colaborare cu Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, Direcția Integrare Europeană și Cooperare Internațională a AȘM, cu participarea Universității AȘM). Masă rotundă.
3. *Republica Moldova în condițiile noii arhitecturi de securitate*. Chișinău, 19 mai 2011(organizat în colaborare cu Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate al Academiei Militare „Alexandru cel Bun”). Conferință științifico-practică.
4. *Nicolae Titulescu – Om politic*. Chișinău, 16 iunie 2011(organizat în colaborare cu Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM și Fundația Europeană Titulescu). Conferință științifică.

Așadar, instituționalizarea Secției Studii Europene este o oportunitate de valorificat, în sensul că reflectă necesitățile de susținere științifică a proceselor de apropiere și realizare a integrării europene a Republicii Moldova prin cercetări atât fundamentale, dar mai ales de caracter aplicativ. Cercetătorii din secție realizează investigații cu precădere în domeniile științelor politice și relațiilor internaționale, inclusiv studii europene.

Victor JUC,
Șef Secție Studii Europene,
dr. conferențiar

CUVÂNT DE OMAGIERE

În octombrie 2011, comunitatea științifică marchează aniversarea de 90 de ani de la ziua nașterii a membrului-corespondent al AȘM, doctorului habilitat Andrei Timuș. Semnificația majoră a evenimentului rezidă atât în consemnarea jubileului unei personalități marcante a plaiului nostru, care și-a câștigat un nume de rezonanță în cercurile științifice nu doar din republică, ci și peste hotarele țării, precum și în recunoașterea căii ascendente pe care o parcurge știința sociologică moldovenească, grație, în primul rând, efortului depus pe acest tărâm de neobositul patriarh al sociologiei noastre, Andrei Timuș.

I-a fost dat să fie marcat de un destin cu adevărat neordinar, îngemănat și sincronizat cu istoria țării, biografia lui Andrei Timuș ilustrând o implicare totală în iureșul evenimentelor care au caracterizat dinamica vieții sociale de la noi, la toate etapele drumului străbătut manifestându-se drept o fire viguroasă și fidelă acelor principii de viață pe care și le-a stabilit încă de la debutul carierei sale profesionale, începute la abia 17 ani împliniți. De atunci și până azi s-a aflat mereu pe linia întâia a vieții și a științei, înfruntând cu dârzenie vicisitudinile timpului. Energia uluitoare de care dispune i-a fost mereu un imbold – în zile de război și în zile de pace - pentru antrenare plenară într-un impunător diapazon de activități: muncă social-politică, managerială, științifică, acolo unde era nevoie de experiența și cunoștințele sale. Tributar timpului pe care l-a trăit și circumstanțelor în care a activat, oricum, oriunde s-ar fi aflat, a crezut în ceea ce face și a muncit cinstit și cu toată dăruirea, convins că muncește pentru binele semenilor săi. I-a reușit să se manifeste drept un manager de excepție – și în munca cu tineretul, de la început, iar apoi - în cadrul funcțiilor de răspundere în care a fost investit – și în calitate de conducător al abia lansatului post de televiziune național, și în cea de director al Enciclopediei Sovietice Moldovenești sau coordonator al primului Centru de studiere a opiniei publice din republică. În condiții dificile, a știut mereu să dea dovadă de caracter, de atitudine responsabilă, spirit critic și pătrundere profundă. Destinul i-a hărăzit ca toate preocupările sale să fie activități de pionierat, și toate au dat roada cuvenită, contribuind din plin la crearea mediului în care ne aflăm azi.

În mediul științific, membrul corespondent al AȘM Andrei Timuș este apreciat și recunoscut unanim drept întemeietor al școlii sociologice moldovenești. Monografiile studiile și articolele pe care le-a semnat de-a lungul anilor constituie acea bază pe care s-a clădit cercetarea sociologică autohtonă. Pentru nenumărații săi discipoli, profesorul universitar Andrei Timuș, colaborator activ al Secției Sociologie a Institutului Integritate Europeană și Științe Politice al AȘM, reprezintă un model de dăruire cauzei, un etalon de omenie, cumsecădenie, modestie. Aflat la vârsta împlinirilor, reputatul nostru sociolog nu conținește să-și aducă contribuția la dezvoltarea științelor socio-umaniste, activând, cu abnegația ce-l caracterizează și sensibilitatea pentru problemele stringente ale societății, asupra elaborării de noi lucrări și desfășurare de programe de cercetare, capabile să prezinte într-o lumină edificatoare tendințele de dezvoltare ale țării, să ofere viziuni și răspunsuri la întrebările ce frământă societatea contemporană.

La cei 90 de ani împliniți de membrul-corespondent al AȘM Andrei Timuș, colectivul IIESP îi adresează sincere și calde urări de bine, de sănătate și de noi împliniri!

*Prof. Victor Moraru,
Director al IIESP*

ANDREI TIMUȘ,

MEMBRU CORESPONDENT AL AȘM, LA 90 DE ANI

FIȘIER BIOGRAFIC

Născut la 18 octombrie 1921 în satul Molovata, raionul Dubăsari.

Studii: a absolvit Colegiul Cooperativ de Economie în 1938, școala republicană de partid – 1951, Facultatea de Jurnalistică a Școlii Superioare Politice din Moscova – 1954, doctorantura la Institutul de Economie al AȘM – 1966.

Activitatea de muncă: 1938-40 – revizor la Cooperăția de consum Dubăsari; 1940-41 – serviciul militar, 1941-42 – Frontul de Vest, grav rănit, evacuat; 1943-44 – auditor la cursurile CC al PCM, orașul Buguruslan, regiunea Orenburg; 1944-53 a lucrat în organele de partid și comsomoliste din raioanele Orhei și Telenești; 1954-67 – a activat în mai multe organe de presă, inclusiv a fost primul director fondator al Televiziunii Moldovenești (1958-1961); 1967-71 – redactor-șef adjunct al Redacției Principale a Enciclopediei Sovietice Moldovenești; 1971-91 – șeful Sectorului Sociologie, Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept al AȘM, concomitent, din 1983-87 e și redactor-șef al Redacției Principale a ESM; din 1991 - pînă în prezent – cercetător științific principal al Institutului de Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM.

Activitatea științifică: 1966 – doctor în economie; 1979 – doctor habilitat în economie; a scris 25 de monografii pe teme economice și sociologice, inclusiv 15 în colaborare cu alți autori; a publicat peste 200 de articole științifice; a pregătit 37 de doctori și doctori habilitați în sociologie; din 1984 – membru corespondent al AȘM.

Mențiuni: 3 ordine de luptă și de muncă, 8 medalii; Om emerit în știință, 1982; Laureat al Premiului de Stat al RM, 1986.

OMAGIU PENTRU UN OM DE ȘTIINȚĂ NOTORIU ȘI O PERSONALITATE PUBLICĂ MARCANTĂ

Am deosebită plăcere să vin cu unele reflecții și sesizări asupra vieții și activității doctorului habilitat în economie, profesor universitar, membru corespondent al AȘM, Laureat al Premiului de Stat – Andrei Timuș, ajuns la vârsta pe care și-o doresc mai mulți, dacă nu chiar fiecare, dar pe care o atinge doar numai o mică parte din noi, fapt determinat atât de condiții obiective, cât și subiective, ultimele presupunând cu precădere modul în care ne orânduim propria noastră viață. Însă oricum problema constă nu numai în împlinirea unei vârste respectabile, deși și aceasta este o aspirație și o performanță umană, dar și în aceea ce reușești să realizezi, să valorifici și să promovezi pe parcursul anilor trăiți. Așa precum vom vedea în continuare, omagiatul nostru satisface cu prisosință ambele aceste exigențe, demonstrând prin aceasta un exemplu demn de urmat.

Este cert că fiecare om are o istorie care l-a făcut ceea ce este. Andrei Timuș s-a născut la 18 octombrie 1921 în satul Molovata, azi raionul Dubăsari. Face parte din generația celor care abia ajunși în pragul maturității fizice au nimerit în vârtoarea celui de-al Doilea Război Mondial, de unde se întoarce cu leziuni corporale, care îl oprimă și până astăzi. Între anii 1944-1953 activează în diverse organe comsomoliste și de partid; în 1954 a absolvit Facultatea de Jurnalistică a Școlii Superioare Politice din Moscova. A fost redactor adjunct la ziarul *Colhoznicul Moldovei* (1953-1958), vicepreședinte al Comitetului Republican pentru Radio și Televiziune (1958-1961), director adjunct al Editurii Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei (1961-1967), după care își dedică viața muncii științifice, având deja absolvită doctorantura la Institutul de Economie al AȘ a RSSM (1965).

Activitatea științifică a dlui Andrei Timuș începe cu funcția de secretar responsabil al Redacției Principale a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, apoi continuă cu cele de redactor-șef adjunct (1967-1971), redactor-șef al acestei instituții (1983-1987) și totodată cu cea de șef al Sectorului de Sociologie al Secției de Filosofie și Drept a AȘ RSSM (1971-1991). Din 1991 și până în prezent activează în calitate de cercetător științific principal al Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept, care pe parcurs a mai purtat și denumirea Institut de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, ca din ianuarie 2009 să se numească Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM.

Prin sine însăși funcțiile sociale ale oricărui om sunt numai niște dispoziții generale ce prescriu, prefigurează și direcționează activitatea sa, nedeterminând totodată și efectele palpabile ale acesteia. Rezultatele concrete ale unei munci depind în totalitate de perseverența și modul în care angajatul își exercită atribuțiile de serviciu. Profesia îl marchează pe om numai atunci când el îi dovedește devotament și o slujește cu vocație și tenacitate. Și în

acest sens este sugestiv exemplul dlui profesor, membru corespondent Andrei Timuș. Competența, profesionalismul și persistența căruia sunt tocmai caracteristicile de fond ale personalității sale, prin care s-a distins pe traseul întregii sale cariere de muncă desfășurată în mai multe domenii, în mod deosebit în cel al științei.

Cei circa 35 de ani lucrați împreună cu jubiliarul îmi permit să vin cu unele judecăți și aprecieri valide vizavi de activitatea sa științifică, care trebuie privită dintr-un dublu punct de vedere: ca organizator-dirijor al proceselor investigaționale și ca cercetător științific nemijlocit. Cândva, aceste două funcții se întruneau într-un singur om și era de neconceput altfel; astăzi se spune că aceste activități pot fi separate, dar cazuri concrete de acest gen nu prea avem.

Ca organizator și îndrumător al cercetărilor sociologice dl Andrei Timuș s-a manifestat din plin nu numai în perioada în care a condus Sectorul de Sociologie, dar și după aceasta, mai ales ca conducător de proiecte și de teze de doctorat.

Calitățile sale de manager al activităților de cercetare le-a valorificat în mod admirabil și în aceeași măsură, fiind atât în funcție de șef al Sectorului de Sociologie, cât și în cea de conducător al edițiilor enciclopedice din republică. Anume sub îndrumarea Domniei Sale s-au desfășurat din plin cercetările sociologice de teren în diverse sfere ale vieții sociale, atât din mediul urban, cât și din cel rural, rezultatele fiind cunoașterea științifică a realității obiective în scopul optimizării ei în conformitate cu anumite valori considerate valabile la timpul respectiv. Sondajele sociologice efectuate pe parcursul a mai multor decenii au furnizat date necesare pentru eficientizarea funcționării instituțiilor și reglementarea proceselor sociale la diverse niveluri ale societății. Această activitate a membrului corespondent Andrei Timuș merită să fie apreciată la justa valoare, dat fiind faptul că Sectorul de Sociologie, până nu demult, a fost unica instituție de profil din republică implicit de pregătire a cadrelor științifice în domeniul respectiv.

Ca cercetător științific, membrul corespondent Andrei Timuș a adus un prinos inestimabil la dezvoltarea sociologiei rurale, ceea ce pentru republica noastră, cu o populație preponderent sătească, a fost și continuă să rămână o necesitate stringentă, are o importanță științifică și practică cu adevărat deosebită. În cadrul acestei tematici generale evidențiem o serie de subiecte care concretizează și aprofundează aria cercetărilor efectuate: examinarea aspectelor sociale ale complexului agroindustrial, mai ales de până la proclamarea independenței; elaborarea concepției privind impactul eficientizării economice a agriculturii asupra dezvoltării sociale a satului, precum și viceversa; identificarea condițiilor, modalităților, formelor și consecințelor

Omagiu pentru un om de știință notoriu și o personalitate publică marcantă _____

sociale ale integrării agroindustriale etc. În noile condiții istorice, membrul corespondent Andrei Timuș a fost mai întâi preocupat de probleme privind activitatea mijloacelor de comunicare în masă, apoi de cele referitoare la dezvoltarea umană și la calitatea vieții, ultimele rămânând până în prezent în atenția savantului.

Sub conducerea nemijlocită a Domniei Sale a apărut o serie de ediții enciclopedice, inclusiv 8 volume ale Enciclopediei Sovietice Moldovenești, *Энциклопедия виноградарства* în 3 volume; *Кишинэу* (Дикционар енциклопедик) ș.a.

O contribuție notorie și-a adus-o omagiatul la pregătirea cadrelor științifice de înaltă calificare în domeniul sociologiei. Este președinte al Consiliului Științific specializat pentru susținerea tezelor de doctor și doctor habilitat în sociologie.

În 1976 a fondat Asociația Sociologică din RSSM, al cărei președinte a fost până în 1991. A activat ca membru al Prezidiului AȘ (1984-1991), redactor-șef adjunct al revistei *Economie și Sociologie*, membru al Comisiei de Experti și al Consiliului Național pentru Acreditare și Atestare al Republicii Moldova.

Pentru activitățile sale prodigioase i s-a conferit titlul de „Om emerit în știință”; Laureat al Premiului de Stat. Este decorat cu ordinele „Drapelul Roșu de Muncă”, „Insigna de Onoare”, „Ordinul Republicii”, cu medalia „Pentru vitejie în Muncă” ș.a.

La această frumoasă dată jubiliară, dorim domnului doctor habilitat, profesor universitar, membru corespondent al AȘM Andrei Timuș, multă sănătate, noi realizări științifice și mulți ani înainte.

Alexandru ROȘCA,
academician

O VIAȚĂ TRĂITĂ DIN PLIN (Interviu cu Andrei TIMUȘ, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei)

– Dle profesor Andrei Timuș, V-am cunoscut pentru prima dată în aulele Universității de Stat, când nouă, studenților de la ziaristică, ne-ați ținut niște prelegeri pe teme economice, pe care, de altfel, le ascultam cu mult interes. Pe atunci, tineri fiind, preocupați de alte probleme, nu prea ne-am interesat în mod special de activitatea Dvs. Aveam să aflăm doar cu timpul că aveți o biografie foarte bogată și interesantă. Totuși, care momente din ea le considerați mai importante, mai interesante?

– Evenimente au fost, într-adevăr, multe în viața mea, am cunoscut personalități marcante ale timpului, inclusiv din anturajul mareșalului Jukov; am contactat adesea cu Leonid Brejnev, pe când acesta era în fruntea organizației de partid republicane; am avut un conflict cu Biroul CC al PCM, după care am plecat nejustificat de la Redacția Principală a Enciclopediei Moldovenești; am avut controverse pe teren ideologic și cu Mihail Gorbaciov, dar pînă la urmă totul s-a terminat aproape cu bine. La ultimul episod voi mai reveni pe parcursul dialogului.

Dar acum, dacă doriți, o să vă povestesc un caz anecdotic din trecutul meu comsomolist. A avut loc în satul meu natal, Molovata. După cum știți, puterea sovietică a venit la noi, pe malul stîng al Nistrului, cu mult mai înainte decît pe malul drept. Deci, era în 1937, cînd eu, la 16 ani, activam în calitate de secretar al organizației comsomoliste în sat. Aflîndu-mă în cîmp cu alți membri ai comitetului nostru, oamenii care prășeau tutunul ni s-au plîns că de cîteva zile căruțașul nu le aduce apă. Fierbinți cum eram noi, tinerii, seara tîrziu am organizat o adunare comsomolistă, unde am pus în discuție purtarea nedemnă a secretarului grupului de partid sătesc, care nu ia măsurile convenite față de brigadier. În zadar încerca el să ne calmeze, declarînd că problema nu ține de competența noastră. Noi, însă, ne conduceam de raționamentul: grupul de partid era doar din 3 persoane cu tot cu secretar, pe cînd organizația comsomolistă consta din 80 de tineri. Cineva a propus și „sentința” – mustrare aspră cu ultimul avertisment: dacă se mai întîmplă așa ceva, va fi eliberat din lucru. Am votat unanim.

A doua zi am fost invitat la secretarul comitetului raional de partid cu decizia noastră. El, funcționarul partinic de vreo 2 metri înălțime, mă privea oarecum mirat pe mine, un băiețaș scund și slăbuț. Am repetat hotărîrea: dacă nu se va corecta „partgruporgul”, îl vom elibera din lucru. Secretarul n-a zis nimic, l-a invitat doar pe un instructor să-mi explice care este ra-

portul dintre partid și comsomol, cine și cui se supune. Am plîns atunci cu lacrimi amare, căci eram, de fapt, încă copil. Abia peste 10 ani am aflat că atunci, în 1937, mi se intentase la NKVD un dosar pentru opunere față de partid, dar n-am fost judecat, deoarece nu atinsesem vîrsta de 18 ani.

Peste doi ani, după ce am absolvit tehnicumul cooperatist de economie din Odesa, iarăși m-am evidențiat, în calitate de revizor chiar la primul meu control al magazinului universal din Dubăsari. Erau deja semnalate nereguli în această instituție comercială, dar conform regulamentului de atunci un magazin putea fi închis la revizie doar pe o singură zi. Cum să reușesc să controlez un magazin atît de mare într-o zi? Am găsit o soluție ingenioasă: la rugămintea mea directorul școlii locale mi-a dat 12 învățători, care m-au ajutat să mă descurc în termen. Intuiția nu m-a înșelat – am depistat în această unitate comercială supracheltuieli în valoare de 6 mii de ruble. Era pe atunci o sumă colosală.

La judecată, avocatul, desigur, îl apăra pe șeful magazinului, spunea că el nu-i chiar atît de vinovat. La un moment dat mi s-a părut că și procurorul e de partea inculpatului, căci îmi adresa întrebări provocatoare. Le-am răspuns ambilor pe șleau: șeful magazinului e tot atît de curat ca și cum dvs. mi-ați demonstra că 2 ori 2 este egal cu 5. Dacă îmi dovedeți acest lucru, mă dezic de proces. Judecata totuși a confirmat vinovăția celui cetățean, aplicîndu-i o pedeapsă convențională: de a restitui banii furati și de a transfera o parte din venitul cîștigat timp de 2 ani pe contul statului, fără a fi privat de libertate.

În 1947, în plină zi, la Chișinău m-a oprit pe stradă un militar în grad de locotenent-colonel și mi s-a adresat pe nume. Nu l-am recunoscut. Atunci el mi-a amintit de acel proces, la care a participat în 1939 în calitate de procuror. Mi-a mai mărturisit că și-a amintit de mine pe front, povestindu-le ostașilor cum eu, un tînăr revizor, la judecată i-am propus să dovedescă că 2 ori 2 e 5. Le-a vorbit ca despre un exemplu pozitiv.

– Din cîte am aflat, la 30 decembrie 1941 ați fost grav rănit în luptele de lîngă Moscova, cînd aveți doar 20 de ani. Ce a însemnat pentru Dvs. acel război?

- Cînd s-a început cel de al Doilea Război Mondial, eu deja al doilea an îmi făceam serviciul militar în orașul Marî din Turkmenia. La 22 iunie 1941 mă aflam în serviciul de pază, departe de unitatea mea, și abia seara, cînd am fost schimbat, am aflat despre invazia Germaniei. Chiar a doua zi, împreună cu alți ostași, am fost trimis pe Frontul de Vest. Ca și pentru tovarășii mei de luptă, războiul a constituit o încercare serioasă a forțelor noastre morale și fizice, a stării psihologice care era încordată la limită.

... La 29 decembrie 1941, pe la orele 6 dimineața, fasciștii au început din nou să înainteze. S-au oprit doar seara tîrziu, frînți de oboseală, pierderile

umane fiind colosale și de o parte și de alta. Ne aflam deja la vreo 40-50 km spre vest de Moscova. A doua zi, pe la 4 dimineața, au început din nou luptele. Atunci am fost grav rănit la picior – o explozie zdrobindu-mi femurul, rămânând ținut la pat luni întregi și trecând prin mai multe spitale militare. Am suportat 5 operații. Pentru mine războiul s-a terminat: am devenit invalid pe viață.

Planul „Barbarossa”, inițiat de Hitler, mi-a spulberat visul meu de a-mi continua studiile - îmi plăcea nespun economia și doream foarte mult s-o studiez serios. Dar și după victoria asupra Germaniei fasciste nu mi-am putut permite acest lux, mai precis, nu mi l-au permis. În 1944, după eliberarea Moldovei, deși cântăream 40 de kg și mă mișcam cu ajutorul cîrjelor, am fost trimis la Orhei în calitate de prim-secretar al comitetului regional al comsolului. Mi s-a spus că voi învăța mai târziu, iar acum trebuie să contribuie la restabilirea economiei naționale. Mi-a fost extrem de greu, căci umblam cu medicamentele în buzunar și-mi făceam zilnic, de sine stătător, pansamente. De altfel, rana mi s-a închis doar... peste 25 de ani. Mărturisesc public despre aceasta pentru prima dată. Acei care mă cunosc au rămas stupefiați și de faptul că mi-am perfectat formele de invaliditate doar cînd am atins vârsta de 70 de ani. Mi-a fost oarecum s-o fac mai înainte, căci întreaga mea viață am lucrat.

– **Și totuși, cînd v-ați continuat studiile?**

– În 1951 am încheiat cursurile de doi ani ale școlii superioare de partid republicane, apoi peste trei ani am absolvit Facultatea de Jurnalistică a Școlii Superioare Politice din Moscova. Mai târziu, în 1962-66, am făcut doctorantura la Institutul de Economie al Academiei de Științe. Am susținut în termen teza de doctor în economie, iar pe cea de doctor habilitat – în 1979.

– **Să revenim la știință, la munca Dvs. de toate zilele, un capitol aparte al căreia l-a constituit activitatea enciclopedică. Ați editat cîteva lucrări importante. Ce ne-ați comunica în acest sens?**

– Mai întîi aș aminti că din 1953 pînă în 1967 am activat în mai multe organe de presă: ca locțiitor al redactorului-șef al ziarului *Colhoznicul Moldovei*, ca prim-director al Televiziunii Moldovei, pe care am organizat-o, inclusiv, construcția blocurilor Studioului centrului de difuzare a emisiunilor televizate, pregătirea cadrelor de operatori, regizori, redactori-scenariști; ca vicepreședinte al Comitetului de Stat al RSSM pentru Edituri, Poligrafie și Comerțul cu Cărți. După ce am susținut teza de doctor în economie a început și perioada „enciclopedică”. Deci, în 1967 am purces la organizarea redacției primei *Enciclopedii Moldovenești*. Împreună cu cunoscutul filolog Valentin Mîndicanu și profesorul Leonid Cemortan am elaborat principiile

metodice de pregătire a articolelor din diferite domenii ale științei: istorie, filosofie, economie, biologie, chimie, medicină, fizică, matematică, artă etc.

Au participat activ la pregătirea articolelor enciclopedice membrii Academiei N. Corlăteanu, A. Lazarev, V. Andrunachievici, S. Rădăuțanu, A. Cebotaru, H. Corbu, V. Moscalenco, M. Cimpoi, alți oameni de vază, specialiști și condeieri ca V. Mednec, V. Zagorschi, G. Ceaicovschi-Mereșanu, V. Cocieru, E. Nirca, A. Izman, E. Ciobu. Personal am luat parte la editarea primelor 3 volume ale Enciclopediei Moldovenești, după care am depus cerere de eliberare, deoarece în 1971 CC al partidului mi-a aplicat o mustrare pentru „românizarea limbii moldovenești”. Am considerat o mare nedreptate această pedeapsă aplicată după 4 ani de muncă extenuantă, fără concedii și încă cu o astfel de formulare stupidă. Deși am fost rugat să mai rămân și să lucrez, n-am acceptat. Abia peste 12 ani, după ce am fost invitat din nou la Comitetul Central și, într-un fel, mi s-au cerut scuzele de rigoare, am revenit la Redacția Principală a Enciclopediei Moldovenești. Dar, mustrarea de facto mi-a fost scoasă abia în 1990, pe când prim-secretar al PCM era P. Lucinschi, și demaraseră deja noile procese de democratizare.

Dar să ne referim și la lucrurile bune, care au fost făcute în acele timpuri în cadrul acestui colectiv. Desigur, s-a plătit tribut timpului și totuși fiecare apariție editorială enciclopedică a constituit un eveniment cultural deosebit. În afară de *Enciclopedia Sovietică Moldovenească* în 8 volume, cei peste o sută de colaboratori și redactori au editat 25 de ediții enciclopedice și dicționare, la care au participat peste 3 mii de autori. Dintre aceste lucrări e necesar de menționat *Enciclopedia de Viticultură* în trei volume (4600 pagini), care cuprinde întreaga perioadă de dezvoltare a viței-de-vie, cunoscută de civilizație, începînd cu antichitatea și terminînd cu cele 40 de state contemporane ale lumii ce se ocupă în mod special cu această ramură a agriculturii și care nemijlocit au participat la editarea lucrării. Desigur, investigațiile în domeniu nu s-au făcut fără concursul specialiștilor în materie, ca A. Subotovici, șeful redacției speciale, V. Ungureanu (Universitatea Agrară de Stat din Chișinău) N. Guzun, P. Nedov (Institutul Național al Viei și Vinului).

Este important și aspectul poligrafic impecabil al acestei lucrări: a fost tipărită în una din cele mai moderne tipografii din Europa – în fosta Iugoslavie. Cele 50 mii de exemplare s-au răspîndit în timpul-record de două luni în toate țările lumii. Oficiul Internațional de Viticultură și Vin cu sediul la Paris i-a conferit *Enciclopediei de Viticultură* Medalia și Diploma cu aprecierea: „Cea mai bună lucrare enciclopedică științifică a anului 1988”.

Dar pînă a obține aceste rezultate, am avut de înfruntat probleme de ordin ideologic cu Mihail Gorbaciov, autorul noii orientări reformatoare. Toc-

mai era în toi campania de luptă împotriva beției și alcoolismului, pe când noi zeificam viticultura ca una din cele mai vechi și importante ramuri ale agriculturii, mai făceam, chipurile, și propagandă vinului. Când șpalurile primului volum au sosit la Moscova, ele au fost arestate la dispoziția personală a lui Gorbaciov. Ne-a îngrozit faptul că și conducerea republicii noastre a căzut de acord cu Moscova de a lichida ediția noastră enciclopedică. Am fost nevoit să plec de urgență la Moscova, unde susținut de savanți, am creat o comisie de experți, prin hotărîrea căreia am retras circa 416 pagini „periculoase” din lucrare (26 coli de autor) și astfel am salvat *Enciclopedia de Viticultură*.

Prezintă interes și alte lucrări enciclopedice, cum ar fi: *Chișinău* (tiraj 30 mii de exemplare), *Literatura și Arta Moldovei*, 2 volume (10 mii de exemplare), *Vreau să știu* (pentru copii), 3 volume, traducere din limba rusă, *Enciclopedie medicală populară* (40 mii exemplare) și altele. Cel mai mare tiraj l-a înregistrat ediția enciclopedică *Casa și familia*, în limba rusă, cu peste 600 mii exemplare, care a fost difuzată în tot spațiul sovietic și postsovietic. Consider că prin editarea diverselor enciclopedii științifice, cu toate neajunsurile pe care le vedem noi astăzi, cu tot tributul ce a fost plătit timpului, am contribuit substanțial la propagarea și popularizarea științei, la creșterea nivelului de cunoștințe și cultură al cetățenilor noștri și, în special, al tineretului studios.

– De altfel, activitatea enciclopedică v-a „enciclopedizat” și pe Dvs., ca personalitate. Pe lângă alte profesii, pe care le-ați însușit din mers pe parcursul vieții, ați făcut în paralel și cercetări – sunteți fondatorul direcției științifice de sociologie aplicată. Ați creat și o școală de sociologie, ați pregătit mai mult de 50 de doctori și doctori habilitați. Care e rolul sociologiei în prezent?

– Sectorul de Sociologie în cadrul Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al Academiei de Științe (azi Institutul de Integrare Europeană și Științe Politice) a fost creat în anul 1971. L-am condus timp de 20 de ani. Anume în anii '70 pentru prima dată am început să facem investigații în contextul agroindustrial pentru a determina cu mai multă precizie rolul sferei sociale în accelerarea progresului tehnico-științific în condițiile integrării industriei și agriculturii. Ne interesau și problemele stimulării oamenilor în creșterea productivității muncii și a calității ei, ameliorarea activității inginerilor și tehnicienilor în procesele de implementare în producție a inovațiilor.

Era foarte actuală pe atunci și tema perfecționării mijloacelor de informare în masă în formarea opiniei, activizarea socială a populației – elaborarea și realizarea, în contextul dat, a deciziilor, mai ales la nivel local: la sate și întreprinderi. În urma tuturor cercetărilor efectuate au fost publicate mai

O viață trăită din plin (interviu cu Andrei Timuș, membru corespondent al AȘM) _____

multe monografii, lucrări colective și personale ale sociologilor noștri. Din 1986 a început să apară și revista științifică *Economia și sociologia*, pe care am fondat-o și pe care o susținem prin materialele de sinteză privind cercetările sociologice pe teren. Problema pregătirii cadrelor în sociologie ne-a interesat în permanență. Prin intermediul doctoranturii, 36 de specialiști au susținut tezele de doctor în sociologie privind problemele industriei, satului, tineretului, ecologiei, culturii. Toți sunt activi în prezent în organizarea cercetărilor sociologice, precum și la pregătirea cadrelor științifice.

Am plătit tribut timpului dar, am făcut lucruri bune. Le-am putea face și acum, dacă am fi mai mulți cei care vrem să le facem.

Odată cu desfășurarea cercetărilor pe teren, am creat și o asociație a sociologilor. Prin intermediul diferitelor cursuri și seminare am pregătit în mai bine de două decenii 250 de sociologi pentru a activa la întreprinderile mari și în organele raionale. Spre regretul nostru, astăzi constatăm că toate aceste cadre au fost reduse din state din cauza crizei din economie.

Sociologia ca știință, cred, trebuie să studieze procesele de funcționare a societății și a instituțiilor ei, contradicțiile dintre interesele personale (și a unor grupuri, pături ale populației) și interesele societății, mecanismele de dirijare, managementul, consecințele sociale ale deciziilor ce se aplică în practică. E important și faptul cum se formează și se realizează politica socială.

– În perioada campaniilor electorale sporește vădit interesul populației și al guvernanților față de sondajele sociologice privind autoritatea unor lideri politici. Dar toți își dau bine seama că rezultatele nu întotdeauna corespund adevărului. De ce se întâmplă acest lucru?

- E necesar de a alege corect respondenții: să fie chestionați nu mai mulți învățători și mai puțini muncitori sau invers. În procesul investigației trebuie să fie reprezentate proporțional toate păturile sociale, să se țină cont și de criteriul geografic. Și, în acest sens, există o metodologie științifică, specialiștii o cunosc. Altceva este când anchetarea se efectuează la comanda unui partid, care o și plătește. Se întâmplă că rezultatele dorite se dau drept cele reale. Desigur, această practică nu le face cinste sociologilor, ei n-ar trebui să-și păteze onoarea de om de știință pentru niște interese ce țin de moment.

– Aș rata o ocazie, dacă nu v-aș ruga chiar acum să vă referiți la rezultatele unui sondaj sociologic efectuat cu concursul Dvs. în ultima vreme. Ce arată cifrele?

- O voi face, dar nu cu mare plăcere, căci datele pe care vi le propun nu prea pot să ne bucure. Dar asta e realitatea noastră în prezent. Deci, 82 la sută din cei chestionați (1480) în cadrul monitoringului social au declarat

că nu sunt mulțumiți de nivelul atins de democrație în țara noastră; 85 procente din ei consideră că nu le sunt respectate drepturile principale declarate în Constituție –dreptul la munca garantată, la remunerarea muncii la timp, asigurarea securității sociale a cetățenilor, asigurarea sănătății etc.

Oamenii așteaptă de la organele puterii de stat ca reformele economice și sociale să fie făcute în interesul poporului, să li se asigure un nivel de viață decent. Doar atunci aceste transformări vor fi susținute de majoritatea populației.

- *Vă mulțumesc, Doamnă membru corespondent al AȘM, pentru interviul acordat.*

Interlocutor:
Tatiana ROTARU

IMPLEMENTAREA CERCETĂRILOR ȘTIINȚIFICE INSTITUȚIONALE ALE MEMBRULUI CORESPONDENT ANDREI TIMUȘ

Rezultatele intelectuale remarcabile obținute în baza investigațiilor științifice efectuate de către membrul corespondent Andrei Timuș au fost structurate în multiple publicații, care prin conținutul și valoarea lor aduc elemente de noutate și contribuții prestigioase societății.

Fără a exagera, doctorul habilitat în sociologie Andrei Timuș în activitatea sa de cercetător și-a fixat ca obiectiv atât analiza evoluțiilor din societate și descoperirea cauzelor care le influențează, cât și elaborarea propunerilor și mecanismelor de soluționare a problemelor.

Astfel, prin curajul opțiunii sale, strădania de perfecționare și abordarea celor mai stringente problematici, Domnia Sa a oferit societății semnificative contribuții științifice care vor servi și generațiilor viitoare.

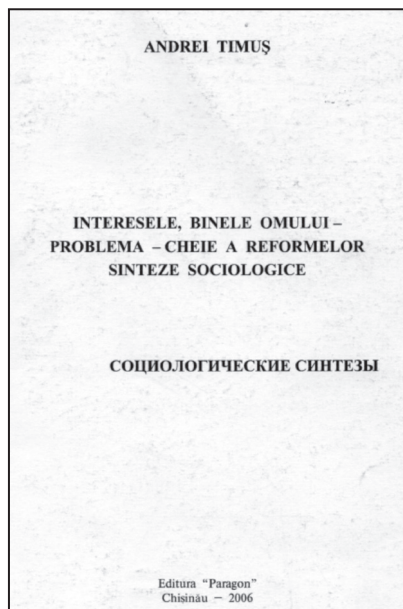
În perioada anilor 2006-2010, în baza cercetărilor științifice efectuate în cadrul proiectelor instituționale de către dl Andrei Timuș, au fost editate mai multe publicații științifice, inclusiv monografiile și culegeri de articole științifice:

1. *Interesele, binele omului – problema-cheie a reformelor. Sinteze Sociologice.* Chișinău, 2006.
2. *Dezvoltarea umană: Impactul proceselor de transformare a societății moldave.* Chișinău, 2007.
3. *Intensificarea activității civice și autoafirmării tineretului – imperativul timpului.* Chișinău, 2008.
4. *Creșterea eficienței social-economice și bunăstării populației - cerința prioritară a societății.* Chișinău, 2010
5. *Dezvoltarea umană: Realizări, tendințe, perspective.* Chișinău, 2010.

Problematica abordată în publicații cuprinde o arie largă de investigații științifice având un caracter fundamental și aplicativ.

• **Interesele, binele omului – problema-cheie a reformelor. Sinteze Sociologice:**

În monografie, în baza cercetărilor sociologice efectuate în Republica Moldova în anii de transformare a

societății, sunt examinate pe larg dezvoltarea proceselor economice și sociale, discordanța lor în mai multe domenii ale vieții sociale.

O deosebită atenție se acordă formării relațiilor de piață, schimbărilor orientărilor valorice, structurilor sociale, mobilității sociale a diferitor grupuri sociale. Se accentuează necesitatea imperioasă a dezvoltării capitalului uman, care este izvorul nesecat al sporirii potențialului economic și social al țării. În lucrare sunt analizate diferite mecanisme de perfecționare a conducerii, managementului, de stimulare și cointerесare a oamenilor privind activizarea pentru binele lor și a patriei.

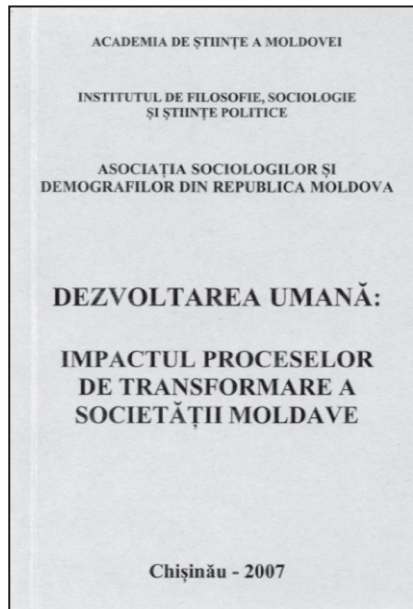
• **Dezvoltarea umană: Impactul proceselor de transformare a societății moldave:**

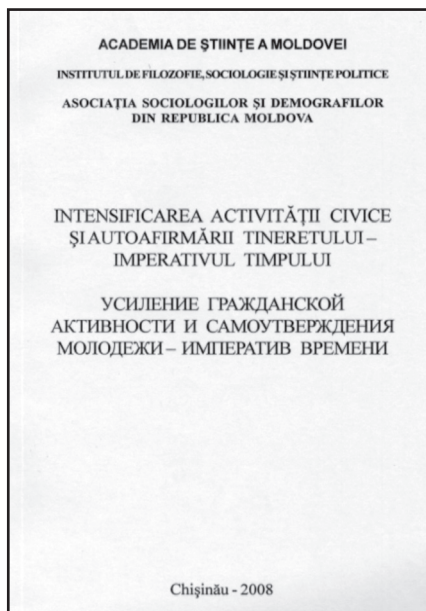
În lucrare sunt analizați factorii social-economici, social-juridici, social-demografici, social-politici și spirituali, problemele sociale ale învățământului, tineretului, sunt propuse soluții ale ameliorării sănătății populației, crearea locurilor noi de muncă și reducerii șomajului etc.

În baza cercetărilor științifice reflectate în lucrare, au fost elaborate recomandări practice, care au fost puse la dispoziția organelor publice de resort. Principalele recomandări conțin propuneri de dezvoltare social-economică orientate spre crearea și asigurarea bunăstării populației, consolidării societății, formării statului de drept social orientat. De asemenea sunt abordate aspecte precum: sporirea potențialului uman, calificarea și profesionalismul, asigurarea realizării programelor naționale privind revigorarea industriei, dezvoltarea satului moldovenesc, intensificarea utilizării tuturor resurselor materiale și umane în scopul dezvoltării producției, crearea noilor tipuri de articole industriale și agricole competitive, creșterea productivității muncii în toate sectoarele economiei naționale.

• **Intensificarea activității civice și autoafirmării tineretului – imperativul timpului:**

Lucrarea prezintă o analiză amplă a situației actuale a tineretului din publică și a problemelor cu care se confruntă.

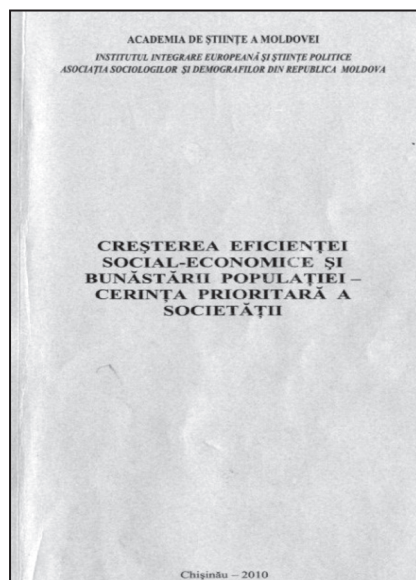

Analiza este efectuată prin relevarea problemelor tineretului privind procesele social-economice de autoafirmare în muncă și creație; activizării politice și civile a tineretului; perfecționării politicii durabile a dezvoltării și activității tineretului în viața socială; asigurării protecției sociale a tineretului; formării spirituale și culturale; combaterii criminalității în rândurile tineretului.

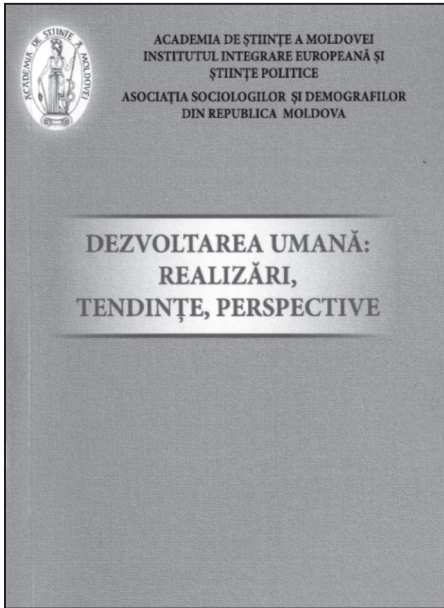
Problemele abordate sunt sintetizate în Concluzii și Recomandări, care au fost expediate în adresa Parlamentului și Guvernului Republicii Moldova.

• **Creșterea eficienței social-economice și bunăstării populației - cerința prioritară a societății:**

Lucrarea abordează problemele social-economice privind creșterea eficienței dezvoltării economice și infrastructurii sociale rurale prin prisma relevării posibilităților intensificării ramurilor principale ale agriculturii și crearea locurilor de muncă, analizează factorii obiectivi și subiectivi ai intensificării activității diferitor instituții și organizații din cadrul mediului rural pentru o eventuală amplificare a proceselor reformatoare din sfera socială. Un capitol aparte din lucrare este dedicat generației tinere din mediul rural și problemelor cu care se confruntă. Astfel, sunt elucidate procesele sociodemografice, particularitățile dezvoltării sociale, culturale și spirituale ale tinerilor din comunitățile rurale, de asemenea, sunt elaborate

propuneri și recomandări pentru ameliorarea situației precare din mediul rural.

• **Dezvoltarea umană: Realizări, tendințe, perspective:**

Lucrarea științifică, realizată sub egida membrului corespondent Andrei Timuș, include investigațiile sociologice realizate în cadrul proiectului instituțional „Dezvoltarea umană în condițiile transformării societății: aspecte sociale”. În acest context, în lucrare sunt relevate problemele creșterii bunăstării și calității vieții populației, evoluția stratificării sociale și orientărilor valorice ale populației în procesele transformării societății, problemele dezvoltării învățământului, educației, culturii și activismului social al tineretului, problemele sociale ale familiei și procesele

migraționale. Prin abordările sale lucrarea prezintă un interes deosebit pentru savanții din domeniile sociologic, filosofic, economic și politic.

Caracteristica generală a contribuției științifice a membrului corespondent Andrei Timuș sunt rezultatele științifice profunde bazate pe o documentare vastă și sistemică, profesionalism și înalt intelect, erudiție și muncă asiduă.

În același timp, fiind creatorul Școlii de sociologie din Republica Moldova, dl Andrei TIMUȘ s-a străduit să promoveze prin publicațiile sale imaginea științifică complexă a acestui important și necesar domeniu.

*Svetlana CIUMAC,
doctor conf., secretar științific
al Institutului Integrare Europeană
și Științe Politice al AȘM*

ACTIVITATEA DOMNULUI ANDREI TIMUȘ LA REDACȚIA PRINCIPALĂ A ESM

O etapă importantă în viața și activitatea domnului Andrei Timuș constituie munca la Redacția Principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești în funcție de secretar responsabil, redactor-șef adjunct (1967-1971) și de redactor-șef (1983-1987).

La 14 februarie 1967, Comitetul Central al Partidului Comunist al Moldovei și Sovietul Miniștrilor al RSS Moldovenești au adoptat Hotărârea Nr 53 "Cu privire la editarea Enciclopediei Sovietice Moldovenești". Pentru organizarea editării enciclopediei, în luna aprilie a aceluiași an, în cadrul Academiei de Științe a fost înființată o nouă subdiviziune – Redacția Principală a ESM, cu statut de instituție de cercetări științifice în frunte cu redactorul-șef, primul președinte al AȘM, academicianul I.Grosul. În decurs de jumătate de an au fost angajați la muncă în noul colectiv câțiva șefi de redacții și redactori. La 1 decembrie 1967, în funcția de secretar responsabil a fost numit A.Timuș (din septembrie 1968 – redactor-șef adjunct). Domnia Sa s-a încadrat activ în soluționarea problemelor ce stau la ordinea zilei. Tot ce și cum făcea demonstra că în această funcție a fost desemnată o persoană energetică, responsabilă, cu bogată experiență de muncă în domeniul editorial-poli-grafic. Au fost elaborate Regulamentul despre Redacția Principală a ESM (adoptat de Prezidiul AȘM la 5 septembrie 1968) și structura acesteia (redacțiile de specialitate, de control științific și literar, a registrului de termeni, de ilustrație și cartografie, grupurile de bibliografie, de corectori, secția de producție ș.a.), au fost desemnați consultanții științifici și stipulate sarcinile de bază ale noului colectiv enciclopedic.

Domnul A.Timuș era preocupat de angajarea la muncă în colectiv a specialiștilor din diferite domenii ale științei, tehnicii, culturii și artei, promova specialiști experimentați (V.Mândăcanu, L.Cemortan, V.Paruta, E.Naghirneac, B.Iarincovschi) și cadre tinere (V.Culev, P.Uluc, P.Nastas, F.Gorceac, O.Grosu, A.Junghietu ș.a.).

Printre primele acțiuni ale redactorului-șef adjunct au fost elaborarea registrelor de termeni și distribuirea numărului de semne pentru diferite categorii de articole, aprobarea acestora la consiliile științifice ale institutelor academice și ramurale, la catedrele universitare și uniunile de creație, elaborarea îndrumărilor metodice pentru autor și redactori, a schemelor-model de articole, a principiilor de ilustrare și cartografiere, de includere a bibliografiei în materialele enciclopedice.

Ca sarcină primordială a colectivului a fost indicat lucrul cu autorii. Redactorul-șef adjunct cerea de la șefii de redacții și de la redactori ca la scrierea articolelor să fie atrași colaboratori ai institutelor de cercetare, profesori ai instituțiilor de învățământ superior, scriitori, oameni de artă, jurnaliști atât din republică, cât și de peste hotare. În una din discuții la această temă, ca șef de redacție geografie, geologie și geofizică, l-am informat pe redactorul-șef adjunct că în republică nu avem autori de înaltă calificare în așa domenii ca climatologia, oceanologia, glaciologia, geografia continentelor ș.a. Mi s-a propus să plec urgent în deplasare la Moscova și Leningrad și să comand articolele

respective specialiștilor de la Institutul de Geografie al AȘ a URSS, Institutul Arcticii și Antarcticii, Universitatea "M.Lomonosov" din Moscova.

Una dintre preocupările permanente ale domnului A.Timuș a fost calitatea materialelor redactate și respectarea strictă a graficelor de prezentare a articolelor în secția de producție. Aceste probleme, precum și observațiile critice și propunerile recenzenților, ale consultanților științifici și ale membrilor Redacției Principale erau discutate sistematic la ședințele Consiliului Redacțional. Domnia Sa cerea de la colaboratori să studieze literatura de specialitate, realizările moderne din știință, tehnică și artă, să participe la lucrările congreselor, conferințelor științifice și simpozioanelor organizate în republică de instituțiile de cercetare și de instituțiile de învățământ superior. Acorda atenție studierii experienței enciclopediștilor din Moscova, Ucraina, Belarus, Republicile Baltice și cele din Transcaucazia și Asia Mijlocie, în acest scop organizând deplasări ale colaboratorilor în colectivele respective.

Putem afirma, A.Timuș a dus povara responsabilității pentru apariția volumului 1 și pentru redactarea materialelor volumului 2 ale ESM.

Perioada ce a urmat după revenirea domnului A.Timuș la Redacția Principală a Enciclopediei în funcție de redactor-șef a fost deosebit de rodnică. Structura Redacției ESM a fost modificată parțial, în conformitate cu trecerea la editarea lucrărilor enciclopedice cu caracter predominant ramural. În anii 1983-1987 au fost editate *Enciclopedia Medicală Populară*, *Enciclopedia Literatură și Arta Moldovei*, în 2 volume, *Enciclopedia de Viticultură* în 3 volume (menționată cu Premiul de Stat al RSS Moldovenești), enciclopedia *Pomicultura* (primul volum), enciclopediile *Chișinău* și *Casa și familia* (în l. rusă), *Dicționarul Politehnic*, *Dicționarul Enciclopedie de Ecologie*, enciclopediile *Tânărul agricultor*, *Tânărul naturalist* și *Tânărul tehnician*, *Dicționarul politic*, *Dicționarul de filosofie* ș.a

În cadrul elaborării enciclopediilor și a dicționarilor enciclopedice, redactorul-șef a colaborat cu profesioniști și personalități marcante angajați în funcții de președinți ai consiliilor de redacție și redactori responsabili (academicienii V.Anestiade, H.Corbu, S.Rădăuțanu, profesorii V.Babuc, I.Dediu, Gh.Draganiuc, A.Subotovici).

Fostul redactor-șef al ESM și-a adus o contribuție esențială la restructurarea muncii și ridicarea eficienței procesului redacțional-editorial în colectiv, la dezvoltarea enciclopedismului în republică. Iubea ordinea și respectarea disciplinei de muncă, era exigent față de sine și față de colaboratori, îl caracteriza munca asiduă, perseverența, operativitatea în rezolvarea diverselor probleme.

Grație eforturilor Domniei Sale, literatura din Moldova s-a completat cu o serie de valoroase ediții enciclopedice și dicționare.

Vasile COCIERU,
secretar responsabil
la Redacția Principală a ESM
(1967-1996)

ANDREI TIMUȘ – MENTORUL SOCIOLOGIEI DIN MOLDOVA

Sunt oameni cărora noi le datorăm ceea ce am devenit. Ei sunt cei care ne însoțesc o perioadă a vieții, ne ajută și ne îndrumă în căutările noastre pentru aflarea adevărului științific. Studiile doctorale reprezintă unicul nivel de instruire în toată lumea, care presupune prezența unui conducător sau a unui consultant științific. Este recunoașterea universală a înaltei competențe a specialistului de calificare științifică înaltă, care are la bază continuitatea generațiilor și tradiția domeniului. Conducătorul științific este cel care ghidează ascensiunea unui specialist de la primele eforturi depuse în domeniul cunoașterii până la obținerea gradului de doctor și ulterior de doctor habilitat. A lucra individual cu doctorandul sau postdoctorandul înseamnă a-i simți nivelul de instruire, aptitudinile, capacitățile logice și analitice, a-i canaliza efortul cognitiv în domeniul cercetării și obținerii rezultatelor performante. Conducătorul științific este cel care poartă întreaga responsabilitate pentru soarta și evoluția de mai departe a doctorandului.

În acest sens, Andrei Timuș, membru corespondent al AȘM, doctor habilitat în economie, profesor universitar, a pus începuturile Școlii sociologice în Republica Moldova. De la studiile monografice ale lui Dimitrie Gusti și până la cercetările sociologice academice și universitare contemporane, inclusiv cele realizate în cadrul companiilor sociologice private, ONG-uri și a proiectelor internaționale și naționale, se conturează o perioadă de formare și constituire a domeniului, de acumulare a experienței metodologice aplicative și interpretative. Acest mediu existent de potențial uman în domeniul sociologiei se datorează și dlui profesor Andrei Timuș. Sub îndrumarea și-au realizat și susținut cu succes doctoratul 42 doctori și 8 doctori habilitați. Este o realizare acumulată pe parcursul a mai bine de o jumătate de secol. Spectrul temelor abordate în studiile sociologice sunt destul de diverse: de la problemele sociale ale diferitor segmente în noile condiții de tranziție și formare a relațiilor de piață până la studii sociologice complexe și interdisciplinare, care au constituit obiectul de studiu al tezelor de doctor habilitat, precum: *Omul pe piața muncii: probleme sociale ale utilizării forței de muncă și ale șomajului* (Dmitrenco S., 2000); *Interacțiunea dintre mass-media și public: probleme sociale ale formării opiniei publice adecvate societății tranzitive* (Malcoci L., 2000); *Evoluția relațiilor sociogender la sate în perioada de transformare a societății (în baza materialelor din Republica Moldova)* (Volc-Bejan I., 2003); *Tineretul Moldovei: particularitățile socializării în societatea contemporană* (Blajco V., 2004); *Calitatea vieții populației RM în perioada de tranziție: probleme și tendințe sociale (analiză și evaluare sociologică)* (Danii T., 2004); *Formarea responsabilităților ecologice în contextul dezvoltării durabile a societății (în baza investigațiilor sociologice din Republica Moldova)* (Spătaru T., 2005).

Formarea mediului sociologic științifico-aplicativ se realizează în baza capitalului uman. Potrivit bazei de date a Consiliului Național pentru Acreditare și Atestare (2011), în domeniu sunt înregistrați 7 doctori habilitați, 30 de doctori, 1 persoană deținătoare a titlului științific de profesor și 10 de conferențiar universitar, 4 persoane dețin titlul științific de conferențiar cercetător. Sigur, din punct de vedere cantitativ, a face sociologie performantă cu aproximativ numai 40 de persoane bine instruite în domeniu este insuficient. Comparând dinamica evoluției gradelor științifice și științifico-didactice din domeniul sociologiei cu alte domenii socioumanistice, constatăm discrepanțe substanțiale. Gradul de dificultate al cercetărilor sociologice rezidă în volumul de lucru aplicativ, destul de costisitor și dificil. Analiza comparată a evoluției domeniilor științifice naționale ne determină să concluzionăm că domeniul sociologie este în deplină formare și evoluție.

Deși sociologia este un domeniu relativ nou în eșichierul cercetării autohtone, totuși, datorită personalităților care au contribuit la lansarea și menținerea cercetărilor în acest domeniu, putem vorbi astăzi despre un segment științific în plină evoluție și desfășurare. Membrul corespondent Andrei Timuș este cel care a lansat noi teme, principial importante pentru societatea moldovenească, în vederea studierii acesteia și optimizării funcționării eficiente, precum problemele sociale ale satului, procesul de instruire, criminalitatea, mass-media, știință etc. Totodată, datorită contribuției dlui profesor Andrei Timuș se menține corectitudinea metodologică a studiului științific, este diversificată aplicabilitatea diferitor metode și tehnici sociologice, s-a creat ceea ce numim noi astăzi mediu științific sociologic autohton. Confluența metodelor slave și a altor școli metodologice se resimte în cercetările din Republica Moldova, această simbioză redând un plus de rigurozitate cercetărilor. Studiile sociologice, pe măsura acumulării cantitative, au început să fie repetate, în dinamică, reflectând evoluția societății moldovenești, astfel conturându-se un portret veridic al realității.

Pe lângă vectorul verticalității cercetării sociologice, menținute de membrul corespondent Andrei Timuș, se mai profilează și accentele asupra dezvoltării societății și moralității factorilor de decizie. Articolele în ziar sunt cele care evaluează dinamica mersului societății spre noi realizări, orientări valorice. Comentariile pe marginea evoluției societății moldovenești sunt întotdeauna secundate de datele sociologice, cele care în cel mai relevant mod reflectă ceea ce gândește și dorește societatea.

Produsul științific sociologic este rezultatul unui context social și personal al cercetătorului. Ideile emise în domeniul sociologiei sunt rezultatul epocii în care au fost produse. Rezultatele studiilor sociologice reflectă nemulțumirile și aspirațiile timpurilor. Sociologia este percepută ca o expresie

sie a societății. Prin rezultatele sociologice este perceptibilă vocea poporului. Aceasta, în fond, este chintesența sociologiei promovată de dl profesor Andrei Timuș. Este domeniul științific înțeles și perceput de mine, datorită prezenței sale în viața și activitatea mea științifico-didactică ulterioară.

În fond, întreaga viață și activitate a dl profesor Andrei Timuș este o istorie personalizată a sociologiei moldovenești. O istorie a sociologiei având la bază o viață de om, un destin, o soartă, marcată de evenimentele epocii. Este un observator direct și participant chiar de la începuturile relansării cercetării sociologice în arealul investigativ autohton. Este autor a numeroase cărți, studii, articole, care înglobează o parte însemnată a istoriei recente a sociologiei moldovenești.

Încă un moment, care m-a marcat în mod deosebit în procesul de conlucrare, sunt înaltele calități morale și corectitudinea în relațiile cu oamenii. A exclude eroarea din viață este rezultatul unei achiziții prețioase, acumulate din experiență, succese și dezamăgiri. O calitate admirabilă, înalt apreciată în mediul sociologilor.

Sociologul este mereu în fața unei alegeri: a face jocul celor de care depinzi, a deveni un instrument în mâna cuiva sau a alege verticalitatea și individualitatea. Deși viața noastră depinde de multe relații în care suntem prezenți și pentru care plătim tribut, totuși capacitatea de a-ți asuma responsabilitatea și a promova binele, a fi tolerant față de greșelile celor din jur este o lecție pe care urmează să o însușim de la profesorul Andrei Timuș.

Sunt foarte mulți colegi, cărora le datorez faptul că sunt sociolog. Însă, contribuția esențială o are dl profesor Andrei Timuș. Este o prezență care mi-a marcat și schimbat destinul.

Cuvintele sunt insuficiente pentru a exprima recunoștința și mulțumirea. Trăiesc adâncă frustrare interioară că rămân nerăsplătite persoanele care au investit în noi, ne-au format ca personalități umane. Investițiile în oameni sunt cele mai costisitoare, dar și cele cu impact de lungă durată asupra societății. S-a investit în noi, noi, la rândul nostru, investim cunoștințele, creând un nou potențial uman în domeniu. Astfel, perpetuându-se continuitatea și tradiția domeniului de cercetare. Rămânem doar cu marea satisfacție pentru aportul adus la consolidarea potențialului uman calitativ și performant în domeniul sociologiei.

*Tatiana SPĂTARU,
doctor habilitat în sociologie,
conferențiar universitar*

*Aceste rânduri le închin
Omului, Savantului și Îndrumătorului
mai multor generații de cercetători,
Dlui Andrei Timuș*

DEVOTAMENT

La 18 octombrie, în miez de toamnă, veți mai desprinde, stimate domnule profesor, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, Andrei Timuș, încă o filă din calendarul vieții. A mai trecut un an, un an plin de rodnicie, de frământări și căutări. Destinul nu V-a hărăzit o viață liniștită. De fapt, nici nu V-ați dorit-o și nici nu ați fi acceptat-o. Cunoscând de mic copil greul vieții, V-ați aruncat cu toată făptura în vârtoarea ei. Și ea nu V-a cruțat. La doar cei 17 ani încă neîmpliniți erați deja pe câmpul de muncă, iar trei ani mai târziu – pe cel de luptă. Datoria de ostaș V-ați făcut-o pe Frontul de Vest. Acolo ați și fost rănit. După o grea și îndelungată perioadă de tratament prin spitale militare, Vă întoarceți la vatră, în satul natal Molovata, raionul Dubăsari. Reveniți în Moldova, ca mai apoi să Vă încadrați din nou în activitatea de muncă. Ocupați diferite funcții de conducere la nivel județean (Orhei), raional (Telenești) și republican, continuându-vă, totodată, studiile la Chișinău și Moscova, activați fructuos în fruntea unor redacții, edituri și comitete de stat, contribuiți activ la fondarea televiziunii în Moldova.

Concomitent cu serviciul în organele de stat, în anii 1962 – 1966, faceți studiile la doctorantura Institutului de Economie al Academiei de Științe din Moldova, iar după susținerea tezei de doctor în economie Vă dedați totalmente activității științifice. Lucrați mai întâi secretar responsabil și redactor - șef adjunct al Redacției Principale a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, apoi redactor-șef al redacției. În această perioadă de timp, sub egida Dumneavoastră au fost pregătite și editate enciclopediile *Дом и Семья*, enciclopedia pentru copii *Vreau să știu*, în trei volume, *Tânărul agricultor*, *Enciclopedia medicală populară*, *Tânărul tehnician*, *Tânărul naturalist*, precum și *Энциклопедия Виноградарства*, care în pofida tuturor barierelor ideologice ale timpului, datorită insistenței, dar și curajului Dvs., a văzut totuși lumina tiparului, iar Oficiul Internațional de Viticultură și Vin, care își avea sediul la Paris, a apreciat-o ca cea mai bună lucrare enciclopedică științifică a anului 1988. Și astăzi Vă mai amintiți cum unii demnitari înalți din birourile de partid ale Comitetului Central cereau în mod categoric „*объяснить товарищу А. И. Тимуш, что не время для подобных энциклопедий*”. Nu V-a fost iertată nici „*românizarea limbii moldovenești*”, pentru care v-ați ales cu muștrare. Despre toate acestea ne povestiți astăzi cu lux de amănunte, fiindcă V-au durut și Vă mai dor și acum, la fel ca și rănille războiului.

Desfășurând o vastă activitate științifică și organizatorică, la începutul anilor '70 ai secolului trecut puneți bazele sociologiei în Moldova, ca ramură a științei. Inițial, înființați Sectorul de Sociologie, pe care îl conduceți timp de două decenii, iar mai apoi (1976) - Asociația Sociologilor din Moldova. Fiind mereu

preocupat de dezvoltarea sociologiei în republică, V-ați străduit să puneți o bază temeinică acestei științe, pregătind în cadrul Institutului circa 40 de doctori și doctori habilitați, care astăzi cu stimă și recunoștință Vă rostesc numele. Timp de mai mulți ani ați pregătit, prin intermediul diferitor seminare și cursuri de instruire, și o întreagă pleiadă de sociologi care să activeze la întreprinderile și organizațiile mari, insistând ca în statele de personal să fie inclusă și unitatea de sociolog. Cu părere de rău, mai apoi aceste unități au fost reduse.

De remarcat e și faptul că, cercetând diferite aspecte ale vieții social-economice din republică, niciodată nu ați uitat, sau mai exact spus, au fost permanent în centrul atenției Dvs. oamenii de la țară, cu problemele și năzuințele lor. De fiecare dată ne-ați vorbit despre ei cu o deosebită pietate, de parcă toată viața ați trăit la țară. Poate că de aceasta când a fost să-mi definesc denumirea tezei de doctorat, fără a ezita mi-ați propus să studiez problemele sociale ale dezvoltării vieții spirituale a satului într-o perioadă în care se constituiau noi relații de producere, când cultura, spiritualitatea aveau să devină mult mai puțin importante în condițiile de piață.

Având un bogat material factologic, colectat în urma investigațiilor întreprinse în satele Moldovei, întotdeauna ați avut grijă să fie expus cu multă exactitate, care să exprime întru totul opiniile respondentului. Dovadă în acest sens ne sunt monografiile „Procesele economice la sat”, „Progresul tehnico-științific și dezvoltarea socială a satului”, „Satul în condițiile integrării” etc., cât și o serie de alte lucrări științifice care, cu certitudine, atât astăzi, cât și în viitor vor constitui un valoros patrimoniu pentru sociologia fundamentală și cea aplicată.

Datorită muncii cu abnegație, pe care o depuneți de-a lungul anilor pe tărâmul științei, numele Dumneavoastră a devenit cunoscut și stimat atât în republică, cât și peste hotarele ei. Muncind cu dăruire și uitare de sine, V-ați învrednicit de mai multe distincții de stat, inclusiv de titlul onorific de „Om emerit în știință” și de Premiul de Stat al Republicii Moldova. Și tot pentru ceea ce faceți zi cu zi, pentru ceea ce Vă consacrați ați fost decorat cu „Ordinul Republicii”.

Acum, când în cununa vieții adunați cea de-a 90-a toamnă, Dumneavoastră rămâneți la fel de devotați științei, activând pe acest tărâm cu aceeași dragoste și abnegație. Mulți ani înainte, domnule profesor!

Permiteți-mi, stimate domnule Andrei Timuș, personal, cât și din numele colectivului Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei, să Vă felicităm călduros cu ocazia jubileului, să Vă dorim multe toamne frumoase înainte, multă sănătate și realizări din cele mai mari, așa cum le-ați avut și până acum. Să rămâneți mereu așa cum sunteți – energic, binevoitor și întotdeauna generos, modest și onest.

*Cu aceeași stimă și respect ca'ntotdeauna,
al Dumneavoastră discipol
Valeriu MÎNDRU, doctor în sociologie,
director adjunct al Institutului Integrare Europeană
și Științe Politice al AȘM*

ВСЕГДА НА ПЕРЕДОВОЙ (жизненные эпизоды)

Член корреспондент АНМ А. И. Тимуш очень интересный и увлекательный рассказчик. Его воспоминания всегда полны необычных деталей и ситуаций, которые он описывает оригинально и с юмором. Оригинальность этих рассказов заключается в том, что Андрей Иванович никогда не говорит конкретно о себе, даже если он был участником или свидетелем событий. Чаще всего – это повествования о людях, с которыми приходилось встречаться или работать. Обычно свой рассказ он заканчивает словами: «Какие это были люди: преданные делу, смелые, самоотверженные. Какие это были люди...»

Из таких бесед нам, коллегам проработавшим бок о бок с академиком А.Тимушем не один десяток лет, трудно представить целостную картину его жизни. Лишь отдельные эпизоды его необычной судьбы, как яркие мазки на картине художника, позволяют воссоздать сложную многоплановую панораму жизненных событий, активным участником которых всегда был наш коллега.

Эпизоды. Может именно они, наиболее ярко запечатавшиеся в его памяти, сформировали присущие черты характера: альтруизм, обостренное чувство долга, активную целеустремленность в поступках и делах. У Андрея Ивановича есть особое отношение к слову «надо», которое всегда подразумевает острую необходимость что-то сделать для конкретного человека, для людей, для страны. Именно это, особо переживаемое чувство долга, определяло все жизненные устремления и дела академика А.Тимуша.

Эпизод 1. Ответственность. Во времена юности А.Тимуша его родное село Моловата оказалось в пограничной зоне. В этой полосе в предвоенные годы иностранные разведки работали очень активно. Охранять границу воинам-пограничникам помогали местные жители, которые дежурными группами «создавали вторую линию защиты границы». В одну из таких групп входил и Андриеш, так его звали в селе. Мать, увидев однажды винтовки в доме, а затем и обмороженные руки сына после дежурства, со слезами на глазах спросила:

- Андриеш, зачем это тебе надо. Ведь там тоже наши живут, и сюда приходят к родным.

- Наши, да не все, мама. А охранять границу надо...

Может именно в ранней юности и формировалась та особая ответственность за порученное дело, которая стала его жизненным кредо.

Эпизод 2. Храбрость. Война – тяжелый и опасный труд, который требует невероятного напряжения сил, смелости, самоотверженности на грани жизни и смерти. У каждого ветерана свои особые воспоминания.

- Сегодня мне часто снится один из первых эпизодов войны, - вспоминает Андрей Иванович, - налет фашистской авиации на город. Самолеты летели на бреющем полете. Летчиков было хорошо видно. Один из них, поливая огнем пулемета беззащитное население собравшееся на площади, истерически хохотал. Звери не могут смеяться, но мне врезался в память звериный оскал хохочущего фашиста.

Какая ярость, жажда отомстить наполняла душу А.Тимуша сегодня трудно представить. Важно другое, во время войны, на передовой ненависть к фашистам давала силы и смелость молодому замполиту роты поднимать в атаку солдат, быть впереди, вести за собой.

Эпизод 3. Целеустремленность. Как на телеграфной ленте, запечатлелись события той последней для молодого политрука атаки. Окопы залиты водой, которая в некоторых местах достает почти до груди. Дан сигнал к атаке. Бой. Замполит, как всегда, впереди. Рядом разрывается мина. Госпиталь. Операции. Они, к сожалению, не позволили удалить все осколки из ноги офицера А.Тимуша. Почти двадцать лет после войны еще не закрывались раны, столько же времени приходилось ходить на костылях.

Что делать? Может по совету родственников найти бухгалтерскую работу? Ведь он еще до войны получил профессию ревизора-бухгалтера в Одесском кооперативно-финансовом техникуме. Но у молодого фронтовика иные цели и задачи, ведь ведет его по жизни «неспокойная» звезда.

Эпизод 4. Долг. С сумкой полной комсомольских билетов, Уставом комсомола и «бинтами» из чистой ткани, на костылях Андрей Тимуш ходит от деревни к деревне, организует комсомольские ячейки, принимает молодежь в комсомол. Перевязки приходится иногда делать на обочине дорог, к вечеру открываются раны. Но есть партийное поручение и есть слово «надо». Не удивительно, что первым секретарем ЦК Комсомола Молдавии станет именно Андрей Тимуш.

Эпизод 5. Решительность. Голодные послевоенные годы. Жизнь – вся из проблем: в стране засуха, неурожай, разруха, идет процесс формирования колхозов. Теленештский райком партии возглавляет один из самых молодых секретарей А.И Тимуш. Постоянные поездки по селам, спать часто приходится в машине, питаться где и как придется.

Изнурительная напряженная работа очень трудно дается человеку на костылях, но «надо»... На одном из приемов посетителей крестьяне жалуются: «Нет зерна, не посеем вовремя опять голод будет».

- Возьмите посевной материал из резервного фонда страны. Я договарюсь, разрешаю – дает команду А.Тимуш. За такое самоуправство его вскоре вызывают для беседы к первому секретарю ЦК Компартии Молдавии Л.И.Брежневу.

- Тимуш, ты зачем самоуправничаешь, - встретил криком его Леонид Ильич. – Кто позволил трогать резервный фонд страны? Да за это тебя посадят и надолго! Почему не позвонил, чтобы решить вопрос здесь?

- Времени нет, сев идет. А в фонд зерно вернем, я гарантирую.

- Ты хоть осознаешь что сделал? Иди, думай. Как тебя наказать мы решим.

Андрей Иванович вышел, но массивную дверь кабинета трудно было удержать, она с грохотом захлопнулась.

- Тимуш, вернись – услышал он вслед голос из приемной.

Вернулся. Зашел в кабинет.

- Тимуш, да ты еще и дверью хлопаешь? Это что за вызов?

- Извините, но это не вызов, я просто ее не удержал, на костылях трудно.

- Ха-ха-ха – рассмеялся секретарь, а затем вдруг осекся, посерьезнел, посмотрел на исхудавшего, уставшего секретаря райкома, и уже с какой-то отеческой теплотой в голосе добавил:

- Ладно, малыш, иди и больше не самовольничай. И обязательно питайся получше. А с резервным фондом мы разберемся.

Эпизод 6. Инициативность. В один из зимних дней на заседании ЦК Компартии рассматривался вопрос об открытии телевидения в стране. Специалисты, готовившие информацию, определили срок выполнения задачи «Ко дню празднования годовщины Великой Октябрьской революции сможем выпустить первую передачу в эфир», - утверждали докладчики.

Андрей Иванович берет слово: «Передачу можно провести уже 1 мая. Я уверен».

- Но раз Вы так уверены, - делает вывод руководство ЦК партии – то мы Вам и поручаем выполнить эту работу. И об обещанном сроке не забудьте.

А.Тимуш едет в Ленинград на завод телевизионного оборудования, чтобы договориться о поставке необходимой техники. Однако руко-

водство завода столь сжатые сроки не приемлет, у него свои планы. Тогда Андрей Иванович просит собрать рабочих после смены. Какие слова он говорил на том собрании, как убеждал вряд ли вспомнит. Но результат оказался эффективным. На заводе организовали работу в три смены. Заказ выполнили досрочно. В кратчайшие сроки приехали и смонтировали оборудование. Молдавские зрители смогли увидеть репортаж с празднования 1 мая. Сколько бессонных ночей, тревог, сомнений это стоило А.И Тимушу, историкам, не ведомо, это его память, его победа.

Эпизод 7. Чувство новизны. В начале 70-х годов прошлого столетия А.И Тимуш приходит в науку. Можно, конечно, было бы с его опытом партийной и административной работы найти какую-нибудь тихую должность и ждать пенсии. Но «беспокойная» звезда Андрея Ивановича подсказывает иное направление. В стране идут активные процессы развития и реорганизации сельского хозяйства, изменяется жизнь сельчан. Людям необходимо научные рекомендации, а их весьма эффективно может дать социология. В эти годы А.И.Тимуш успешно защищает диссертации, становится доктором хабилитат экономики, профессором прикладной социологии. По его инициативе в Молдове проводится целый ряд очень серьезных научных исследований, публикуются немало резонансных работ, посвященных развитию социальной сферы села, агропромышленного комплекса Молдовы. Среди них: «Социальные процессы на селе: социологические исследования» (Кишинев, «Карта Молдовеняскэ», 1975); «Научно-технический прогресс и социальное развитие села (на материалах МССР)» (Кишинев, Штиинца, 1977); «Деревня в условиях интеграции: социальные проблемы» (М., Мысль, 1979); «Социальные резервы сельскохозяйственного производства» (Кишинев, Штиинца, 1981); «Общественное мнение: социальные аспекты осуществления перестройки высшего и среднего образования в ССР Молдова: социологические обозрения» (Кишинев, 1990); «Perfecționarea politicii sociale - imperativul timpului» (Chișinău, 2001) и многие другие. В эти же годы А.И.Тимуша избирают членом корреспондентом АН МССР.

Достижения молдавской социологии привлекают ученых других стран. Теперь академик А.Тимуш со своими коллегами, проводит целый ряд международных научно-практических конференций. Имя ученого становится известным во многих странах Европы. Даже в ныне издаваемых учебниках по социологии в России, Украине, Румынии, Болгарии и других государствах можно найти ссылки и цитаты

публикаций члена-корреспондента АНМ А.Тимуша. А число докторов и докторов хабилитат по социологии, подготовленных Андреем Ивановичем к защите, их многочисленные исследования и публикации дают основание с уверенностью утверждать, что в Молдове сформировалась научная социологическая школа академика А.Тимуша.

Поздним весенним вечером мы, с Андреем Ивановичем, выходим из здания Академии Наук. Навстречу идет пожилая женщина. Вдруг лицо ее озаряется улыбкой. Она радостно восклицает:

- Андрей Иванович, здравствуйте. Как я рада Вас встретить! Вы меня узнаете? Я из Теленештского района, в котором Вы были секретарем райкома.

- Конечно, узнаю Валентина, - отвечает Андрей Иванович.

- Ой, Вы знаете, мы так часто вспоминаем Вас и те времена, и ваши добрые дела. - И начинается оживленный разговор людей давно не видевших друг друга. Распрощались. Мы продолжаем путь.

- Хорошая женщина - говорит Андрей Иванович - Такая бойкая, активная комсомолка была. И все хорошо помнит... - И лицо его осветила счастливая улыбка. А мне подумалось: «Вот есть у человека пятнадцать государственных наград, в их числе пять орденов, высшая награда страны - Орден Республики. Много сделано, жизнью можно гордиться. Но, наверное, самой высокой наградой можно считать память людей о добрых делах и трудных временах. Когда через шестьдесят лет люди могут Вас встретить, вспомнить и поблагодарить за работу, сказать добрые теплые слова.

Писатели утверждают, что о жизни каждого человека можно написать роман. О жизни члена-корреспондента АН РМ Андрей Ивановича Тимуша можно написать много сочинений, потому что каждый эпизод ее достоин повести или романа.

*Владимир БЛАЖКО,
доктор хаб. социологии,
Институт Европейской Интеграции
и Политических Наук АНМ*

ANDREI TIMUȘ: UN UNIVERS AL CUTEZANȚEI, PERSEVERENȚEI PROFESIONALE ȘI AL RESPONSABILITĂȚII CIVICE

În calitate de tânăr specialist, am activat în decurs de cinci ani în cadrul Redacției Principale a Enciclopediei Moldovenești (ediția întâi) a AȘM condusă de dl Andrei Timuș. A fost o activitate de pionierat pentru întreg colectivul acestei instituții de profil științifico-aplicativ din Republica Moldova.

În pofida obstacolelor și problemelor de tot felul, dl Andrei Timuș, care dispunea de o bogată experiență de muncă organizatorică și redacțională acumulată de-a lungul anilor, în decursul cărora a fondat și condus Televiziunea Moldovenească, a selectat și format o puternică echipă de profesioniști (savanți, jurnaliști, oameni de cultură), fapt ce i-a permis să editeze cu mult înaintea celorlalte foste republici unionale volumul întâi, precum și celelalte volume ale Enciclopediei Sovietice Moldovenești.

În colectiv dăinuia o atmosferă creatoare de muncă asiduă, de patos profesional și responsabilitate civică, inspirată de dăruirea de sine acestei cauze nobile, caracteristică felului de a fi a lui Andrei Timuș, care muncea fără de răgaz și cruțare de sine zi de zi și nopți, și ani de-a rândul, în zilele de odihnă, în timpul sărbătorilor, fără concediu.

Acest izvor nesecat de energie, de activitate novatorie și entuziasm permanent ne uimea și ne mobiliza pe toți, incluzându-ne într-un spațiu și elan creator fără seamăn. Domnia Sa, prin propriul exemplu, aștepta și era în drept să ceară de la noi, subalternii săi, aceeași dăruire de sine cauzei comune. De regulă, în cele mai multe cazuri, așteptările i se încununau cu izbândă.

Concomitent, Domnia Sa ținea mereu în câmpul atenției problemele cotidiene ale membrilor colectivului pe care îl conducea. Tinerilor specialiști li se oferea spațiu locativ în căminele Academiei de Științe. Pentru toți colaboratorii, indiferent de vârstă și stagiu de muncă, erau eliberate bilete de tratament în case de odihnă, stațiuni balneare. Tinerii familiști erau incluși cu avantaje respective în rând pentru a primi spațiu locativ gratuit sau pentru a-și procura apartamente prin construcție de cooperativă, tinerii părinți primeau pentru copiii lor locuri în creșe și grădinițe etc.

E lucru cert, acest om excepțional este fără de asemănare în toate manifestările firii sale, în toate cotiturile destinului său și fațetele universului său irepetabil.

Unde, când și cum s-a plămădit și s-a format cugetul, voința, înțelepciunea, noblețea, generozitatea, onestitatea, dăruirea de sine țării și poporului ei, sârguința profesională, puritatea sufletească, responsabilitatea civică etc., etc.!?

Fără îndoială, aceste haruri își trag obârșia de la casa părintească, din copilăria anevoioasă. Din tinerețea zbuciumată, cea de pe linia întâia a câmpului de luptă, din întregul său destin – nici ușor, nici obișnuit, dar pe deplin împlinit, dăruit țării sale și poporului ei pe vreme de război și pace, pe vreme de restriște și pe vreme mai potrivită pentru realizarea speranțelor, prin educarea și așezarea pe drumul cel drept a unui șir întreg de generații de discipoli, prin disponibilitatea permanentă de a ajuta și de a munci pentru binele tuturor.

*Elena BALAN,
doctor în politologie, Secția Științe Politice a IIEȘP al AȘM*

ANDREI TIMUȘ – ÎMPLINIREA UNUI MEDIU INDIVIDUAL

Cercetările mai noi în domeniul ecologiei umane ne dovedesc că fiecare om își construiește mediul lui propriu-individual. Este un proces bazat pe întrepătrunderea mediului lui extern și a mediului lui intern.

Profesorii Gheorghe Mustăță și Mariana Mustăță, în articolul „Edificarea mediului individual”, publicat în Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (Tom IV, 2008), ne prezintă aspectele interacțiunii între *Umwelt* – mediul construit selectiv în conformitate cu nevoile și interesele specifice ale organismului individual, și *Innenwelt* – un mediu intern, în care odată cu toate componentele fiziologice ale corpului intră și acumulările care îi permit individului să-și găsească drumul în mediu și să se încadreze în relații de comunicare, interes și viață. Sunt postulate valabile pentru toate speciile biologice și respectiv pentru om. Fiecare om preia selectiv anumite elemente din mediul social în care trăiește. El acumulează o anumită experiență, care depinde de ceea ce a fixat în memorie până la momentul respectiv. Noile acumulări depind de felul cum omul percepe informația din exterior, de modul cum selectează faptele de capacitățile intelectuale individuale, dar și de caracteristicile fizice, biochimice și fiziologice ale corpului, ale lichidului intercelular – mediul unde trăiesc celulele organismului. Cu alte cuvinte, în mare parte *Innenwelt*-ul depinde de moștenirea genetică a individului.

Aceste constatări ne dovedesc că nimic nu este întâmplător în această lume. Înțelegerea relațiilor dintre *Umwelt* și *Innenwelt* ne deschide o perspectivă nouă în domeniul social. Astfel descoperim noi puncte de pornire pentru a înțelege mai bine care sunt acele mecanisme ascunse ce funcționează la nivelul structurilor energetice individuale și în baza cărora oamenii se aleg între ei atunci când se întâlnesc pentru a rezolva probleme de divers ordin, modul de selectare a sinelui indivizilor pe grupe de interes, cum se aleg liderii și subalternii, cum se formează cohorțele sociale.

Cercetarea relațiilor *Umwelt* – *Innenwelt* face să înțelegem mai bine sinele nostru și motivațiile ce ne unesc în eforturile coeziunii sociale. Astfel, nu întâmplător ne alegem școlile, învățătorii, colectivele de muncă. Ni se deschid noi unghiuri pentru analiza opțiunilor, a deciziilor realizate în proximitate temporală și spațială.

Suntem discipoli ai unei școli, ai unor învățători, *ab initio* devenim parte ai aceste școli, purtăm în sinele nostru modulele, de anumit nivel, ale învățătorilor noștri.

Spunem aceste lucruri axiomatice la ora de recapitulare a unei vieți consacrate științei socialului, politicului – viața învățătorului, fondator de școală, – Andrei Timuș, profesor universitar, doctor habilitat în științe eco-

nomice, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei. Andrei Timuș s-a format ca om în primele două decenii ale vieții sale, într-o zonă de piatră la Molovata, pe malul stâng al Nistrului. Este un mediu natural specific, despre care poetul și cineastul academician Anatol Codru, consătean al domnului Andrei Timuș, scria:

*Din adânc, din temelii,
Piatra pietrelor dintâi
Este piatra care îi
Piatra mea de căpătâi.*

Piatra nistreană din stâncile de la Molovata a modelat trăsăturile ascetice ale omului politic și cercetătorului societății Andrei Timuș. S-a mulțumit totdeauna cu puținul pe care l-a avut și a căutat să-l valorifice rațional, ca acel puțin să devină mult. Ca individualitate s-a format într-un timp al marilor frământări sociale din anii '30-40 ai secolului trecut. Era perioada răfuielilor cu dușmanul de clasă, indiferent cine era acel dușman – țăran din talpă, om muncitor, dar avut, cu spirit de răzeș, sare a pământului sau proletar bolșevic, adept al ideilor politice comuniste promovate de Lev Troțki și Nicolai Buharin.

Acea perioadă l-a format ca pe un observator tăcut al realității, echidistant, imparțial, scump la cuvinte. Aceste trăsături ale eului său s-au dezvoltat pe fundalul unei școli de contabil, de revizor în spațiul rural, mai întâi.

Apoi vine războiul și școala militară pentru lucrători politici de armată. Această școală i-a educat un stil de expunere scurt și concis. Spiritul de observație și caracterul dârș al țăranului nistrean, din zona pietrei, trecut în altă categorie ocupațională, cea a unei logici de contabil; expunerea concisă a faptului esențial, felul de a fi scurt și clar, deprins la cursurile de război din orașul Marî din Turkmenia, l-au condus spre sociologie, deși în toate anchetele pe care le completează declară că este jurnalist. Marchează corect în anchete, căci pentru toată viața rămâne interpret al realității, intermediar între eveniment, faptul social pe care-l percepe, îl pătrunde, îl analizează, și receptorul social, care este autoritatea decizională mai întâi și restul publicului mai apoi, cărora le sunt adresate mesajele Domniei Sale de analiză, de sinteză și opinie.

Pe tot parcursul activității Domniei Sale, fie ca secretar al comitetului raional al Partidului Comunist din Moldova în raioanele Orhei și Telenești, fie ca Director al Televiziunii - vicepreședinte al Comitetului de Stat al Radioteleviziunii Moldovei, fie director adjunct al Comitetului de Stat al RSSM pentru Edituri, Pioligrafie și Comerțul cu Cărți, fie șef al Secției de Sociologie al Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, fie redactor șef al Redacției Principale a ESM, s-a condus de o

paradigmă, care în anumite momente este reliefată în lucrările științifice ale Domniei Sale și care susține că orice om care dorește să-și făurească fericirea individuală este chemat să fie făuritor al fericirii mai multor oameni, altfel a deveni fericit din contul altora sau a fi fericit și a fi nepăsător la durerile altora, în popor, de regulă, se consideră amoral.

Andrei Timuș preferă să povestească învățăceilor pe care îi are parabole de viață – fapte și momente de învățătură.

... Era pe la sfârșitul anului 1941. Se dau lupte grele pentru apărarea Moscovei. Într-o seară de decembrie, Statul Major al Regimentului a format o echipă de comando care urma să acționeze în spatele inamicului. Încheia plutonul locotenentul inferior Timuș, firav și mic de statură. La momentul când părăsea punctul de control a auzit vocea colonelului: „Timuș, întoarce-te! Vei mai trebui aici! E prea devreme ca tu să mori!” Nimeni din acel comando n-a revenit în unitate. Toți au căzut în lupte. O singură decizie – un moment de sclipire umană, divină! Plecarea lui în acțiune ar fi fost pentru totdeauna. Colonelul știa de asta. El i-a decis atunci un viitor lung, ca Timuș să fie antrenat într-o altă luptă continuă – pentru adevăr, pentru dreptate, pentru organizarea societății.

Totdeauna s-a aflat în unitățile de avangardă. Totdeauna pentru conducătorul și administratorul Andrei Timuș cel mai important rămâne factorul uman; omul și nu mașina, omul-om și nu instrumentul. El a știut cum să delimiteze locul și rolul fenomenului uman în procesul revoluționar tehnic al progresului socialist. Fenomenul uman și fenomenul tehnic! Mulți conducători de rang înalt în perioada construirii socialismului nu au conștientizat faptul că aceste două fenomene nu pot fi nici confundate și nici substituite unul prin altul. Greșelile de înțelegere și concepere a importanței factorului uman în societatea tehnicistă au format unele premise ce au condus la schimbarea radicală a vectorilor sociali, politici. Andrei Timuș a înțeles și a vorbit subalternilor săi adevăruri riscante pentru acele timpuri, că în construcțiile socialiste se comit greșeli de neconceput, în structurile de rezistență sunt montate mine cu efect întârziat, cum ar fi monopolul unui singur partid, neadevărul pus la baza politicilor interetnice, limitarea accesului la informație, instaurarea cenzurii literare, ridicarea cortinei de fier etc.

Andrei Timuș este managerul de presă care a stat la începuturile televiziunii moldovenești. Reproducem consemnările a câtorva oameni de creație: regizori, operatori TV, care împreună cu Andrei Timuș au edificat una din cele mai importante instituții ideologice a Republicii Moldova.

• **Igor Iacovlev** – regizor-șef, redacția programe de învățământ și popularizare a științei:

-Energic, pasionat, modest. Aceste calități m-au impresionat din prima întâlnire, completate cu altele de înaltă ținută civică, cum ar fi competența și demnitatea .

...Era în ziua de 3 mai 1958, ora 10:00. Într-o cămăruță, luminată de o ferestruică ce ieșea spre strada Fierarilor (actualmente Alexandru Bernardazzini) și care se înălța la vreo 25 cm de trotuar, la masa de scris stătea primul director al Studioului de televiziune din RSSM Andrei Ivanovici Timuș. La colțul stâng al biroului, aranjate în două teancuri mici, stăteau câteva cărți. Pe coperta uneia, cu litere latine, în românește, era scris M. Kogălniceanu. La colțul drept, niște mape și un caiet gros pentru notițe, în față – scenariul unei emisiuni, pe care îl citea. Am intrat la el. La întrebarea promptă a lui Andrei Timuș, ce m-a adus la el, i-am răspuns că Irina Gheorghievna Iliev, pe care o cunoșteam din anii studenției, mi-a propus să încerc activitatea într-un nou domeniu al artei, numit televiziune, despre care doar am auzit, dar nu știam cum se „prepară”, de aceea doresc să fiu angajat doar în funcția de asistent, pentru a mă familiariza cu regia TV și de voi face față cerințelor, voi insista.

- Nu zeii se ocupă de arderea oalelor-, principalul e că acest fapt îl conștientizați și aveți dorința de a învăța, perfecțiunea va urma. În rest, vă vom susține. Noi toți suntem novici în televiziune, dar avem un specialist experimentat, pe Varujan Hasrovici Panasean. Dumnealui vă va ajuta.

Sociabilitatea și energia sa de comunicare cu interlocutorul m-au captivat din primele momente. Principial, exigent, echidistant, intolerant față de neadevăr, așa mi-a rămas în memorie academicianul Andrei Timuș. O singură dată doar izbucni în mezzo-voce: „... i-aș întreba pe acești atotștiutori, dobă de carte, polidocti, unde începe limba română și se termină cea moldovenească, sau viceversa. Vedea-i-aș în fundătura iadului!”. Această exprimare îndrăznească era prea riscantă pentru vara lui 1958. Pronunțarea impecabilă a cuvintelor rostite de crainicii radio Igor Rotaru, Claudia Polercă, Tamara Berzoi, de Constanța Târțău la TV dovedea o politică editorială demnă de urmat, dar prea românească, după cum afirmau unii zeloși, supraveghetori, paznici ai moldovenismului rudimentar.

• **Tatiana Pascaru-Ciupin**, redacția principală a programelor de educație și știință:

-Sunt o norocoasă. Am activat în televiziune de la 1 iulie 1958 și până la 1996. Am fost angajată de Andrei Timuș, un mare sufletist, care nouă, tinerilor de atunci, ne dădea o atenție deosebită. De fapt, în domeniul televiziunii toți eram boboci. Noi, în marea noastră majoritate, până a ajunge la televiziune, nici nu văzusem televizor. Eram un colectiv mic. Foarte mic era

și studioul TV cu o anticameră de 1,5 m². Pe atunci, camerele TV nu aveau zoom. La o cameră lucrau două persoane. Pentru a efectua operațiile de înaintare-retragere, ei mișcau camera montată pe un tripod masiv. Suprafața studioului nu ne permitea să ne mișcăm lejer. Atunci noi, tinerii susținuți de A. Timuș, cu puterile noastre am hotărât să lichidăm anticamera și să lărgim studioul. Astfel, imaginea TV a devenit mai clară. S-a deschis perspectiva unor planuri noi de filmare. Eram fericiți. Andrei Timuș era la studio seară de seară până ce crainicul anunța închiderea programului. Am lucrat la TV 38 de ani, am avut mai mulți conducători, însă Andrei Timuș a fost unicul care a știut să prețuiască atât de mult oamenii. Avea un simț deosebit al umorului. Într-o seară a intrat în sala de proiecție. Mecanicul de cinema, după o metodă a sa, fixa pelicula pe axul de ghidaj cu buzele. Timuș a zâmbit mugalit și i-a zis: „Așa poți mânca jumătate din film”. Toți au râs și nimeni nu s-a supărat.

Ziua de odihnă de la televiziunea de atunci era joi. Sâmbăta și duminica aveam emisiuni în transmitere în direct. Aveam un camion la studio, cu el, joia, mergeam la Nistru să ne odihnim la Vadul lui Vodă. Acolo discutam cu toții concepțiile emisiunilor, iar în zilele de luni, la studio, în ședințele redacționale, împreună cu Andrei Timuș, analizam fiecare episod al programului nostru. Timuș era un mare entuziast, care putea să ne molipsească și să ne mobilizeze la lucruri mari. Timpul trăit la televiziunea condusă de Dumnealui eu îl consider o perioadă de aur.

• **Victor Cuznețov**, operator de imagine:

-În 1956 a fost formată Direcția construire a Centrului de Televiziune din Chișinău condusă de Stepan Kovțișin, iar în 1957 a fost formată echipa redacțională pentru asigurarea producției de televiziune în frunte cu jurnalistul Andrei Timuș. Mi-l amintesc cum arăta, cu tot elanul și entuziasmul acelor zile. Andrei Timuș este un om corect, cu verticalitate, pentru el cuvântul înseamnă tot. Îi suntem recunoscători pentru că a educat în noi calități de a fi principali și umani. Câteva fraze pe care le repeta permanent în zilele când se forma televiziunea: „Nu avem nevoie de atac de cavalerie, televiziunea trebuie cucerită nu cu săbii, ci prin cunoaștere”.

Ne iubea pe toți, ne inspira, ne încuraja, dar era sever și dur uneori, intransigent pentru cauză.

Atunci presa era de partid. Partidul, prin oamenii lui, efectua controlul ideologic asupra televiziunii. Nu era deloc ușor să gândești liber. El a fost printre primii ziariști care a înțeles ineficiența sistemului monopartidic. Îmi amintesc, când după o adunare de partid, am rămas câțiva membri să continuăm discuția, Andrei Timuș a spus atunci că marea noastră nenorocire

este că în URSS există numai un singur partid. Erau gânduri rostite și ne-au luat fiorii, dar era un adevăr, pe care viața l-a confirmat mai târziu. Ne-am străduit să nu-l dezamăgim niciodată. În viața lui a cunoscut ce înseamnă înălțarea și recunoștința oamenilor, dar a gustat și din fructul amar al trădării.

Atunci când dl Andrei Timuș vorbea despre ineficiența sistemului monopartidic comunist, expunea punctul de vedere al unui jurnalist, care acumulase o anumită experiență din viața de partid. Era expresia cumulativă a unor informații trăite și structurate în memorie.

Domnul Andrei Timuș a venit în sociologie din domeniul jurnalismului. La elaborarea lucrărilor sale, pe tot parcursul activității științifice, a utilizat metodele de cercetare de teren, tehnicile de analiză și redactare, de elaborare a anchetelor, de lucru cu documentele, cu sursele de informare, cu operatorii și respondenții – metode folosite în activitatea cotidiană și de către jurnaliști.

Acumulările din mediul jurnalistic au făcut ca cercetările sociologice ale domnului Andrei Timuș să capete noi valențe și dimensiuni.

Într-un studiu consacrat perfecționării politicii sociale, Andrei Timuș menționa că suveranitatea țării se clădește pe fundamentul trainic al suveranității personalității cetățeanului asigurat la un nivel destoinic de calitate a vieții. Încadrarea fiecărui cetățean apt de muncă în producerea bunurilor materiale și serviciilor sociale ne va da posibilitatea să ieșim din criza social-economică provocată de reformele artificiale. Este o recomandare adresată actualilor guvernanți ai acestui regim democratic de către omul și învățatul Andrei Timuș, care s-a format într-o epocă a stilului autoritar, dar care toată viața și-a consacrat-o apărării intereselor omului și societății. Profesorul, membrul corespondent Andrei Timuș reprezintă pentru noi, învățăceii Domniei Sale, un mediu intelectual individual împlinit, pe care l-a influențat trecutul și circumstanțele și care prin cunoștințele acumulate poate influența mediul exterior, pe fiecare în parte și întreaga societate.

*Andrei DUMBRĂVEANU,
doctor, conf. univ.,
Victor MOCANU,
doctor în sociologie*

CUGETĂRI ÎN TIMP DESPRE MEMBRUL CORESPONDENT ANDREI TIMUȘ

Omul vine în această viață cu un scop suprem – de a lăsa o urmă pe acest pământ. Plugarul lasă semințele grâului, răsădește un pom. Cronicarul scrie un letopiseț al timpului său. Mama își crește cu multă dragoste și gingășie pruncii, iar profesorul educă discipolii astfel, încât să fie mândru de ei, să fie iubitori de muncă, de oameni, de pace...

Iureșul anilor ne-a dus pe aripile sale atât de subtil și enigmatic încât nu am simțit trecerea lor. Se spune că timpul este asemenea unui disc enorm, care se mișcă, se învârte coerent și neconținut, neținând cont de lumea înconjurătoare cu tot amalgamul său miraculos.

Spunând aceste cuvinte despre trecerea inobservabilă a timpului, în memorie mi-au apărut cunoscutele versuri ale poetului Dumitru Matcovschi: *Eu mă grăbesc, Tu te grăbești, El se grăbește. / Îmbătrânesc, Îmbătrânești, Îmbătrânește./ Ce am iubit, Ce n-am iubit, Ca într-o poveste./ Scurtă de tot, Simplă de tot, Viața ne este...*

Toate acestea mă aduc peste ani la tabloul unei imagini ale Academiei de Științe a Moldovei, iar în această imagine se conturează foarte clar, expresiv și nuanțat chipul Profesorului meu, al membrului corespondent al AȘM Andrei Ivanovici Timuș (așa l-am cunoscut la finele anilor '80 și altfel nu pot să-l numesc...).

Chiar din primul an de activitate la Institutul de Stat al Artelor "Gavril Musicescu" (anul 1986), la Catedra Istoria și teoria culturii, unde am și activat timp de aproape cinci ani, pe tărâmul profesoral s-a pus problema încadrării mele în procesul de studii postuniversitare. Pentru continuarea studiilor de doctorat am decis să rămân în Moldova, la Academia de Științe, și nu la Institutul de Cultură din Moscova.

Și iată de aici se încep cele mai interesante lucruri ce țin de personalitatea domnului Andrei Timuș. Pentru început trebuia să obțin dreptul de a fi înscris la secția de aspirantură în calitate de competitor, iar procedura dată cerea prezența unui conducător științific care și-ar fi luat obligațiunea de a mă ghida în labirintele miraculoase ale științei... Iată astfel am și fost adus în fața profesorului, savantului notoriu Andrei Timuș. Odată apărut în fața Dumnealui, aproape că-mi pierdusem graiul, pare-se că și temperatura se ridicase, căci transpirasem astfel că batista nu mai avea nici un efect... Nu voi relata nimic despre încăperea și condițiile în care am intrat la acel moment (dar care erau în afara oricărei critici...), dar mi-a rămas în memorie privirea senină și amabilitatea cu care am fost întâmpinat de omul – legendă din lumea sociologiei ai anilor '80, și nu numai... Din vorbă în vorbă, am ajuns la problema în esență - care ar fi cercul de probleme care mi-ar trezi interesul meu în calitate de cercetător. Aflând că m-ar interesa tema ce ține

de problemele tineretului, dânsul mi-a propus și o direcție de cercetare, care cu mici corectitudini ulterioare mi-a și servit temă de studiu pe parcursul a mai multor ani – mai întâi competitor, iar apoi doctorand la Institutul de Filosofie, Sociologie și Științe Politice.

Aș vrea să fac o trecere în revistă din ecoul amintirilor și să mă opresc la câteva momente-cheie din care se va reliefa chipul savantului A.I. Timuș.

Era vara anului 1990, an ce a marcat o cotitură serioasă în istoria Republicii Moldova – trezirea conștiinței naționale, Marea Adunare Națională, Proclamarea Independenței RM... Și pe fondalul acestui suflu nou mi s-a propus o ofertă - de a fi încadrat în Direcția Tineretului a Departamentului Tineret și Sport din RM. Pentru luarea deciziei mi s-au dat doar trei zile. La acel moment finisasem anul doi de studii în cadrul secției de aspiranțură al AȘM. Pe de o parte, propunerea era tentantă, pe de alta, îmi era frică de reacția dlui A. Timuș. Cu mari emoții, ca și azi, țin bine minte, m-am apropiat de bunul, dar severul meu dascăl, și i-am relatat despre ofertă. M-a întrebat doar dacă-mi convine mie această propunere, iar la răspunsul meu afirmativ a mai adăugat: *Сам Бог велел!* (Însusi Dumnezeu a binevoit să te binecuvânteze!), apoi adăugă: “Tema dumitale ține de problemele tineretului și ești invitat în cea mai înaltă structură din cadrul guvernului, care se va preocupa de aceste probleme. Te apropii de secția de aspiranțură și rogi să fii trecut la secția fără frecvență, iar eu între timp voi vorbi cu șefa (Ecatarina Ivanovna Moldovan) ca să nu-ți pună piedici la această trecere și să fie cu Doamne ajută...” Și iată, cu blagoslovirea Dascălului meu am ajuns și am activat timp de câțiva ani în structura guvernului RM.

Următorul episod ține de vara anului 1991 (9 iunie), în timpul examenului de minimum de candidat (cum se numea pe atunci) la sociologie. A fost un examen cu o programă serioasă. Seara, înainte de examene, ne-am întâlnit cu Valeriu Mândru la mine acasă și până în zorii dimineții am tot învățat, repetat din programul cerut pentru examenul la specialitate. Așa s-a întâmplat că data susținerii examenului să coincidă cu ziua și ora unei intervenții chirurgicale serioase a unui om scump din viața mea, și evident că savantul A. Timuș, care era în comisia de examinare, a observat că în momentul răspunsurilor mele din timpul examenului ceva se întâmpla, că gândurile mele erau ba la cele ce țin de examen, ba în altă parte... După anunțarea rezultatelor examenului, m-a chemat într-o parte și m-a întrebat ce se întâmplă. Aflând ce e la mijloc, a început să se căineze, iar ochii sclipeau cu atâta bunătate părintească, cu atâta compasiune și durere...

Situația a derulat astfel că, deși 75% din lucrare era deja gata, spiritual și moral eram la pământ și mi-am zis că până aici a mers cercetașul în știință, renunșasem la tot și toate ce ținea de știință... De unde a aflat și cum mi-a ieșit în cale scum-

pul meu conducător de doctorat A. Timuș!? A lăcrimat alături de mine, m-a cuprins și mi-a spus: “В двое согнись, через не могу, но ты должен доказать что ты мужчина и умеешь довести дело до конца...” Cum aș fi putut să-l contrazic la cele spuse? Am reacționat exact precum a rugat Dumnealui, și am început să revin pas cu pas la tema de cercetare...

În 1992, lucrarea practic era adusă la bun sfârșit. Toată primăvara căutam împreună ieșirea dintr-o dilemă creată de schimbările survenite de pretutindeni – relațiile noi de piață. Eram preconizat de a merge pentru susținerea tezei de doctor în sociologie la Institutul de Sociologie din Moscova, dar Consiliul Științific deja cerea o remunerare impunătoare, la care Academia de Științe a Moldovei nu-și putea permite un asemenea lux... Cu câțva timp mai înainte fusesem la Institutul de Sociologie din orașul Minsk, Republica Bielorusă, unde făcusem niște schimburi de opinii asupra temei de cercetare (acolo îl cunoșteau bine pe profesorul A. Timuș), de aceea s-a luat decizia că susținerea tezei va avea loc la Minsk. Între timp, acolo au plecat alți doi colegi de-ai mei - V. Mândru și L. Malcoci, care au susținut cu succes doctoratul în sociologie. În momentul când s-a hotărât data susținerii mele și înainte de a pleca spre orașul Minsk, am avut o ultimă întrevedere cu conducătorul meu A. Timuș.

...Era vara anului 1992, procesele democratice mai derulau, scandările contradictorii mai continuau. A. Timuș mi-a spus foarte delicat și diplomatic că vor fi întrebări de tot felul, inclusiv și din cele provocatoare, de aceea trebuie să fiu prudent, iar răspunsurile la aceste întrebări să aibă un caracter neutru. E lesne de înțeles că temerile și previziunile sale s-au adeverit. Dar votarea a fost unanimă. Ce înseamnă un sfat înțelept și bun spus la locul potrivit!

Acestea au fost doar puținele cazuri din cele mai vorbitoare a clarviziunii, înțelepciunii și cumsecădeniei Omului, Savantului Andrei Ion Timuș. Viața, da poate destinul, m-a ținut mai detașat de viața academică, dar relațiile omenești dintre mine și dascălul meu niciodată nu s-au întrerupt. De mai multe ori am fost implicat în procesul susținerilor tezelor de doctorat, iar după aproape două decenii am revenit la serviciu în cadrul Secției de Sociologie a Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM, unde timp de aproape trei ani lucrez alături de membrul corespondent, dascălul și Profesorul Sociologiei A. Timuș. Aș vrea ca în ajunul onoratei aniversări să-i urez ca anii care vin să vină din plin, să-l cuprindă cât mai lin, cât mai blând... Ca Bunul Dumnezeu să fie în continuare și mai bun, dându-i puteri, forțe și sănătate pentru a-l avea alături de noi încă mulți ani înainte...

*Iurie CARAMAN,
doctor în sociologie*

ANDREI TIMUȘ – PROFESOR ȘI SAVANT

*O aniversare onorabilă pentru
comunitatea academică și cercetarea
științifică sociologică din Moldova.*

În istoria oricărui domeniu de activitate există evenimente care nu pot să treacă neobservate - descoperiri, concepții și teorii moderne, tehnologii performante etc. De rând cu acestea, nu putem să nu marcăm și zilele de naștere ale celor care prin activitatea lor științifică și didactică au lăsat o amprentă adâncă în dezvoltarea științei.

Fiecare dintre noi întâlnim în decursul vieții oameni care ne inspiră, care ne marchează, oameni care au multe de oferit și spre care ne ridicăm timid privirea, oameni care au harul de profesori buni, adevărate personalități, modele de viață. Unul dintre aceștia oameni este domnul profesor Andrei Timuș.

Domnia Sa este o personalitate distinsă în sociologia națională, care a putut promova unicitatea, dimensiunea gândirii sociologice în comunitatea academică, a adus sociologia națională la noi dimensiuni și orizonturi științifice în condiții și vremuri critice pentru întreaga suflare sociologică.

În toată opera științifică a Domniei Sale se evidențiază grija pentru precizie, atenția acordată și celui mai mărunț aspect, care, uneori, poate deveni relevant. Stilul lucrărilor, până și formularea titlurilor, vădesc aceeași preocupare de claritate, de evitare a echivocului sau a confuziei. Capacitatea creatoare și meticulozitatea în lucru exprimă seriozitatea sa analitică și cultul pentru adevărul științific. Abordând domenii de cercetare prioritare în domeniul sociologiei, cărora li s-a dedicat cu toată ființa și competența sa, a depus și continuă să depună eforturi susținute pentru racordarea sociologiei moldovenești la sociologia europeană și cea mondială.

Ținuta științifică elevată fac din profesorul Andrei Timuș una din personalitățile de referință pentru știința (mediul academic, învățământul universitar) din Republica Moldova. Deosebit de exigent, cu o viziune modernă asupra activității academice, Domnia Sa a luptat întotdeauna pentru sporirea prestigiului științei sociologice și cercetării în domeniul sociologic.

Demnă de a fi relevantă este contribuția substanțială a profesorului Andrei Timuș la dezvoltarea relațiilor științifice și apropierea dintre Republica Moldova și Ucraina, Rusia, România, Belarus etc., materializată prin publicarea lucrărilor, organizarea unor reuniuni științifice, susținerea tezelor de doctor și doctor habilitat etc.

O realizare cu un aport deosebit în dezvoltarea capitalului uman al țării este activitatea sa de dascăl în pregătirea unui număr impunător de tineri specialiști în domeniul științelor sociale. O susținere părintească au remar-

cat toți doctoranzii pe care i-a dirijat și pe care nu i-a refuzat niciodată ori de câte ori se adresau. Personal, am fost printre acei care au trecut școala dlui profesor Andrei Timuș, fapt cu care mă mîndresc și sunt recunoscătoare pentru ghidarea și îndrumările pe care mi le-a oferit. O susținere continuă o resimte și Sectorul Demografie, în special prin consultarea și recenzarea de către dumnealui a mai multor lucrări elaborate în domeniul problemelor sociodemografice. Sugestiile și propunerile profesorului Andrei Timuș în-totdeauna s-au remarcat prin originalitate și trăire sufletească a problemelor cu care se confruntă Republica Moldova.

Profesorul Andrei Timiș este omul căruia niciodată nu i-a cedat demnitatea, inteligența și verticalitatea în decizie, care s-a afirmat cu respect la fiecare persoană, coleg și subaltern prin exemplul propriu. Simplitatea și onestitatea sunt calități ce îl deosebesc de alții.

Întreaga activitate științifică a profesorului Andrei Timuș ne îndreptățește să-l considerăm nu doar ca un adevărat și extrem de capabil om de știință, dar și ca un sincer și devotat exponent al întregului nostru popor. Un om care se manifestă prin eleganța morală, prin curaj și spirit deschis prin înălțimea viziunilor.

Vârsta venerabilă pe care acum o împlinește savantul Andrei Timuș este o nouă treaptă, într-o perioadă de recuperare a propriului trecut, a cărei evaluare impune o ascensiune neîntreruptă a reușitelor, care nu-i pot conferi decât o stare de confort și echilibru determinate de satisfacția împlinirii unui destin remarcabil și de conștiința prețuirii din partea tuturor acelora care îl cunosc ca Om între semenii săi.

Domnule profesor Andrei Timuș, cu ocazia acestui onorabil jubileu, colectivul Sectorului Demografie își exprimă dorința plină de respect de a Vă ura multă sănătate, să Vă însoțească mereu spiritul de perspicacitate, de bună-tate sufletească și împliniri în opera Dumneavoastră științifică.

*dr. Olga GAGAUZ,
Șef Sector Demografie*

DOAR TREI CRÎMPEIE DE NEUITAT...

Argument pentru orele „pe teren”. Ori de cite ori deschid acasă cutia cu „rezerve” de nasturi, dau cu ochii de cîțiva, de aceeași culoare și mărime, adunați pe o ață. Vrînd-nevrînd mă prind că iar îi număr, ca atunci, în anii de studenție... Știu : sunt de toți 12, mărturie a faptului că tot de atîte ori în cadrul orelor de jurnalism economic pe care le ținea Andrei Timuș, atunci proaspăt doctor în economie, am fost cu întreaga grupă „pe teren”.

A fi de 12 ori „pe teren” rezulta să ai 12 „perechi” (ore duble), nemijlocit la întreprinderea denumită actualmente „Ionel”, unde ne deplasam tradițional ca să discutăm, la fața locului, cu muncitorii, specialiștii și cu conducătorii, scriind materiale pe teme economice, pe care apoi le analizam între noi.

Inițiativa de a ne deplasa „pe teren” a venit atunci din partea bunului nostru profesor Andrei Timuș, care, după cîteva ore de teorie, observase că mulți dintre noi aveam o atitudine sceptică față de disciplină. Tot atunci l-am auzit afirmînd că, dacă ne dorim să devenim adevărați ziariști, urmează să fim permanent „acolo unde creează și făuresc oamenii, să cunoaștem bucuriile și problemele lor...”. Însă pentru a ne deplasa „pe teren” Andrei Timuș avea nevoie de permisiunea decanatului. Nu știu ce argument a adus el șefilor, dar pînă la urmă a izbut să-i convingă pe aceștia de necesitatea de a avea ore practice la întreprinderi și organizații.

...Astfel, s-a făcut că noi, ce-i din grupa a treia (secția ziaristică) a Facultății de Filologie, USM, care de pe la anul doi de studii nu ne prea grăbeam să venim la ore, ci mai mult preferam să ne aflăm în biblioteci sau în vreo redacție, eram prezenți cu toții la orele de jurnalism economic.

Orele de jurnalism economic devenise pentru majoritatea din noi – Mihai Poiată (Ștefan), Leo Butnaru, Ion Proca, Tatiana Calos (Rotaru), Mihai Cucereavâi, Elena Stati (Turuta), Eudochia Radu (Verdeș), Constantin Bârcă, Ion Șerbina ș.a. -- ore de examinare analitică și discuții argumentate, cu „faptele pe față”, a problematicii din domeniu vizat și despre măiestria profesională a ziaristului. Ele se distingeau prin întrebările neordinare și prin concluziile și răsturnările de situații neașteptate, care ne provocau curiozitatea și ne făceau să fim ochi și urechi la tot ce ne vorbea/întreba atunci lectorul universitar Andrei Timuș.

Spre marea noastră satisfacție, practica desfășurării orelor „pe teren” a fost preluată și de alți profesori de la Jurnalism, devenind cu timpul tradițională în cadrul secției. Odată cu crearea Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării, deplasările/orele „pe teren” au devenit o componentă indispensabilă a procesului de pregătire profesională în domeniu.

Interviul. Cînd activam la Comitetul de Stat pentru Edituri, Poligrafie și Comerțul cu Cărți era în toi lucrul asupra enciclopediei *Literatura și Arta*

Moldovei, în două volume, care a văzut lumina tiparului în anii 1985-1986 la Redacția Principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, unde redactor-șef era Andrei Timuș.

...Nu cu mult înainte de apariția primului volum al enciclopediei, scriitorul Leo Butnaru, care pe atunci era angajat la săptămînalul „Literatura și Arta”, mi-a sugerat să realizez un interviu la subiect cu redactorul-șef Andrei Timuș.

Interviul urma să fie prezentat la redacția ziarului chiar a doua zi. Fără a ezita, l-am contactat pe fostul nostru lector universitar. De la celălalt capăt al firului Andrei Timuș mi-a mărturisit că e ocupat pînă peste cap, dar dacă e atât de necesar interviul „pe mîine”, mă așteaptă, la el în birou, după ziua de muncă...

La ora convenită eram în cabinet la redactorul-șef. Dar ca să nu-l sustrag de la ale sale, i-am propus lui Andrei Timuș să-i las cele cinci întrebări pe care le aveam, tipărite pe hîrtie, ca el să pregătească în tihnă răspunsurile. „Mda-a! Mă gîndesc că poate era și mai simplu dacă-mi adresai întrebările la telefon?!” făcu el. Îmi veni greu în acel moment să găsesc vreun argument și am încercat mai degrabă să mă dezvinovățesc: „Bine, dar nu puteam așa... cu nepusul pe masă! Trebuia să vin... să vorbim!...”. „Dacă aceasta ți-ai dorit, atunci ce ne încurcă să discutăm!? - zise Andrei Timuș. Să știi că numai dialogul direct și discret dă dinamism, spontanietate și naturalețe genului, provocînd pe această cale interesul și curiozitatea cititorilor...”. Prin urmare, interviul cu pricina a fost un prilej de a mai primi o lecție din partea lui Andrei Timuș referitor la avantajele dialogului „față în față”, despre posibilitățile exploatareii în timpul realizării genului a comunicării non-verbale, despre etica profesională a ziaristului la redactarea și editarea textului interviului. Fiindcă zicea atunci Andrei Timuș: „Starea de spirit a celui interviuat sau un zîmbet al lui nu pot fi transmise la telefon...”. Vorbea, se vede, în el experiența de redactor adjunct al ziarului republican, „Colhoznicul Moldovei” și cea profesorală...

Contrar faptului că Andrei Timuș era în criză de timp, ne-am întreținut aproape două ore. Redactorul-șef a răspuns îngăduitor la întrebări, dîndu-mi prilej să notez pe larg răspunsurile, pe care mi-a spus că nu e obligatoriu să i le aduc spre a fi vizate de vreme ce materialul este necesar de a fi prezentat a doua zi la redacție, deoarece el trebuie să plece în deplasare, fiind totodată convins că „răspunsurile nu pot conține note false după un dialog atît de detaliat și la obiect...”.

„**Veteranul.**” Așa îl numeam pe savantul Andrei Timuș noi, cei din aparatul de conducere al Ununii Jurnaliștilor din Moldova. Făceam lucrul acesta pe bune. Doar el împreună cu jurnaliștii Pavel Jeverdan și Tudor Țopa

au fost primii care, în toamna lui 1957, au răspuns îndemnului scriitorului și jurnalistului Petrea Darienco, punînd bazele Uniunii Jurnaliștilor din Moldova.

... Pe cînd activam la Uniunea Jurnaliștilor (1986-2002—secretar responsabil, vicepreședinte), savantul Andrei Timuș, pentru implicarea sa în mai toate acțiuni pe care le desfășuram la acea vreme cu ziaristii, mai era supranumit și „Consultantul”. El era mîna dreaptă a UJM în desfășurarea sondajelor ce vizau eficiența și rolul mass-mediei în societate și determinarea opiniei cititorilor privind calitatea materialelor publicate, accentul principal fiind pus pe investigarea multiaspectuală a presei locale. Jurnalistul și omul de știință Andrei Timuș, acivînd în această perioadă ca șef de sector în Secția Filosofie și Drept a Academiei de Științe a Moldovei, apoi, din 1991, cercetător științific principal al fostului Institut de Filosofie, Sociologie și Drept al AȘM, permanent lua parte activă la întrunirile republicane și cele interraionale/zonale ale jurnaliștilor.

„Consultantul” Andrei Timuș ne acorda ajutor substanțial la elaborarea temelor și realizarea investigațiilor în domeniul mediatic incluse în broșura cu titlul comun „Revista presei”, care vedea lumina tiparului lunar, fiind distribuită tuturor instituțiilor de ramură din republică. În baza investigațiilor întreprinse în domeniul mediatic, profesorul Andrei Timuș a elaborat mai multe studii și articole științifice care au pus bazele studierii mass-mediei din perspectivă sociopolitică.

Felicitări și multă-multă sănătate, Domnule Andrei Timuș!

*Mihai LESCU,
doctor în științe politice,
conferențiar universitar*

OMUL ÎN CERCETĂRILE SOCIALE ALE LUI ANDREI TIMUȘ

Investigațiile sociale ale membrului corespondent al AȘM Andrei Timuș sunt multidimensionale. În centrul atenției cercetărilor se află omul cu problemele sale cotidiene. La unele dintre ele ne vom referi în continuare.

Șomajul (3, 225), ca fenomen social caracteristic atât pentru localitățile rurale, cât și pentru cele urbane, lipsa planurilor concrete de redresare a economiei, lipsa salariilor care să acopere coșul minim de consum sunt doar câteva dintre aspectele vieții noastre care dintotdeauna l-au preocupat în mod deosebit pe cercetătorul Andrei Timuș. În cercetările sale, în permanență, savantul atrage atenția guvernării asupra necesității organizării unor reforme social-economice cu impact pozitiv asupra vieții omului (2, 5), totodată fiind îngrijorat și de faptul că multe probleme stringente de ordin social-economic rămân a nu fi rezolvate nici până în prezent. Ele însă conduc la aceea ca «demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, dreptatea socială...» (5, 16) să rămână cuvinte fără ancorare în realitate.

În vizorul cercetătorului, în mod constant, se află viața omului de la țară (6): atitudinea liderilor instituțiilor economice față de oameni (6, 72), orientarea populației către valorile economice (6, 74), satisfacția oamenilor față de munca îndeplinită, structura tematică a lecțiilor audiate de oamenii muncii, utilizarea informației din sursele mass-media etc. În prezent, savantul atrage atenția la formele de organizare a muncii agricole, subliniind că viitorul le aparține colectivelor de muncă întruniți în cooperative și societăți pe acțiuni agricole. Totodată, el menționează că doar 9 % dintre țărani chestionați sunt mulțumiți de utilizarea potențialului uman de la țară (1, 213-215).

Un loc aparte îl ocupă atitudinea cercetătorului față de iluminarea maselor. Propaganda în perioada sovietică, de regulă, era organizată de funcționarii de partid și se realiza reieșind din interesele partidului comunist. Investigația anilor șaptezeci consacrată studierii eficienței prelegerilor susținute în fața publicului și a cititorilor ziarului *Sovetskaja Moldaviya* demonstrează necesitatea de a organiza lansarea mesajelor orale și tipărite conform intereselor și necesităților auditoriului. Se menționează că mesajele trebuie să aibă un astfel de caracter ca să poată servi drept imbold pentru analiza problemelor vieții (7). Dacă înlăturăm poziția de partid în descrierea realităților, poziție pe atunci obligatorie de a fi exprimată, altfel fiind riscul ca publicația să nu apară, observăm că raționamentele cercetătorului țineau, de fapt, în lacunele organizării iluminării maselor și în problemele legate de îndepărtarea presei de interesele lor.

În încheiere aș menționa, cercetătorul Andrei Timuș întotdeauna a încercat să înțeleagă problemele cu care se confruntă oamenii, n-a tins să-i

susțină doar pe cei care au relații sus-puse. Întotdeauna a susținut oamenii energici, cu spirit creator. Drept dovadă este pleiada de doctoranzi care au fost ghidați de Domnia Sa.

Referințe:

1. Timuș Andrei. Cooperativelor agricole de producție și societăților pe acțiuni le aparține viitorul. În: Economie și sociologie, 2011, nr. 1, p. 213-215.
2. Timuș Andrei. Dezvoltarea umană: impactul proceselor de transmitere a societății moldave. Ch.: UACEM, 2007.
3. Timuș Andrei. Interesele, binele omului – cheie a reformelor: sinteze sociologice. Ch.: Paragon, 2006.
4. Тимуш А. [red.] Научно-технический прогресс и молодежь. Кишинев, 1974.
5. Timuș Andrei, Movileanu Pavel. Perfectiționarea politicii sociale – imperativul timpului. Ch., 2004.
6. Тимуш А. [red.] Социальные процессы на селе. Кишинев, 1975.
7. Тимуш А. Слушатели и читатели: мнения, интересы, стремления. Кишинев, 1978.

Maria CIOCANU-COTOROBAI,
doctor conf.

PANTEON ELITAR ÎN PUBLICISTICA STURDZIANĂ

Lidia TROIANOWSKI,
dr. în filosofie, IISF al AȘM

In this article, an important segment of A. Sturdza's essays is researched: the elite pantheon (sketches of great personalities of Russian and universal culture) with whom the writer collaborated during his time. We consider the research of this aspect important and necessary since it offers opportunities for creating an integral image of the emblematic oeuvre of Sturdzian life, as well as data and inedited information on the conceptions, principles, aspirations and ideals of the of 19th century culture's most important representatives – Jukovski, Karamzin, Gogol, Pushkin, C. d' Istria, etc.

Oamenii mari, adevărații mentori spirituali, peremptoriu trebuie dați semenilor ca exemplu de viață, creație, adevăr, consacrare, dragoste de neam și credință, or, numai personalitățile emblematice sunt demne de a fi admirate chiar și pentru simplul fapt că au fost capabile să-și creeze titluri de noblețe prin intermediul operei vieții prolifică și fecundă doar cu lumina minții și iscusința mâinilor. Toate timpurile și toate neamurile au fost și sunt binecuvântate cu personalități capabile prin concepțiile, activitatea creativă și spiritul moral să facă epocă, s-o influențeze, s-o orienteze și s-o determine astfel, lăsând urme adânci în diverse domenii, iar prin talentul lor distribuit simultan într-o multitudine de sfere de activitate umană în permanență să aducă ceva radical novator sau cel puțin util sociumului. Așa oameni, într-un stil metaforic, poartă titlul de „fenomene”, accepție cu care sunt desemnați doar un număr foarte mic de personalități, deoarece, ca și geniile, „fenomenele” sunt o raritate pentru o epocă sau un neam.

Cultura națională, proprie epocilor anterioare, ne oferă cu dezinvoltură o pleiadă de personalități care, pe parcursul vieții, au avut ghinionul de a nu se plictisi, mereu aflându-se la ora relevantei notorietăți, astfel înscriindu-și numele la cele mai sonore evenimente și realizări. Printre ei se profilează și filosoful, publicistul, diplomatul, pedagogul, mecenatul, omul de cultura Alexandru Sturdza, care cu abilitate și-a consacrat interesele oamenilor, asumându-și cu frenezie și rolul de apostol moral al întregii națiuni.

Erou captiv al timpului și evenimentelor în care a lăsat o considerabilă urmă atât în plan științific, cât și politic, Alexandru Sturdza, pentru o bună parte a secolului al XX-lea, rămâne, totuși, a fi o personalitate tabu, or trecut prin oficiosul filtru ideologic comunist, monarhicul descendent a fost testat ca un scriitor „conservator, care a demonstrat concepții politice foarte reacționare” [1].

Glosând asupra facturii intelectuale a lui A.Sturdza, a aportului în tezaurul spiritual național și universal, subliniem că a fost și va rămâne model de intelect care pretindea coerența omului cu sensul ideatic al scrierilor sale, cât privește propriu-zis creația sturdziană, dânsul a lăsat o moștenire de invidiat: lucrări fundamentale, studii, eseuri, schițe, articole, care, chiar și la o selectare superficială, deconspiră problematică tangențială pedagogiei, sociologiei, filosofiei, istoriei culturii, moralei, religiei, esteticii etc. Probabil, sentimentul de admirație pentru moștenirea lui Sturdza ar trebui să devină mai copleșitor, din momentul când deconspirăm și alte dimensiuni ale vieții sale, așa ca politica, diplomația, pedagogia editorial-administrativă, adică despre ceea ce lesne să ne dăm seama că până la sfârșit pluridimensională și complexă operă sturdziană se prezintă la caz doar ca un supliment.

Ancorați în acest spațiu, ce poartă amprenta originalității și notorietății, constatăm că pentru cercetare prezintă interes în mod indubitabil întreaga operă a cărturarului, însă din această diversitate de genuri și efervescență tematică vom selecta un segment care o dată în plus vine să ne convingă de capacitatea, talentul, spiritul analitic și arta de a prezenta, incita și comenta – publicistica. Insistând asupra domeniului frecventat de compatriotul nostru pe parcursul unui segment temporal destul de esențial și materializat într-o diversitate de genuri, subliniem că în mare parte publicistica practică de el a favorizat ca numele lui să devină cunoscut atât în spațiul Imperiului Rus, cât și în Europa.

Până a trece la abordarea problemelor, pledoariilor abordate de Sturdza, consemnăm că ne vom ralia doar la un segment propriu publicisticii sale, și anume, confesiunile sale despre personalitățile marcante pe care le-a cunoscut, cu care a colaborat de-a lungul anilor. Simultan, desemnăm că printre principalele publicații ce au acceptat colaborarea cu exegetul, adică i-au pus la dispoziție spațiul necesar pentru portretele din cadrul panteonului elitar rus, se numără *Moskviteanin*, *Odesskii vestnic*, *Odesskii alimnahan*, *Podarok bednîm*. Notabil că la almanahul *Podarok bednîm*, Sturdza se produce nu ca simplu publicist, dar și în calitate de editor, important e și că publicația apărea cu un supliment în limba franceză - *La Quetense*, și era răspândit pe întreg teritoriul Principatelor Române.

În sens univoc, analiza generală a problematicii abordate de Sturdza în creația sa publicistică ne pune în incomoditatea de a enumera nu atât aspectele, or ele fiind prea multe, cât de a oglindi doar traseele spirituale asupra cărora protagonistul a insistat a le promova: importanța respectării canoanelor creștine; pietate și obediență față de adevărurile credinței; inefabilitatea religiei ortodoxe; poziția net superioară a ortodoxiei comparativ cu alte culte (de fapt, atestăm prezența acestei problematici nu numai în eseurile și studiile publicate în paginile revistelor enunțate mai sus, dar și în lucrări fundamentale). Totodată, obiectivitatea evaluării problematicii colportate de Sturdza ne determină să constatăm și un vast areal tematic cu context

laic, monden, ce vizează estetica, etica, pedagogia, istoria culturii ș.a. , în care însă persistă pretenții peremptorii de a derapa în dimensiunea religiei.

Important să decelăm că alături de vasta și captivanta problematică, publicistica sa reprezintă o șansă indubitabilă atât pentru cititorul contemporan, cât și a celor din generațiile ulterioare de a face cunoștință cu detalii sorginte proprii vieții mai multor personalități marcante ale secolului al XIX-lea: C. d'Istria, N.Karamzin, V. Jukovski, N.Gogol, A.Pușkin, K.Briullovo, G.Derjavin, A. Șișkov, M. Speranski, I.Krîlov, C.Batiușkov, A.Griboedov. Poeți, scriitori, pictori, diplomați, slujitori ai cultului, mulți își găesc locul în galeria de schițe, eseuri, studii, unele mai detaliate, altele mai sumare, pe acel simplu motiv că i-a cunoscut personal în exclusivitate, unii fiind testați respectuos ca mentori, alții plasați în grila prietenilor sau pur și simplu a oamenilor cu care a avut o simplă colaborare. Destul de relevante în acest context rămân cele două schițe - *Capo d'Istria în Grecia* și *Amintirile mele despre N.M. Karamzin*, în care autorul, destul de minuțios, ne grefează aspecte ale vieții, activității, particularități morale, trăsături de caracter proprii celor două personalități – istoricul, scriitorul rus N. Karamzin și politicianul, diplomatul C.d'Istria, ce cu toată certitudinea putem afirma că s-au bucurat de respectul, considerația lui Sturdza și care, la rândul lor, au influențat și orientat destinul și aspirațiile lui, unul – în aspect politic, celălalt – în aspect literar și spiritual.

Indiscutabil că din prolifică creație sturdziană depistăm și alte lucrări realizate în maniera și genul schiței portret, de exemplu, lucrarea *Amintiri și portrete*, în care își exprimă aserțiunile și emoțiile față de: Contesa Edling, Alexandru I, Pustnicul Micon, Conte Al. Galițin, Conte M.J. Maistre, Baronul Stein, savantul C. Hufeland ș.a., însă pornind de la premisa că ne propunem să ne pronunțăm doar pe marginea publicisticii monarhului descendent, pe acest temei ne vom ralia doar la materialele din *Moskviteanin*, fără însă a face abstracție și de amplul eseu *Convorbirile administratorilor slovei ruse* și *Arzamasul în timpul domniei lui Alexandru I*.

Ținem să precizăm că schița *Capo d'Istria în Grecia* rămâne a fi una dintre cele mai copleșitoare lucrări în care Sturdza, animat de nostalgii spirituale, plăsmuiește figura monumentală a celui în care partea cea mai progresivă a poporului elen își punea mari speranțe și vedea chezașia salvării patriei. Personalitate de o cultură politică redutabilă - Ioannis Capo d'Istria (1776 -1831), până în final nu le-a dezamăgit așteptările și „a acoperit de glorie și a înnobilit numele Greciei în întreaga Europă” [2]. Pe Capo d'Istria compatriotul nostru îl cunoaște din perioada când fostul medic grec activa în cadrul Ministerului de Externe în calitate de Șef al Cancelariei Diplomatiei în Armata Rusă(1812), ceea ce simultan corespunde cu debutul acestuia în cariera diplomatică în Rusia. Oportună mențiunea că Ioannis rămâne pentru tânărul Sturdza nu numai prieten și dascăl, dar exemplul de profesionalism, corectitudine, onestitate. Indiscutabil, diplomația a fost domeniul în care

talentatul medic și ulterior excelentul diplomat elen a reușit o fulminantă ascensiune pe scara ierarhică.

Cât privește atitudinea propriu-zisă a lui Sturdza față de Ioannis Capo d'Istria, expusă în această lucrare istorică, subliniem că ea poartă o evidentă amprentă emoțional-elogioasă, însă nu lipsită de criteriul obiectivității, de fapt, cele mai multe lucrări de acest gen semnate de el sunt realizate în aceeași manieră, stil, unde beatitudinea, încercarea de a înțelege, de a pătrunde în esența unor fapte ale omului sunt justificate argumentat și cu toleranță nevoalată. Foarte rar, constatăm, când publicistul își adoptă un ton categoric sau dur, mai degrabă am putea vorbi de regret sau sarcasm slab conspirat vizavi de o situație sau alta, ceea ce în mod elocvent ne vorbește de caracterul lui pașnic și generos față de cei care-l înconjoară.

Revenind la lucrarea *Capo d'Istria în Grecia*, subliniem că schița dată constituie rodul unor cercetări destul de complexe ale acelei dimensiuni ale activității fostului Medic Principal al Spitalului Militar de pe Corfo (1799) și proaspăt demisionatului Ministru de Externe al Rusiei, când acesta revine în Grecia(1824), pentru a accepta în scurt timp funcția de guvernator. Prin intermediul acestei lucrări, Sturdza practic ne evocă cele mai importante evenimente și multiplele reforme traduse și implementate cu succes în viața Greciei datorită eforturilor talentatului guvernator. Textul schiței ne determină să conchidem cu certitudine că autorul a urmărit destul de atent reușitele și eșecurile lui Capo d'Istria, deoarece el aduce în atenția cititorului lucruri și evenimente care puteau să nu joace un rol major pentru viața social-politică și economică elenă, însă , care, cu siguranță, sunt desemnate pentru a contura integral portretul celui cui Grecia și-a încredințat destinul. Așa, de exemplu, despre Capo d'Istria nu atât guvernatorul, administratorul, politicianul sau patriotul, ci pur și simplu Omul și patriotul, Sturdza ne avizează că acesta, pe cont propriu, a construit și a subsidiat un azil de 600 de locuri pentru băieții orfani. În această instituție, cât și în multiplele școli deschise printre ruine cu sprijinul lui , conform lui Sturdza, adolescenții erau „salvați de la moartea spirituală și fizică ... învățați meserii diferite” [3], fără a se face abstracție de „predarea cursurilor primare - gramatica, istoria, geografia, matematica„[4].

Dovedind un profund respect și admirație față de succesele reformelor întreprinse de Capo d'Istria, Sturdza apreciază reala și profunda inteligență politică și managerială a fostului prieten, deschiderea lui către problemele tuturor păturilor sociale, or pluritatea recunoscută a personalității lui Barba Ianu (Nenea Ion), după cum îl alintau localnicii, este oglindită nu numai prin constatarea prezenței calitative și cantitative a intereselor și aspirațiilor, dar și prin „trădarea” unor particularități menite să satisfacă vacuumul emoțional-informațional despre cel de care toți puteau „facilita în orice vreme de liberul acces la el, iar oamenii sărmani știau cum să apeleze la sprijinul lui, sfatul, compasiunea și chiar ajutorul material” [5].

Constructiv, laconic, însă în același timp destul de plastic, își organizează discursul, preambulând, chiar atestând prin accente bine ajustate reușitele înregistrate de Guvernul Capo d' Istria, succese care au rezistat intrigilor dușmanilor interni și externi, politicii partidelor de opoziție, disensiunilor în strategiile economice, sociale și culturale.

În mod cert, iremediabil ostil oponenților politici ai lui Capo d' Istria, autorul justifică cu absolută credulitate angelică toate schimbările manifeste cu caracter novator din viața poporului elen (1827-1831), apreciind la superlativ în special contribuția guvernatorului în procesul de re poziționare a Greciei în noua conjunctură politică și culturală din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Regretul incomensurabil pe marginea morții premature a lui Capo d' Istria l-a determinat să rezerveze în schița enunțată un considerabil spațiu zilei de 27 septembrie 1831, când talentatul guvernator a fost asasinat fără cruțare, ultimele pagini ale lucrării fiind consacrate cu precădere tristului eveniment.

Guvernat de sentimente cordiale, cât și nostalgii după anii trecuți, Sturdza scrie la 1846 o altă schiță - *Amințirile mele despre N.M. Karamzin*, lucrare în care însuși sugestivul titlu face explicit subiectul. Prezentarea valorizator distinctă a eminentului cercetător este abordată nu numai din perspectiva searbădă a realizărilor științifice, Sturdza chiar din start repudiază stilul sobru, laconic, intenționând, ca și în cazul creionat anterior - *Capo d' Istria în Grecia* - să ni-l reliefeze cât mai complex pe istoricul și omul de cultură, care prin creația sa inteligentă și absolut novatoare a avut o influență majoră asupra nu numai a mediului savant din Rusia, dar cu certitudine și din întreaga Europă. În aceeași ordine de idei, consemnăm că compatriotul nostru face cunoștință cu remarcabilul istoric datorită lui Capo d' Istria, care le-a și făcut prezentările de rigoare conform etichetei acceptate în mediul monden rus. „Marele scriitor rus cu bunătate și îngăduință particulară a atras atenția asupra umilei mele persoane. O verigă nestemată în această relație era stas-secretatul, Conte Ivan Antonovici Capo d' Istria.” [6].

Patetismul, cât și argumentarea ajustată în deconspirarea celui care a fost „model viu de bunătate nemărginită, beatitudine, înzestrare intelectuală” [7], care și-a cucerit un frumos nume în cultura universală prin elaborarea și editarea fundamentalei opere *Istoria Statului Rus*, rămâne să stimuleze și ideea că Karamzin n-a fost un simplu istoric sau cabotin, ci mai degrabă „un geniu binevoitor” [8], prezența, mai precis existența și prestația căruia nu afla nicio concurență, în opinia lui Sturdza, din timpurile lui Lomonosov, datorită valorii și prestigiului avut în mediul contemporanilor și urmașilor, atât în domeniul creației științifice, cât și a simplelor relații cotidiene - „blândețea înțeleaptă, bunăvoința firească ale lui Karamzin au fost capabile să dezarmeze dușmanii și dezaprobatarii cei mai consecvenți” [9].

Notabil, Karamzin i-a fost nu pur și simplu prieten, dar și îndrumător spiritual. Lesne să observăm că Sturdza, mai mult ca atât lucrările *În apărarea Ortodoxiei, Despre dragostea de Patrie și Meditații despre binefacerea particulară și socială*, la insistența monarhicului descendent, au fost citite de Karamzin până a fi editate. Tot el ne mărturisește că și lucrarea *Consideration sur la doctrine et l'esprit de l'Eglise Orthodoxe//In Apărarea Ortodoxiei* a fost consultată de eminentul istoric, în rezultat toate s-au "bucurat de atenția și laudele lui Nikolai Mihailovici, cu toate că multe lucruri din ea nu se înscriau în cercul de idei tradiționale cât și a concepțiilor lui"[10].

Lecturarea selectivă a schițelor lui Sturdza într-un fel sau altul te face să conchizi că compatriotul nostru cu franchețe neîntemeiată atribuie epitețe, cântă ditirambi, elogiază oameni și fapte, dar aceasta este doar prima impresie, fiindcă la o simplă trecere în revistă a numelor personalităților despre care a scris, cu care a comunicat, a fost în relații amicale, rămâi impresionat și alungi orice gând că ar fi putut exagera câtuși de puțin. Ce contează că redevabili scriitori, poeți, pictori, savanți făceau parte la acel moment din alt spațiu cultural, în cazul concret cu certitudine nu putem pune la îndoială spiritul patriotic sturdzian, or la acel segment temporal și ideologic, puțin probabil ca el să fi fost frământat de ideea a două culturi diferite sau de concepția de politica de cotropire națională și asimilare spirituală a unui popor de către altul.

Ultimii ani ai vieții, devorat de amintiri, Sturdza își îndreaptă iarăși și iarăși gândurile asupra evenimentelor și cu siguranță asupra oamenilor ce i-au periclitat destinul, i-au favorizat cariera, i-au influențat concepțiile sau pur și simplu i-au devenit dragi și apropiați datorită intereselor sau viziunilor similare. Destul de edificatoare rămân precizările sale cu privire la preocupările declarate și deloc infuze vizavi de cei care prin creația și talentul lor au suscitât atenția publicului larg, fenomen care rămâne omnipotent și azi. „În umila mea soartă, îmi place să cuprind cu rațiunea și inima ființe și viața celor scumpi condrumeți care m-au întrecut prin opusul lor, clar că nu pentru a-mi asocia numele meu la nobila lor celebritate, dar pentru o pasiune sufletească de nedepășit...deprinderea de a găsi liniștea în trecut „ [10]. Acest elocvent preambul descinde meditațiile din eseul *Prinos amintirii despre Jukovski și Gogol*. Cantonarea portretelor acestor doi scriitori de valoare universală este argumentată de monarhicul descendent că i-a cunoscut personal, a comunicat, a colaborat și a corespundat cu ei. Mai mult ca atât, pe Jukovski îl poziționa ca pe un prieten și dascăl. În acest sens, nu produc efect de surpriză destăinuirile în care consemna că personalitatea lui Jukovski îmbină cu abilitate rațiunea și emoțiile, cuvântul și viața, independența creației și alerta căutării a tot ce e frumos, neobișnuit, sorginte. Această simbioză de virtuți și particularități contradictorii, opinează autorul, formau fizionomia morală a talentatului scriitor și traducător rus. Plauzibil să remarcăm că analiza schiței ne permite să constatăm că cea mai mare parte a

opusului enunțat este rezervată amintirilor despre relațiile cu V.Jukovski, cu care îi lega o prietenie de durată, care a rezistat timpului și provocărilor, despre care compatriotul nostru, fără excepții, se pronunța în termenii cei mai elogioși. Aprecierile sale la superlativ vizavi de Jukovski, remarcăm, au rămas peremptoriu de aceeași intensitate emoțională și cordialitate declarată, manifestări de care sunt apti numai oamenii absolviți de spiritul distructiv al invidiei și înzestrați de providență cu sentimentul prieteniei, colegialității, umanismului, capabili în egală măsură să estimeze și să admire talentul și erudiția celor din jur.”Dacă armonia dintre dispoziția sufletului și putere a rațiunii creatoare reprezintă idealul poetului și gânditorului cu adevărat eminent, atunci lui Jukovski și Karamzin în acest sens le aparține coroana întâetății”[11], menționează Sturdza ori de câte ori are ocazia a se pronunța pe marginea valorii celor doi scriitori.

În cadrul concret al reprezentărilor despre avizatul traducător al literaturii antice, Sturdza purcede la realizarea portretului psihologic al acestuia, care, conform lui, era capabil sa elucideze o ambianță rară de beatitudine copleșitoare și talent complex, posedă secretul fineții și delicateții, demonstrează o receptivitate extraordinară față de tot ce este frumos și sorginte. Tot Sturdza ne convinge cu complicitate că Jukovski a mai fost și omul capabil printr-o “loialitate firească față de faptele și slăbiciunile oamenilor să dezarmeze orice orgoliu și să reducă la minimum orice act de invidie sau răutate”[12].Pluritatea personalității lui Jukovskii este cu iscusință reliefată și prin selecția de fragmente a corespondenței dintre ei ,care ne dăm lesne seama că era ferventă. Corespondența, vizitele reciproce, întâlnirile în timpul aflării în cele două capitale ale Imperiului Rus - Moscova și Sankt-Petersburg,toate sunt aduse de Sturza ca argumente ale prieteniei și cheazășiei durabilității spirituale dintre cei doi eminenti cărturari. Sentimentul necesității de a-și împărtăși trăirile cu privire la această colaborare spiritual-emoțională îl determină să destăinuiească eventualului cititor că el l-a îndrăgit pe talentatul traducător a operelor lui Schiller și Goethe pentru omenia în relațiile cu semenii și consacrare nemediată activității sale creatoare. Am avut multe întâlniri și despărțiri, am corespondat, de fapt, scrie el, i-am cunoscut creația cu câțiva ani înainte de a ne întâlni, „astfel „am îndrăgit în el omul mai mult decât Marele scriitor” [13].

Din suita viziunilor sturdziene atestăm că și Jukovski la rândul său îl aprecia, mai ales pentru cunoștințele lui profunde în literatura antică, deși în timpul vizitelor cu care se onorau reciproc discutau nu numai despre creația antică, dar și despre propriile realizări. Așa, în eseul dat, publicistul ne informează despre impresiile și sfaturile lui Jukovski cu privire la lucrarea *Dublul paralel sau Biserica în fața papalității și reformei veacului XVI*.

În concluzie la acest segment ideatic subliniem: colaborarea dintre cei doi exegeți redevutabili ai secolului al XIX-lea - Sturdza – Jukovski, va rămâne exemplu elocvent de atașament psihologic și intelectual catalizat de interese comu-

ne, aspirații tangențiale și tentații nelimitate în intenția escaladării necunoscutului și valorificării aspectelor moral – sociale și artistico-culturale.

Cantonarea ostentatorie a exegezelor despre altă personalitate proeminentă în cultura rusă, cât și universală – V.G. Gogol, cu toate că le aflăm în aceeași lucrare, sesizăm că sunt realizate în altă manieră, cu un limbaj rezervat, calm, însă nu impropriu sau abolit de cordialitate. *Ad notanda*, pe „inteligentul și neobișnuitul observator și artist al vieții și moravurilor ruse „[14] pentru prima oară îl întâlnește în zona montană a Elveției, după care au urmat și altele, de exemplu la Roma și chiar Odesa, întrevederi care au facilitat ca Sturdza să-l cunoască, să-i perceapă aspirațiile, să-i pătrundă caracterul. Sturdza intuiește absolut corect, lucru confirmat și de alți cercetători, că Gogol era un intravert patologic, rece, insensibil la opinia publică, adică ceea ce am zice azi, că nu se îngrijea în nici un fel de propria imagine, în schimb „gândea profund, vorbea sincer și scria deschis anume despre aceea cu ce-i era plin sufletul, în ce-i constau convingerile deținute în meditații, experiențe și trăiri”[15]. Semnificativ că Sturdza, nu fără satisfacție, constată că ursuzul autor al *Sufletelor moarte* aproape că nu se lăsa provocat de invitațiile de a se distra în cercul monden, capabil să refuze cele mai măgulitoare oferte și solicitări, și doar în rare cazuri accepta unele vizite particulare, printre care și pe cea a compatriotului nostru, care a fost onorată în septembrie 1850.

Imagini plauzibile, portrete similar de complexe din punct de vedere informațional, depistăm și în eseu *Convorbirea admiratorilor slovei ruse și Arzamasul în timpul domniei lui Alexandru I*, lucrare pe care compatriotul nostru o realizează cu 160 ani în urmă (28 septembrie 1851) în timpul aflării sale la conacul de pe moșia Manzâri.

Verbi causa, Sturdza în aceeași lucrare cu admirație vorbește și despre literatul A. Șișkov, primul care a pășit pe câmpul problemelor aprinse vizavi de imitațiile, plagierile, introducerea și utilizarea termenilor și expresiilor de proveniență străină, a cuvintelor nemotivat împrumutate sau adaptate în uzul vorbit. Tot el, disperat, realizează că ultima întâlnire cu „venerabilul lingvist”, când acesta activa în cadrul Direcției Principale a Școlilor, i-a adus doar regret, deoarece „am găsit în el o dărâmatură spirituală „[16]. Atitudini care elocvent ne demonstrează spiritul obiectiv sturdzian capabil a se pronunța explicit și adecvat pe marginea anumitor oameni, fapte, evenimente.

Un alt portret care respiră de rafinament, simpatie și chiar mândrie este consacrat altui scriitor rus – A. Pușkin. Atitudinile elogioase pe marginea acestei colaborări sunt stimulate de faptul că inteligentul, selectul și mondenul aristocrat care rar era dispus să-și afișeze emoțiile, preferând maniera rezervată permanent corectă, în “cazul Pușkin” nici nu încearcă să-și camufleze încântarea provocată de posibilitatea comunicării cu autorul operelor *Evgheni Oneghin*, *Boris Godunov*, *Fiica căpitanului* etc. Evenimentele la

care ne referim se precipită în perioada 1821-1824,când A. Pușkin, pentru „ștregarele victorii ale muzei sale”[17] , se afla în exil în Basarabia,deși, consemnează A. Sturdza , “tânărul răsfățat de propriul talent era amenințat de o soartă mult mai severă decât exilul”[18] și că numai intervențiile serioase ale lui N.Karamzin au făcut ca pedeapsa să se rezume la simplul exil. Avizându-ne pe marginea memoriilor despre colaborarea dintre cei doi – Pușkin și Sturdza, se zăresc, se pare, că poartă un caracter absolut întâmplător, fără a fi apăsată de sentimentul prieteniei chiar cât de superficiale, de fapt nici Sturdza nu încearcă să ducă cititorul în eroare, adică să vorbească de consecvența în aceste relații. Autorul eseului *Convorbirea admiratorilor slovei ruse și Arzamasul în timpul domniei lui Alexandru I* cu seninătate ne informează că în timpul aflării lui Pușkin la Odesa l-a întâlnit în câteva rânduri, mai mult ca atât, a discutat cu acesta, chiar dacă “spiritul său încăpăținat, încă nematurizat la acea perioadă, mă evita ca pe omul care se mândrea cu cătușele propriilor concepții” [19]. Unica, se pare, conversație dintre cei doi, după cum ne informează Sturdza, a purtat o tentă mondenă și nu una academică, din simplul motiv că se desfășura în timpul unui ospăț în casa surorii sale Ruxandra Edling, unde printre invitați se afla și Pușkin. Orientând discuția în jurul unui subiect serios , despre cultura orientală în întreaga ei gamă de aspecte – legi, moravuri,tradiții, obiceiuri, folclor,credințe și rituri, Sturdza nu numai că dezbate, dar încearcă să afle opiniile poetului despre momente mult mai sensibile inimii și rațiunii lui la acel segment temporal, cum ar fi libertatea politică, libertatea spirituală,adevărul, credința,dreptatea ș.a.

Oportună mențiunea că în urma precipitării evenimentului evocat rămâne ferm convins că poate anume discuția amicală, argumentele solide propuse de compatriotul nostru cu privire la problema libertății l-au determinat pe interlocutor să-și dea seama că adevărata libertatea poate fi doar cea interioară, ca rezultat, după cum ne convinge publicistul, Pușkin a preferat să se intereseze cu preponderență doar de sfera creației în detrimentul celei politice. Cine știe, se întreabă Sturdza în aceeași lucrare, poate anume acest schimb de opinii secundat de raționamente ajustate au suscitât interesul lui Pușkin și față de *Evangelie*, la care poetul a apelat în ultima perioadă a vieții tot mai des...

Un alt element important care ni-l furnizează eseul la care replicăm este faptul că Sturdza evită să ne desemneze portretul psihologic al lui Pușkin . Poate fi justificat aceasta de momentul că inteligentul Sturdza acordă o atenție exagerată unor întâlniri accidentale care nici nu i-au permis să-și facă o părere constructivă despre , indiscutabil, genialul poet rus ,sau a făcut-o intenționat, probabil, că nu vom avea nicicând răspunsul. Un lucru e cert din text, Sturdza era recunoscător destinului pentru oportunitatea de a-l cunoaște personal pe acel care la un moment de dispoziție bună i-a consacrat un „catren glumeț”[20]:

*Mă-nvârtesc în jurul lui Sturdza
Împrejurul biblicului.
Privesc pe Sturdza -
Pe Monarhicul.*

Din pestrile amintiri ale lui Sturdza care au văzut lumina tiparului în publicațiile timpului desprindem și alte portrete, poate mai fragmentare, subiectele cărora au fost așa reprezentanți ai culturii ruse cum ar fi scriitorul și diplomatul A.Griboedov, poetul A.N. Muraviov, compozitorul F. Glinka, fabulistul I.Krîlov etc. Rămân captivante și concomitent incitante aserțiunile despre Griboedov, mai precis a ascensiunii acestuia în cariera politică și diplomatică, domeniu care, dacă mizăm pe confesiunile lui Sturdza, a fost favorizat în debutul lui anume de către el. În acest context, Sturdza cu nonșalanță aduce nume concrete pe lângă care a intervenit cu recomandări în scopul obținerii pentru avizatul autor al lucrării *Multă minte strică* a unei funcții în serviciul uneia din Misiunile diplomatice din America sau Persia. Rămâne demonstrat de Sturdza, or nu avem nici un motiv întemeiat pentru a-i pune la îndoială afirmațiile, că la momentul oportun Griboedov a pledat în favoarea activității în cadrul Ambasadei din Persia, unde a fost angajat în calitate de împuternicit cu afaceri.

Din schițele realizate în contextul panteonului elitar de către publicist, consemnăm că personalitatea lui Griboedov rămâne a fi unica despre care Sturdza, într-o manieră sarcastică, își exprimă oprobriul cât și regretul pe marginea faptului că protejatul său făcea parte din categoria oamenilor ce ignoră cu dezinvoltură sentimentul de recunoștință, adică sunt incapabili de a aprecia binele.

Talentul de a defini prin câteva fraze esența, caracterul omului, particulare lui Sturdza, îl ajută și în cazul când vorbește despre I.Krîlov, N.Gnedici, Mitropolitul Filaret, A.Griboedov, K.Batiuşkov și alții. Martor timorat și hiperlucid al unei epoci culturale prolifere, Sturdza documentează destul de scrupulos evenimentele la care a participat, oamenii pe care i-a cunoscut, succesele pe care le-au înregistrat, or puținele lucrări pe care le-am trecut în revistă ne elucidează un bogat material cu caracter sorginte despre personalități care prin numele și creația lor au făcut adevărate revoluții spirituale, chiar în pofida faptului că actualmente aparțin unui spațiu cultural străin. Eminentele derapaje în dimensiunea social- psihologică în care este rimată istoria și cultura în general, oameni și evenimente în particular, prin ireproșabila forță a erudiției și inteligenței ale monarhicului descendent, devin clare și apropiate cititorului, indiferent de perioada în care acesta a trăit, fie în prima jumătate a secolului al XIX –lea, fie în debutul Mileniului III.

În cazul publicisticii sturdziene ce vizează compartimentul desemnat, un lucru rămâne cert – cantitatea în permanență a rămas sinonimică valorii, indiferent de subiectul abordat în lucrările analizate, toate, în final sunt cumulate sub egida amintirilor și nostalgiilor după timpurile apuse, cât și generate

de sentimentul de satisfacție pentru experiențele trăite alături de adevărați modelatori ai spiritului și gustului.

Ultima ratio, publicistica din cadrul segmentului – personalități marcante chiar și cu condiția că a fost animată de emoții și amintiri personale, va rămâne exemplu indubitabil de spirit critic și ebuliție intelectuală alimentată de reflecții sistematice vizavi de problema omului, credinței, creației și adevărului.

Note:

1. Богуславский Н. Примечания. În Чернышевский Н. Избранные философские сочинения. Москва: Госполтиздат, 1950, p. 546.
2. Стурдза А. Каподистрия в Греции. În Романюк В. , Ершов Л. Быть а не казаться: Александр Стурдза и его время. Киев: Автограф, 2004, p.134.
3. Ibidem, p.137.
4. Ibidem, p.141.
5. Ibidem.
6. Стурдза А. Воспоминания мои о Н. М. Карамзинне. În Op.cit., p.174.
7. Ibidem, p.179.
8. Ibidem, p.173.
9. Ibidem.
10. Ibidem, p.179.
11. Стурдза А. Дань памяти В. А. Жуковского и Н.В. Гоголя. În Op.cit., p. 197.
12. Ibidem, p.198.
13. Ibidem.
14. Ibidem, p.205.
15. Ibidem.
16. Стурдза А. Беседа любителей русского слово и Арзамас в царствование Александра I-го и мои воспоминания. În Op.cit. , p.185.
17. Ibidem, p.192.
18. Ibidem.
19. Ibidem.
20. Bezviconi Gh. Boierii Sturza și Basarabia. În Arhivele Basarabiei. Chișinău, 1934, N1, p.36.

EFICIENȚA ECONOMIEI, DEZVOLTAREA SOCIALĂ – FACTORI IMPORTANȚI AI CREȘTERII ACTIVITĂȚII SOCIALE A POPULAȚIEI

*Andrei TIMUȘ, membru corespondent al AȘM,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*

Summary

In the article "Economical effectiveness and social development – important factors of population social activity growth" the results of social and economical development raring fast years are studies as well as some recommendations for management improvement.

Trecerea economiei planificate la relațiile de piață este însoțită de o tragedie socială - șomajul și lipsa locurilor de muncă, remunerarea mizeră a muncii, inflația și creșterea îngrozitoare a prețurilor și serviciilor sociale.

Analizând situația economică care se crează în timpurile lui, reputatul economist englez J.Keynes menționa că viciile cele mai mari ale societății economice în care noi trăim este incapacitatea acesteia de a asigura ocuparea deplină a lucrătorilor în muncă, precum și distribuirea samavolnică și neîndreptățită a veniturilor și bogăției[1].

Astăzi, peste o treime din cea mai mare bogăție a Republicii Moldova – anume a potențialului uman apt de muncă și cu calificare înaltă, lucrează în străinătate la negru, pentru a câștiga mijloace minime de existență, pe când economia noastră geme în criză neconținută.

Datele comparative ale activității industriei republicii din anii 1990 și 2009 ne arată convingător că în cei douăzeci de ani ai reformării societății moldave a avut loc o prăbușire strigătoare a industriei țării, de parcă puterile exterioare după placul lor au distrus intenționat ramurile principale ale economiei noastre, care a fost creată de cele trei generații ale poporului. Astfel, producerea energiei electrice și termice în cele două decenii s-a micșorat aproximativ de 15 ori – de la 15,7 mlrd.kwh în 1990 la 1 mlrd.kwh în 2009;

- producerea tractoarelor - de la 9,8 mii tractoare în 1990 la 32 unități în anul 2009;
- mașini electrice - în 1990 au fost produse 3389, în 2009 - doar 200, de 17 ori mai puțin;
- mașini pentru spălat - în 1990 au fost produse 297 mii, în 2009 - doar 8847;
- producerea încălțăminteii - în 1990 au fost produse 23 mln. perechi, în 2009 - doar 1,8 mln. perechi;

- zahăr tos - în 1990 s-au produs 436 mii tone, în 2009 - doar 45 mii tone, sau de 9,5 ori mai puțin;
- mezeluri, 1990 s-au produs 50 mii tone, în anul 2009 – 13 mii tone, sau de cca 3,5 ori mai puțin;
- producerea cimentului s-a micșorat de trei ori în această perioadă [2]. (Datele anului 2009 fără raioanele de est ale Moldovei).

Astăzi, conform datelor situației care s-a creat în industrie, Moldova a devenit o țară dezindustrializată, o colonie lamentabilă, fără nici o posibilitate de a concura cu altă țară. Moldova importă astăzi tot ce exporta cu 20 de ani în urmă, dar potențialul nostru uman, iubitor de muncă, muncește din greu pentru dezvoltarea economiei altor țări.

În perioada reformării, multe colective de la întreprinderile industriale și agricole se adresau instanțelor conducerii cu rugămintea ca acestea să fie date colectivelor de lucrători prin contract, însă rugămintile n-au fost satisfăcute, întreprinderile au fost lichidate, iar lucrătorii au devenit șomeri. Privatizarea în sfera agriculturii a condus la fărâmițarea pământurilor și lichidarea tehnologiilor avansate a asolamentelor. Din cele 400 mii hectare de pământuri irigate au rămas doar vreo 30 de mii hectare. Îngrășămintele minerale și locale nu se folosesc, de aceea și recolta medie la hectar se află în scădere.

Examinând dinamica principalei producții agricole în anii 1989-2009, în medie la hectar, recolta la produsele cerealelor, sfeclii de zahăr, legumelor, fructelor s-a micșorat aproximativ de două ori, iar producția animalieră – a cărnii, laptelui - aproape de trei ori. De aceea micșorarea producției agricole calculate la un locuitor se află în permanentă scădere, iar prețurile – mereu în creștere. Capacitățile de producție a fabricilor de prelucrare a sfeclii de zahăr, a celor de conserve rămân în mare parte nefolosite, din pricina scăderii producției după placul companiilor străine, dar și a arendatorilor, însă nimeni nu poartă răspundere pentru sărăcirea oamenilor și micșorarea produsului intern brut, care este de circa opt ori mai puțin decât în acest indicator mediu al Europei.

Astăzi, țăranii, din cauza intermediarilor, au mai puțin, venit din munca lor anuală decât aceștia, care în timpul strânsului roadei se îmbogățesc pe spinarea țăranilor și prin diferite forme de însușire a averii acestora.

În sectorul economiei agrare doar 25% din numărul țăranilor anchetați sunt satisfăcuți de rezultatele producției produselor agricole, 68 la sută - puțin sau deloc de felul cum este, peste 75% nu sunt satisfăcuți cum este realizată producția și mai ales folosit pământul.

Peste 68% din țăranii care au participat la cercetare (970 respondenți) consideră forma cooperăției de consolidare a pământurilor în cooperati-

Eficiența economiei, dezvoltarea socială – factori importanți ai creșterii activității sociale —

ve agrare de producere formă eficientă pentru introducerea tehnologiilor avansate, mai ales a sistemelor de irigare în condițiile de secetă, care se repetă deseori în Moldova, dar și creșterea locurilor de muncă în baza creșterii intensificării producerii culturilor tehnice, lărgirii plantațiilor de vii, fructe, legume, tutun, culturi eterooleaginoase. Bineînțeles, este avantajos pentru proprietarii cotelor de pământ ca această producție să fie prelucrată pe loc, la secțiile de fabricare a gospodăriei, astfel ar mări veniturile țăranilor, ar crea multe locuri de muncă, ar contribui la lichidarea muncii sezoniere la sate.

Această situație se confirmă prin practica socială a multor gospodării din raioanele Ceadâr-Lunga, Taraclia, Briceni, Dondușeni. De exemplu, în satul Tvardița din r-nul Ceadâr-Lunga aproape toți locuitorii satului au consolidat cotele lor de pământ în cooperativă. În așa fel coproprietarii pământului sau țăranii participă activ la alegerea celor mai prețioase culturi pentru creșterea producției alimentare. Cea mai mare parte a producției se prelucreează pe loc, în consecință cresc veniturile, plata muncii sătenilor, toți locuitorii au locuri de muncă în cooperativă, sunt puțini din cei care emigrează. Anume în cooperativă are loc îmbinarea intereselor personale și interesului cooperativei în privința creșterii veniturilor, calității producției, dezvoltării infrastructurii satului, ajutorării școlii în creșterea calității învățământului și educației, îmbunătățirii lucrului instituțiilor preșcolare, casei de cultură, bibliotecii, educării sportive a tinerilor. E de menționat nivelul înalt al autoorganizării și autoreglării, autocontrolului, disciplinei, responsabilității cooperativelor ca coproprietari în privința cointeresării lor în munca rezultativă a fiecăruia – izvorul principal al creșterii bunăstării sătenilor.

În cooperativă toți membrii sunt egali în drepturile și obligațiunile lor ca coproprietari ai pământului și participă în activitatea gospodăriei și distribuirea veniturilor la folosirea mijloacelor de producție, fiecare este cointerestat în investirea în fondurile capitalului de bază, în păstrarea și mărirea rodniciei pământului pentru generațiile care vin după noi. Ei lucrează în condiții egale și nimeni nu poate să-i lipsească de locuri de muncă și de distribuirea echitabilă a veniturilor după rezultatele muncii fiecăruia. Este important de a conștientiza că principiul aprecierii muncii coproprietarului averii cooperativei întărește încrederea în ziua de mâine și viitorul copiilor lor.

X X X

Conducerea dezvoltării social-economice este una din formele importante ale dirijării sociale. Dat fiind că societatea este cointerestrată în creșterea bunăstării populației, a problemelor proprietății, comportamentul cetățenilor în condițiile economiei de piață au devenit cele mai importante în conducerea socială. O deosebită grijă prezintă crearea garanției privind

distribuirea echitabilă a bunurilor materiale, înfăptuirea reală a corespunderii măsurii muncii și măsurii consumului. Însuși mecanismul dirijării, administrării la toate nivelele cere perfecționarea cuvenită conform noilor condiții ale dezvoltării sociale.

Astăzi, pe prim-plan sunt înaintate asemenea probleme importante ca asigurarea populației cu produse alimentare și mărfuri, servicii sociale de primele necesități. De la aceea cum participă oamenii în dirijare, conduce, ce influență manifestă ei la elaborarea și realizarea hotărârilor depinde funcționarea normală a multor structuri de producere, sociale și politice. Este foarte important de a vedea consecințele sociale ale hotărârilor conducerii. Bineînțeles, rolul definitiv în rezolvarea cu succes a dezvoltării social-economice revine cadrelor, de la competența cărora depinde creșterea muncii productive, eficiența rezolvării problemelor social-vitale.

Una din cele mai importante probleme este cerința perfecționării stilului conducerii, iscusința, priceperea de a vedea perspectiva, a vedea clar orientările economice, dezvoltările sociale, de avut în vedere: în numele cui sunt cheltuite energia, timpul, resursele. Îndeosebi este înaltă responsabilitatea conducătorului, care este chemat să manifeste inițiativă, să servească ca exemplu, fiindcă de la hotărârile, acțiunile lui în multe cazuri depind rezultatele, atmosfera morală a colectivului. Un rol important în activitatea lucrătorilor față de participarea nemijlocită în relațiile de producere revine cercurilor calității producției după exemplul japonez. Aproape 90 la sută din personalul de producție a Japoniei este cuprins în cercurile calității, în care se analizează organizarea muncii, eficiența economică, productivitatea muncii, calitatea tuturor operațiilor de producție, raționalizarea conducerii, organizării muncii, sistemului de elaborare a deciziilor, de implementare a noului în producție. Toate acestea contribuie la creșterea răspunderii individuale, calificării lucrătorilor, productivității muncii, calității producției, se creează o formă flexibilă de răspundere a individului, dar și a grupului în care el funcționează. Aceste cercuri ale calității creează sistemul motivării muncii, coincidenței scopului individului și întreprinderii, a statului în creșterea eficienței economice. Cercurile se formează pentru activitatea lor pe termen de câțiva ani după un program în care participă specialiștii întreprinderii. Discuțiile în cercuri au loc și în orele de lucru, aceste cercuri contribuie la micșorarea cheltuielilor de producție, micșorarea rebutului, creșterea productivității muncii. Însă principalul - muncitorii participă activ la conducerea și formularea concretă a problemelor creșterii calității producției și productivității muncii, dar și la distribuirea mai eficientă a veniturilor conform rezultatului și propunerilor, raționalizării producției și managementului de a asigura satisfacere în muncă.

Eficiența economiei, dezvoltarea socială – factori importanți ai creșterii activității sociale —

În acest context, cercurile de ameliorare a calității prezintă managementul rațional pentru asigurarea unei motivări mai reale a muncii, de satisfacere a muncii productive, care creează posibilități în privința creșterii calificării, profesionalismului și cunoștințelor. Scopul real al cercurilor creșterii calității producției constă în activizarea fiecărui lucrător la muncă la nivelul maximal al posibilităților puterilor mentale și fizice, dezvoltării permanente a capacităților, opțiunilor pentru producerea mărfurilor calitative, prin stimularea materială și morală[5].

Ar fi foarte rațional ca la întreprinderile industriale și gospodăriile agricole să organizăm, după metoda japonezilor, cercuri de creștere a calității muncii prin folosirea și stimularea propunerilor, raționalizarea muncii și calitatea producției.

Societatea este cointerесată în creșterea bunăstării membrilor săi, în protecția socială și încrederea în ziua de mâine și viitorul copiilor. De aceea este important întoarcerea economiei și întregii producții sociale spre om, spre bunăstarea lui, atragerea la dirijarea producției, elaborarea măsurilor creșterii eficienței economice și sociale, folosirea factorului uman în conducere.

Astăzi, în condițiile intensificării factorului acumulării potențialului uman, este important de îmbunătățit activitatea sistemului învățământului. Statistica însă ne arată o scădere a numărului elevilor: în anul 2009, în comparație cu anul 2006, au fost cu 78 mii elevi mai puțini. Au loc procese social-demografice negative de scădere a populației, însă și în școlile profesional-tehnice numărul elevilor a scăzut, se observă o scădere și a numărului de studenți (calculat la 10 mii locuitori în cei patru ani de la urmă) – cu peste 12%. Statul tot mai puțin participă la pregătirea cadrelor de muncitori calificați. Peste 70% de studenți învață cu plată (prin contract). Mulți tineri talentați de la sate nu au posibilitate să plătească, astfel rămân fără studii și posibilități de a obține o calificare.

O mare parte din tineri (în vârstă de 17-22 ani) sunt nevoiți să lucreze în străinătate pentru a-și asigura existența, dar și pentru a câștiga mijloace pentru achitarea studiilor. Oamenii, comparând situația critică de astăzi cu perioada de odinioară, când statul asigura pregătirea cadrelor pentru economia națională în baza alegerii libere de către tineret a profesiei după capacitățile fiecăruia (învățământul era fără plată, cu locul de muncă garantat), acum vrând-nevrând apare întrebarea: cine a câștigat de la răzlețirea oamenilor prin crearea concurenței pe piața muncii, care devine tot mai nevrăgică și dușmănoasă pentru milioane de șomeri?

Concurența nelimitată, menționează reputatul savant al lumii Albert Einstein, duce la irosiri monstruoase ale muncii și la schimbarea conștiinței

sociale a personalității. Tot sistemul învățământului suferă de acest rău... Noi vedem înaintea noastră o colosală asociație de producție, ai cărei membri tot mai mult năzuiesc să ia unul de la altul rezultatul muncii sale colective. Trebuie ca noi toți să conștientizăm afirmația marelui savant Einstein, că Omul poate găsi rațiunea vieții numai prin consacrarea sa societății[4].

Este rațional de rezolvat problema priorităților sociale, care cuprind necesitățile umane de bază: alimentarea, apa potabilă, deservirea medicală, locurile de muncă, locuința, învățământul, securitatea, încrederea în ziua de mâine. De la rezolvarea acestor probleme depinde nu numai dezvoltarea social-economică, dar și supraviețuirea omului.

"Libertatea colectivă, menționează Federico Mayor, este pusă astăzi pe harta dezvoltării sociale, de aici vine primejdia libertății fiecărui om aparte: Acel care nu posedă simțul colectiv, nu se resimțește pe sine ca parte al întregului, nu conștientizează comunitatea soartei omenirii"[6].

Anume prin solidarizarea potențialului uman spre obținerea eficienței economiei și sferei sociale vom dobândi posibilitățile necesare pentru creșterea bunăstării populației și prosperarea țării.

Bibliografie:

1. Дж.Кейнс. Общая теория занятости, процента и денег. М., 1998.
2. Republica Moldova în cifre. Chișinău, 1991.
3. Moldova în cifre. Chișinău, 2010.
4. А.Эйнштейн, în «Мысль», 2006, № 4, Кишинев, pag. 82.
5. Б.Мильнер и др. Японский парадокс. Москва: «Мысль», 1985.
6. Ф.Майор. Завтра всегда поздно. М., 1989.

ОСОБЕННОСТИ СТРАТИФИКАЦИИ СОВРЕМЕННОГО МОЛДАВСКОГО ОБЩЕСТВА

*Владимир БЛАЖКО,
главный научный сотрудник,
ИЕИПН АНМ*

*Валериу МЫНДРУ,
ведущий научный сотрудник,
ИЕИПН АНМ*

Summary

The article presents with an analysis of the interaction and the interdependence of social stratification and political, social – economic reforms and their influence on forming the structure of Moldovan society.

Within the framework of sociological research are presented the reasons and conditions for creating the social space, establishing as well the criteria of social stratification.

В ходе социального прогресса в обществе происходят различные изменения: структурные, функциональные, экономические, социокультурные и др. Их многообразие ведет к усложнению его структуры, как целостной системы, изменению на всех уровнях социальных отношений и их характеристик, неравенству статусов и ролей личностей, социальных групп и т.д. Система критериев этих преобразований и их структура определяется процессом стратификации. Являясь постоянно протекающей, стратификация в каждом конкретном обществе, в определенное историческое время имеет свои особенности, качественные и количественные различия.

Исследование процесса стратификации чрезвычайно важно в социальном прогрессе, т.к. оно определяет тенденции формирования структуры общества, виды и формы обновляющихся отношений индивидов и групп, особенности деятельности социальных институтов, в общем дает научный фундамент для развития всех сфер жизни людей. Глубокие и всесторонние исследования процессу стратификации посвятили как классики социологии П. Сорокин, М. Вебер, А. Гидденс, Б. Барбер, П. Бурдьё, В. Парето, так и современные ученые: Т. Заславская, В. Радаев, О. Шкаратан, Ж. Тощенко, М. Руткевич, Л. Беляева, З. Голенкова, М. Горшков, Е. Симончук, И. Курило и другие.

В дискуссиях о предмете и критериях стратификации социологи часто выделяют разные основы их определения. Стратификация рассматривается как ранжирование людей и групп («равенство-неравенство») по социальным статусам и ролям, или как структуриро-

вание общества по различным признакам (политическим, экономическим, этническим, религиозным и т.п.), или как «социальный порядок» (М.Вебер), или как формы «распределения власти и господства» и т.п. Такое многообразие, по мнению советского философа М. Руткевича, привело к критике различных теорий стратификации, т.к. «методологическая основа этих теорий была весьма уязвима. Общество делили на слои (страты) по различным критериям, подчас произвольным, не пытаясь установить внутреннюю связь между ними, а тем самым и «нарезанными» согласно этим критериям слоям» (1, с. 75).

«Конкретные формы социальной стратификации, - отмечал классик социологии П.Сорокин, - разнообразны и многочисленны... Люди, принадлежащие к высшему слою в каком-то одном отношении, обычно принадлежит к тому же слою и по другим параметрам; и наоборот... Так, к примеру, самые богатые далеко не всегда находятся у вершины политической или профессиональной пирамиды, также и не во всех случаях бедняки занимают самые низкие места в политической и профессиональной иерархии. (2, с. 303)

Цель нашего исследования показать влияние политических и социально-экономических реформ на определение критериев и характеристик процесса стратификации, а также взаимовлияния «социальной среды» и «социальной стратификации» и их корреляцию со структурой транзитивного общества в целом.

Обзор различных научных подходов в изучении стратификация позволяет сделать вывод, что в исследовании этого процесса используются осовремененные критерии классиков социологии. Сегодня, как справедливо отмечает профессор М.Глотов, «большинство зарубежных и отечественных социологов используют следующие стратификационные показатели:

- экономические – размер частной собственности, величина годового дохода на одного члена семьи, уровень материального благосостояния;
 - политические – объем распространяемой личной власти, занимаемая должность, известность;
 - образование – количество лет и форма обучения, ученая степень и звание;
 - профессиональные – ранг престижности основного вида деятельности, признание профессионального мастерства и квалификации. (3, с. 3)
- Традиционно доминирующим критерием становится материально-экономический базис. Хотя в последние годы стал весьма перспективным многомерный иерархический подход, учитывающий особенности социокультурных процессов в обществе, психологические характеристики статусов и ролей личности. (З.Т. Голенкова, М. К. Горшков, Л. Горден и др.).

Все исследователи процесса стратификации отмечают особенности формирования социальной структуры в транзитивном периоде, которая отличается весьма неустойчивым характером системы, активной флуктуацией социальных групп, изменением образа жизни людей в общем. С точки зрения структурно-функционального подхода, на наш взгляд, следует обратить внимание на теорию А. Гидденса. Ученый, в частности, отмечал, что ни структура, ни действие не могут существовать независимо друг от друга. Относительно устойчивые социальные практики обретают «системные формы», т.е. создают структуры. Это значит, что процесс «социального расслоения», «социальная структура» и «социальные практики» представляют собой единый взаимообусловленный процесс развития общества. Причем, разные ресурсы в нем (экономические, политические, социальные, религиозные, военные и т.д.) обретают универсальный характер актуализации и влияния на стратификацию общества в различные временные периоды. (4, с. 107)

В обществах переходного периода изучение различных критериев стратификации весьма проблематично, т.к. социальная структура «аморфна», групповая идентификация не сформирована, флуктуация социальных групп весьма активная, а образ жизни людей, в общем, переживает серьезные трансформации, особенно в системе нормативно-ценностных установок и регуляции отношений. По справедливому замечанию академика Т. Заславской, «для изучения современного состояния социальной стратификации необходима особая методология, так как ни социальные классы (отличные по месту в общественном производстве), ни вертикально иерархизированные страты (имеющие разный социальный статус) не являются гомогенными субъектами, выполняющими ясно различные функции и роли в процессе преобразования общества» (5, с. 21).

Эта особая методология в исследовании стратификации, на наш взгляд, может включать целый ряд специфических для каждого общества критериев и характеристик: политические, структурно-хозяйственные, географические, религиозные, традиционно-культурные, национально-ментальные и другие. Учитывая это, мы считаем необходимым рассматривать процесс социализации с точки зрения структурно-функционального подхода, с уточнением количественно-качественных параметров. Процесс стратификации, на наш взгляд, может быть представлен тремя структурными уровнями:

- макроуровень – отражение взаимозависимости социально-политических практик и процесса стратификации в стране, роль различных реформ в общем формировании профиля стратификации;
- мезоуровень – идентификация и ранжирование социальных групп, различные виды мобильности (и миграции), характер их флуктуации в социальном пространстве общества;

- микроуровень – ранжирование на межличностном уровне, учитывающее структуру потребления, характер жизненных проблем, социальные переоценки статусов и ролей, ценностных ориентаций людей, самоидентификацию, в рамках классической парадигмы (доход, власть, образование, престиж профессии).

Количественно-качественные параметры будут отражать характеристики социальной сферы (активизированной части социального поля), позволяющие реализовать права, свободы, возможности личности в саморазвитии, связанные с социальным прогрессом, в целом. При таком подходе, социальная стратификация в каждом конкретном обществе, в различных социальных группах и в определенный период времени будет обладать особыми специфическими характеристиками и чертами, которые мы рассмотрим на примерах социологических исследований в Республике Молдова.

Годы становления и развития независимого молдавского государства можно по праву назвать временем реформ, надежд и ожиданий. Формирование общества с рыночными отношениями во многих странах постсоветского пространства сопровождается кризисом экономики, политики, социальной сферы. Он обусловлен сменой форм собственности, резкой стратификацией и браздофикацией общества, изменением образа жизни людей в целом. В Республике Молдова этот кризис приобрел системный социокультурный и политический характер. Особыми характеристиками его можно назвать в политике:

а) отсутствие четко определенных критериев развития государства, что привело к дезорганизации управляемости на всех уровнях и во всех звеньях власти. За годы независимости смена министров и управленцев среднего уровня стала перманентной (по партийной принадлежности), обострились проблемы в законотворчестве и судебной исполнительной власти (законы «не работают», многие судебные решения не исполняются), и т.д. За последние двадцать лет даже территориальная структура страны изменялись дважды (районы-уезды-районы).

В экономике смена форм собственности привела к появлению новых социальных страт и маргинальных групп, резко увеличила дистанцию между бедными и богатыми. В стране вырос внутренний и внешний государственный долг, появилась безработица и массовая миграция. Численность населения живущих за чертой бедности в 90-х годах достигла 85%, а число трудовых мигрантов по официальным данным (с учетом маятниковой миграции) составило 600 тысяч человек. Внутренний валовой продукт за годы независимости уменьшился втрое, а внешний долг страны в 2010 году составил 31,8% ВВП).

Республика Молдова в годы советской власти считалась аграрно-промышленной страной, ведь 58% населения проживает и работает

в сельской местности. (6, с.315) Однако непродуманная политика реформ в аграрной отрасли привела ее в катастрофическое состояние. Сельское хозяйство советского периода имело целый ряд особенностей:

- во-первых, агрокомплекс Молдовы представлял собой систему тесных взаимосвязей сырьевой и перерабатывающих отраслей;
- во-вторых, в сельском хозяйстве была чрезвычайно высокой концентрация и специализация производства;
- в третьих, технологические процессы производства сельхозпродукции и сырья были довольно высокоразвитыми;
- в четвертых, уровень жизни сельчан, по сравнению с другими регионами Союза, был значительно выше.

Программа приватизации земель «Пэмынт» («Земля») абсолютно не учитывала этих особенностей и в результате сложившаяся структура агрокомплекса была полностью разрушена. Индивидуальные частные хозяйства получали наделы земли от 1,5 га до 2,5 га в разных, отдаленных друг от друга местах, с разнообразными видами сельхозкультур и качеством земли (сады, виноградники, пашни). И как следствие образовавшиеся малые независимые фермерские хозяйства не позволяют применять современные передовые технологии в выращивании сельхозкультур. Например, расход энергоресурсов на обработку гектара сельхозплощадей в стране в 2-3 раза выше, чем в странах ЕС, а это делает местную продукцию дорогостоящей и неконкурентной. Нестабильность внешнеполитических отношений привела к утрате экономических связей с традиционными потребителями (Украины, Беларуси, России). И как результат – число убыточных хозяйств возросло с 635 (1999 г.) до 884 (2009 г.). Численность занятых работников в сельхозпроизводстве уменьшилась почти в два раза, 69% сельчан выехали на заработки за рубеж. (7, с. 73). Именно в такой социальной сфере формируется самая большая страта молдавского общества – фермеры, которую сегодня относят к среднему классу.

Фермеры в нашей стране представляют не гомогенную группу, а ранжированную по многим показателям страту, состоящую из множества социальных групп. Например, в сегодняшнем молдавском селе имеется шесть форм собственности, определяющие и типы обработки земли. В индивидуальных хозяйствах преобладают небольшие земельные наделы (до 5-10 гектаров) и, в основном, семейный ручной труд, а в Акционерных обществах и Ассоциациях крестьянских хозяйств (в которых площади составляют от 100 гектаров и более) труд механизирован, технологии выращивания урожая более совершенны, используются наемные работники. Однако по статистическим данным 47,9% сельхозсырья в стране производят именно хозяйства населения, а крупные фермерские хозяйства, из-за своей малочислен-

ности, выращивают лишь 21,6% урожая. Вот и получается, что некогда аграрно-высокоразвитая Молдова импортирует сегодня овощи из Турции. (8, с.315-360)

В такой ситуации классические критерии стратификации не позволяют достаточно точно отразить характеристики социальных групп. Если престиж профессии у фермеров относительно равный, то другие параметры приобретают сложную особую качественно- количественную систему ранжирования. Например, благосостояние семей часто напрямую зависит от количества и качества земли, владением техники, возможности получать кредиты и т.д. Уровень власти определяется наличием – отсутствием наемных работников постоянных или временных, использованием «былых» административных ресурсов. Сильно влияет на профессиональное ранжирование страты и образование. (Среди фермеров более 25 процентов люди с гуманитарным образованием). (9, с.2)

При этом нельзя не учитывать и другие, не менее важные, показатели: возрастной и гендерный состав семей (многие пенсионеры сдают земли в аренду, молодежь получает сельскохозяйственные специальности и участвует (или не участвует) в ведении хозяйства);

- финансовые сбережения семей, позволяющие расширять и увеличивать хозяйства (фермеры часто используют средства родственников - гастарбайтеров);
- уровень профессиональной подготовки работников в сфере сельского хозяйства (от этого зависит качество выполнения различных операций);
- умение хорошо адаптироваться в рыночных отношениях и вести маркетинговую стратегию (продукцию, «под заказ» выращивают лишь единичные агропромышленные объединения) и т.п.

Как показывают социологические исследования, среди молодежи очень важным является и фактор психологической предрасположенности к трудоемкому сельскохозяйственному производству. Молодежь также желает иметь в селе социально-культурные условия отдыха и проведения свободного времени. А за последние двадцать лет в стране потеряно более 600 домов культуры, 60% библиотек, перепрофилировано более 650 книжных магазинов, ликвидировано 1500 киноустановок. Государственное финансирование объектов и учреждений культуры покрывает менее 20% необходимых средств. (10, с.17)

Анализ «непрофильных» характеристик стратификации можно значительно продолжить, но важно отметить, что все они оказывают значительное влияние на социальное расслоение общества. Социальная среда транзитивного общества представляет собой неустойчивую, спонтанно-развивающуюся панораму изменений в различных сферах жизни людей. Поэтому исследованию стратификации в современном

обществе, на наш взгляд, должно представлять комплексный многоуровневый подход, учитывающий особые критерии и характеристики социальных групп, их социальные практики и статусы, а также тенденции и корреляцию структурных взаимовлияний, появляющихся в процессе формирования и флуктуаций страт общества. Упорядочить, придать научную обоснованность всем факторам возможно лишь хорошо сбалансированной внутренней и внешней политикой, реформами, которые позволят заложить основы динамичного и устойчивого развития общества в самых разных сферах жизни.

Литература:

1. М.Руткевич. Социальная структура. М., 2004, с. 75.
2. П.Сорокин. Человек. Цивилизация. Общество. М., 1992, с. 540.
3. М.Глотов. Современные концепции социальной стратификации// в журн. Социальные проблемы, 2008, № 2/ <http://www.socprob.ru/2008/>
4. А.Гидденс. Стратификация и классовая структура//Социологические исследования, 1992, № 9, с. 107-120.
5. Т.Заславская. Социокультурный аспект трансформации российского общества//Социологические исследования, 2001, № 8; Ее же - Социентальная трансформация России: деятельно-структурная концепция. М., с. 2002, 232.
6. А.Тимуш. Социально-экономическое развитие села и рост качества жизни населения – приоритетное требование общества // В сб.: Рост эффективности социал-экономической и благосостояния наряда – главная задача общества. Кишинев, 2010, с. 17-23.
7. Статистический ежегодник Республики Молдова. Кишинев, 2010. с. 572.
8. <http://kp.md/news/845627>. 9.03.2011.
9. Отчет о социологическом исследовании по проблемам развития ирригации и фермерского движения в Молдове. В стандартизированных интервью и фокус-группах приняло участие 300 респондентов. Кишинев, 2010 г., с. 60.
10. А.Тимуш. Эффективное развитие экономики – реальная база роста благосостояния населения и социального прогресса. //В сб.: Человеческое развитие: состояние, тенденции, перспективы. Кишинев, 2010, с. 268.

PARTICIPAREA POLITICĂ: CONSTITUIREA ȘI CONSOLIDAREA DEMOCRAȚIEI PARTICIPATIVE¹

Yuri JOSANU,
dr. în științe politice, IIEȘP al AȘM

Summary

On 5 June general local elections have been held in Moldova. The elections were seen as a crucial test for the pro-European alliance of parties that were put in power in November 2010 following parliamentary elections. Preliminary results indicate that the country remains nearly evenly divided between the three-party Alliance for European Integration (AEI) and the Party of Communists. Voters went to the polls across the country to elect mayors, city councils, and other posts - more than 12,000 positions in all. Turnout was reported to be more than 54 percent.

Funcționarea eficientă a democrațiilor depinde de un complex de factori puternic dependent unul de altul: instituții/reprezentanții acestora, reguli formale și informale și cetățeni. Dintre toate acestea, cel mai dificil de construit este cultura politică, cea care susține participarea cetățenilor la activitățile de guvernare de la nivel local sau național [1].

În general, în literatura de specialitate se consideră că participarea civic-politică se referă la formele de implicare a cetățenilor în activități/acțiuni cu scopul de a (1) alege oamenii politici în funcții prin (2) exprimarea (publică sau nu) a opțiunilor, dorințelor relativ la anumite conținuturi civic-politice în vederea (3) influențării acțiunilor, deciziilor oamenilor politici/instituțiilor politice. Altfel spus, participarea politică se referă la acele activități ale cetățenilor care au ca obiectiv, mai mult sau mai puțin direct, să influențeze selecția personalului din guvernământ și/sau acțiunile acestora [2, 224]. Definițiile prezentate înțeleg, la un nivel implicit, nespecificat, participarea politică ca un proces voluntar prin care indivizii se angajează în activități orientate spre influențarea activităților și deciziilor politice/agenților politici.

Participarea politică este un mijloc prin care cetățenii își fac cunoscute dorințele celor care îi guvernează și îi motivează pe aceștia să le ia în considerare. Participarea are și o valoare în sine, nu doar una instrumentală, ci și una educațională, pe care J. S. Mill o vede ca o metodă educațională prin care sunt învățate virtuțile civice: “Printre beneficiile cele mai remarcabile ale unui guvernământ liber este acela al educării inteligenței și a sentimentelor

¹ Raport în cadrul Mesei Rotunde “Alegerile locale și participare politică”, Institutul de Integrare Europeană și Științe Politice, Academia de Științe a Moldovei, 5 iulie 2011.

oamenilor, incluzându-i și pe cei care au rangul cel mai jos, prin aceea că sunt chemați să ia parte la actele care au, privesc interesele țării” [2]. Persoanele care iau decizii de interes public sunt mai adesea conștiente de nevoile și preferințele cetățenilor care sunt activi și tind să acorde o atenție sporită. De aceea, măsura în care persoanele care participă sunt reprezentative pentru restul populației este o problemă relevantă în raport cu principiul democratic al egalității. De aici și rezultă importanța cunoașterii a celor care participă. Problema inegalității în reprezentare presupune mai mult decât determinarea diferențelor de structură dintre populația celor care activează și restul populației. Asta, deoarece diferențele din perspectiva unor caracteristici sociodemografice nu implică în mod necesar și diferențele în preferințele de natură politică. Tipurile de participare politică sunt clasificate în funcție de diverse criterii, cum ar fi: gradul de convenționalitate, gradul de violență fizică asociat, legalitate, frecvență, eficiență, costuri, numărul participanților, tipul interesului. Adesea, tipologiile formelor de participare politică uzează de criteriile convenționalitate și violență, tipurile de participare politică rezultate fiind următoarele: vot, activitate în campanie, calitate de membru al unui partid, activitate în comunitate și contactarea unor oficiali, petiții, demonstrații legale, boicoturi, greva foamei, lanțuri umane, demonstrații ilegale, distrugerii, violență, sabotaj, răpiri de persoane, război de gherilă, asasinat.

Participarea civico-politică a cetățenilor poate fi individuală sau în grup. În ambele cazuri, urmărirea obiectivelor presupune anumite costuri de bani, timp și chiar riscuri, precum degradarea stării de sănătate în cazul grevei foamei, vătămare fizică și/sau încarcerare în cazul unor acțiuni ilegale, plata unor despăgubiri în cazul distrugerii unor bunuri publice sau private. Cu alte cuvinte, orice acțiune participativă are asociate anumite costuri și beneficii. Dacă în cazul acțiunilor individuale raportul dintre costuri și beneficii este mai ușor de estimat, în cazul celor de grup lucrurile sunt mai complicate, intervenind fenomene specifice acțiunii colective, organizării și dinamicii de grup.

Teoria clasică a grupurilor are la bază două postulate principale:

1. actorii politici au conduite raționale;
2. grupurile sunt, ca și indivizii, dotate cu voință în sensul că știu să-și definească interesele, să elaboreze strategii și să se mobilizeze pentru a le apăra.

Relativ la primul enunț, raționalitatea unei acțiuni poate fi privită într-un sens foarte strict, atingerea unui scop sau în unul mai larg, prin raportare la valori, efecte sau tradiții. Al doilea enunț ignoră paradoxul acțiunii colective, în special dacă ne raportăm la grupuri mari sau latente. Din punctul de vedere al unui membru al unui grup este mai rațional/profitabil să nu participe la o acțiune care presupune costuri: dacă acțiunea va avea succes, el va beneficia de bunul colectiv obținut, iar dacă nu va avea succes, costurile lui

vor fi nule. Pe de altă parte însă, costurile asociate participării/neparticipării la o acțiune a grupului nu se reduc la costurile legate strict de acea acțiune ci includ costuri asociate legate de apartenența la și definirea ca membru al grupului cu toate consecințele care decurg din aceasta.

Indiferent de modul în care sunt definite costurile și beneficiile, respectiv calculat raportul dintre ele, evidența empirică nu poate fi ignorată – o parte a cetățenilor se angajează singular sau chiar multiplu în diferite activități cu caracter civico-politic, în diferite momente ale existenței și contexte sociale. Faptul că acțiunile sociale colective au loc iar indivizii participă la ele, constituie un argument puternic în favoarea ideii că logica socială a participării politice este și de altă natură. Ne referim aici la perspectiva antropologică pentru care participarea civico-politică este în primul rând un ritual.

Dintr-o perspectivă particulară, cea a participării la vot, Paul Guyonnet distinge două modele explicative și anume: analizele strategică și ecologică [3]. Prima presupune alegerea rațională a actorului și stabilește o analogie între piața politică și cea economică iar cea de a doua este fundamentată pe corelația dintre comportamentele electorale și spațiile geografice, respectiv comportamentele politice și variabilele sociologice.

După același autor, ambele tipuri de teorii ale participării nu sunt suficiente pentru a explica participarea electorală, votul în special. Puterea explicativă ar crește însă dacă am privi votul ca element central al unui rit electoral. Astfel, votul poate fi interpretat ca act magic, cel puțin datorită următoarelor motive: are loc într-un spațiu public, ceremonios dar izolat, ascuns de privirea celorlalți; momentul în care ritul trebuie realizat este determinat cu strictețe; locul în care se desfășoară de asemenea; materiale și instrumente specifice; actorii trebuie să se supună unor rituri preliminare ritului de vot. Actul de a vota este asimilat cu schimbarea sau menținerea anumitor actori politici și chiar cu a unor politici publice, fiind propusă o relație cauzală între vot și acestea din urmă. Marea majoritate a alegătorilor nu folosesc un raționament științific pentru a participa la joc deoarece prea puțini dintre ei, dacă ar fi conștienți de probabilitatea de a câștiga ar mai participa la joc. Prin analogie, și cu anumite corecții, imaginea votului ca ritual poate fi extinsă și asupra celorlalte forme de participare civico-politică. Continuând teoria participării rituale, unii autori merg chiar mai departe, considerând că participarea politică a cetățenilor se datorează mai puțin unor caracteristici personale, dar mai ales capacității societății de a „difuza și întreține o normă democratică”.

Dincolo de teoriile prezentate anterior, studiile empirice au identificat factorii concreți care influențează participarea. Printre categoriile majore de factori care influențează participarea sunt menționate adesea următoarele categorii: trăsături individuale ale votanților (resursele socioeconomice: educația, venitul, ocupația etc.), caracteristicile sistemului (sistemul electoral, procedurile și regulile electorale, proporțional sau nu, frecvența alegerilor, rolul partidelor, numărul

rul de partide, separarea puterilor, votul prin poșta etc.) și contextul politic și cultural (mobilizarea de către partide, tipul alegerilor, cât de strânsă e competiția, candidații, tipul de campanie: negativă sau pozitivă).

Modelele cauzale empirice identificate la nivel individual disting între modelele sociologice și modelele ale raționalității individuale [4]. Dincolo de diferențe și accente există o serie de factori care se regăsesc în mai multe dintre acestea. Printre aceștia se numără factori precum statusul, condițiile economice percepute, opiniile, atitudinile, valorile și cunoștințele politice. Variabilele de status includ vârsta, chiriaș, status, educație, clasă, regiune, etc. Statusul socioeconomic corelează pozitiv cu participarea politică și nu negativ așa cum ne-am așteptat conform teoriei frustrării sociale. Pe de altă parte însă, cei cu resurse de bază mai mici urmăresc satisfacerea acestor nevoi și au mai puțin timp pentru acțiuni sociale. De asemenea, ne putem întreba dacă această relație apare în cazul tuturor formelor de participare politică. Corelațiile dintre participare și status diferă de la o țară la alta, dar nu au fost niciodată prea mari.

Manifestațiile au loc cel mai adesea în localitățile urbane. Participarea convențională este mai dependentă de presiunile sociologice ale mediului de viață decât participarea protestatară. Vârsta și genul: participarea crește cu vârsta, dar până la un anumit prag apoi scade din nou. Prin urmare, participarea la vot este o practică politică care este adoptată relativ târziu și părăsită la o vârstă mai avansată comparativ cu alte forme de acțiune socială. Tinerii participă la manifestații, însă într-o măsură mai mare. Participarea este mai mică în cazul femeilor, însă diferențele de gen sunt datorate, cel puțin în parte, altor diferențe. Acest lucru explică și de ce diferența de participare dintre genuri s-a redus începând cu anii '70 în Occident. Pe de altă parte însă, diviziunea tradițională de gen rămâne la un nivel declarativ.

Sistemul de valori la nivel societal este de asemenea relaționat cu participarea. Astfel, sistemele de valori tradiționale favorizează angajarea în forme convenționale de participare politică în timp ce formele protestatatoare sunt susținute mai mult de cultura de stânga, valorile postmaterialiste ale liberalismului cultural și universalismului.

Organizarea și funcționarea sistemului politic, natura și diversitatea mijloacelor de expresie populare garantate de drepturile civile și civice, gradul de descentralizare al instituțiilor afectează participarea. Cu aplicare la vot, studiile au faptul că nu toate tipurile de alegeri au aceeași putere de mobilizare, absentismul crescând în ordinea următoarelor tipuri de alegeri: prezidențiale, legislative, municipale, cantonale, europene.

Alegerile locale și participarea politică în Republica Moldova. Toate ciclurile electorale din 1995 din Republica Moldova încoace au fost influențate nu atât de rezultatele efective ale alegerilor locale, cât de tendințele politice pe care acestea le anticipau. Alegerile locale indică capacitatea organizatorică a partidelor, gradul de mobilizare partizană și de motivare a candidaților,

dar și dinamica electoratului. Preferința inițială pentru un calendar electoral care să aglomereze alegerile pe parcursul câtorva luni a produs deja efecte nocive: slaba asumarea a cetățeniei și dezinteresul față de participarea politică, inclusiv electorală. Odată ce Constituția fusese adoptată în iulie 1994, lipsa unei viziuni politice coerente și a sensibilității democratice a contribuit la impunerea unui calendar electoral ce răspunde doar interesului partidelor politice de a se conserva și a transformat cetățeanul-alegător într-un spectator neimplicat și din ce în ce mai dezinteresat.

Alegerile locale nu reprezintă un predictor electoral, dar oferă o perspectivă asupra spațiului de competiție și a tendințelor electoratului. Politizarea alegerilor locale, în special în marile centre urbane, este dublată de personalizarea competiției, indusă de sistemul proporțional după metoda *d'Hondt* folosit pentru alegeri. Acest context a determinat, pe de o parte abandonul cetățenesc, pe de altă parte, oligarhizarea vieții politice, dar și a structurii de partid. Apropierea perioadei electorale produce în Republica Moldova scăderea dramatică a încrederii în partidele politice. Faptul că sistemul de partide moldovenesc încă nu s-a stabilizat, datorită climatului politic slab concurențial, a generat o stare de spirit ostilă acestor organizații. Restructurarea partidelor moldovenești, mai ales a partidelor mari, orientate spre guvernare, ar putea contribui la schimbarea situației. Teama de concurență pe care partidele parlamentare o dovedesc nu facilitează însă această înnoire.

Rolul partidelor mici este esențial într-o democrație. Ele contribuie la designul electoral lărgind spațiul concurențial, asigurând preluarea și structurarea acelor mesaje și teme pe care partidele mari le neglijează. În Republica Moldova, impactul partidelor mici asupra sistemului politic este desconsiderat. De aceea, legislația privind finanțarea partidelor politice, adoptată la începutul anului 2008 și intrată în vigoare în iulie 2009, au vizat demobilizarea și chiar dezagregarea partidelor mici. Partidele parlamentare au urmărit doar conservarea sistemului existent. Înainte de a deveni reprezentative la nivel național, partidele mici trebuie să-și probeze calitățile și competența, administrația locală fiind potrivită pentru aceasta. Pe de altă parte, partidele mici, prezentând candidați în alegerile locale, contribuie la creșterea gradului de participare politică activă și la democratizarea cadrului social. Dacă, etimologic, prin partide se desemnează partea, iar nu întregul, grupul de indivizi asociați în funcție de interesele private, iar nu națiunea și interesul național, atunci partidele mici, cu baza locală sau regională, chiar dacă nu ajung nici odată la o reprezentare parlamentară, pot juca un rol politic important prin structurarea curentelor de opinie și integrarea lor în dezbateră publică.

Încercând nu atât limitarea numărului de competitori, cât blocarea accesului spre pozițiile din administrația locală, partidele mari își afișează neîncrederea în capacitatea cetățenilor de a alege. Fragmentarea societății moldovenești, dinamica economică și diversitatea culturală ar trebui să se re-

flecte la nivel politic prin pluralismul partidelor. Consolidarea partitocrației moldovenești într-o formă oligarhică și în contextul unui sistem slab competitiv și a unei democrații fragile nu asigură posibilitatea reprezentării politice reale a grupurilor sociale, contribuind la creșterea dezinteresului față de politică. Dar poate tocmai acesta este interesul celor care definesc politica ca o activitate profesionistă pe care cetățenii pasivi și neinformați nu pot, și nu trebuie, să o practice.

Nivelul înalt de participare la alegerile locale din 5 și 19 iunie 2011 (53,7%) a fost peotriva importanței acestora. Caracterul politico-administrativ al alegerilor locale [5], comportă un șir de nuanțe. Astfel, alegerea primarilor poartă un caracter preponderent administrativ, întrucât sunt votate persoane concrete și binecunoscute, în circumscripții uninominale. Alegerea consilierilor locali are un dublu caracter, politico-administrativ, întrucât votarea are loc în baza listelor închise de partid, în circumscripții mici, cu mai multe mandate, unde alegătorii cunosc relativ bine candidații. În sfârșit, alegerea consiliilor raionale și municipale poartă preponderent un caracter politic, fiindcă votarea are loc în circumscripții foarte mari ce cuprind zeci de localități, candidații din listele închise de partid fiind practic necunoscuți pentru alegători. În consecință, caracterul complex al alegerilor locale are impact major atât asupra administrației locale, cât și asupra vieții politice din țară.

PCRM a înregistrat în 2011 rezultate mai modeste la alegerile locale din Republica Moldova comparativ cu cele din 2007. Comuniștii au obținut aproape 36,87% (434 de mandate) din voturile pentru consiliile raionale și municipale, în comparație cu ceva mai mult de 34 la sută la localele din 2007. Ei au scăzut totuși la alegerile pentru consiliile orășenești și satești – 29,51% (3,438 de mandate) în comparație cu 33% în 2007. Formațiunea a acumulat și 22,63% (203 de mandate) din voturile pentru primarii localităților. Comuniștii vor deține numărul cel mai mare de consilieri raionali în cel puțin șase din cele 32 de raioane, precum sunt Basarabeasca - 14 din 27, Dondușeni - 14 din 27, Dubăsari - 17 din 27, Edineț - 17 din 33, Ocnița - 20 din 33, Taraclia - 19 din 27, și în consiliile municipale Chișinău - 26 din 51 și Bălți - 26 din 35. Pe de altă parte, la alegerile din 2007 PCRM a obținut cel mai mare număr de mandate în toate cele 32 de consilii raionale, dar acum a reușit să-și păstreze prima poziție doar în 20 de raioane.

PLDM a obținut 22,62% (300 de mandate) din voturile pentru consiliile raionale și municipale, 25,33% (3,039 de mandate) din voturile pentru consiliile orășenești și satești și 31,88% (286 de mandate) din voturile pentru primarii localităților. Aceasta a fost prima participare a liberal-democrațiilor la alegeri locale. PD aproape și-a dublat rezultatele obținute în 2007 și a acumulat 15,41% (227 de mandate) din voturi în consiliile raionale și municipale, 18,84% (2,264 de mandate) în cele orășenești și satești și 24,53% (220 de mandate) din voturile pentru candidații la primar. PL a avut o creștere

și mai spectaculoasă, de aproape zece ori. De la mai puțin 2% din voturile pentru consilii raionale și municipale, obținute în 2007, la 16,9% (130 de mandate) pentru consiliile raionale și municipale, 11,79% (1,162 de mandate) pentru cele orășenești și satești în prezent, și 10,81% (97 de mandate) pentru funcția de primar.

Rezultatele alegerilor locale pe țară

Concurenți electorali	Consilii raionale și municipale		Consilii orășenești și satești		Primari
	Voturi	Mandate	Voturi	Mandate	Mandate
PDM	212,548 15.41%	227 20.27%	209,270 18.84%	2,264 21.30%	220 24.50%
PCRM	508,422 36.87%	434 38.75%	327,768 29.51%	3,438 32.35%	203 22.61%
PSM	108 0.01%		51 0.00%		
Partidul Legii și Dreptății	572 0.04%		197 0.02%	2 0.02%	
PPCD	16,038 1.16%	5 0.45%	12,389 1.12%	75 0.71%	6 0.67%
PL	223,257 16.19%	130 11.61%	130,919 11.79%	1,162 10.93%	97 10.80%
Partidul pentru Unirea Moldovei	287 0.02%		38 0.00%		
PSD	12,473 0.90%	6 0.54%	10,838 0.98%	58 0.55%	2 0.22%
Partidul Socialiștilor din RM	1,218 0.09%		1,847 0.17%	11 0.10%	2 0.22%
Mișcarea social-politică "Ravnopravie"	2,996 0.22%		1,678 0.15%	6 0.06%	
Partidul Ecologist "Alianța Verde" din RM	3,620 0.26%	2 0.18%	4,117 0.37%	25 0.24%	2 0.22%
Partidul Republican din RM	7,361 0.53%	4 0.36%	8,488 0.76%	60 0.56%	4 0.45%
Partidul Muncii			662 0.06%	6 0.06%	
Uniunea Centristă din Moldova	634 0.05%		433 0.04%	3 0.03%	
Partidul European			385 0.03%	3 0.03%	
Partidul Popular Democrat din RM	3,166 0.23%		2,589 0.23%	5 0.05%	

Participarea politică: constituirea și consolidarea democrației participative

PNL	8,791 0.64%	1 0.09%	7,262 0.65%	38 0.36%	4 0.45%
Partidul "Pentru Neam și Țară"	2,952 0.21%		3,313 0.30%	18 0.17%	2 0.22%
PLDM	311,988 22.62%	300 26.79%	281,342 25.33%	3,039 28.59%	286 31.85%
Partidul "Patrioții Moldovei"	859 0.06%		550 0.05%	2 0.02%	
Partidul "Casa Noastră – Moldova"	644 0.05%		3,936 0.35%	38 0.36%	
Blocul electoral "Forța a treia"	5,236 0.38%	2 0.18%	6,919 0.62%	39 0.37%	1 0.11%
Candidați independenți	55,885 4.05%	9 0.80%	95,786 8.62%	336 3.16%	69 7.68%

**Distribuția mandatelor în consiliile raionale
și municipale conform rezultatelor alegerilor din 5 iunie 2011**

Raion/municipiu	Total mandate	PCRM	PLDM	PL	PDM	Alți concurenți
Chișinău	51	26	7	17	1	0
Bălți	35	26	5	2	2	0
Anenii Noi	33	14	8	5	5	2
Basarabesca	27	14	6	0	6	1
Briceni	33	14	10	2	7	0
Cahul	35	15	9	4	6	1
Cantemir	33	12	9	7	5	0
Călărași	33	7	9	5	8	4
Căușeni	33	12	11	3	6	1
Cimișlia	33	11	10	4	6	2
Criuleni	33	9	11	5	7	1
Dondușeni	27	14	6	2	4	1
Drochia	33	16	9	1	7	0
Dubăsari	27	17	5	2	3	0
Edineț	33	17	5	1	10	0
Fălești	33	15	9	2	7	0
Florești	33	14	8	2	8	1
Glodeni	33	12	9	3	8	0
Hâncești	35	7	14	4	10	0
Ialoveni	33	7	11	8	7	0
Leova	33	10	9	3	11	0

Nisporeni	33	4	8	6	14	0
Ocnita	33	20	6	1	6	0
Orhei	35	6	10	7	9	3
Rezina	33	11	12	3	7	0
Râșcani	33	14	7	2	6	4
Sângerei	33	11	10	2	8	2
Soroca	33	14	10	3	6	
Strășeni	33	9	10	8	5	1
Șoldănești	27	9	9	3	5	1
Ștefan Vodă	33	10	10	5	8	
Taraclia	27	19	3	0	4	1
Telenești	33	4	14	5	10	0
Ungheni	35	14	11	3	6	1
Total	1120	434	300	130	228	27

Surpriza campaniei electorale a constituit-o decizia PLDM, formațiunea premierului Vlad Filat, de a-și retrage candidatul desemnat din cursa pentru primăria Chișinăului - Victor Bodiu - în favoarea liberalului Dorin Chirtoacă. Experții consideră că decizia PLDM a fost determinată și de popularitatea scăzută a lui Victor Bodiu, care nu ar fi avut nici o șansă în fața liberalului Dorin Chirtoacă sau a comunistului Igor Dodon.

Cea mai spectaculoasă și aventuroasă luptă s-a dat pentru primăria municipiului Chișinău. Putem să dăm dreptate acestei afirmații dacă luăm în calcul faptul că aproximativ 60% din PIB-ul republicii este format în Municipiul Chișinău. În capitală este concentrată marea majoritate a întreprinderilor ce pulsează economia țării. Pe lângă acest element economic, se mai adaugă factorul geopolitic. Iată de ce miza bătăliei pentru Chișinău este atât de importantă nu numai pentru Republica Moldova, ci și pentru actorii geopolitici cu propriile interese regionale.

Concurenți electorali	Turul I, 5 iunie 2011	Turul II, 19 iunie 2011
Sergiu Coropceanu (PSD)	1,336 0.39%	
Victor Bodiu (PLDM) s-a retras din competiția electorală		
Radu Bușilă (PPCD)	1,258 0.36%	
Valentin Crilov, Partidul Socialiștilor din RM, s-a retras din competiția electorală		
Oleg Onișcenco, Partidul "Casa Noastră — Moldova"	818 0.24%	

Participarea politică: constituirea și consolidarea democrației participative

Igor Dodon (PCRM)	166,232 48.07%	182,494 49.4%
Valerii Klimenco, Mișcarea "Ravnopravie"	768 0.22%	
Vitalia Pavlicenco (PNL)	706 0.2%	
Maia Laguta, Partidul "Patrioții Moldovei"	699 0.2%	
Valentina Buliga (PDM)	8,848 2.56%	
Valeriu Pleșca, Blocul electoral "Forța a treia"	493 0.14%	
Mihail Manoli, Partidul Popular Democrat din Moldova	388 0.11%	
Marcel Darie, Partidul Legii și Dreptății	588 0.17%	
Dorin Chirtoacă (PL)	160,827 46.51%	186,918 50.6%
Mihai Godea, candidat independent	2,840 0.82%	

Unul dintre acești actori este Federația Rusă, care nu a scăpat ocazia să utilizeze în primul tur al alegerilor locale din Chișinău tot arsenalul aflat la dispoziție: ambasadă, presă, asociații, grupuri de presiune etc. Ceea ce ne surprinde este că Moscova întotdeauna "a pariat" pe PCRM, care în ultimul timp a înregistrat o scădere electorală de 13%, oferindu-i atât suport mediatic cât și logistic. Blocarea alegerii șefului statului de către opoziția comunistă nu poate fi tradusă decât prin implicarea Federației Ruse ca factor destabilizator cu scopul de a menține *neutralitatea impusă* a Republicii Moldova. Acest factor funcționează perfect în momente de criză geopolitică, iar Chișinăul reprezintă poate un ultim "test" al Moscovei pentru PCRM, iar de aici vin și amenințările lui Igor Dodon că "răbdarea comuniștilor a ajuns la limită".

La limită a ajuns și răbdarea Moscovei și cere ca Primăria Municipiului Chișinău să reprezinte primul pas spre un revirement al comuniștilor, altfel vor "paria" pe altcineva. Occidentul și-a manifestat sprijinul față de Alianța pentru Integrare Europeană, așa cum a făcut-o și la alegerile precedente.

În viitorul apropiat vom asista la formarea majorităților în consiliile raionale și municipale, care va ajuta la clarificarea multor lucruri privind intențiile principalelor formațiuni politice. PCRM deține majoritatea absolută în 6 din 32 din consiliile raionale și municipale, în celelalte 26 majoritatea deține componentele Alianței pentru Integrare Europeană. Problema se reduce la înțelegerea dintre aceste componente.

Constituirea alianțelor la nivelul raioanelor ar fi un semnal că Alianța pentru Integrare Europeană mai are sorți de izbândă. O eventuală prăbușire a intențiilor declarate de constituire a alianțelor la nivel local, însoțită, ca de obicei, de o ceartă între liderii Alianței pentru Integrare Europeană, va însemna că probabilitatea alegerilor parlamentare anticipate, urmate de revenirea PCRМ la guvernare, în coaliție cu vreo componentă a actualei Alianței pentru Integrare Europeană, nu este neglijabilă. Nu poate însă fi exclusă și o eventual colaps intern în PCRМ, după rezultatul bun al staff-ului electoral lui Igor Dodon, comparativ cu rezultatul mai modest al formațiunii în ansamblu pe țară. Perspectivele acestui scenariu, de asemenea, nu sunt neglijabile.

Rezultatul alegerilor locale va influența calculele politice pentru toamna acestui an și poate determina gradul de oportunitate al anticipatelor. De la demisia lui Vladimir Voronin, pe 28 septembrie 2009, Republica Moldova nu a fost condusă decât de președinți interimari, fiind ținută în șah de prevedri constituționale neclare. La fel de adevărat este că moldovenii nu au validat prin prezența la urne referendumul pentru modificarea constituției, din septembrie 2010. În aprilie, Curtea Constituțională a cerut avizul Comisiei de la Veneția privind posibilitatea de a modifica mecanismul alegerii președintelui prin lege și nu prin validarea de către popor a unei noi constituții.

Note:

1. Almond Gabriel, Sidney Verba. Cultura civică: atitudini politice și democrație în cinci națiuni, CEU Press & București: Editura DU Style, 1996.
2. Badescu Gabriel. Participare politică și capital social în România, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2001, p 224.
3. Guyonnet Paul. Le vote comme produit historique de la pensee magique”, în “Revue Francaise de Science Politique, vol. 44, nr. 6, 1994.
4. Clarke Harold, Sanders David, Stewart Marianne, Whiteley Paul. Political choice in Britain, Oxford University Press, 2004.
5. Boțan Igor. Rezultatele preliminare ale alegerilor locale generale 2011, www.e-democracy.md (23 iunie 2011).

ГОСУДАРСТВО И ПРОЦЕССЫ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИИ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В ПОСТКОММУНИСТИЧЕСКИХ СТРАНАХ

Галина ЗЕЛЕНЬКО,
доктор политических наук,
Институт политических и этнонациональных
исследований им. И.Ф. Кураса НАН Украины, Киев,

Владимир АНИКИН,
доктор хабилитат политологии,
Институт европейской интеграции
и политических наук АНМ

Summary

In the article it is examined the role of state in the process of civil society institutionalization in post-communist countries. Particular attention is given to comparative analysis of models of civil society in the Western, Central and Eastern European countries, including Ukraine and Moldova. The authors underline the importance of using advanced experience in the institutionalization of civil society depending on the national specific and socio-cultural aspects of post-communist states.

Гражданское общество как феномен общественной жизни по своей сути является институтом, создающим противовес государственным органам власти, предотвращая тем самым ее узурпацию. В странах устойчивой демократии институты гражданского общества формировались стихийно на протяжении нескольких веков под влиянием развития капиталистических отношений со всеми атрибутами (рынок, личная свобода граждан, парламентаризм) и были предпосылкой становления демократии. Логика становления институтов гражданского общества в странах «молодой демократии» коренным образом отличается от логики аналогичных процессов в установившихся демократиях. Суть проблемы в том, что в этих странах гражданское общество «вырастает из демократии». Поэтому здесь формируется т.н. «перевернутая модель» гражданского общества, когда большая роль, своеобразное соавторство в его становлении принадлежит государству, поскольку лишь под влиянием уменьшения «количества государства» высвобождается пространство для развития гражданского общества. В результате возникает перманентный конфликт между государством и еще не сформировавшимся гражданским обществом, которое «отвоевывает» сферы компетенции у государства. В этом случае специфика форм общественной самоорганизации любого транзитного государства, выраста-

ние в общественно-политическую практику каждой из стран и мера присутствия элементов гражданского общества напрямую влияет на его институционализацию.

С другой стороны, поскольку процесс институционализации предполагает нормативно-правовое закрепление сфер компетенции институтов гражданского общества, что является прерогативой государства, складывается ситуация, когда государство вынуждено «вмешиваться» в процесс становления гражданского общества, что противоречит собственно идее гражданского общества. Насколько разрешима такая, кажущаяся на первый взгляд «патовая ситуация», пытаются разобраться авторы данной статьи.

Модели гражданского общества установившихся демократий

Как известно, существующим историческим моделям гражданского общества, в которых учитывается наличие тех или иных функций в жизни социума, а также его определенная структурная композиция, присущи определенные этапы эволюции гражданского общества. Кроме того, на модели накладываются и специфические черты каждой страны.

Соответственно и в определении категории «гражданское общество» существует множество разнообразных классификаций уже модифицированных его типов. Наиболее общая классификация принадлежит Н.Л. Розенблюму. В частности, по его мнению, в странах с демократическим политическим режимом может существовать демократическая, посредническая или избирательная модели гражданского общества [1].

– В демократическом гражданском обществе его субъекты влияют на государство посредством политического участия и потенциальной оппозиционности неправительственных организаций относительно властных институтов, которые и выполняют функцию сдерживания. Общественные институты же выполняют функцию своеобразной политической социализации – «прививают» гражданам чувство политической дееспособности, склонности рассматривать их во имя всеобщего блага. Такие общества ориентируются на публичные акции влияния – дискуссии, социологические опросы, формирование общественного мнения, средства т.н. «электронной демократии».

– Посредническое гражданское общество ориентировано на формирование таких качеств гражданина как «социетабельность», способность к солидарному разрешению проблем. Оно предполагает развитые социальные связи, принципы гражданственности, открытости, товарищества, ответственности – качеств, которые обеспечивают целостность плюралистической либеральной демократии. В таком обществе социальное взаимодействие не обязательно трансформируется в политическое представительство, а скорее является следствием

своеобразного тотального «воспитательного процесса» посредством формирования соответствующих стереотипов гражданского поведения.

- Избирательное гражданское общество направляет свою деятельность на повышение экономической эффективности и общего благосостояния. Эта тенденция новая в деятельности гражданского общества, но она, по мнению Н.Л. Розенблюма, наиболее отвечает условиям современности. Для избирательно гражданского общества характерны разнообразные модели элитарной демократии, конкуренции элит. В таких условиях эффективное общественное влияние формируется через разветвленную сеть каналов гражданского влияния – привлечения граждан к процессам формирования политических решений. Характерно, что в Западной Европе модель гражданского общества характеризуется преимущественно как демократическая, тогда как в США – преимущественно как посредническая.

«Модус незавершенности» посткоммунистических государств

В транзитных государствах Центральной и Восточной Европы, которые формировались в ареале западной цивилизации, появлялось «образованное гражданское общество», которое вскоре выросло до полноценных политических наций: «Так же, как и на Западе, гражданское общество в этих странах зарождалось независимо от государства, но, в отличие от стран Запада, первоначально оно распространялось только на сферу образования и культуры» [2, с. 82]. Позже процессы формирования гражданского общества были существенно деформированы установлением недемократических политических режимов, что существенно повлияло на ментальные характеристики этих обществ и соответственно на процессы становления гражданского общества в современных условиях. Сейчас очевидно, что в посткоммунистических странах ни одна из вышеназванных моделей гражданского общества четко не проявляется. Скорее, это – симбиоз различных моделей, которые еще не избавились от различных пережитков предыдущего политического режима.

В научной литературе подобные модели получили разную оценку и классификацию. Так, украинская исследовательница И. Кресина выделяет две основные концептуальные модели гражданского общества – западную и восточную. Именно к восточной модели тяготеют посткоммунистические страны. Вследствие исторического развития на Западе сформировалась антропоцентрическая система организации социума, на Востоке – государственно-центрическая. Срединное геополитическое положение стран Центральной и Восточной Европы (между Западом и Востоком) создает своеобразную дилемму соединения западных (либеральных) и восточных (патриархальных влияний).

В повседневной практике это проявляется в нестабильности внешне-политических ориентаций, стремлении быть самостоятельными в решении общественных проблем при одновременном перекалывании ответственности на государство за их решение [3, с. 133].

Российский исследователь А. Панарин следствием «срединного положения» объясняет формирование в славянской ментальности «модуса незавершенности» или «пограничной личности»: «Все условия жизни такой человек воспринимает под знаком иного возможного, в горизонте сравнительного видения (в отличие от азиатов, для которых не знакомы другие условия жизни, поэтому то, что есть, они воспринимают как безальтернативное), для которого западноевропейский опыт выступает как эталонный, имеет нормативное значение, а свой собственный – как полуполитимный, который подлежит исправлению в процессе модернизации и «европеизации». В этом историческом смысле славянин всегда в пути: с прошлым, как ему кажется, он расстался, к «светлому будущему» еще не пришел, но сладкое предчувствие этого будущего помогает выдержать все трудности настоящего [4, с. 5-6].

Как это выглядит на практике? Как известно, для социалистического периода истории этих стран было характерно наличие большого количества общественных организаций различной (но не политической!) направленности, которые контролировались исключительно государством. С распадом социалистического блока и переходом стран этого блока (фактически или формально) к процессам демократизации, эти массовые организации или распались, или трансформировались. Вместе с тем, с конца 1980-х годов в этих странах массово стали появляться общественно-политические движения и политические партии, что все вместе и составило структуры гражданского общества. Но массовые движения, по мнению исследователей, не являются проявлением развитого или устойчивого гражданского общества. Это другой, специфический способ взаимодействия, адекватный кризисным периодам в жизни отдельных сфер общественной жизни или даже целого общества [5, с. 458]. Такая активность не может и не должна быть продолжительной. Поэтому затухание массовых политических движений в посткоммунистических странах (после бархатных революций рубежа 1990-х гг.) не являлось проявлением упадка или кризиса гражданского общества. Движения были проявлением гражданского сознания в политико-юридическом смысле гражданства (*citizenship*). Им на смену должны были прийти устойчивые, организованные формы общественной жизни в социальном смысле (*civil life*). В посткоммунистических странах встал вопрос не просто нормативно-правового обеспечения деятельности этих новообразованных политических и общественных акторов, но и реального вы-

деления их сфер компетенции, что было прерогативой государства. Другими словами, посредством создания политико-правовых условий, своеобразных правил игры необходимо было обеспечить доступ общественных институтов к процессам формирования общественно значимых решений, что и означало бы их институционализацию.

Под институционализацией (лат. *unstitutum* – устройство, учреждение) подразумевается процесс определения и оформления организационных, правовых и других структур для удовлетворения общественных потребностей и средство формирования государственно-правовых институтов. Процесс институционализации проходит в три основных этапа:

- на первом – возникают потребности, удовлетворение которых требует совместных действий, что побуждает общественных акторов к объединению;
- на втором – формируются общие цели, общественные нормы, в частности правовые, для обеспечения взаимодействия соответствующих субъектов;
- на третьем – устанавливается система санкций для обеспечения реализации норм и правил поведения.

Фундамент институционализации – это нормативность, которая является обязательным компонентом любого института. Институционализация общества происходит путем предоставления политико-правовых гарантий негосударственным институтам на их деятельность, а также посредством создания четкой системы доступа общества к формированию политических решений и установления форм политического и общественного участия. Поэтому задача государственных институтов (по Дюркгейму) заключается в налаживании соответствия между институциональными формами и новыми потребностями, возникающими в обществе [6].

Институциональные формы связаны с системой обычаев и нравственных норм, которые утвердились в данном обществе. Демократические принципы организации власти способствуют формированию институционального режима в виде политических и правовых учреждений, обеспечивающих гражданам надлежащее организованное участие в управлении и контроле за действиями власти [7, с. 236]. Таким образом, институционализация обеспечивает непрерывность определенного типа связей, в данном случае – социальных связей внутри общества, которые дают основания для приобретения им признаков гражданского. Если источник власти находится не в людях, а в институтах, то последние легко ограничить, а также выработать правила и механизмы воспроизводства общественных отношений. Наличие институтов гражданского общества, по существу, гарантирует их воспроизведение. Следовательно, важность процедуры институцио-

нализации гражданского общества тем выше, чем менее развитым, как ни парадоксально это звучит, с морально-этической точки зрения является общество.

Особенности институционализации власти и общества в посткоммунистических странах обусловлены совокупностью эндогенных (внутренних) и экзогенных (внешних) факторов. К эндогенным факторам относятся: наличие и характер «доавторитарного политического опыта»; тип и особенности недемократического режима, который распался (распадается); условия и особенности самого авторитарного распада, стратегии, избранные ключевыми политическими акторами в процессе демократического транзита. К экзогенным – внешняя среда, степень включенности государства в основные международные структуры и институты; масштабы международной (политической, экономической) поддержки [8, с. 66].

Поэтому на посткоммунистическом пространстве мы встречаемся с широким спектром результатов политических трансформаций – от консолидации демократии (страны Центральной и Восточной Европы) до новых разновидностей авторитарных режимов с промежуточными результатами в виде противоречивых, но устойчивых движений и устойчивых гибридных состояний (постсоветские государства). В политическом лексиконе появились термины «демократия с прилагательным» – «делегативная», «авторитарная», «управляемая», «имитационная», «электоральная», «нелиберальная» и др. Хотя полноценная – стабильная и консолидированная – демократия имеет не только институциональную базу; кроме процедур она должна опираться на определенный структурный фундамент, социально-экономическую систему и укоренившиеся в обществе нормы и ценности демократической гражданственности, т.е. социальный капитал. Демократические же институты, выстраивающиеся исключительно усилиями «демократизаторов» на «сыром» социально-экономическом и культурно-ценностном основании, может ожидать не слишком счастливая судьба.

При демократическом переходе в каждой из стран возникают своеобразные «окна возможностей» для ее развития, которые существуют в течение определенного времени, но, не будучи востребованными, снова закрываются на неустановленный срок. Это приводит к уменьшению вероятности успеха демократического транзита. В этом случае перспектива дальнейшей демократизации начинает определяться факторами и обстоятельствами, которые выходят за рамки существующего режима. Для большинства посткоммунистических стран характерна слабая институционализация – процедуры или нарушаются, или служат фасадом для «реальных» и неинституционализованных властных отношений, что приводит к «откатам назад» или свертыванию демократизации. Утверждение формальных демократических процедур, прежде

всего выборов, вовсе не определяет характер легитимированного ими политического режима. Электоральные процедуры зачастую не являются ключевым компонентом «электоральной демократии» как промежуточной фазы на пути демократической консолидации, а трансформацией одной разновидности недемократического режима в другой, которая нередко заканчивается консолидацией новой автократии [9, с. 33]. Однако, по заключению Е. Мачкува, «цель посткоммунистической институционализации демократии заключается в возвращении унаследованным от старой системы институтов их естественных функций. В этом смысле институционализация приобретает широкое общественное (т.е. социологическое – Г.З., В.А.) значение. Но дело не только в возможности делать то, что раньше запрещалось: фундаментально должны измениться привычки и поведение людей» [10, с. 51].

В среде политологов принято считать, что конечной целью процесса демократизации является приобретение обществом черт гражданского. Однако по этому поводу высказываются сомнения относительно того, может ли гражданское общество служить двигателем демократической трансформации бывших авторитарных и тоталитарных обществ. По мнению многих исследователей, политика продвижения демократии, сосредоточенная на активной поддержке гражданского общества, обречена на столкновение с серьезными трудностями, если не на полный провал. «Сильное гражданское общество – не необходимое условие демократизации», утверждает А. Энкарнасьен [11, с. 68].

Другой аспект институционализации гражданского общества связан с так называемой «догоняющей моделью развития», по которой определяющую роль во всех сферах общественного прогресса играет духовно-интеллектуальная элита – интеллигенция, которая стремится «подтянуть» свой народ к достижениям мировой цивилизации. Эта черта меняет модель гражданского общества, которое здесь формируется из массового, укорененного в народе (*grass-roots*) в «интеллигентское» или «просвещенное», т.е. такое, что творится людьми, которые понимают суть и ценность выбора, сделанного нацией на довольно позднем этапе ее развития, необходимость институционализации гражданского общества как «трансцендентно-логической предпосылки демократии». Поэтому в большинстве стран «догоняющего развития», в том числе в Украине и частично в Молдове, именно интеллектуалы находятся в оппозиции к власти, сплачивая народ, выполняют роль «фермента», без которого не может возникнуть гражданское общество. Речь идет о начальных этапах развития, о периоде возрождения гражданского общества и о том, откуда должна взяться инициатива, основанная на понимании сути и значения общественных форм деятельности [12, с. 23-37]. Нехватка интеллигенции в таких условиях означает отсутствие демократии и гражданского общества.

Несмотря на это, очевидно, что все же существуют *резервы активизации гражданского общества*. Связаны они с социальной активностью государства. В частности, в отношениях с государством общество может выступать и в виде совокупности специфических, определенным образом иерархизированных организаций, которые видят свою задачу в реализации интересов общества и предоставляющих людям конкретные практические услуги. В этом случае гражданское общество контактирует с государством как совокупность клиентов, получающих услуги от государства. Граждане выступают как носители социальных, материальных, культурных и других потребностей, способ удовлетворения которых является показателем реального отношения к ним государства. Отказ государства от выполнения определенных функций и передача их в компетенцию структур гражданского общества и повышения его ответственности служит фактором, стимулирующим его институционализацию. Только государство может открыть гражданам и их объединениям возможность оказывать влияние на содержание государственных управленческих решений, достигать реализации в этих решениях своих социально-экономических и политических интересов. Благодаря системе демократической и правовой организации власти (по А. Теффе) общество приобретает политико-правовые способности для внешнего влияния на государственную политику и внутреннюю самоорганизацию путем укрощения одних групп интересов и усиление других [13, с. 3-19].

В посткоммунистических странах развитие отношений внутри общества, а также между обществом и государством обусловлено не столько спецификой социально-экономических отношений, сколько политическими отношениями. Население этих стран в большинстве своем пассивное. Большинство граждан воспитывалось в духе патернализма: их ожидания артикулировалось в собственной трактовке и решались государством или публичной властью. Это приводит к тому, что даже в условиях наличия законодательно нормированных форм политического и общественного участия предоставленными возможностями граждане попросту не пользуются.

Однако без политической институционализации и при слабом социально-экономическом развитии даже мобилизованное гражданское общество будет, скорее всего, своеобразным непредсказуемым, а значит, потенциально дестабилизирующим фактором. Понятно, что создать все необходимые условия невозможно без вмешательства государства. Поэтому уместно сформулировать *универсальные характеристики роли государства в создании условий для становления гражданского общества*:

- 1) создание государством условий для формирования в стране прочной социальной базы гражданского общества – устойчивого

и самодостаточного среднего класса с соответствующим сознанием, политическим поведением, самоорганизацией и типом политической культуры;

- 2) формирование нормативно-правовой базы для деятельности общественных организаций в стране;
- 3) четкое соблюдение государством принципа «равенства всех перед законом», который бы исключал или ограничивал развитие в стране коррупционных процессов;
- 4) утверждение в обществе базовых ценностей демократии, независимой и справедливой судебной системы, четкое соблюдение норм избирательного законодательства;
- 5) культивирование в обществе преимуществ толерантного поведения - основы создания моральной среды для формирования гражданского общества.

Представляется, что при определении роли государства речь должна идти о системе косвенных воздействий и средств, внедряемых государством, которые бы активизировали процессы самоорганизации общества. Поэтому политика государства должна быть направлена на создание условий для установления климата доверия между государством и обществом, утверждения толерантной среды функционирования и развития демократической социально-политической системы. Назовем системообразующие признаки гражданского общества: высокий уровень самоорганизации, особое качественное состояние общественных связей и социальных взаимодействий (интеракций), свободное и добровольное участие в общественных делах, преобладание горизонтальных связей между людьми, независимость и автономии индивидов как субъектов общественной жизни, наличие реальных гражданских прав и свобод, самостановление человека как гражданина [14, с. 41].

Однако вряд ли кто из политиков – бывших и действующих – согласится с тем, что его деятельность не была направлена на создание изложенных условий. Поэтому проблема создания гражданского общества, по меткому выражению А. де Токвиля, все же не в людях, а в принципах. Взаимозависимость политических, экономических, социокультурных, психологических факторов определяет качество гражданского общества, степень его активности. Однако, поскольку именно политическая сфера интегрирует все остальные, то и решение антиномий гражданского общества стран региона находится прежде всего в политической плоскости.

Современная демократия – это сложная сеть институтов с многообразными каналами представительства и центрами властного принятия решений. Важнейшая ее составляющая – гражданское участие. Но сейчас оно уже не сводится к самым примитивным формам по-

литического участия – голосованию на выборах. Гражданская активность проявляется во влиянии на подбор кандидатов, в участии в ассоциациях и движениях, в отношении к власти и в «нешаблонных» акциях протеста и т.д. Аналогично и ответственность власти реализуется не только традиционными механизмами территориальных избирательных округов и законодательными процедурами. Сейчас она может быть реализована и через функциональные каналы власти или же в процессе торга – через выборных или назначенных должностных лиц внутри государственного аппарата.

Таким образом, для любого общества важен вопрос меры – «количества государства» в становлении гражданского общества. Поскольку посткоммунистические государства, в силу сложившихся исторических обстоятельств, не имеют ни соответствующего опыта, ни знаний, ни потенциала для демократического переустройства каждой из общественных сфер, поэтому они должны выполнять исключительно посредническую роль. Главная задача государства – не допустить внутреннего «империализма», для чего оно должно укреплять границы между различными сферами гражданского общества, не пытаясь регулировать происходящее в них самих. Но социальное неравенство, возникшее в этих обществах, опасно, поскольку порождает неравенство власти путем покупки политического влияния. Поэтому государство должно стремиться ограничивать влияние экономического неравенства на политическую систему посредством антикоррупционных законов и других мер, способных нивелировать влияние богатства на политику; но государство не должно пытаться влиять на структуру неравенства в самой экономике.

Иной точки зрения придерживается И. Шапиро, который считает, что именно государству принадлежит контрольная или регулирующая роль как в структурировании происходящего в различных сферах гражданского общества, так и в отношениях между общественными сферами [15]. Следовательно, по мнению И. Шапиро, требования к соблюдению демократии со стороны государства должны играть определенную роль в отношении трех взаимосвязанных моментов формирования гражданского общества.

Во-первых, это касается определения базовых ценностей, вокруг которых гражданское общество организуется. Главное, чтобы сохранялась целостность различных сфер общественной жизни, чтобы люди могли открывать для себя и имели возможность обсуждать ценности, которых они будут придерживаться.

Во-вторых, желательно, чтобы для всех видов социальной практики существовали некоторые обязательные регулирующие моменты без однозначных установок и при четком отражении специфики контекста. Иначе говоря, следует разрушать установленные иерархии,

если они негативно влияют на политический процесс и открытость при принятии политических решений, через применение различных институциональных регуляторов.

В-третьих, требования, предъявляемые к демократии, должны играть свою роль в том, насколько последовательно происходит собственно демократизация общества [16].

Итак, государство как политический институт, определяя статус членов гражданского общества, реально взаимодействует только с активной его частью в лице политически активного населения. Следовательно, условия самосохранения и саморазвития гражданского общества требуют от него соответствующих усилий по организационно-политическому закреплению гарантий плюрализма и предоставления всем гражданам возможности самовыражения, идейной, экономической и правовой конкуренции. Отсюда и необходимость защиты права частной собственности, а также негосударственных структур в различных сферах общества. Если эта сторона деятельности государства в отношении гражданского общества не удовлетворяется, преобладают политические формы его самопрезентации, что характерно для переходных или нестабильных государств. Кроме того, политические формы самопрезентации приводят, как правило, к обострению экстремизма, сдерживающего развитие демократии, потому что политика правительства становится популистской или реакционной, что собственно мы и видим, в частности, в странах Центральной и Восточной Европы в последние годы.

Поэтому следует обратить внимание на одну из возможных крайностей в развитии гражданских отношений. Подмена в ряде случаев государственно-властных отношений неформализованными гражданскими отношениями может иметь опасные последствия. Эта угроза возникает прежде всего в переходных странах, где государство часто слабо и не может решать важные общественные проблемы. В этом случае развивается «квазигражданское общество», которое берет на себя значительную часть государственно-властных функций и выступает конкурирующим субъектом официальной государственной власти. По мнению И. Клямкина и Л. Тимофеевой, «квазигражданское общество» на первый взгляд ничем не отличается от классической теоретической модели «нормального» гражданского общества. Однако отличие состоит в том, что нормальное гражданское общество всегда взаимодействует с государством через легитимные каналы, тогда как «квазигражданское» – наоборот. В результате возникает своеобразное удвоение государства, когда наряду с официальным предстает «теневое» государство, обычно основанное на коррупции, обслуживающей неструктурированные или структурированные нелегальные сообщества людей в обмен на соответствующие услуги [17, с. 128].

Таким образом, гражданское общество – это уровень развития общества, которое становится доминирующим социальным, экономическим, а в случае необходимости – и политическим актором. Подобное качество общества возможно лишь при условии наличия полного набора общественных организаций, созданных «снизу» и легитимных инструментов, которые в своем взаимодействии обеспечивают доступ общества к формированию государственной политики и политических решений, тем самым направляются на защиту множественности интересов этих организаций. Но здесь речь идет не о минимальном (стандартном) наборе инструментов, а об индивидуальном для каждой страны наборе процедур и инструментов, которые соответствуют ментальности и уровню социокультурного развития данного общества. Однако категоричность утверждения о невозможности развития (становления) гражданского общества, на наш взгляд, не исключает возможности стимулировать его создание через целенаправленное расширение норм и процедур, позволяющих широкий доступ граждан к продуцированию и принятию политических решений. Речь идет об инструментальном характере вводимых норм и процедур, которые являются стандартными для любой модели демократии, но одновременно имеют свое специфическое влияние на развитие страны, где они вводятся. Так как в физике происходит преломление света или дифракция в случае его попадания на определенное тело, так и в общественно-политических процессах происходит корректировка действия определенной процедуры (демократической или недемократической) в случае ее попадания в специфическую социокультурную среду. При этом, однако, следует иметь в виду, что целенаправленно внедренные определенные демократические процедуры, хотя и являются универсальными для любой модели демократии, при определенных условиях способны вызывать коллапс или же быть отторженными, как в медицине: в случае, когда группа крови донора не соответствует группе крови реципиента. Следовательно, нововведения не должны радикальным образом входить в диссонанс с общепринятыми.

Представляется, что сочетание механизмов формирования гражданского общества на институциональном и неинституциональном уровнях осуществляется на основе развития форм политического участия и контроля в конституционно-правовом порядке. Конечно, социокультурные особенности общества, на которые накладываются демократические институты и механизмы, вызывают своеобразную дифракцию универсальных признаков гражданского общества, порождая национальные модели. Однако формирование специфической сферы правовой автономии ведет к становлению отдельных институтов гражданского общества не только в экономической, но и в поли-

тической, социальной и культурной сферах. Поэтому экономическая свобода и экономические права всегда дополняются такими же фундаментальными политическими свободами и правами. Синтез политической и экономической свободы граждан образует фундамент для развития гражданского общества.

Вместе с тем, для того, чтобы стать эффективной, общественная инициатива должна быть объединенной и концентрированной, благодаря чему и происходит образование общественных ассоциаций. Следует обратить внимание на то, что среди западных ученых преобладает мнение, что нормальный гражданин должен заниматься политикой меньше, а основой его интересов должны стать вопросы экономического, социального и культурного развития. На наш взгляд, этот тезис является приемлемым для стабильных демократий, где смена правящей элиты означает незначительную (несущественную) корректировку политического и социального курса государства. Понимая это, граждане просто теряют интерес к политике. В транзитных же обществах, где интересы политических элит могут быть не просто прямо противоположными, но даже взаимоисключающими, изменение их у власти способно существенно сказаться на характере государственной политики. Следовательно, здесь интерес граждан к политике остается стабильно высоким. Это проявляется как через постоянно высокий интерес к политическим событиям, о чем свидетельствуют данные социологических исследований, высокие рейтинги политических эфиров, так и сравнительно высокий уровень электоральной активности. Обычно в транзитных обществах явка избирателей составляет около 70%, тогда как в развитых демократиях в среднем 50%.

Таким образом, учитывая высказанные соображения, можно предположить, что соотношение удельного веса общественных ассоциаций в политической, экономической и социокультурной сферах колеблется в зависимости от уровня политической стабильности в той или иной стране. Чем менее стабильная и благополучная в экономическом отношении страна, тем выше удельный вес общественных ассоциаций политического направления – партий или общественно-политических движений. Так, на начало апреля 2011 г. в Украине насчитывается 185, а в Молдове – 31 политические партии [18].

Развитие гражданского общества – процесс непрерывный и постоянный. Поэтому и характерные черты гражданского общества той или иной страны напрямую зависят только от местных конкретных условий, в которых оно сформировано. Однако от того, каким образом государство обеспечивает уровень социально-экономического развития в итоге зависят темпы становления гражданского общества и конкретные формы его существования – политическое или неполитическое, институционализованное или неинституционализованное.

Примечания:

1. Розенблюм Н. Л. Громадянські суспільства: лібералізм і моральні впливи плюралізму. В: Незалежний культурологічний часопис, 2001, №21, с. 6-29.
2. Шпорлюк Р. Досліджуючи драму історії, або Національні шляхи до сучасності. В: Зустрічі, 1991, № 2, с. 80-86.
3. Цветков В., Кресіна І., Коваленко А. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти. Київ, 2003. – 495 с.; Аникин В.И. Гражданское общество в Республике Молдова: состояние, проблемы, перспективы. Кишинэу: Изд-во „Парагон”, 2001. – 240 с.
4. Панарин А.С. Славянский мир сегодня: очарованные странники на опасной Дороге. В: Вестник МГУ. Сер. 12. Политические науки, 2003, №4, с. 5-14.
5. Основи демократії: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / Авт. колектив: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін. Київ: Вид-во “Ай Бі”, =2002. – 684 с.
6. Кириченко С.О. Співвідношення соціальної правової держави і громадянського суспільства в умовах сучасної України / Дис. канд. політ. наук. Київ, 2003; Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / За заг. ред. Ф.М. Рудича. Київ: Парламентське вид-во, 2006. – 412 с.
7. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. 2-е вид. Київ: Генеза, 2004. –736 с.; Політична система та інститути громадянського суспільства в сучасній Україні / Навч. посібник Ф.М. Рудич та ін. Київ: Либідь, 2008. – 440 с.
8. Мельвиль А. О траекториях посткоммунистических трансформаций. В: Полис, 2004, №2, с. 64-75.
9. Roeder P. Varieties of Post-Soviet Authoritarian Regimes. В: Post-Soviet Affairs, 1994, Vol. 10. No1; Зеленько Г.И. Політична „матриця” громадянського суспільства (досвід країн Вишеградської групи та України). Київ: Знання України, 2007. – 336 с.
10. Мачкув Е. Преобразование коммунистического тоталитаризма и посткоммунистическая системная трансформация: проблемы, концепции, периодизация. В: Полис, 2000, №4, с. 38-59.
11. Енкарнасьйон О. Місіонери Токвіля. В: Незалежний культурологічний часопис, 2001, №21, с. 66-78.
12. Арато Э., Коэн Дж. Гражданское общество и политическая теория / Пер. с англ. осква: Весь мир, 2003. – 783 с.; Anikin V. Probleme ale consolidării interacțiunii dintre instituțiile statale și societatea civilă. В: Puterea politică și coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva integrării europene / Coord. șt. A. Roșca. Chișinău: Tipogr. „Print-Caro”, 2010, с. 131-161.
13. Тьоффе О. Индивид та почуття солідарності. В: Політична думка, 1997, №4, с. 3-19.
14. Бляхман Б.Я. Гражданское общество: теоретическая конструкция или практическая реальность? В: Вестник МГУ. Сер. 18. Социология и политология, 2005, №4, с. 32-49; Cenușa D. Consolidarea societății civile din Republica Moldova. Chișinău: Bons Offices, 2007. – 58 с.
15. Шапиро И. Переосмысливая теорию демократии в свете современной политики. В: Полис, 2001, №3, 4, 5; Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: Монографія / За заг. ред. А. І. Кудряченка. Київ: НІСД, 2007. – 396 с.
16. Шапиро И. Цит. пр.
17. Клямкин И.М., Тимофеева Л.М. Теневой образ жизни: Социологический автопортрет постсоветского общества. В: Полис, 2005, №5, с. 123-130.
18. Минюст придумал, как сократить количество партий в Украине. В: <http://delo.ua/ukraine/minjust-pridumal-kak-sokratit-150073/> (цит. 10.05.2011); Lista partidelor și organizațiilor social-politice prezentată de către Ministerul Justiției al Republicii Moldova. În: <http://www.cec.md/index.php?pag=legislatie&ids=hotarire&id=4879&start=60&l=> (цит. 10.05.2011).

CLIVAJUL POLITIC - REFLECȚII CONCEPTUALE

*Tatiana BORDEI,
cercetător științific stagiar,
IIEȘP al AȘM*

Summary

The question of about the consolidation of the party system in post-communism countries involves the prospect of democracy. The stability of party system depends of the cleavage basis of the competing parties. How and why individuals and social groups are divided in their partisanship and who or what influences the nature of these cleavages?

Ultimele decade ale secolului XX - începutul XXI au pus democrațiile postindustriale în fața unor provocări și necesități de a revizui abordări considerate determinantii, pînă la acel moment, pentru teoria politică. Profunzimea fenomenelor socioeconomice (informatizarea, expansiunea educației, secularizarea, egalitatea de gen, problema identității sociale, lărgirea sistemului de servicii publice, migrația etc.) au sporit gradul de complexitate a structurii sociale și au impus o „reajustare” a organizațiilor social-politice la noul tablou socioeconomic. Partidele politice au trebuit să-și adapteze valorile și sistemul doctrinar, programele și ofertele electorale intereselor și preferințelor grupurilor sociale emergente. Pe de altă parte, au apărut noi formațiuni social-politice ancorate în conflictele societale postmaterialiste. Noțiuni precum clivaj politic, conflict societal, structură socială, clasă etc., care treceau printr-o metamorfoză conexată atît cu transformările socioeconomice, cît și cu evoluția istorico-politică necesitau a fi revizuite. Această exigență se impune cu atît mai mult cu cît sintagmele menționate pătrund în spațiul politic postsovietic, fiind împrumutate și folosite deseori aleatoriu și distonant.

Prezența clivajelor într-o societate este o expresie a deosebirilor, dar și a similitudinilor de ordin socioeconomic, politic, inclusiv și ideologic dintre indivizi. Ele constituie o formă de identificare a preferințelor politice ale grupurilor sociale, utilizînd anumite criterii, și sunt unul dintre indicatorii ce denotă gradul de democrație într-o societate.

Problema clivajelor politice apare odată cu tentativa cercetătorilor de a tipologiza sistemul de partide, logica făcînd trimitere la dimensiunea ideologică a fenomenului partizan sau, și mai larg, la familiile politice. Este o încercare de a clasifica familiile politice conform unei etichete și alianțelor lor. Cea mai simplă clasificare a familiilor de partide, dar și cea mai uzuală, a fost clasificarea unidimensională – *dreapta-stînga*, care, în pofida notorietății sale, s-a dovedit a fi destul de controversată. Maurice Duverger a fost cercetătorul care a reflectat clar fenomenul prin prisma dualității. „Nu există poate întotdeauna un dualism al partidelor, dar vom atesta aproape întotdeauna

un dualism al tendințelor”, susținea cercetătorul. Conform lui M. Duverger, legea dualității, prezentă și în arealul familiilor politice, a catalizat de fapt regrouparea. Multipartidismul, care va favoriza anumite tehnici electorale, va fi rezultatul unor fenomene specifice dualismului, precum: *fracționarea și suprapunerea* [1]. Ca efect, *suprapunerea* formează familii noi, capabile să prolifereze multiplicitatea stângii sau drepte, acest fapt permițând abordarea subiectului prin prisma multidimensionalității. Poziția lui M. Duverger relevă clar că dualismul este considerat istoric, logic și natural [2]. Teza sa privind *suprapunerea* dualismelor va pune și problema multiplicității axei conflictuale, idee ce va fi definitivată de politologul norvegian Stein Rokkan și sociologul american Seymour Martin Lipset. Astfel, concomitent cu teza unidimensională a clasificării familiilor de partide este abordată și cea multidimensională, dezvoltată și argumentată în lucrarea lui S. Rokkan și S. M. Lipset, unde sintagma *clivaj politic* amintește polaritatea socială din perspectiva modelelor simplificante de tipul antinomiilor/binoamelor/dualităților, care reliefează categoriile sociale, politice, etnice și religioase, ce au o conștiință și o identitate de grup definită și relevantă prin intermediul anumitor organizații de tip politic. Deși în studiul lui M. Duverger vom atesta formularea sistemică a multiplicității axelor conflictuale și a suprapunerii dualismelor, care ulterior se va intitulă *teza încrucișării clivajelor* [3], aceasta va rămâne doar o abordare empirică pînă la apariția lucrării lui S. Rokkan și S. M. Lipset, *Party Systems and Voter Alignments* (1967), ce va expune o teorie generală a tipologizării familiilor de partide. În această ordine de idei, menționăm că anume în lucrarea lui S. Rokkan și S. M. Lipset conceptul de clivaj politic a fost ancorat în vocabularul științei politice anglo-saxone, substituind noțiunea de *dualism al opozițiilor*, practicat în știința politică francofonă, atribuindu-se și sensul de *conflict societal*. În baza ideii despre existența conflictelor sociale Daniel Seiler încearcă să explice apariția, evoluția și funcționarea sistemelor de partide din Europa Occidentală și Centrală [4], avînd ca punct de reper, pentru cazul Europei Occidentale, paradigma celor patru clivaje ale S. Rokkan și S. M. Lipset.

Rolul lui S. Rokkan și S. M. Lipset a fost cel de a confrunta studiile lui M. Duverger cu așa-zisa teorie a conflictului/integrării, conform căreia partidele politice pot fi agentul conflictelor, dar și instrumente ale integrării unei societăți, și cu paradigma variabilelor modale (*Pattern Variables*) a sociologului Talcott Parsons, pentru a elabora un cadru analitic și sintetizator al dualismelor empirice. Scopul lui S. Rokkan și S. M. Lipset era cel de a stabili modul în care se traduce conflictul în sistemul de partide. Astfel, teoria celor patru clivaje îmbină pozițiile istorico-conflictuale și funcționale ale evoluției politice. Analiza are ca filon de inspirație două momente importante: teoria lui T. Parsons despre organizarea sistemului social și generalizarea conflictelor sociale din Europa de Vest. Este important ca în acest context să facem o scurtă retrospectivă a teoriei lui T. Parsons, din care s-a inspirat S. Rokkan, pentru a crea un tablou cît mai

amplu al noțiunii de clivaj ca atare. Teoria lui T. Parsons prevede că societatea este construită dintr-un sistem de acțiuni sociale, relevând patru subsisteme ale sistemului acțiunii sociale: *organismul biologic*, *sistemul personalității*, *sistemul social* și *sistemul cultural*. În ierarhia acestor subsisteme, sistemul cultural are cea mai mare pondere, deoarece se consideră că valorile și normele sociale sunt cele ce reglează acțiunile membrilor societății, astfel asigurându-se posibilitatea conviețuirii sociale. Aceste patru subsisteme formează sistemul acțiunii sociale. T. Parsons consideră că reglarea sistemului acțiunii sociale are loc datorită unui set de posibilități funcționale care susțin tendința sistemului spre ordine și care sunt mecanisme de bază ale păstrării structurii, respectarea lor fiind obligatorie în orice sistem social. Aceste mecanisme sunt:

- A - adaptare (*adaptation*) - sistemele sociale trebuie să se adapteze la mediul extern, inclusiv și la schimbările acestuia. Adaptarea trebuie să fie direcționată spre un scop;
- G - direcționare (*goal attainment*) - sistemele sociale trebuie să aibă un scop, o direcție și să fie capabile să înainteze anumite scopuri;
- I - integrare (*integration*) - sistemele sociale trebuie să asigure integrarea altor elemente, fapt ce presupune un oarecare nivel de solidarizare; aici se manifestă rolul culturii ca totalitate a valorilor și normelor;
- L - latență (*latent pattern maintenance*) - sistemele sociale trebuie să aibă rezerve de rigiditate internă și să reziste relațiilor tensionante dintre membri, fapt ce se asigură prin intermediul instituțiilor sociale [5].

Acestea sunt mecanisme imperioase în întreținerea stabilității unui sistem social, conform opiniei lui T. Parsons, care vor apare în sociologie ca paradigma AGIL. Deci, sistemul social trebuie să fie capabil să se adapteze mediului extern (economia/banii), trebuie să aibă scopuri clare (politica/puterea), trebuie să fie capabil să integreze, să asimileze elemente separate (societatea), trebuie să aibă instituții sociale necesare structurii latente a relațiilor sociale (socializarea/responsabilitățile). Toate subsistemele trebuie să poată răspunde acestor imperative, echilibrul sistemului social depinde de complicatele procese de schimb dintre subsisteme.

În baza acestor patru imperative ale teoriei structural-funcționaliste a lui T. Parsons, S. Rokkan și S. M. Lipset vor sistematiza cele două axe conflictuale, coordonate continue: axa G-L, ce corespunde unei dimensiuni conflictuale de tip teritorial, și axa A-I, ce corespunde unei dimensiuni funcționale. Astfel, dihotomiile nu se vor dezvolta aleatoriu, dar de-a lungul celor două axe conflictuale precise. În acest context, valorile celor două revoluții (națională și industrială) se vor derula în cadrul acestor dimensiuni conflictuale, generând constelația conflictelor ce se vor structura în clivaje fundamentale.

Conform paradigmei clivajelor lui S. Rokkan și S. M. Lipset, evoluția Europei a fost influențată de două revoluții: *națională și industrială*, care, inserate fiind pe două axe, conflictual-funcțională și teritorial-culturală, au

germinat clivaje/conflicte ce au catalizat apariția a opt familii de partide politice relevante pentru spațiul Europei Occidentale:

- partide patrimoniale sau burgheze (de dreapta);
- partide muncitorești (de stînga), emergente din clivajul proprietari – muncitori;
- partide clericale (creștine), emergente din versantul ecleziast al clivajului biserică – stat;
- partide agrariene și ecologiste, emergente din versantul rural al clivajului rural – urban;
- partide ale apărării teritoriale, emergente din versantul periferic al clivajului centru –periferie;
- partide naționalist-centriste, emergente din versantul centrist al clivajului centru periferie;
- partide anticlericale, emergente din versantul stat al clivajului biserică-stat
- partidele urbane [6].

Revoluția națională și cea industrială au determinat emergența celor patru clivaje fundamentale, ulterior, revoluția internațională avea să facă referință la latura muncitorească a clivajului capitaliști-muncitori, creînd subclivajul dintre stînga comunistă și dreapta capitalistă. Cele patru clivaje istorice pot fi aliniate celor doua axe:

- *clivajul centru - periferie* emerge din cei doi poli ai axei teritoriale și el se manifestă ca o combinație dintre teritorial și cultural mai curînd, decît ca unul eminamente teritorial, căci el se poate manifesta și sub forma unei opoziții dintre cultura majoritară și cea minoritară, deci este un clivaj teritorial-cultural;
- *clivajul biserică - stat* este poziționat la polul ideologic al axei funcționale, deci este ideologic-cultural;
- *clivajul rural – urban* este fixat undeva între axa funcțională și teritorială, între centru și periferie la nivel local și polul funcțional al axei funcționale, este clivaj socioeconomic, funcțional;
- *clivajul proprietari - muncitori* se poziționează la polul funcțional al axei funcționale, clivaj socioeconomic, funcțional [7].

Subiectul clivajelor politice va fi preluat apoi de Giovanni Sartori în studiul sistemului partidist italian. Arendt Lijphart (1981) va analiza studiile predecesorilor săi Mickael Taylor, Giovanni Sartori, Ronald Inglehart și alții, revelînd șapte clivaje sau conflicte societale: socioeconomic, religios, cultural-etnic, rural-urban, susținătorii regimului, politică externă, postmaterialist.

Revenind la aspectul taxonomic al problemei clivajului, este important să luăm în calcul sursele care catalizează emergența, întrețin manifestarea clivajelor într-o societate, să ținem cont de fondalul sociopolitic necesar ca conflictele societale să fie flagrante. Dezbaterile inițiate pe marginea formă-

rii clivajului politic au scos în evidență trei teze generale ale autorilor care abordează această noțiune.

Prima poziție, susținută de cercetători ca Edward Heath, Seymour Lipset, Richard Rose, Derek Urvin și alții, consideră că partidele reprezintă și reflectă cu precădere interesele, preferințele societății și conflictele emergente în interiorul acesteia, abordând formarea sistemului de partide emina-mente prin prisma sociologică. Parafrazându-l pe E. Heath, Herbert Kitschelt susține că „clasele sunt grupuri sociale reale, cu interese politice distincte”. Astfel clasa este nu doar poziția socială a individului („clasa în sine”), ci și reflectă conflictele societale și poate mobiliza grupul, formându-l ca actor politic colectiv („clasa pentru sine”) [8].

A doua poziție reflectă diferit clivajele, dar pune un accent clar pe autonomia sistemului de partide față de aspectul sociologic (Stefano Bartolini, Peter Mair). Oddbjorn Knutsen, Elinor Scarbrough (1959) susțin că un clivaj are trei elemente determinante: o structură de bază, valori politice în care crede grupul, și articulare politică, subliniind autonomia aspectului politic față de cel sociologic. Pentru S. Bartolini și P. Mair clivajul reprezintă amalgamul dintre câteva elemente, precum: *elementul empiric*, care identifică referentul empiric al conceptului și pe care îl putem defini în termeni sociali-structurali; *elementul normativ*, care este setul de credințe și valori ce furnizează sensul identității și rolul elementului empiric și care reflectă conștientizarea acestora de către grupurile sociale implicate; *elementul organizațional/comportamental*, care reprezintă setul de interacțiuni individuale, instituții sau organizații precum sunt partidele politice, ce se manifestă ca parte a clivajului. Anume sincronizarea acestor factori pentru S. Bartolini și P. Mair pot rezulta cu manifestarea flagrantă a clivajului politic, deoarece clivajele nu pot fi reduse doar la simpla accentuare a stratificării sociale [9].

A treia poziție are în colimator, versiunea conform căreia factorul politic generalmente, și în mod special elitele politice, pot contribui la formarea clivajelor și sistemului de partide. Astfel, toate cele trei poziții dezvoltate mai sus subînțeleg o noțiune identică, cea de clivaj, diferit fiind înțeleasă însă relația dintre clivaj și sistemul de partide. Knut Heidar, în studiul său *Parties and cleavages in the european political space*, îl citează pe Peter Flora, care susține că într-o societate clivajele nu sunt obligatorii, dar traducerea lor în partide politice depinde de oportunități care favorizează agregarea interese-lor, cu perspective mai largi în conturarea unui partid, sau măcar în grupuri concurente, atenționând faptul că clivajele politice au un rol important în explicarea deosebirilor dintre sistemele de partide [10]. Complexitatea formării clivajelor este elucidat și de S. Bartolini și P. Mair, cercetătorii susținând că problema clivajului, ca și concept, constă în faptul că acesta deseori e minimizat atunci când vorbim de aspectul politic și maximizat atunci când abordăm aspectul social sau invers. Apariția unui clivaj și relevanța lui nu poate fi determinată doar de existența unui număr mare de muncitori sau

reprezentanți ai unei etnii, dar și de conștiința politică a clasei sociale, a grupului etnic-cultural și de tendința lor spre expresie organizațională. Deci, clivajul este ceva mai mult decât baza empirică, grupul social, clasa sau grupul cultural ca atare, este și expresia organizațional-politică a acestora. În acest sens, un clivaj trebuie să includă eminamente cele trei elemente considerate a fi notorii pentru flagranța lui: conflictul, conștiința politică, organizarea grupurilor sociale.

Or, noi nu putem nega prezența obligatorie a aspectului social în formarea unui clivaj, dar studiile anumitor cercetători au demonstrat că este foarte dificil de conceput formarea sau eroziunea unui clivaj fără o focalizare și asupra aspectului politic. Chiar dacă clivajul are o componentă socială, economică și culturală, construcția lui este una politică, căci fiind studiat empiric și nu presupus axiomatic, doar politicul poate fi forța capabilă să angreneze toți acești factori în emergența unui clivaj. Precum susține P. Flora, clivajele apar în momente critice în evoluția unei societăți, de multe ori în perioade de schimbări radicale, când anume diferențe latente încep să se manifeste, luând forme instituționale, partidele politice nefiind unicul răspuns organizațional la acest fenomen [11]. Oricum, atunci când abordăm problema clivajelor societale, punct de reper continuă să fie teoria lui S. M. Lipset și S. Rokkan, care este și cel mai concludent model teoretic pentru analizarea sistemului de partide, autorii admițând din start că spațiul politic al Europei de Vest este profund penetrat de conflicte politico-societale, numite clivaje sau structuri de clivaje.

O abordare aparte a clivajului propune H. Kitchelt, care în studiul său abordează două dimensiuni importante în studiul clivajelor politice: dimensiunea identificării votanților și cea a competiției partinice. Astfel, definiția lui H. Kitchelt prevede că clivajul politic este caracterizat de partide ce oferă un mesaj competitiv adresat electoratului divizat, structurat social, adresat viziunii lui ideologice și predilecției lui sau preferinței de a se implica în acțiunea politică pentru satisfacerea, împlinirea acestei viziuni. Definiția angrenează trei factori esențiali pentru studierea spațiului partidic: atitudinile votanților, acțiunile votanților, caracteristicile lor socioculturale. Una dintre inovațiile lui H. Kitchelt este tentativa lui de a ierarhiza clivajele sociopolitice, reliefându-le pe cele fundamentale, capabile să provoace formarea altor clivaje. Astfel, dacă analizăm cele două modele, ale lui S. M. Lipset-S. Rokkan și H. Kitchelt, identificăm prezența unor clivaje comune pentru ambele sisteme, care au dat forma sistemului de partide din Vest.

S. M. Lipset – S. Rokkan	H. Kitchelt
Centru -periferie	Conflicte ce definesc limitele politice ale comunității
Biserică -stat	Conflicte dintre valorile liberalismului politic și social
Rural-urban	Conflicte de interese socioeconomice
Proprietari-muncitori	Conflicte de interese socioeconomice

Sistematizând afirmațiile lui S. M. Lipset, S. Rokkan și H. Kitchelt, se conturează trei aspecte principale:

- aspectul cultural-teritorial, rezultat din procesul construcției statului-națiune, creat în jurul definiției limitelor atât simbolice, cât și teritoriale (politice, culturale, juridice) ale comunității și manifestat prin dihotomia centru-periferie;
- aspectul ideologic-cultural, care se referă la polarizarea viziunilor referitoare la conceptele diferite ale identității culturale în procesul de edificare și de modernizare a statului-națiune, manifestat prin dualitatea biserică-stat, dar incluzând și dimensiunile liberalismului politic și social;
- aspectul socioeconomic, rezultat din procesul modernizării mecanismului de distribuire a resurselor, cât și din diversificarea viziunilor diferitor grupuri sociale despre controlul resurselor și distribuirea lor. Acest aspect poate lua nuanțe diferite în dependență de forma existentă de distribuire a resurselor, de mecanismul dominant de alocare. În țările postsocialiste, aspectul integrează conflictele rezultate din urma liberalizării pieței, conflicte apărute între beneficiarii liberalizării pieței și păturile/grupurile nefavorizate, cât și ca rezultat al noului mod de alocare a resurselor în procesul privatizării, or acesta este un conflict manifestat între învingătorii și jertfele privatizării și liberalizării pieței.

Cele patru clivaje sunt considerate de către o parte dintre autori drept a fi „de bază”, deoarece ele își pot găsi reflectare în structura sociopolitică contemporană. Astfel, clivajul urban- rural ar reprezenta diferențele geografice; clivajul muncitori-proprietari reprezintă statutul socioeconomic; clivajul centru-periferie reprezintă diferențele culturale, particularitățile etnice; clivajul biserică - stat reprezintă diferențele dintre valorile culturale și cele religioase. La aceste patru clivaje de bază am putea anexa cel al educației (R. Inglehart), al problemelor externe (A. Lijphart), al atitudinii față de procesul globalizării și migrației (H. Krieci), al problemelor gender [12], apărute pe fundalul perioadei postmaterialiste.

Cercetătorii care au avut ca subiect fenomenul clivajului, O. Knutsen și E. Scarborough, consideră că trei aspecte sunt importante atunci când discutăm despre un clivaj: structura, aspectul axiologic și cel politic. Clivajele sunt înrădăcinate în structura societății, în diviziunile sociale, manifestându-se prin intermediul grupurilor cu interese clare, fie economice, fie religioase, fie culturale, care, de obicei, sunt instituționalizate sub anumite forme, cele mai frecvent întâlnite fiind partidele politice, diferite uniuni și alte grupări asociative [13].

Din cele expuse anterior, sesizăm că o noțiune imanentă pentru formarea clivajului politic este cea de identitate socioculturală. În sociologie, această noțiune devine problemă majoră în anii '70 -'80 ai sec. XX, odată cu focalizarea cercetărilor asupra ideii identității. Teoria identității sociale

definește *identitatea socială* ca fiind conștiința apartenenței la un grup social, întărită de semnificația emoțională a valorii statutului de membru al grupului. Această definiție este prezentată prin prisma rasei și a etniei, dar și ca definire a sinelui în viața cotidiană. Identitatea socială este complexă și cuprinde atât aspectul economic („a avea”), cât și aspectul social („a fi”). Elementul cultural al tandemului are la bază capitalul ideatic al grupului, adică capitalul uman („a ști”), dar și pe cel simbolic („a crede”) [14]. Ultimul este foarte important, căci el reprezintă valorile, atitudinile sau orientările valorice, comportamente, credințe și simboluri împărtășite de către membrii unui grup social, sau factori precum educația. Cerința de bază în identificarea socială este structurarea socialului de către individ în unități ușor perceptibile, compararea făcându-se între grupuri, iar persoanele implicate acționează în calitate de membri ai grupului, grupul conștientizându-se ca element al coeziunii sociale, ca o resursă a societății.

Într-o coroborare a celor relatate, câteva idei se pretind a fi expuse în mod necesar:

- clivajele sunt diviziunile politice ce stabilesc competiția partidică și comportamentul electoral de-a lungul timpului și sunt profund ancorate în procesele socioistorice și politice. Rezultatul acestor procese este fixat în identitățile socioculturale ale indivizilor, care, de cele mai dese ori, sunt adevărate identități politico-istorice. Este immanentă compatibilitatea dintre identitățile socioculturale și competiția partidică, în cazul argumentării unui clivaj. Nu putem considera că identitățile socioculturale, deși puternice, constituie un clivaj doar din motivul că sunt într-un fel sau altul reprezentate prin diviziuni intra-partidice. În asemenea situații este binevenită ideea *clivajelor latente*, care nu definesc concurența politică, dar o pot face eventual. Similar, concurența partidică, care nu este determinată de oricare trăsături ale diviziunilor socioculturale, ci este perpetuată din cadrul politic, nu poate fi considerată drept un clivaj;

- teoria clivajelor de bază este îndreptată să explice nu doar dinamismul sistemului de partide din Vest, ci și staticitatea lui, căci nu putem susține că acest sistem este unul chiar foarte dinamic, cu atât mai mult această teorie vine să explice longevitatea unor identități sociopolitice, care predispun comportamentul electoral, ghidează competiția partidică și contribuie la stabilitatea sistemului de partide. Doar uneori o schimbare electorală poate fi interpretată drept un pas spre o compatibilitate mai bună între identitățile socioculturale și preferințele alegătorilor, generalmente alte abordări (de ordin economic, axiologic, schimbările instituționale, influența media etc.) au avantajul de a explica schimbările de scurtă durată ale comportamentului electoral fie la nivel individual, fie general;

- identitatea socioculturală are de obicei o contrapondere în societate (grup etnic majoritar - minoritar, muncitori - proprietari etc.), deci pentru

un tip de identitate ar trebui să se găsească două segmente în societate. Divizînd tot mai mult societatea în segmente, ajungem la situația în care unele identități se pot suprapune, spre exemplu, identitatea etnică cu cea religioasă. În acest context, relațiile dintre anumite clivaje pot fi:

- *transversale* – cînd, spre exemplu, partidul A este ancorat în segmentul muncitorilor religioși, iar partidul B este ancorat în segmentul secular al muncitorilor, partidul C este ancorat în clasa mijlocie religioasă, clasa de mijloc seculară nu este reprezentată de nici un partid teoretic, dar ea poate fi sesizată în toate cele trei partide din ecuație;
- *suprapunere* – cînd două sau mai multe identități socioculturale cu dimensiunile lor axiologice împart scena partidică mereu în aceleași blocuri de partide, de exemplu, clasa muncitoare, grupul etnic minoritar și grupul rural, vădit reprezentate de blocul A, iar clasa de mijloc, grupul etnic majoritar și segmentul urban - de blocul B;
- *dominare* – atunci cînd, în pofida faptului că sunt atestate mai multe identități socioculturale, doar una dintre ele poate forma flagrant o linie de clivaj, doar în cazul ei poate fi urmărită o linie de conflict cu altă identitate;
 - rezistența unui clivaj este proporțională cu voturile celor care votează corespunzător așteptărilor. Rezistența clivajului poate fi determinată și de plasarea votanților, adică cît de departe sunt situați aceștia pe scara valorilor care definesc clivajul de bază. În acest context, la fiecare scrutin electoral ar trebui să observăm că cel puțin 55% din segment votează pentru partidul cu care ne așteptăm să voteze. Dacă această cifră ajunge la 75%, putem vorbi despre un clivaj moderat pronunțat, dacă mai mult de 75% - despre un clivaj puternic pronunțat [15].

Sunt cercetători care consideră că factorul politic poate fi determinant în emergența unui clivaj. Această situație poate fi cel mai des întîlnită în țările care au fost sub regimuri nedemocratice și unde clivajele nu au avut putere și context pentru a se manifesta. În continuarea acestei idei ne referim la studiul lui Mariano Torcal și Scott Mainwaring, *The Political Recrafting of social bases of party competition: Chile in the 1990s*, în care autorii fac o analiză a impactului moștenirii politice și emergenței clivajelor societale în Chile posttotalitară, avînd ca punct de referință paradigma sociologilor S. Lipset și S. Rokkan. Însa, dacă paradigma lor reflectă formarea clivajelor societale și influența acestora asupra conturării sistemului de partide prin prisma sociologică, atunci M. Torcal și S. Mainwaring încearcă să argumenteze ideea conform căreia în procesul de relevare a clivajelor politice și de profilare a sistemului politic în țările posttotalitare aspectul politic este esențial [16]. Or, factorul politic, pe de o parte, poate uneori să creeze sau recreeze chiar identități și conflicte sociopolitice, jucînd un rol important în formarea sistemului de partide și, pe de altă parte, poate corobora profilarea sau estomparea unor clivaje sociopolitice, polarizarea și difuzarea

potențialelor conflicte sociale, afectînd chiar pe alocuri natura conflictului social prin intermediul politicilor de guvernare. Autorii au evidențiat ipoteza conform căreia factorul politic poate fi principalul formator al sistemului de partide și al conflictelor sociopolitice, mai ales în țările postcomuniste.

Deși teoria clivajelor pare o reprezentare simplificată a societății axată pe modelul antinomiilor, care încearcă să identifice într-un anumit context fenomenul ce fragmentează societatea și generează anumite mesaje electorale, această teorie excelează prin complexitatea ei. Paradigma Lipset-Rokkan, chiar dacă supusă fiind numeroaselor critici și reușind deja să fie catalogată de unii cercetători drept „inoperantă și inactuală”, continuă să reprezinte o grilă utilă în explicarea genezei și evoluției sistemelor de partide prin prisma clivajelor.

Note:

1. Дювержер М. Политические партии. Москва: Академический Проект, 2000.
2. Idem, p. 184.
3. Seiller D.-L. Les partis politiques. Paris: Armand Colin, 1993, p. 57.
4. Idem.
5. Хайнц А. Проблема социального порядка в социологии Талкотта Парсона. În: <http://www.i-u.ru> (citat 12.12.2010).
6. Seiller D.-L. Op.cit, p.60.
7. Cular G., Zakosek N. Ideological Cleavages and Party Preferences: The case of Croatia. În: <http://www.essex.ac.uk> (citat pe 12.05.2010).
8. Torcal M., Mainwaring S. The Political Recrafting of social bases of party competition: Chile in the 1990s. În: [http // www.kellong.nd.edu](http://www.kellong.nd.edu) (citat pe 24.11.2010).
9. Deegan-Krause K. New Dimensions of Political Cleavage. În: <http://www.la.wayne.edu> (citat pe 12.06.2010).
10. Heidar K. Parties and cleavages in the european political space. În: [http // www.svt.ntnu.no](http://www.svt.ntnu.no) (citat pe 23.12.2009).
11. Idem.
12. Deegan-Krause K. Op.cit.
13. Cular G., Zakosek N. Op.cit.
14. Idem.
15. Torcal M., Mainwaring S. Op.cit.
16. Vezi: Dincă Melinda. Modele culturale și construcția identității sociale. Teza de doctorat (rezumat), București, 2007. În: [http // www.unibuc.ro](http://www.unibuc.ro) (citat pe 21.02.2011).

RECONFIGURAREA STRUCTURII SISTEMULUI INTERNAȚIONAL DUPĂ ÎNCHEIEREA RĂZBOIULUI RECE

Victor JUC,
doctor în filosofie, conf.univ., IIEȘP,

Veaceslav UNGUREANU,
doctorand, IIEȘP

Summary

The reconfiguration of the polarity of the international relations system after the end of the Cold War proves to be a multidimensional process, which was tackled in several works and global scenarios proposed by different scientific schools, opinion leaders and representatives of various cultures and religions. Even if the opportunity to identify more constructive and less violent forms of interaction among international actors is expressed, many models bear the imprint of the conflicting logic between poles. The fact is that polarity remains the basic problem of the world order reconfiguration and of the international relations system structure in full development, the pole being tackled both geopolitically and more broadly, including geoeconomic, geocultural and georeligious milestones, as well as of other kind and origin, which is called by neo-Marxist and structuralist theories the center and the periphery.

Realitățile formate în urma încheierii Războiului Rece au impus cercetătorii științifici să se antreneze în activități de identificare și definire a conținutului ordinii mondiale noi, luând ca bază replierile geostrategice care se produc și, implicit, transformările structurale de sistem. În urma prăbușirii sistemului socialist promovat de URSS în Europa Centrală și de Est, iar ulterior după dezintegrarea acestei entități, pe harta politică a lumii au apărut state care au fost preluate de către unica supraputere la acea vreme – SUA – în sfera sa de influență. B. Badie și M.-C. Smouts sunt de părere că lumea anilor '90 ai secolului XX, dar și primul deceniu al secolului XXI, se află în căutarea relațiilor și subiectelor noi. Sistemul internațional edificat pe concepțiile echilibrului de forțe și conflictului dintre cele două supraputeri, potrivit I. Shimanskaya, este înlocuit cu altă realitate și, deci, relațiile internaționale se găsesc într-o perioadă de tranziție ce se caracterizează printr-o stare de haos, iar în accepția lui П. Цыганков, dezordinea globală reprezintă trăsătura esențială a procesului politic mondial contemporan[1].

În opinia noastră, definirea structurii relațiilor dintre principalii actori din sistem care asigură menținerea unei ordini mondiale necesită utiliza-

rea termenului de *polaritate* (de orientare preponderent realistă). Când este folosită în raport cu ordinea mondială, polaritatea scoate în evidență ierarhizarea marilor puteri în sistem într-o perioadă istorică dată. În funcție de modul în care sunt structurate relațiile de putere din sistemul internațional, se poate vorbi despre ordinea mondială multipolară, bipolară și unipolară.

S. Huntington este de părere că atunci când menținerea ordinii necesită cooperarea principalelor puteri din sistem, suntem în prezența *ordinii multipolare*, în care există un grup compus din mai mult de trei mari puteri care cooperează, dar se află și într-o competiție reciprocă acerbă. În același timp, pentru soluționarea problemelor internaționale de importanță majoră este necesar efortul conjugat al principalelor puteri, nici una nefiind în stare să impună o rezolvare unilaterală a chestiunii. Nu este exclus ca o putere majoră să dorească să se afirme ca principalul actor în sistem. Însă în asemenea condiții, astfel de acțiuni vor declanșa reacția celorlalte puteri majore de a preveni acest scenariu. Deseori, această modalitate de asigurare a ordinii este asociată cu balanța de putere, modelul care a dominat politica europeană timp de mai multe secole[2, p. 35-49]. S. Huntington consideră că, atunci când ordinea internațională este asigurată de două supraputeri aproximativ egale ca forță, suntem în prezența *ordinii bipolare*. Într-o ordine bipolară, relațiile dintre cele două supraputeri sunt determinante pentru sistem, ele dominând în totalitate agenda internațională și politica mondială. Fiecare dintre cele două supraputeri creează și conduce o coaliție de *state-satelit*, organizate sub formă de blocuri politico-militare și economice. În același timp, supraputerile concurează pentru extinderea și exercitarea influenței asupra statelor nealiniat la nici unul dintre cele două blocuri. Adeseori, rivalitatea dintre două supraputeri se manifestă indirect, prin interpuși, putând lua forma unor războaie prin procură la periferia sistemului. În același timp, dincolo de confruntare, între cele două supraputeri există un grad minim de cooperare. Împărtășind o serie de reguli și proceduri informale convenite de comun acord, cele două supraputeri evită o confruntare directă între ele și chiar cooperează punctual atunci când acest lucru este în interesul ambelor părți. S. Huntington susține că, atunci când ordinea mondială este asigurată de o singură supraputere, suntem în prezența unei *ordini unipolare*. Într-o astfel de ordine există o singură supraputere, nici o putere majoră semnificativă și multe puteri minore, iar, drept urmare, unica supraputere poate soluționa eficient problemele internaționale de una singură și nici o combinație de alte state nu are puterea necesară pentru a o preveni să procedeze astfel[3].

În opinia lui E.-O. Czempiel, unipolaritatea și multipolaritatea sunt termeni folosiți în mod conceptual: de exemplu, unilateralitatea ca teorie sau ca fapt. În dezbaterile actuale se consideră că SUA acționează unilateral (ca în cazul Irakului), dar, de fapt ele au acționat multilateral (sub forma unei coaliții). El clasifică acești termeni în două grupe: prima include unilateralism și multilateralism, atunci când este vorba de strategii și atitudini; a doua este compusă din unipolarism și multipolarism, care descriu distribuția puterii.

În timpul Războiului Rece opoziția dintre Est și Vest a creat un concept nou – *bipolarismul* (existența a două blocuri concurente). În 1990 această lume a dispărut, dar întrebarea care persistă este „cum e distribuită puterea astăzi?”. SUA dețin o oarecare hegemonie, dar există și alți centri de putere. Este dificil de apreciat dacă este vorba despre o lume multilaterală sau unilaterală. De obicei, unilateralitatea este foarte rară, pentru că nici chiar o supraputere nu poate acționa de una singură și are nevoie de ajutor[4, p. 1-2]. E.-O. Czempiel susține necesitatea distingerii între unilateralism și multilateralism. SUA acționează în plan multilateral, dar decide în mod unilateral. În multilateralism, decizia e luată de mai mulți actori, dacă e posibil, cu votul majorității. Unilateralismul este produs de o structurare ierarhică între state, cu un stat puternic în vîrf, iar restul urmînd decizia acestuia. Multilateralismul este caracterizat de faptul că mai multe state participă la luarea deciziei. Unilateralismul SUA, bazat pe intervenția militară, a devenit însă principala strategie, după cum o atestă intervențiile din Afganistan și Irak. SUA a preferat o coaliție voluntară în Irak pentru a nu fi constrînsă de aliații europeni din cadrul NATO.

În accepția noastră, actualmente, unipolaritatea SUA poate fi contestată de către mai multe centre de putere, precum: China, care este principalul competitor al SUA din punct de vedere geopolitic; prefigurarea tendinței Japoniei de a înlocui SUA în zona Pacificului din punct de vedere militar, dar care a fost amînată pentru un viitor mediu; în Europa, UE este principalul actor alături de Federația Rusă, considerată slăbită, în care Vechea Europă începe să se deplaseze către o poziție proprie, concurentă față de SUA, dovadă și preluarea de către UE a unor atribuții NATO de menținere a păcii (în Bosnia-Herzegovina, la hotarul dintre Israel și Liban, în regiunea Darfur din Sudan). Dezvoltarea puterii unilaterale a SUA ar duce la reapariția vechilor diviziuni geopolitice din trecut, pentru că ceilalți actori se vor simți amenințați. Ce se va întîmpla în cazul Federației Ruse și al Chinei depinde însă și de ceea ce se va întîmpla în Vest. Actualmente, lumea este interdependentă și orice aspect are influență asupra întregului sistem de relații internaționale. Prin politica externă, SUA determină înarmarea Coreei de Nord pentru a coopta China în procesul de rezolvare a crizei coreene. Prin extinderea NATO, Federația Rusă a fost exclusă din procesul de cooperare cu întreaga Europă. În momentul creării unui sistem democratic în Federația Rusă există mai multe șanse pentru un sistem internațional fără violență, prin predominanța *soft power* asupra *hard power*. De aceea, viitorul democrației în Federația Rusă este un proces care stă la baza relațiilor cu restul lumii.

Instituirea după încheierea Războiului Rece a sistemului internațional unipolar în frunte cu SUA însemna asumarea rolului de *stat-hegemon* cu toate consecințele pozitive și negative ce rezultă din această situație internațională nou creată. Această conjunctură internațională i-au permis SUA

să promoveze cu o mai mare ușurință, decît o făcea în timpul Războiului Rece, interesele sale geopolitice pe continentul Eurasiei. Utilizînd metoda de cercetare empirică, Z. Brzezinski[5, p. 42-61] modelează posibilele variante de comportament al marilor puteri și al sateliților în viitorul apropiat și vine cu recomandări raționale pentru SUA în scopul perpetuării statutului de unica supraputere în lume. Ceea ce îl deranjează cel mai mult, referindu-se la subiecți geostrategici activi, este Federația Rusă, care o numește „Gaura neagră”[6, p. 102-134]. În opinia sa, ultimul deceniu al secolului al XX-lea a fost martorul unor răsturnări dramatice în politica mondială. Pentru prima oară în istorie o putere non-urasiatică s-a impus nu numai ca principal arbitru în relațiile de putere din Eurasia, dar și ca supraputere în lume. Distrămarea și prăbușirea URSS a fost ultima treaptă în ascensiunea rapidă a unei puteri din emisfera vestică, SUA, ca singura și de fapt prima putere cu adevărat globală. Cu toate acestea, Z. Brzezinski îi păstrează Eurasiei importanța geopolitică. Nu numai că extremitatea ei vestică, Europa, deține încă o mare parte din puterea economică și politică a omenirii, dar partea sa estică, Asia, a devenit, în ultima vreme, un periculos centru de creștere economică și de sporită influență politică. Prin urmare, problema fundamentală rămîne dacă SUA, angajate la scară planetară, prin capacitatea și modul de a-și exercita supremația mondială pot face față relațiilor complexe de putere din Eurasia și, în special, dacă pot preîntîmpina apariția unei puteri urasiatice dominante și potrivnice ei. Pe lîngă preocuparea pentru dezvoltarea diferitelor noi dimensiuni ale puterii (tehnologie, comunicații, informații, comerț, finanțe), politica externă americană trebuie să se preocupe în continuare de dimensiunea geopolitică și să-și folosească influența în Eurasia în așa fel, încît să creeze un echilibru continental stabil, cu SUA ca arbitru politic. Eurasia este astfel tabla de șah pe care continuă să se dea bătălia pentru supremația mondială, iar această luptă implică geostrategia – administrarea strategică a intereselor geopolitice. Obiectivul fundamental al politicii SUA, în opinia lui Z. Brzezinski, este modelarea unei comunități mondiale cu adevărat cooperante, în conformitate cu tendințele pe termen lung și cu interesele fundamentale ale omenirii. Dar, în același timp, este imperios necesar ca să nu apară nici un concurent urasiatic capabil să domine Eurasia și astfel să concureze cu SUA.

În accepția lui Z. Brzezinski[7, p. 70-95], supremația mondială a SUA este o hegemonie de tip nou care reflectă multe din trăsăturile sistemului democratic american (pluralismul, permeabilitatea, flexibilitatea) și dobîndită în mai puțin de un secol. J. Ikenberry este de acord cu Z. Brzezinski, susținînd că sistemul este hegemonist, deoarece a fost concentrat în jurul SUA și reflectă mecanismele politice și principiile organizatorice ale modelului american. De aceeași părere sunt C. Ланцов și В. Ачкасов, care subliniază că există actualmente o singură supraputere – SUA, care „dețin poziții dominante în structura economică a relațiilor internaționale și în sfera milita-

ro-strategică”, iar în condițiile globalizării au obținut priorități suplimentare pe contul aliaților noi din Europa de Est și din spațiul postsovietic, cu atât mai mult că „administrația americană și-a permis de mai multe ori să acționeze ignorând normele dreptului internațional”[8, p. 138]. În același context, S. Nazaria, invocând unipolaritatea lumii formate după dispariția URSS exprimată prin hegemonia americană, identifică două modalități de exercitare a principiilor și normelor dreptului internațional, venind cu argumente în sprijinul supoziției că SUA le încalcă frecvent (ex-Iugoslavia, Irak) în numele „intervențiilor umanitare”[9, p. 509-515]. P. O'Brien și J. Nye exprimă supoziția împărtășită de Z. Brzezinski, că SUA sunt singurul hegemon veritabil din istoria sistemului internațional și, respectiv, unica supraputere cu interese și posibilități globale. A. Челябинский susține că SUA se află în căutare activă a diferitor variante de grupări regionale de aliați care le-ar permite să țină sub control cele mai importante procese din cadrul relațiilor internaționale postbipolare și le-ar asigura susținerea directă sau indirectă de către un număr cât mai mare de state a acțiunilor convenabile lor pe arena mondială or, potrivit lui A. Матвеев, SUA urmăresc să construiască un sistem piramidal la nivel global, de stabilitate, chiar dacă, în accepția lui A. Бовин, „transformarea SUA în unica supraputere nu este altceva decât consecința a întretăierii câtorva factori întâmplători, primul fiind îndepărtarea SUA de centrul mondial al turbulențelor, iar al doilea este rezultat al dezintegrării URSS, adică autolichidarea subită a celui de-al doilea pol al vieții internaționale”[10, p. 177].

Durata unipolarității lumii din perioada postrăzboi rece este condiționată de apariția „unui concurent de succes”, potrivit catalogării lui Z. Brzezinski, capabil „să contrabalanseze, conform lui K. Waltz, puterea sever dezechilibrată”. În această ordine de idei, Z. Brzezinski, în termeni geopolitici clasici, indică principala manifestare a interesului geopolitic al acestei hegemonii rolului fără precedent jucat de SUA în toată Eurasia continentală, care a servit punctul de origine al tuturor precedentilor aspiranți la puterea mondială. Actualmente, SUA sunt arbitrul Eurasiei, nici o chestiune majoră eurasiatică nu poate fi soluționată fără participarea SUA sau împotriva intereselor acesteia. Modul în care SUA manevrează și împacă principalii actori geostrategici de pe tabla de șah a Eurasiei și felul în care tratează pe cei mai importanți pivoți geopolitici din Eurasia vor fi esențiale pentru longevitatea și stabilitatea supremației mondiale a SUA. În opinia sa, în Europa, actorii principali vor continua să fie Franța și Germania, iar scopul principal al SUA ar trebui să fie consolidarea și extinderea actualului cap de pod democratic din extremitatea vestică a Eurasiei. G. Modelski și W. Tompson sunt de acord cu Z. Brzezinski că parteneriatul SUA – UE este „principala temelie a ordinii mondiale din sfert al secolului XXI”, care trebuie să fie un nucleu democratic solid pentru „consolidarea lumii” prin democrație și economie de piață. Z. Brzezinski exprimă supoziția că în Extremul Orient este posibilă

amplificarea importanței Chinei, iar SUA nu va avea un avanpost politic în Asia continentală în absența unui consens geostrategic americano-chinez cultivat cu succes. În opinia sa, centrul Eurasiei, spațiul dintre o Europă aflată în proces de extindere și o Chină în ascensiune spre supremația regională va rămîne o gaură neagră din punct de vedere geopolitic cel puțin pînă cînd Federația Rusă își va rezolva frămîntările interne asupra autodefinirii sale postimperiale, în vreme ce regiunea de la sud de Federația Rusă „Balcanii eurasiatici”[11, p. 139-166] amenință să devină un cazan de conflicte etnice și de rivalități între Marile Puteri.

Z. Brzezinski identifică cel puțin cinci actori geostrategici-cheie și cinci pivoți geopolitici (doi dintre aceștia din urmă definindu-se, parțial, și ca actori) care sunt pe noua hartă politică a Eurasiei. Franța, Germania, Federația Rusă, China și India sunt actori importanți și activi, în timp ce Marea Britanie, Japonia și Indonezia, deși se știe că sunt state importante, Z. Brzezinski nu le califică acest titlu. Ucraina, Azerbaidjanul, Coreea de Sud, Turcia și Iranul expertul le oferă rolul de pivoți geopolitici de importanță hotărîtoare, deși atît Turcia, cît și Iranul sunt și active geostrategic, în măsura posibilităților lor limitate. În opinia sa, anume acești pivoți geopolitici sunt acele zone care concentrează interesele geopolitice pe centripetă a marilor puteri[12, p. 53-61].

Z. Brzezinski constată o nesiguranță în legătură cu viitorul Federației Ruse, iar perspectivele unei evoluții pozitive sunt mult mai firave. Prin urmare, este imperativ ca SUA să creeze un context geopolitic propice asimilării Federației Ruse într-un cadru mai larg de cooperare europeană, amplificînd și generînd, în același timp, independența bazată pe forțe proprii pentru noii vecini suverani ai Federației Ruse. Dar viabilitatea Ucrainei, Uzbekistanului și Kazahstanului va rămîne nesigură, mai ales dacă atenția SUA este sustrasă de noi crize interne în Europa, de adîncirea prăpastiei dintre Europa și Turcia sau de sporirea ostilității din relațiile americano-iraniene. Posibilitatea unei eventuale mari împăcări cu China ar putea fi și ea periclitată de o viitoare criză în legătură cu Taiwanul sau de apariția în China a unui regim agresiv și ostil determinat de evoluția politică internă a acesteia, sau pur și simplu de răcirea relațiilor americano-chineze. Atunci China ar putea deveni o forță deosebit de destabilizatoare în lume, recurgînd la presiuni enorme asupra relațiilor americano-japoneze și poate chiar generînd o distrugătoare dezorientare geopolitică a Japoniei. În acest context, stabilitatea Asiei de Sud-Est ar fi sigur amenințată și nu se pot face decît speculații asupra modului în care confluența acestor evenimente va influența poziția și coeziunea Indiei, țară esențială pentru stabilitatea Asiei de Sud. Z. Brzezinski scoate în evidență ansamblul de metode și procedee pentru SUA în scopul menținerii și promovării intereselor sale geopolitice pe continentul Eurasia. Așadar, pe termen scurt, în interesul SUA este să consolideze și să continue pluralismul geopolitic predominant pe harta Eurasiei. Aceasta face să aibă

întîietate manevrele în vederea prevenirii apariției unei coaliții ostile care ar putea, în cele din urmă, să conteste supremația SUA, nemaivorbind de posibilitatea îndepărtată ca orice stat în parte să încerce acest lucru. Pe termen mediu, evenimentele ar putea evolua treptat spre mai mare accent pe apariția unor parteneri din ce în ce mai importanți, dar compatibili strategic, care, îndemnați de conducerea deținută de SUA, ar putea ajuta la formarea unui sistem de securitate transeurasiatic mai cooperant. În cele din urmă, pe un termen încă și mai lung, Eurasia ar putea deveni un nucleu mondial de responsabilitate politică. Aceste observații ne reamintesc că nici noile probleme globale, care merg dincolo de frontierele statelor-națiune, nici preocupările geopolitice mai tradiționale nu ar putea fi rezolvate, sau măcar stăpînite, dacă structura geopolitică fundamentală a puterii mondiale începe să se năruie. Avînd în vedere semnele de avertizare de pe orizontul Europei și Asiei, orice politică americană de succes trebuie să se concentreze pe Eurasia ca întreg și să se conducă după un interes geostrategic bine definit. În această ordine de idei, A. Samuel consideră, pe bună dreptate, că omenirea deja se găsește în cadrul „lumii internaționale noi”, care este determinată de mai mulți factori, precum încetarea divizării sistemului în două blocuri, dezvoltarea dinamică în Asia de Sud-Est, eliberarea „sateliților” de suzeranii lor, decăderea influenței marilor ideologii și apariția unor forțe noi, de caracter financiar-economic, religios etc. Competițiile și rivalitățile din sistem sau, conform concepției lui K. Waltz, distribuția inegală a capacităților în sistemul de relații internaționale atribuie acestuia un caracter schimbător, modificînd nu numai relațiile dintre actori, asociați, mai cu seamă cu statele naționale, sau mai îngust, cu marile puteri, ci și alte modele de interacțiune la nivel global.

H. Kissinger este de părere că relațiile dintre state au loc în absența unui guvern mondial și că sistemul internațional este anarhic, iar relațiile internaționale pot fi cel mai bine înțelese prin descifrarea modului în care puterea este distribuită între state. În opinia sa, sub aspect geopolitic, SUA sunt o insulă în largul mării mase continentale a Eurasiei, ale cărei resurse și populație le depășesc cu mult pe cele ale SUA. Dominarea de către o singură putere a oricăreia dintre cele două sfere principale ale Eurasiei – Europa și Asia – rămîne o bună definiție a pericolului strategic pentru SUA, cu sau fără Război Rece. Deoarece o asemenea grupare, în viziunea lui H. Kissinger, ar avea capacitatea să depășească SUA economic și, în cele din urmă, militar. Acestui pericol va trebui să-i fie opusă rezistență chiar și acolo unde puterea dominantă este aparent binevoitoare, deoarece în cazul în care intențiile s-ar schimba vreodată, SUA s-ar trezi cu o capacitate de rezistență efectivă puternic diminuată și cu o incapacitate de a modela evenimentele sporite[13, p. 707]. În același timp, H. Kissinger exprimă supoziția că în raport cu starea actuală a lumii SUA s-au dovedit a fi slab pregătite de experiență istorică, cu atît mai mult că „sunt prezente în paralel cel puțin patru sisteme de relații

interstatale”: 1. în raporturile dintre SUA și Europa Occidentală precum și între țările din emisfera vestică sunt realizate în mare măsură idealurile istorice americane, „fondate pe principiile democrației și progresului economic, iar războaiele sunt posibile numai la periferie, avînd ca bază conflictele interetnice”. Stările de spirit și retorica anti-SUA au devenit mai evidente, s-au extins și s-au aprofundat prin politicile unor guvernări de stînga din țările Americii Latine, fapt care n-a permis realizarea unor proiecte panamericane; 2. marile puteri asiatice se tratează reciproc în calitate de concurenți strategici, „războaiele dintre ele nu sunt inevitabile, dar deloc imposibile”, principiului echilibrului de forțe revenindu-i rolul hotărîtor. Obiectivul fiecărei mari puteri din regiune nu constă în ocuparea vecinilor, ci în a nu le permite să coaleză împotriva ei, cu atît mai mult cît ritmurile dezvoltării economice și evoluția modelelor de politică internă schimbă mereu conjunctura și rolurile, formîndu-se de fapt două zone strategice la nivel georegional Nord-Estică și Sud-Estică; 3. conflictele din Orientul Mijlociu nu au la bază nici aspecte economice și nici din domeniul strategic, ci doar elemente ideologice și religioase, compromisul fiind practic imposibil în cazul valorilor fundamentale, incluzînd însuși existența adversarului, care împărtășește alt fond de idei, și, deci, perspectivele soluționării conflictelor de tipul celui arabo-israelian sunt neîntemeiate. De asemenea, situația din regiunea Golfului Persic nu mai este „atît de certă” după cum afirmă H. Kissinger, din cauza operațiunii aliaților în Irak și politicii Iranului privind energia atomică; 4. politica țărilor africane nu este fondată pe principii ideologice unificatoare și nici pe ideea echilibrului de forțe, trecutul colonial i-a lăsat Africii un potențial explozibil, conflicte interetnice și degradare economică, iar după încheierea Războiului Rece practic a dispărut interesul și concurența dintre marile puteri pentru influență pe continent.

Prin urmare, „supremația americană este evidentă, însă urmărind formarea ordinii mondiale edificate pe libertate și democrație”, SUA au nevoie de parteneri pentru a împărți povara psihologică a liderismului în lumea policentristă [14, p. 10-11, 326], „alte centre fiind UE, China, Japonia, India și Rusia”[15, p. 737].

H. Kissinger, la fel ca și Z. Brzezinski, atribuie o atenție sporită continentului Eurasia, care înglobează eventualii parteneri ai SUA, și ca fiind un spațiu vital pentru viitorul SUA, în zona căreia în mod imperios trebuie să fie concentrate interesele geopolitice ale SUA. El scoate în evidență potențialul eventualelor mari puteri ce ulterior le va permite să conteste interesele geopolitice ale SUA pe continentul Eurasia și să concureze în plan mondial, totodată, reliefind un comportament rațional și adecvat din partea SUA în raport cu acele forțe regionale care sunt în stare să submineze arhitectura sistemului internațional contemporan. În opinia sa, politica externă a SUA față de Federația Rusă trebuie să fie gîndită conform intereselor permanente, și nu potrivit fluctuațiilor politicii interne rusești. Dacă politica externă americană își face din politica internă rusească o prioritate de vîrf, ea va

deveni victima unor forțe aflate în esență în afara controlului său și va pierde toate criteriile de judecată. Federația Rusă este sortită de a avea un interes geopolitic în ceea ce ea denuște „străinătatea apropiată” spre deosebire de ținuturile de dincolo de limitele vechiului imperiu. Însă pacea mondială cere ca acest interes să fie satisfăcut fără presiuni militare sau intervenție militară unilaterală. Problema-cheie este dacă relațiile Federației Ruse cu noile state trebuie tratate ca o problemă internațională care se supune regulilor acceptate ale politicii externe, sau ca un rezultat al deciziei unilaterale a Federației Ruse, pe care SUA va căuta să o influențeze. În anumite zone, ca Asia Centrală, amenințată de fundamentalismul islamic, interesul SUA merge paralel cu cel al Federației Ruse, cel puțin în ceea ce privește rezistența la fundamentalismul iranian. Cooperarea va fi posibilă atâta vreme pînă cînd nu se va reveni la imperialismul tradițional rus. Integrarea Federației Ruse în sistemul internațional este sarcina-cheie a ordinii internaționale pe care să apară. Ea are două componente ce trebuie păstrate în echilibru: influențarea atitudinii rusești și afectarea calculului rusești. Pentru a alina durerile tranziției, este nevoie de asistență economică generoasă și de consiliere tehnică, iar Federația Rusă trebuie să se simtă binevenită în instituțiile care consolidează cooperarea economică, politică și culturală. Însă dacă se va neglija, de către Federația Rusă, reparația pretențiilor imperiale istorice, atunci reforma va fi împiedicată, și nu ajutată de către Occident.

H. Kissinger exprimă opinia că SUA au potențial și capacitate suficientă pentru a modela evenimentele pe continentul Eurasiatic, care pot rezulta în relații bilaterale benefice cu majoritatea statelor mari ale Asiei. Deoarece, rolul jucat de SUA este cheia ajutorului dat Japoniei și Chinei pentru a coexista în pofida neîncrederii uneia în cealaltă. Fermitatea relațiilor japo-americe va constitui reversul relațiilor sino-americe. Tensiunea sino-americană ispitește Japonia să se disocieze de SUA într-un efort, dacă nu de a-și spori influența în China, cel puțin de a nu și-o diminua prin urmarea prea strînsă a căii indicate de SUA. Bunele relații ale SUA cu China sunt, prin urmare, o condiție a bunelor relații pe termen lung cu Japonia, ca și a bunelor relații sino-japoneze. Cercetînd acest triumf de relații, H. Kissinger scoate în evidență faptul că oricare dintre părți nu îl poate abandona decît cu un mare risc. Dintre toate marile puteri sau potențial mari, China se află în cea mai pronunțată ascensiune. SUA este deja cea mai puternică, Europa trebuie să lucreze pentru a-și întări coeziunea, Federația Rusă este un uriaș inconsecvent, iar Japonia este bogată, dar, deocamdată, timidă. H. Kissinger susține că China salută implicarea SUA în Asia ca pe o contrapondere la temuții ei vecini, Japonia și Federația Rusă și într-o mică măsură India. Cu toate acestea, o politică americană la baza căreia se află interesele geopolitice și care caută simultan prietenia Chinei și a țărilor care sunt percepute de autoritățile chineze ca amenințări potențiale la adresa securității statului necesită un dialog atent și regulat între SUA și China[16, p. 721-722].

S. Huntington provoacă cu îndrăzneală noțiunile de putere și securitate, susținute de Z. Brzezinski și H. Kissinger, reprezentanți ai conceptului *realismul politic*, prin sugerarea creșterii semnificative a culturii, ca fiind relevantă față de identitatea politică în domeniul relațiilor internaționale contemporane. Urmînd ramura construcționistă a teoriei politice internaționale, S. Huntington susține că în lumea de după Războiul Rece cele mai importante distincții dintre oameni nu sunt de natura ideologică, politică sau economică, ci sunt de natură culturală. În timp ce statele naționale vor rămîne principalele unități de analiză în relațiile internaționale, comportarea lor va fi influențată decisiv nu de imperativul de cucerire, exercitare și menținere a puterii și bogăției, ci de preferințele, asemănările și deosebirile culturale[17, p. 120-125]. S. Huntington definește civilizația ca fiind cel mai larg nivel de recunoaștere cu care o persoană se poate identifica, una care se referă la valorile, normele sociale și instituțiile care conduc societatea. El realizează o diferențiere dintre rasă și civilizație, constatînd că rasa nu este influențată de istorie, norme sociale și valori așa cum poate fi influențată civilizația, așadar fiind posibil ca indivizi aparținînd aceleiași rase să fie adînc diferențiați de civilizație, sau ca indivizi din rase diferite să fie uniți de civilizație. S. Huntington admite că civilizațiile sunt flexibile, fără începuturi sau sfîrșituri precise, concrete. Cu toate acestea, el susține că granițele care împart civilizațiile ar putea fi ambigue, însă ele sunt reale și importante. Civilizațiile nu sunt structuri politice, însă ar putea reprezenta un număr de unități politice (mai multe națiuni, mai multe state etc.). S. Huntington reliefează religia ca o unitate centrală a caracteristicilor civilizațiilor și o folosește ca o variabilă în identificarea cîtorva din cele mai proeminente civilizații: japoneze, hinduse, islamice, vestice, latino-americane și africane.

O întrebare retorică: De ce se vor ciocni civilizațiile? În primul rînd, S. Huntington susține că cultura este cea mai indiscutabilă identitate cu care se poate identifica un individ, o identitate care transcende peste alte dimensiuni posibile de identificare, cum ar fi ideologiile sau ocupațiile. Modernizarea socioeconomică a rezultat în dislocarea individuală și într-o creștere a capacităților sociale de a stimula renovarea culturii indigene. S. Huntington afirmă că democrația este paradoxală însăși prin natura sa: 1. prin răspîndirea democrației și instituțiilor democratice într-un stat non-democratic, Vestul oferă oponenților săi cunoașterea și abilitatea necesară pentru a se revolta; 2. într-o zi statele slabe vor putea ataca utilizînd aceleași valori vestice de care s-au folosit pentru a-și promova interesele; 3. identitatea culturală este importantă în definirea mentalității de „noi vs. ei” și este indispensabilă în protecția „noastră” față de „ei”; 4. identitatea culturală este cea mai concretă și cea mai puțin compromisă dimensiune a identității. S. Huntington relevă, de asemenea, răspîndirea naturală a conflictelor în sistemele internaționale și este convins de proeminența identității culturale. Pentru a se ajunge la coeziunea culturală, S. Huntington reliefează că succesele eco-

nomice, militare și politice sunt indispensabile oricărei civilizații pentru a-și dezvolta valorile, instituțiile și cultura. Pentru S. Huntington, politica locală este politica etniilor, iar politica globală este politica civilizațiilor.

Prin urmare, conflictul dintre civilizații poate fi realizat pe două nivele: la micro-nivel, conflictele demarează din integrarea statelor din diferite civilizații, și la macro-nivel, conflictele apar între statele puternice din diferite civilizații. Conflictele dintre civilizații pot apărea de-a lungul frontierelor ce separă statele și grupurile în cadrul unei civilizații comune. În lumea contemporană, statele se vor alinia cu statele de culturi similare împotriva țărilor de culturi diferite. Frontiere prelungite ar duce la ceea ce S. Huntington numește „sindromul țării înrudite”, conform căruia statele secundare și terțiare vor veni în ajutorul statelor principale în cazul unui conflict de frontieră. El susține că, cultura este o forță, fie de unificare, fie de divizare în lumea contemporană. Ca forță de divizare, ea poate crea state „fisurate”, națiuni care sunt divizate cultural chiar în cadrul aceluiași stat. Aceste state capătă forma divizată atunci când națiunile încearcă să-și redefinească identitatea culturală prin identificarea cu civilizațiile din afara granițelor culturale, bazate pe dimensiuni de identitate mai puțin frapante, cum ar fi intersectarea aspectelor economice[18, p. 220-223].

S. Huntington este de părere că Vestul este unic în caracterul său distinctiv al valorilor și instituțiilor, incluzând creștinismul, pluralismul, individualismul și suveranitatea legii. Pe parcursul anilor, Vestul s-a dovedit ca fiind singura civilizație interesată în influențarea fiecărei civilizații în aspectele politice, economice și de securitate. În această ordine de idei, el sugerează că puterea relativă a Vestului față de alte civilizații va scădea încet, dar sigur, ca urmare a unui proces de declin moral, sinucidere culturală și lipsa de unitate politică, în cadrul sferei sale domestice. În timp ce puterea Vestului scade, se va diminua de asemenea și abilitatea Vestului de a se impune în universalismul vestic asupra altor civilizații, rezultând astfel o amplificare a conștiinței de civilizație, conducând alte civilizații spre succesul propriei societăți, culturi și valori. S. Huntington prognozează că viitoarele războaie vor izbucni din războaiele de frontieră dintre civilizații, fiind convins că cea mai periculoasă sursă de războaie intercivilizaționale poate fi mișcarea balanței de putere dintre civilizații. În accepția sa, pentru evitarea acestei catastrofe, trebuie respectate trei reguli: 1. regula obstinției, conform căreia statele-nucleu (statele cele mai puternice) ar trebui să evite intervenția în afacerile altor civilizații; 2. regula meditației comune, care cere statelor-nucleu să negocieze între ele pentru a preveni războaiele dintre grupurile din civilizațiile lor respective; 3. regula care cere civilizațiilor să identifice și să extindă valorile, instituțiile și practicile pe care le au în comun unele cu celelalte[19, p. 512-522]. În opinia lui P. Hassner, mai multe evenimente au subminat teoria „conflictului dintre civilizații” din cauza că ciocnirile nu s-au produs între civilizații, ci în interiorul lor (Afganistan, Ethiopia, la care am

adăuga diferența de atitudini atât în Occident, cât și în cadrul lumii musulmane cu privire la pregătirea și declanșarea operațiunii „Redarea libertății Irakului”), războaiele locale nu s-au extins într-o conflagrație globală (țările occidentale au susținut musulmanii împotriva creștinilor în spațiul iugoslav, chinezii nu au devenit aliați ai lumii islamice), iar relațiile dintre identitățile colective, dacă sunt bazate pe cultură și religie, se dovedesc a fi de caracter conflictual pe motiv că reclamă pericol extern și, deci, modelul elaborat de analistul american este mai degrabă unul de tip clasic prin împărțirea lumii în zona păcii și zona conflictelor[20, p. 78].

A. Toffler identifică existența unuia dintre cele mai mari dezechilibre actuale din lume ce despart statele bogate de cele sărace. Această distribuție inegală a puterii se va transforma curînd, odată cu instituirea noului sistem de creare a avuției. El reliefează faptul că de la sfîrșitul celui de-al Doilea Război Mondial lumea a fost scindată între capitalism și comunism, între Nord și Sud. Actualmente, vechiul sistem și-a pierdut din amploarea și semnificația sa și treptat apare altul cu noi proprietăți și trăsături care divizează societatea în economii rapide și economii lente. În economiile rapide, tehnologia avansată accelerează producția, dar aceasta nu este cel mai semnificativ aspect. În opinia sa, succesul noilor economii este determinat de viteza tranzacțiilor, de timpul necesar pentru a lua decizii (mai ales în privința investițiilor), de viteza cu care sunt create noile idei în laboratoare, de ritmul aplicării lor în piață și, mai presus de orice, de rapiditatea cu care pulsează prin sistemul economic mondial datele, informațiile și cunoștințele. Economii rapide generează avuție și putere, mai repede decît cele lente. În societățile cu economii agricole, procesele decurgeau într-un ritm lent. Tradiția, ritualurile și ignoranța restrîngea opțiunile socialmente acceptabile. Comunicațiile erau primitive, transporturile restrînse. Înainte de a fi instituit sistemul de piață ca instrument pentru luarea de decizii în domeniul investițiilor, trebuia modificată tradiția de guvernare a hotărîrilor tehnologice, acea tradiție care se baza pe „reguli sau tabuuri pentru a conserva tehnicile productive care se dovediseră a fi aplicabile asupra cursului lent al evoluției biologice și culturale”. Majoritatea populației acestei societăți trăia la limita existenței. Experimentul s-a dovedit a fi unul periculos, inventatorii erau suprimați, iar progresele în metodele de creare a bogăției se produceau atât de încet, încît abia dacă erau perceptibile. Prin urmare, aspectele de inovație erau urmate de perioade de stagnare. Explozia istorică, numită revoluție industrială, a accelerat procesul economic. Infrastructura s-a îmbunătățit, întreprinzătorii avînd ca motivație „profitul identifică noi inovații”. Societatea are posibilități mai mari pentru a se fundamenta, diminuînd riscurile sociale ale experimentului. Toate aceste aspecte nu determină altceva decît pregătirea decorului pentru o economie ultrarapidă de mîine.

Totodată, consecințele acestui fenomen nu vor fi doar evoluționiste, susține A. Toffler, ci și revoluționare, întrucît munca în timp real, managemen-

tul și finanțele vor fi radical diferite chiar de cele mai avansate metode de astăzi. Chiar și acum timpul a devenit un factor de producție tot mai critic. Ca rezultat, cunoașterea este folosită pentru a comprima intervalele de timp. Această accelerare a reacțiilor economice în societățile de înaltă tehnologie produce consecințe încă neobservate pentru economiile non-tehnologice. Cu cât timpul devine mai valoros, cu atât rămân mai nevaloroși factorii tradiționali de producție, precum materia primă și munca. Iar acestea, în majoritatea cazurilor, sunt ceea ce vînd aceste state. Toate strategiile de dezvoltare economică prezente pe mapamond vor fi inevitabil afectate de accelerare[21, p. 415-428]. B. Иноземцев, determinînd prin teoria „bipolarității intelectuale” grupul elitar de „state-intelectuale” și cercul larg de țări de „clasă inferioară”, subliniază că această ordine se manifestă în plan internațional prin extinderea decalajului dintre societățile „nordice” postindustriale, fondate pe ramurile informaționale și științifice ale economiei, și cele „sudice”, lipsite de acces la sferile tehnologiilor de viitor. Opiniile de acest gen, de altfel intens vehiculate în mediul analitic rusesc, dar nu numai, cum ar fi ideile lui A. Bovin despre amenințările și riscurile de alt tip, provenite din partajarea lumii în minoritatea prosperă, state numite prin tradiție „Nord” și majoritatea apatică, aflată în stagnare, numită prin tradiție „Sud”, sau A. Яковлев cu privire la unificarea „periferiei” în jurul nucleului Rusia-China în lupta cu țările superdezvoltate pentru crearea ordinii mondiale bazate pe principiile dreptății și egalității în drepturi, din contra, vizează conflictul dintre „centru” și „periferie”, ele înscriindu-se în teoriile interdependenței asimetrice. R. Kaplan asociază viitorul ordinii mondiale cu un „flux continuu de anarhie și haos provenit din mai multe conflicte regionale și din clivajul Nord-Sud în extindere la nivel global”[22, p. 4-9]. De fapt, P. Hassner exprimă părerea că în perioada ce a urmat după încheierea Războiului Rece are loc formarea sistemului internațional nou și răspîndirea anarhiei, statul fiind plasat pe planul secund și producîndu-se într-un anumit sens reîntoarcerea la epoca medievală.

S. Kahn atribuie un rol semnificativ UE în procesul de reconfigurare a polarității sistemului de relații internaționale postrăzboi rece. În accepția sa, UE nu reprezintă o entitate constituită în deplină armonie între statele membre, cum obișnuiesc să înțeleagă în UE, în special oamenii din țările lumii a treia sau cei din statele europene aflate în afara Comunității Europene. UE este în mod fundamental o asociație politică între state suverane, bazată pe voință, care are pondere în procesul de edificare a unui nou sistem de relații internaționale. Contrar imaginii pe care vrea să o creeze despre ea însăși, construcția europeană s-a realizat în condiții inacceptabile, ba chiar de discordie. În contextul actual al unei Europe aflate într-o presupusă „dificultate”, este util să destrămăm vîlul ce ascunde realitatea acestui proces, căci numai o provocare fără mistificări poate fi profitabilă. S. Kahn este de părere că procesul de construcție a UE este fenomenul substanțial asupra căruia

trebuie de atras atenție în condițiile reconfigurării polarității sistemului de relații internaționale după încheierea Războiului Rece. El scoate în evidență diferențierile construcției europene de reprezentare, confecționată intenționat, a unei Europe omogene, transcendente și autogenerate. Construcția europeană nu este și nici nu a fost niciodată așa, în opinia lui S. Kahn, ea fiind totuși o construcție politică, a cărei dimensiune teritorială este un aspect fundamental. De asemenea, valorile democratice universale sunt un obiectiv fundamental pentru UE, fiind nu atât motorul, cât combustibilul mașinării comunitare[23, p. 7-8]. Potrivit lui S. Kahn, construcția europeană modifică profund reprezentarea statelor-națiuni. Ea indică ieșirea lor dintr-o lungă epocă de relații fondate pe raporturi de forță, de dominație și de supunere. Constituirea UE marchează intrarea statelor într-o epocă a asocierii și a mutualizării unor părți ale suveranității lor. Cu toate că această cotitură majoră s-a născut în Europa, ea s-a răspândit în toată lumea. Modelele de cooperare sunt departe de a fi dominante în spațiul mondial. Ele se află în concurență cu exercițiul clasic și vechi al suveranității naționale prin intermediul statului. O demonstrează mai multe cazuri. Pe continentul european, este vorba de rivalitatea dintre Federația Rusă și UE. În cadrul NATO este vorba de dezbaterile și de divergențele politice dintre SUA și statele europene asupra Orientului Mijlociu, asupra justiției penale internaționale și a luptei împotriva încălzirii climatice globale. Prin urmare, UE nu este atât instrumentul depășirii statalității, cât cel al mutației valorilor politice și ideologice, cărora i-a fost vector încă din Renaștere. Suveranitatea nu mai este o valoare exclusivă, susține S. Kahn. Ea devine o valoare împărtășită: geometrie variabilă și relaționare. Această convingere este că o astfel de împărtășire, de punere în comun, parțială și evolutivă, a intereselor și a suveranităților statelor democratice a devenit modalitatea cea mai eficientă pentru a contribui la apărarea și dezvoltarea intereselor naționale, precum și la independența popoarelor a căror răspundere o poartă.

S. Kahn relevă că, construcția europeană s-a născut pe ruinele și cenușa catastrofelor naționalismului. Într-un mod destul de neașteptat, ea a permis statului-națiune să supraviețuiască, sau chiar, în cazul european, să renască. Dovadă este faptul că în special după încheierea Războiului Rece construcția europeană autorizează și favorizează, în modul cel mai pacifist posibil, exprimarea politică a națiunilor potențiale, dacă nu cumva apariția unor noi state-națiuni: transmitere ereditară în cadrul Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord; autonomie sporită a comunităților regionale în Spania; procese de federalizare a Regatului Belgiei; separarea Republicii Cehe de Republica Slovacia. Problema viabilității sau non-viabilității unui stat nu se mai pune în Europa. De asemenea, S. Kahn reliefează faptul potrivit căruia statele membre ale UE au sfârșit prin a asuma conflictul din fosta Iugoslavie tocmai prin această practică profund înnoită a experienței naționale prin construcția comunitară. După cinci ani de incertitudini, ele au utilizat for-

țele militare ale NATO pentru a pune capăt la ceea ce poate fi diagnosticat, într-o retrospectivă încă insuficientă, ca ultima manifestare istorică a acestei forțe distrugătoare și inumane pe care a putut-o provoca principiul național în Europa. UE a început să utilizeze această reprezentare postnaționalistă a statului-națiune ca instrument de politică externă. Astfel, popoarele din Balcanii Occidentali au putut să-și decidă independența și să construiască state: Slovenia, Croația, Bosnia și Herțegovina, Muntenegru, Macedonia, Serbia. Or, această independență este însoțită de edificarea statului de drept. UE și-a extins haloul de pace la hotarele sale. Ea a ajuns aici inspirându-și acțiunile de politică externă din valorile și din convingerile care prezidaseră la construcția europeană: a prezenta o opinie comună cu privire la definirea intereselor, a renunța în profunzime la starea de război dintre națiuni, a apăra în comun valori împărtășite. Astfel, UE este pe cale să inventeze un nou sistem de securitate colectivă[24, p. 168-170].

Supoziția de bază a lui S. Kahn reflectă faptul că, construcția europeană este, pînă astăzi, unica entitate existentă prin care un grup de state naționale au decis să-și reunească sectoare întregi ale suveranității lor, implicînd în aceasta numai state democratice, să renunțe la război și parțial la frontiere. Tocmai aceasta îi permite să considere că europenii se vor afla în avangarda procesului de reconfigurare a sistemului de relații internaționale după încheierea Războiului Rece. H. Hapров prezintă noile paradigme atît teoretice, cît și practice, ale geopoliticii cu un conținut esențial refăcut și inovator. El analizează schimbările ce au avut loc în lume la începutul secolului XXI [25, p. 86-106]. În opinia sa, actualmente doctrinele geopolitice, politologice sunt afectate de păreri subiective și opinii neștiințifice referitor la interesele naționale ale diferitor subiecți ai relațiilor geopolitice. Astfel de aprecieri și idei sunt generate de către diferite centre științifice din Federația Rusă care se preocupă, în special, de interesele „coloanei a cincea”, care au penetrat societățile nu numai din Federația Rusă, dar și din Ucraina, Bielorusia, Georgia, Azerbaidjan, statele din Asia Centrală, unde s-a dislocat armata SUA sub pretextul luptei cu terorismul internațional. Aceste idei sunt păguboase pentru societatea din Federația Rusă, ele distrugînd conștiința națională o poporului. În aceste condiții s-a adeverit pronosticul lui H. Hapров, potrivit căruia este inevitabil un război civil în Georgia, iar premisa acestuia s-a dovedit a fi antagonizarea militară între guvernul Georgiei, Osetia de Sud și Abhazia. De asemenea, H. Hapров susține că Federația Rusă trebuie să fie mult mai prudentă în relațiile sale atît cu Occidentul, cît și cu Orientul. Extinderea NATO spre Est a determinat în mare măsură politica externă a Federației Ruse, aceasta, la rîndul său, simțindu-se umilită de pierderea sferelor de influență din zona Baltică, Occidentală, Caucaziană și Asiatică în favoarea NATO. SUA și-a amplificat cheltuielile în domeniul militar și a început să realizeze programul național de constituire a sistemului de apărare antirachetă împotriva pericolului care poate fi generat din partea unor state,

cum ar fi: Iran, Libia și Coreea de Nord. El nu exclude faptul că în viitorul apropiat această listă va fi completată și cu Federația Rusă, și nu exclude ipoteza precum că bombardarea ex-Iugoslaviei și războiul din Irak este doar o repetiție a scenariului care va fi aplicat și împotriva Federației Ruse [26, p. 253-254].

H. Haprov consideră că știința geopolitică identifică procesul globalizării ca un fenomen ce poartă un caracter obiectiv, firesc și istoric, care, la rândul său, este o sinteză a necesităților obiective și intereselor subiective. Necesitățile obiective sunt: aerul, apa și resursele naturale. De aceste componente naturale dispune Federația Rusă și de aceea ea este atât de atractivă pentru vecinii din Occident și Orient, totodată, oferindu-i pondere substanțială în procesul de reconfigurare a polarității sistemului de relații internaționale postrăzboi rece. Ideea fundamentală promovată de H. Haprov constă în controlul asupra spațiului geografic, bazelor militare strategice și rețelelor de transport ale resurselor naturale. Aceasta trebuie să fie o prioritate geostrategică a Federației Ruse în „apropiata vecinătate”. Dezintegrarea URSS a avut consecințe semnificative pentru Federația Rusă, și anume: teritoriale, economice, politico-militare, demografice, culturale etc. Cu toate acestea, Federația Rusă rămîne și în continuare obiectul strategiilor atât din Occident, cît și din Orient privind dezmembrarea ei ulterioară. Reflectînd, potrivit supoziției lui A. Тузиков, precum că rolul Federației Ruse constă în echilibrul de putere mondială, datorită faptului că ea se află în zona axei mondiale „Hearthland”, o așezare geografică unică din punctul de vedere al doctrinei geopolitice a lui H. Mackinder, vom menționa că ea puțin se deosebește de cea a lui H. Haprov [27, p. 66-72]. A. Тузиков identifică locul Federației Ruse în conjunctura geopolitică contemporană și analizează puterea și slăbiciunea Federației Ruse în actuala situație geopolitică, precum și interesele național-statale ale acesteia. El relevă faptul că la etapa actuală de reconfigurare a polarității sistemului de relații internaționale postrăzboi rece există probleme geopolitice între marile puteri pe seama evenimentelor dramatice care au avut loc în ultimii ani pe teritoriul Europei de Est și URSS [28, p. 60-62]. Modificarea structurii sistemului internațional, schimbarea liniei de demarcare a hotarelor și procesul dezintegrator care a prevalat asupra celui integraționist sunt subiectele de pe agenda relațiilor geopolitice ale marilor puteri [29, p. 62-66].

A. Miroiu și S. Soare consideră că pe plan internațional există două tipuri de puteri: mici și mari, și că acest lucru rămîne, în general, constant, indiferent de perioada istorică. Pe de altă parte, D. Biro preferă o clasificare de tipul puteri mici, medii și mari, pe cînd M. Kaplan extinde această clasificare susținînd că există cinci tipuri de state: supraputeri, mari puteri, state mijlocii, state mici și microstate. L. Ghica sugerează faptul că unele tipuri nu apar în toate perioadele istorice, însă există în permanență actori internaționali care, în termeni de putere, nu pot fi considerați nici mari, nici mici, și că,

de altfel, mult mai relevant este contextul în care acționează actorii, și nu tipul acestora. Diferitele dimensiuni ale puterii (politică, militară, economică etc.) înfăptuiesc analiza, în acești termeni, extrem de dificilă, iar clasificările devin uneori iluzorii și nu întotdeauna relevante pentru practica politicii de securitate. Această viziune este împărtășită și de R. Stoicescu și de S. Wolff [30, p. 149-158].

O. Serebrian este de părere că spațiul pontic va juca un rol geopolitic/geostrategic substanțial în edificarea unui nou sistem de relații internaționale. El construiește o aplicație a geopoliticii asupra spațiului pontic. În opinia sa, pînă și această vecinătate liniștită, care se află la confluența intereselor geopolitice ale marilor puteri, ridică sau urmează să ridice, prin implicații, probleme tuturor statelor riverane. Războiul Rece s-a terminat, dar care a dezghețat pozițiile armistițiului din 1945. Actualmente s-au făcut resimțite consecințele conflictelor din zona balcanică, îndeosebi cele din fosta Iugoslavie [31, p. 137-168]. În opinia noastră, O. Serebrian susține, pe bună dreptate, că spațiul pontic va fi obiectul disputei dintre marile puteri în procesul de reconfigurare a polarității sistemului de relații internaționale, avînd repercusiuni directe asupra statelor limitrofe. Drept exemplu poate servi atitudinea militaristă a Federației Ruse în raport cu Georgia, stat care s-a desprins din orbita Federației Ruse și care gravitează spre un alt „pol” mai puternic, cel euroatlantic. Motivele Federației Ruse de a dezintegra teritorial Georgia, aplicînd metoda militară pentru a o supune unui control mai rigid, au fost așezarea geostrategică prielnică ca stat tranzit de hidrocarburi din Asia Centrală și Marea Caspică spre Occident, ocolind teritoriul Federației Ruse, și asistența militară oferită de către SUA în procesul de aderare la NATO. Potrivit lui O. Serebrian, odată cu dezintegrarea URSS și ulterior reconfigurarea polarității sistemului de relații internaționale, din arealul pontic a dispărut un pol esențial geopolitic și au apărut mai multe state suverane implicate în structuri regionale și internaționale diferite ca interes, orientări și forțe. Așezată între Europa și Asia, între creștinism și islam, între slavi, turci și neolatini, această mare continentală a fost aproape 45 de ani liniștită. Pronosticul lui O. Serebrian este că liniștea se va spulbera, că rivalitățile stîrnite de interesele contrare vor anima profund peisajul geopolitic pontic [32, p. 91-116].

În accepția lui A. Burian, după dezintegrarea sistemului bipolar nici o mare putere nu este în stare să controleze de una singură noua ordine mondială, în curs de formare, fiind în stare să respingă sau să blocheze dictatul survenit din partea unei sau altei mari puteri. În opinia sa, un număr tot mai mare de state și regiuni încetează de a mai fi simpli figuranți în jocul geopolitic al marilor puteri sau o arenă pasivă a rivalității lor pentru extinderea sferelor de influență. Ele sunt în stare să manevreze singure și să promoveze o politică proprie, care adesea vine în contradicție cu strategia fostelor metropole. În condițiile actuale, multipolaritatea cuprinde întreaga diversitate

a transformărilor globale. În cadrul lor, cele mai importante componente ale comunității mondiale se află într-o interacțiune și într-un conflict reciproc, căutând să-și realizeze interesele geopolitice. Procesele de transformare, care cuprind majoritatea structurilor, relațiilor, regulilor unanim recunoscute ale jocului, amplificarea relațiilor reciproce dintre state, popoare și factorii nestatali, duc la un asemenea grad de descentralizare, încât practic se reduce la zero capacitatea unui factor luat aparte de a controla evenimentele ce au loc în lume. Potrivit lui A. Burian, în ordinea mondială policentristă, relațiile dintre numeroșii factori într-o măsură mai mare decât în trecut se stabilesc pe baza unor cazuri concrete și din această cauză sunt supuse într-o măsură mai mare modificărilor. Ele sunt mai puțin simetrice și subordonate într-o măsură mai mică prerogativelor autorităților, instanțelor și instituțiilor oficiale. O parte din factori, în anumite condiții, pot să ignore cerințele statelor naționale [33, p. 178-181]. În opinia noastră, situația existentă de reconfigurare a polarității sistemului de relații internaționale după încheierea Războiului Rece se caracterizează prin instabilitate și dezechilibru. A. Burian califică asemenea situație ca fiind una turbulentă sau de stare turbulentă. În acest caz, noțiunile de instabilitate și dezechilibru trebuie lipsite de orice nuanță negativă, deoarece ele sunt componente ale sistemului internațional ca și stabilitatea, statornicia și echilibrul. Ele asigură un înalt dinamism proceselor mondiale care stimulează dinamica subiecților acestor procese.

A. Burian susține că deosebirea calitativă a sistemului de relații internaționale post război rece constă în numărul actorilor dominanți ai politicii mondiale, care s-a completat pe seama noilor puteri, grupărilor regionale, celor mai recente organizații și formațiuni internaționale, corporațiilor transnaționale ce exercită o influență substanțială asupra evenimentelor mondiale. Sporirea permeabilității granițelor, inclusiv transformarea lor în granițe transparente, accentuarea rolului actorilor nestatali, care contribuie la schimbarea parametrilor suveranității național-statale, vor avea ca urmare faptul că va fi dificil de a asigura disciplina și ordinea necesară, precum și repartizarea forțelor între state, blocuri de state, regiunile care colaborează unele cu altele. Locul interdependenței verticale a statelor în cadrul celor două blocuri caracteristice ordinii bipolare mondiale îl va prelua treptat interdependența preponderent orizontală a statelor, diversificarea politicii lor, transparența și flexibilitatea care îi corespund. De asemenea, asociațiile regionale care apar pe baza priorităților economice nu vor fi blocuri izolate. O piedică în calea izolării vor fi creșterea interdependenței economice a diferitor regiuni și nivelul de specializare a producției, interesele asigurării securității surselor de materii prime, considerentele atragerii capitalurilor străine etc. [34, p. 185-186]. În opinia noastră, în această sferă vor apărea noi incertitudini și, ca urmare, concurența dintre diferiți factori economici va căpăta un caracter mai complicat și multiaspectual. Totodată, A. Burian este de părere că sunt posibile și alianțe de intersecție, când unul sau câteva state

influențe vor face parte din două sau câteva alianțe și, astfel, ele vor avea rolul unor verigi de legătură între ele. Odată cu edificarea sistemului internațional multipolar va deveni mai mare libertatea de acțiune a majorității actorilor și în această situație interacțiunea și relațiile lor reciproce vor deveni mai instabile. În asemenea condiții este foarte problematic de prognozat posibilitatea unei configurații de durată mai mare sau mai mică a forțelor geopolitice, care, asemenea structurii bipolare, ar determina situația politică pe arena internațională. Relațiile reciproce dintre state, regiuni, blocuri politico-economice sau de altă natură vor fi supuse unor modificări permanente. Dacă în condițiile sistemului internațional bipolar blocurile, asociațiile, grupările de actori erau percepute ca permanente, apoi în cazul reconfigurării polarității și edificării sistemului internațional multipolar formarea lor se va prelungi la infinit [35, p. 186-187].

Așadar, reconfigurarea polarității sistemului de relații internaționale după încheierea Războiului Rece se dovedește a fi un proces multiaspectual care și-a găsit expresie în mai multe elaborări și scenarii globale propuse de diferite școli științifice, lideri de opinie și reprezentanți ai diverselor culturi și religii. Chiar dacă se exprimă oportunitatea identificării unor forme mai constructive și mai puțin violente de interacțiune ale actorilor internaționali, multe modele poartă amprenta logicii conflictuale dintre poluri, acestea din urmă primind alături de tratarea tradițională, în spirit realist, o altă dimensiune, extrasă fie din reflectarea noilor realități, fie din speculații intelectuale de altă factură, cum ar fi cea instituționalistă. Cert este că polaritatea rămîne problema de bază a reconfigurării ordinii mondiale și a structurii sistemului de relații internaționale în plină formare, *polul* fiind abordat atît în sens geopolitic, cît și sub aspect mai larg, incluzînd repere geoeconomice, geoculturale, georeligioase precum și de altă natură și proveniență, ceea ce teoriile neomarxiste și structuraliste numesc *centru* și *periferie*. Luate în totalitate sau în parte, aspectele și dimensiunile supuse analizei imprimă acestui concept un conținut nou, provenit din trecerea de la prioritatea factorului teritorial, asistat de cel politico-militar, la o abordare mai largă și avînd ca suport determinant dimensiunea economică, dat fiind că la momentul actual regionalizarea coexistă cu globalizarea.

Note:

1. Цыганков П. Мировая политика: содержание, динамика, основные тенденции. <http://www.ons.gfns.net> (vizitat 24.08.2008).
2. Huntington S. P. The Lonely Superpower. În: *Foreign Affairs*, 1999, nr. 78(2), p. 35-42.
3. Ibidem.
4. Cercul Militar Național. America, Europa și Noua Ordine Mondială. București, 2004. <http://www.fisd.ro> (vizitat 10.08.2008).

5. Brzezinski Z. Marea tablă de șah. Supremația americană și imperativele sale geostrategice. București: Ed. Univers Enciclopedic, 2000. 238 p.
6. Ibidem.
7. Ibidem.
8. Ланцов С., Ачкасов В. Мировая политика и международные отношения. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 443 с.
9. Назария С. История международных отношений и внешней политики великих держав в новейшее время. Курс лекций. Кишинёв: Центральная Типография, 2007. 687 p.
10. Бовин А. Ведущие тенденции развития международных отношений. În: Международная Жизнь, 2004, nr. 4-5.
11. Brzezinski Z. Op.cit.
12. Ibidem.
13. Kissinger H. Diplomația. București: Ed. Bic All, 2003. 784 p.
14. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика?. Москва: Ладомир, 2002. 352 с.
15. Киссинджер Г. Дипломатия. Москва: Ладомир, 1997. 848 с.
16. Ibidem.
17. Huntington S. P. Ciocnirea civilizațiilor. București: Ed. Antet, 1997. 528 p.
18. Ibidem.
19. Ibidem.
20. Dungaciu D. America pe divan? – două prognoze la început de secol: Samuel Huntigton și Zbigniew Brzezinski. În: Politica externă și de securitate a SUA, 2006.
21. Toffler A. Puterea în mișcare. București: Ed. Antet, 1995. 478 p.
22. Kaplan R. D. Anarhia care va veni. Spulberînd visele ulterioare Războiului Rece. București: Ed. Antet, 2002.
23. Kahn S. Geopolitica Uniunii Europene. Chișinău: Cartier, 2008. 176 p.
24. Ibidem.
25. Нартов Н. Геополитика. Москва: Юнити-Дана, 2004. 544 с.
26. Ibidem.
27. Тузиков А. Основы геополитики: учебное пособие. Москва: Кнорус, 2004. 272 с.
28. Ibidem.
29. Ibidem.
30. Ghica L. A., Zulean M. Politica de Securitate Națională: concepte, instituții, procese. Iași: Ed. Polirom, 2007. 328 p.
31. Serebrian O. Geopolitica spațiului pontic. Chișinău: Ed. Cartier, 2006. 208 p.
32. Ibidem.
33. Burian A. Geopolitica lumii contemporane: curs de lecții. Chișinău: Ed. Tipografia Centrală, 2003. 456 p.
34. Ibidem.
35. Ibidem.

**AXA MAREA CASPICĂ – MAREA NEAGRĂ – UNIUNEA
EUROPEANĂ: ROLUL GEOPOLITIC AL ROMÂNIEI
(Studiu de caz: coridoarele energetice)**

*Liuba DOBÂNDĂ,
doctorand, Universitatea București*

Summary

The following opinions are set forth in the research

The axle Caspian sea – Black Sea – European Union: the geopolitical role of Romania is enclosed on two general objectives:

1. Evaluation of Romanian energetic potential and thorough analysis of the Romanian energetic security problem;

2. The role and placement of the country within the framework of energetic game in the geopolitical arena

3. The article aims at Romania and one of its most important objective as a consumer state) – reduction towards the dependency on the energetic resources import, and in the case of natural gases, reduction of dependency on a single supplier and diversification of the supplies sources –taking into consideration the criteria of access, which must consider the geographic placement of suppliers, their availability, that refers to a long – term guarantee of rhythmic delivery continuity.

Gândurile pe care avem a le expune în rândurile imediat următoare sunt axate pe două obiective generale:

- Evaluarea potențialului energetic și analiza problemei securității energetice a României;
- Locul și rolul țării în jocul geopolitic energetic.

În calitate sa de stat consumator, unul dintre cele mai importante obiective pentru România constă în reducerea dependenței față de importurile de resurse energetice, iar, în cazul gazului natural, reducerea dependenței de un furnizor unic și diversificarea surselor de aprovizionare – cu luarea în considerare a criteriilor de accesibilitate, care trebuie să aibă în vedere amplasarea geografică a furnizorilor, și de disponibilitate, care se referă la garantarea pe termen lung a continuității și ritmicității livrărilor [1].

Spre deosebire de alte state est-europene, dependența energetică a României este mai redusă, ponderea hidrocarburilor provenite de peste hotare în consumul intern fiind de numai 29% [2]. Pe harta energetică europeană, datorită resurselor sale naturale, ponderea României era una dintre cele mai mari, suscitând și interesul Germaniei naziste.

Actualmente, în condițiile consumului excesiv, precum și în lipsa descoperirii unor noi zăcăminte care ar suplini producția, rezervele au devenit

nit extrem de limitate. Conform „Strategiei energetice a României pentru perioada 2007–2020”, extragerea resurselor primare autohtone de energie s-a transformat în una dificilă. Rezervele de petrol sunt estimate la 73,7 milioane tone, producția anuală scăzând de la 14,7 milioane tone (1976) la 5 milioane (2006), având o perioadă de asigurare de 14–15 ani. Zăcămintele de gaze naturale (185 mld. m³) au o perioadă de epuizare de 15 ani la consumul prezent (12,5 mld. m³/an) [3].

Specialiști din ROMGAZ afirmă că în ultimii 10 ani nu s-au mai făcut studii importante asupra zăcămintelor de gaze naturale, iar presiunea în circa 80% din sondele de extracție este sub 10 barili, ceea ce face ca transportul gazelor naturale să se poată face economic doar pe distanțe scurte și, pe de altă parte, grăbindu-se procesul de epuizare. Prin urmare, după afirmațiile lui Silviu Neguț, România este o țară bogată în resurse sărace și scumpe [4].

Rezervele de cărbune sunt pentru huilă de 27 mil. tep și ajung pentru 31 ani, la un consum de 3 mil. tone/an, iar pentru lignit – de 133 mil. tep, ajungând pentru 23 ani, la un consum anual de 28 mil. tone/n. Dacă se iau în considerare rezervele geologice de huilă (106 mil. tep) și de lignit (276 mil. tep), perioada de asigurare poate crește la 40–50 ani.

În contextul în care hidrocarburile românești (petrol și gaze naturale) sunt epuizabile pe termen mediu, iar importul crește la prețuri greu de susținut, cărbunele rămâne principalul combustibil disponibil pentru producerea de energie electrică în termocentrale (acestea vor continua să aibă o contribuție de circa 50% în producerea de energie electrică pe o perioadă lungă de timp, restul fiind acoperit de energia hidro, nucleară și sursele regenerabile). Utilizarea mai intensivă a cărbunelui (autohton și din import) va presupune tehnologii perfecționate, inclusiv din punctul de vedere al reducerii emisiilor poluante [5].

Concluzia e că în România nu a existat o viziune strategică pe termen lung, care să fie agreată de majoritatea forțelor politice, deși au fost elaborate politici sectoriale viabile, dar ele nu au mai fost puse în operă sau au fost sistate ori de câte ori se schimbau factorii decizionali ai entităților energetice sau cei din administrația centrală. Rezultatul materializării anumitor interese de grup, atât interne, cât și externe, a condus la pierderea unor oportunități ca țara noastră să devină un actor important în Europa Centrală și de Sud-Est.

„Strategia energetică a României în perioada 2007–2020” marchează o etapă importantă în evoluția țării noastre ca membru cu drepturi depline al UE, fiind în conformitate cu cerințele orientărilor și politicilor comunitare din domeniu, dar și tendințelor de globalizare manifestate pe plan mondial în ultimul deceniu (reliefate prin prisma angrenării statelor în structuri/organisme/unioni multinaționale și semnării diverselor tratate/acorduri/

convenții internaționale). Documentul strategic este unul realist și reafirmă faptul că resursele energetice ale României sunt într-o scădere dramatică (petrol, gaze, uraniu) și că resursele regenerabile sunt limitate.

În actuala strategie energetică românească, direcțiile de dezvoltare pe care și le-a propus România coincid, în cea mai mare parte, cu cele europene, având în vedere că mizează pe energia nucleară (urmând a fi puse în funcțiune încă două grupuri nucleare la C.N.E. Cernavoda), consolidarea producției de cărbune, utilizarea resurselor regenerabile și creșterea eficienței energetice.

De asemenea, unul din obiectivele vizate este diminuarea dependenței de importuri, context în care a fost acordată atenție proiectelor de rute alternative de transport a hidrocarburilor, cum sunt gazoductul Nabucco și oleoductul Pan European Oil Pipeline (Constanța – Trieste), dar și cele ce vizează interconectarea sistemului autohton cu cel din Ungaria (în zona Arad – Szeged), din Ucraina (Siret – Cernăuți) și din Bulgaria (Giurgiu – Ruse).

România importă aproximativ 30% din necesarul de gaze naturale din Rusia, la un preț ridicat în comparație cu cel aplicat altor țări. Încă în 1999, ministrul Industriei Radu Berceanu a refuzat să importe gaze direct de la Gazprom, pe motiv că prețurile crescuseră cu 60%. În plus, fusese introdusă politica „take or pay”, prin care, indiferent de cantitatea consumată, Bucureștiul era obligat să plătească întregul volum contractat. Astfel, operatorii români au fost nevoiți să găsească soluția, apelând la companii intermediare. Este vorba de acordul semnat cu Regal Petroleum, WIEE și IMEX și care prevede o alimentare cu gaz de lungă durată, până în 2030 [6]. Totodată, rezilierea contractului este de manieră unilaterală, acest drept aparținându-i Rusiei.

Unica realizare în vederea diminuării dependenței de Moscova a fost darea în exploatare, în septembrie 2010, a conductei „Szeged-Arad”, care leagă sistemul de gaze din România cu cel din Ungaria. Deocamdată, cantitatea importată de Petrom este de 10 milioane de m³ pe lună, reprezentând puțin peste 1% din consumul național dintr-o lună din sezonul cald [7].

Piața de energie din România deține în prezent circa 19% din PIB, majoritatea companiilor românești din acest domeniu fiind preluate de mari grupuri internaționale. Piața petrolieră a atins în 2005 o valoare record, de peste 7 miliarde de euro, iar profiturile principalelor 7 companii din acest domeniu s-au cifrat la 500 milioane de euro. Liderul acestei piețe este Petrom-OMV, cu activități de exploatare și producție de petrol și gaze naturale, rafinare și petrochimie și comercializarea de carburanți. De altfel, Petrom deține monopolul pe piața internă în ceea ce privește activitățile de extracție a țițeiului.

Gazele de pe piața românească provin în proporție de 60% din producția internă, asigurată aproape de Romgaz în proporție de 62%, și SNP Petrom – 38%. Piața distribuției de gaze este controlată de Societatea Națională de Transport Gaze Naturale TRANSGAZ și Societatea Comercială de Distribuție a Gazelor Naturale. Începând din 2005 este gestionată de managementul străin, cele mai mari distribuții de gaz din România – Distrigaz Sud și Distrigaz Nord – fiind preluate de Gaz de France, respectiv E.ON Ruhrgas.

Una dintre oportunități o constituie conducta de tranzit de țitei Constanța – Trieste (PEOP – Pan European Oil Pipeline), care a demonstrat existența țiteiului disponibil la export din regiunea Mării Caspice, estimat să crească de la un nivel anual de 50 milioane tone la 170 milioane tone în 2010 și 344 milioane tone în 2020. Creșterea estimată în cantitățile de petrol caspic și rusesc direcționate către Marea Neagră semnaleză existența unui deficit al capacității de transport în zona Mării Negre. Acest fapt este relevant și de către studiul de fezabilitate care indică astfel oportunitatea dezvoltării proiectului PEOP.

Deși, în 2007, proiectul pierde în favoarea conductei Baku – Tbilisi – Ceyhan, promovată de Turcia, SUA și Marea Britanie, este doar conservat.

În scopul satisfacerii necesităților de consum în domeniul gazelor naturale, România a fost unul dintre statele care a stat la baza inițierii proiectului Nabucco, aspectele tehnice, politice și financiare ale căruia au fost examinate pe parcursul lucrării. Un alt potențial proiect este AGRI (Azerbaidjan, Georgia, România Interconnector), care presupune transportarea gazelor în formă lichefiată din Azerbaidjan la portul Constanța. În esență, are o capacitate de 10 ori mai mică decât Nabucco, dar este mult mai puțin costisitor, ceea ce i-ar spori șansele de realizare.

România prezintă avantaje certe din punct de vedere economic, tehnic și geopolitic în favoarea tranzitării energiei caspice prin țara noastră (infrastructura de oleoducte în mare parte construită, capacitatea excedentară de rafinare, cea mai mare rafinărie de la marea Neagră – Midia-Năvodari, cel mai mare port al Mării Negre – Constanța, suprafața topografică deosebit de permisivă care nu necesită un număr considerabil de unități de pompare, lipsa stărilor conflictuale) în drumul său către marii consumatori occidentali.

Dincolo de obligațiunile asumate în calitate de stat membru al Uniunii Europene, România încearcă să-și promoveze propriile interese de securitate energetică, politici promovate de majoritatea țărilor, în special Germania, Franța, Italia. Tocmai din acest raționament a și susținut în 2010 ideea proiectului AGRI, care în raport cu Nabucco se prezintă a fi mai realist.

Dar un joc extrem de periculos îl face Rusia, care a inițiat proiectul South Stream, provocând destabilizări și neînțelegeri. În februarie 2010, vice-

președintele Gazprom i-a înmănat oficial ministrului Economiei Adrian Videanu invitația de participare la proiect [8]. În iulie 2010, Moscova semnează cu Sofia acordul privind construcția gazoductului prin Bulgaria, iar în septembrie același an, șeful concernului Gazprom semnează la București un memorandum de intenție privind participarea României la South Stream.

Apreciind importanța și potențialul geostrategic al României, Silviu Neguț menționează că România se află plasată geopolitic la intersecția axelor geoeconomice Vest-Est și Nord-Vest-Sud-Est. Totodată, România se află situată la intersecția unor axe geoeconomice în curs de consolidare: axa mărilor (Marea Caspică – Marea Neagră – Marea Mediterană) și axa fluviilor și canalelor (Rhin – Main – Dunare), legând Marea Nordului cu Marea Neagră [9].

După Dan Dungaci, termenul „axă” are importanță și semnificație. Pe de-o parte, semnificația lui este mai întâi *geopolitică*, și numai în a doua instanță *politică*. Pe de altă parte, sensul „axei” nu este în nici un caz *Vestul* – cum s-a glosat abundent și eronat -, ci *Estul*. Semnificația geopolitică a axei decurge din înaintarea spre Est a frontierei euroatlantice. Această înaintare spre Est a frontierei euroatlantice a structurat spațiul geopolitic pe două axe geopolitice (strategice, economice etc.) majore, respectiv Axa **Nord – Sud** (Rusia – Armenia – Iran) și Axa **Est – Vest**, care include via Caucas și Marea Neagră, resursele energetice esențiale din Caspic și destinate țărilor occidentale. Axele invocate nu fac decât să delimiteze la intersecția lor – al cărui „punct” ar putea fi Azerbaidjanul – o regiune de securitate fundamentală pe agenda marilor cancelarii cu interese și influență în zonă [10].

În contextul schimbărilor din Europa, România devine tot mai legată de spațiul balcano-dunăreano-pontic. Este suficient să amintim crearea OCEMN (Organizația Cooperării Economice în Zona Mării Negre) – participarea României la această organizație regională fiind un exemplu de folosire inteligentă a piețelor alternative – și mult discutatul „traseu al energiei caspice spre Europa”, traseu de care România este preocupată.

Silviu Neguț determină într-o formă detaliată atuurile și avantajele oferite de România. Din considerente geostrategice, ea este cea mai mare țară din zonă, are stabilitate politică și se află la intersecția coridoarelor economice (inclusiv comerciale) europene: Est-Vest și Nord-Sud.

România este inclusă în trei coridoare principale de transport paneuropean: 1) IV: Berlin (Germania) – Praga (Cehia) – Bratislava (Slovacia) – Győr – Budapesta (Ungaria) – Arad – Craiova – București – Giurgiu (România) – Sofia (Bulgaria) – Istanbul (Turcia); 2) VII: calea navigabilă transcontinentală (Dunăre – Main – Rhin, legând Marea Neagră cu Marea Mediterană); 3) IX: Helsinki (Finlanda) – Sankt-Petersburg – Paskov (Rusia) – Vitebsk (Belarus) – Ljubasivka (Ucraina) – Chișinău (Republica Moldova) – București (România) – Plovdiv (Bulgaria).

România este singura țară din zonă inclusă în ambele programe ale Uniunii Europene – TRACECA și INOGATE – care au drept țintă zăcămintele de petrol și gaze naturale din regiunea caspică și căile de transport ale acestora către Europa Centrală și de Vest.

Infrastructura (deja existentă) acoperă 65% din lungimea întregului traseu, de la Constanța la Trieste.

România prezintă nu numai oferte de tranzitare a petrolului brut, ci și de prelucrare a materiilor prime aduse din regiunea caspică. Ea dispune de un sistem destul de dezvoltat de conducte, atât pentru petrolul brut (circa 4 500 km), cât și pentru produsele petroliere (circa 2 500 km), sistem care poate fi ușor conectat, cu minime investiții, la sistemul central-european de transport.

României îi aparține cel mai mare și mai activ port la Marea Neagră, Constanța, având complet operaționale terminale speciale în dublu sens pentru țiței (24 mln. tone pe an) și pentru produsele petroliere (12 mln. tone anual), cu rezervoarele aferente (1,7 miliarde m³, capacitate). Într-o perspectivă nu prea îndepărtată, Constanța urmează să devină, grație lucrărilor de anvergură declanșate, al doilea mare port al Europei (după Rotherdam) și, totodată, unul dintre cele mai mari din lume.

Existența unei capacități de rafinare a petrolului (peste 30 milioane tone anual) depășește cu mult producția proprie de petrol (ușor peste 6 milioane tone anual) și necesarul intern de produse petroliere. Are, așadar, o capacitate de rafinare excedentară. Cea mai mare și modernă unitate de acest fel, Midia-Năvodari, se află chiar lângă portul Constanța.

Petrolul tranzitat prin România ar acoperi o piață mult mai mare decât în cazul altor variante. S-ar adăuga circa 40 milioane de tone numai de-a lungul traseului până la Marea Adriatică (Trieste, Italia), din care 7 milioane tone pentru România, 17,5 milioane tone pentru Ungaria, Croația, Slovenia și Serbia și 15 milioane tone pentru Austria, Cehia și Germania[11].

Prin urmare, nu doar Marile Puteri și cele regionale au capacitatea de a dobândi influență și semnificație în sistemul internațional, aducând plusvaloare sistemului. Departe de a „juca” un rol pur decorativ sau de a se comporta ca pion ai strategiilor competitive sau cooperative ale marilor puteri, România, dincolo de garantarea suveranității și integrității teritoriale, este capabilă să-și construiască un profil de politică externă care să corespundă intereselor naționale și imaginii atractive.

Miza strategică a stabilității și a păcii în Europa nu este atât de evidentă pe nici una dintre frontierele geopolitice euroatlantice, pe cât este în *regiunea lărgită a Mării Negre*. Singura evoluție strategică cu adevărat relevantă este transformarea regiunii Mării Negre în pivotul geopolitic al euroatlan-

Axa Marea Caspică – Marea Neagră – Uniunea Europeană: rolul geopolitic al României —

ticismului în secolul al XXI-lea. De aici se pot construi punți de stabilitate către Europa de Est, Caucaz, Asia Centrala și Orientul Mijlociu.

Din punct de vedere *geoistoric*, funcția internațională a României a fost aceea de a furniza securitate și stabilitate în acest spațiu lărgit [12].

Pentru România, Caucazul de Sud „există” prin intermediul UE, SUA și Marea Neagră, iar Marea Caspică – prin potențialul de re-export al petrolului și gazului. Pentru Caucazul de Sud, România „există” ca poartă spre Europa. Ambii poli sunt necesari pentru că formează, în mod natural, o linie de comunicație, un segment vital în generosul proiect al reconstrucției „Drumului Mătăsii”, care acaparează intenția politică a UE prin crearea Coridorului de Transport Europa-Caucaz-Asia (TRACECA). Fără acest segment, viitoarea Europă este doar un simplu proiect pe hârtie.

Trebuie să recunoaștem că până în 2005, Marea Neagră a fost singura „periferie” naturală care a fost ignorată de către Bruxelles. Suscitarea interesului a fost condiționată, pe de o parte, de cererea de aderare a României și Bulgariei, pe de altă parte, de descoperirea El Dorado a petrolului. În viziunea europeană, zona Mării Negre reprezintă centrul de stabilitate al unui arc ce se întinde din Balcani până în Caucazul de Sud. Procesul de extindere NATO și UE a adus comunitatea euroatlantică pe coasta de vest a Mării Negre, iar evoluțiile din Ucraina, Georgia și Republica Moldova creează premise pentru extinderea procesului de democratizare a regiunii.

Confluentele și influențele din zona pontică creează imaginea existenței a două curente contradictorii: eforturile Federației Ruse de a-și conserva vechile privilegii asupra spațiului, inclusiv și menținerea unei prezențe militare în baze terestre (Transnistria, Abhazia și Osetia de Sud), precum și în cele navale din Marea Neagră, confruntându-se cu dorința de eliberare a statelor din zonă de influența Moscovei și de a accede în NATO și UE.

Transformarea zonei Mării Negre într-un pol al stabilității și prosperității, cu scopul extinderii climatului de pace și securitate în spațiile limitrofe, devine o prioritate atât a statelor riverane, cât și a NATO și UE.

Atribuind o importanță deosebită noilor frontiere de securitate – zona Mării Negre Extinse – SUA privesc această regiune drept „coridor strategic”, care deschide calea către Orientul Mijlociu, și care constituie, în același timp, un fel de barieră între civilizații. Direcțiile de bază ale politicii americane în regiunea Mării Negre au fost formulate în declarația Departamentului de Stat, difuzată la Summitul OSCE din 1999 la Istanbul. Atunci a fost afirmat obiectivul întăririi pozițiilor SUA și a Turciei în regiune, în contrapondere la interesele Rusiei [13].

Referințe bibliografice:

- 1 Orientări privind securitatea energetică a României. *Institutul European din România – Studii de strategie și politici (SPOS 2008)*. Coordonator Silviu Neaguș. București, Decembrie, 2008, p. 6.
- 2 *Romania, printre statele cel mai puțin dependente de importuri de energie*, <http://www.ziare.com/preturi/rca/romania-printre-statele-cel-mai-putin-dependente-de-importuri-de-energie-352710>
- 3 *Hotărâre privind aprobarea Strategiei energetice a României pentru perioada 2007–2020* // Monitorul Oficial al României, partea 1, nr. 781/19.11.2007, p. 4.
- 4 *Orientări privind securitatea energetică a României*, p. 11.
- 5 *Ibidem*, p. 12.
- 6 *Oferta de gaze a lui Putin pentru Băsescu, o glumă sovietică*, http://old.cotidianul.ro/oferta_de_gaze_a_lui_putin_pentru_basescu_o_gluma_sovietica-69617.html
- 7 *Importurile de gaze ale României nu mai sunt dependente de Rusia*, http://www.adevarul.ro/financiar/Au_venit_primele_gaze_care_nu_sunt_ruses-ti_0_338966746.html
- 8 *Gazprom invită România la South Stream*, <http://www.capital.ro/detalii-articole/stiri/gazprom-invita-romania-la-south-stream-132061.html>
- 9 Silviu Neaguș. *Geopolitica. Universul puterii*. București: Meteor Press, 2008, p. 376.
- 10 Dan Dungaciu. *Moldova ante portas*. București: Tritonic, 2005, p. 274.
- 11 Silviu Neaguș. *Op. cit.*, p. 405.
- 12 *Ilie Badescu în comentariul asupra lucrării lui Victor Roncea. Axa – Noua Românie la Marea Neagră. București: Editura „Ziua”, 2005.*
- 13 Ю. Кифу. *Большое Причерноморье в поисках концепции стратегической безопасности* // Средиземноморье – Черноморье – Каспий: между Большой Европой и Большим Ближним Востоком. М.: Издательский дом «Граница», 2006, pp. 53–59.

DEMOGRAFIE

MIGRAȚIA ȘI ASPECTE ALE SECURITĂȚII SOCIALE A LUCRĂTORILOR MIGRANȚI DIN REPUBLICA MOLDOVA

*Olga POALELUNGI,
cercetător științific, IIEȘP al AȘM*

Summary

This article is about studies the social security aspects workers migrant from Moldova who working abroad. In the article are examined the access of migrant to decent work, the right to Health and social care in the host states, etc., migrants relations social security systems in Moldova and the country of destination, possible social risks when they return to the country. Conclusions and recommendations pertaining to legislative intervention measures in the field health and social protection.

Dezvoltarea ulterioară a Republicii Moldova necesită modernizarea ei economică, asigurarea competitivității și eficacității producerii, sporirea randamentului investițiilor capitale și creșterea productivității muncii. Modernizarea este necesară, indiferent de schimbările demografice care vor interveni, din contra, anume tendințele demografice din țară imprimă obligativitate procesului de modernizare. Fiind un proces costisitor, modernizarea solicită investiții serioase. Însă procesele demografice din Republica Moldova - reducerea numărului populației și îmbătrânirea demografică - vor limita posibilitatea investițiilor în modernizare, deoarece vor reorienta o parte din fondurile publice spre cheltuielile sociale.

În situații similare, țările UE sporesc investițiile în calitatea potențialului uman (educație, sănătate, asigurare și asistență socială), compensând deficitul uman prin randamentul utilizării tehnologiilor moderne și a calității potențialului uman. Spre exemplu, statele UE alocă în scopuri sociale (asigurarea și asistență socială, medicină etc.) în mediu 27,7% din PIB, statele bogate și mai mult: Suedia -32%, Franța - 31,5%, Danemarca - 30,1%, Belgia - 29,7%, Germania - 29,4%, Austria - 28,8%, Olanda -28,2%. În Federația Rusă alocările respective constituie 12,7% față de PIB.

Partea considerabilă a cheltuielilor sociale revine pentru plata pensiilor, deservirea medicală și alte servicii aferente. În anul 2005, Uniunea Europeană, din suma totală a cheltuielilor sociale, a direcționat spre plata pensiilor și indemnizațiilor 46%, a concediilor medicale - 28,6%, a indemnizațiilor pentru invaliditate -7,9%. Problemele respective consumă practic 80% din volumul cheltuielilor sociale.

Pe parcursul ultimului deceniu, pentru Moldova devine tot mai evidentă reducerea numărului total al populației, a populației ocupate și creșterea raportului de dependență economică (Tabelul 1).

Prognozele demografice efectuate de cercetătorii Academiei de Științe a Moldovei [1] relevă și pentru viitor o creștere permanentă a numărului populației îmbătrânite: în perioada anilor 2014-2024, numărul persoanelor care vor depăși vârsta de 60 de ani în Republica Moldova va crește de la 559,3 mii de persoane până la 682,3 mii; numărul total al populației se va reduce de la 3.543,7 mii până la 3.401,9 mii persoane, iar coeficientul de îmbătrânire a populației va crește de la 16% până la 20%, sporind gradul de dependență demografică și, drept consecință, gradul de presiune supra fondurilor sociale.

Tablelul 1. Raportul dintre totalul populației și populația economic activă față de pensionari, anii 2001-2010

Indicatorii	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Total populație RM (în mii)	3635,1	3627,8	3618,3	3607,4	3600,4	3589,9	3581,1	3572,7	3567,5	3560,4
Total populație ocupată	1499,0	1505,1	1356,5	1316,0	1318,7	1257,3	1247,2	1251,0	1184,4	1043,4
Total pensionari (în mii)	654,4	641,5	627,6	621,1	621,3	620,6	620,4	622,2	624,1	626,7
Raportul între total populație și pensionari	5,6	5,7	5,8	5,8	5,8	5,8	5,6	5,7	5,7	5,7
Raportul dintre numărul populației ocupate și al pensionarilor	2,3	2,3	2,2	2,1	2,1	2,0	2,0	2,0	1,9	1,8

Sursa. Datele BNS; MMPSF, calculele autorului. Fără datele din regiunea transnistreană.

În condițiile îmbătrânirii demografice, Republica Moldova, la fel ca și alte state, va fi nevoită să redirectioneze o parte tot mai mare a fondurilor publice pentru plățile sociale. Dar aceasta intră în contradicție cu necesitățile creșterii economice ale țării și este dificil în situația în care scade numărul populației economic active, iar numărul populației inactive crește. Redistribuirea fondurilor publice în asemenea condiții va spori presiunea fiscală asupra persoanelor fizice și asupra agenților economici, va reduce din posibilitățile investiționale și, în ultima instanță, aceasta poate bloca creșterea productivității muncii, creând un cerc vicios pentru economia țării.

Problema suplinirii și asigurării stabilității fondurilor sociale din țară devine una prioritară. Situația se agravează prin faptul că la elaborarea măsurilor de stabilizare nu este în deplină măsură studiat și luat în calcul fenomenul complex al migrației provizorii în scop de muncă, nu sunt evaluate consecințele migrației pentru lucrătorii migranți, accesul lor la măsurile de securitate socială în statele de destinație¹, precum și impactul proceselor date asupra stabilității sistemelor de securitate socială din Republica Moldova.

1 Sub măsurile de protecție socială a lucrătorilor migranți se subînțelege complexitatea tuturor tipurilor de asistență menite să asigure protecția migranților de la riscurile sociale unanim recunoscute, cum ar fi: asistență medicală, asistență în caz de îmbolnăvire, de șomaj, asigurare socială la bătrânețe, asistență în caz de accidente de muncă sau boală profesională, în caz de invaliditate, de pierdere a întreținătorului etc.

Migrația și aspecte ale securității sociale a lucrătorilor migranți din Republica Moldova —

Studierea urmează să cuprindă mai multe aspecte: caracteristicile calitative ale fluxului migrațional (sex, vârstă, mediul de provenire a migranților), care predetermină în mare măsură gradul de adaptare și de integrare a migranților în societatea gazdă, direcția vectorului migrațional și accesul lucrătorilor migranți în țările gazdă la măsurile de securitate socială; perioada aflării sau intenția lor de a rămînea peste hotare; gradul de asigurare a dreptului la asigurare socială la revenirea migranților în țară etc.

Analiza datelor statistice indică o intensitate continuă a migrației provizorie în scop de muncă. La situația din 1 ianuarie 2011, peste hotare se află circa 11% din totalul populației, sau 27,3 % din populația aptă de muncă.

Tabelul 2. Populația economic activă și populația temporar absentă în legătură cu plecarea în scop de muncă peste hotare, anii 2001-2010 (mii persoane)

Indicatorii	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Populația RM total	3635,1	3627,8	3618,3	3607,4	3600,4	3589,9	3581,1	3572,7	3567,5	3560,4
Populația economic activă	1616,6	1615,0	1473,6	1432,5	1422,3	1357,1	1313,8	1302,8	1265,3	1137,7
Populația temporar absentă în legătură cu plecarea la muncă peste hotare	172,0	172,0	291,0	345,3	394,5	310,1	335,1	309,7	294,8	311,0
Raportul dintre populația economic activă și numărul migranților (în %)	10,6%	10,6%	19,7%	24,1%	27,7%	22,8%	25,5%	23,7%	23,3%	27,3

Sursa. Datele BNS; MMPSF, calculele autorului. Fără datele din regiunea transnistreană.

De observat, în această perioadă, creșterea numărului femeilor care pleacă la lucru peste hotare, procentul femeilor implicate în migrație a crescut de la 32,6 % la 36,3%. La fel s-a schimbat coraportul plecării peste hotare în dependență de mediul de provenire a migranților. În perioada examinată a sporit proporția migranților plecați din mediul rural față de persoanele plecate din mediul urban (Tabelul 3).

Practicile statelor cu experiență migrațională denotă că tinerii și femeile care participă în procesele migraționale se acomodează mai rapid în țările gazdă, se integrează mai ușor în societate și sunt mai predispuși să rămână definitiv peste hotare.

Condițiile și accesul pe piața de muncă, accesul la măsurile de securitate socială, condițiile de trai și alte circumstanțe din țările gazdă influențează foarte puternic decizia de a reveni în țară sau a rămînea definitiv peste hotare.

Tabelul 3. Persoane plecate provizoriu peste hotare în scop de muncă (mii persoane)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Total persoane plecate (mii)	138,3	172,0	231,3	291,0	345,3	394,5	310,1	335,6	309,8	294,9	311,0
<i>Pe sexe</i>											
bărbați	93,1	120,1	160,9	199,1	230,8	262,8	197,8	219,3	201,5	185,8	198,0
femei	45,2	51,9	70,3	91,8	114,4	131,7	112,3	116,3	108,3	109,1	113,0
<i>Pe medii</i>											
urban	56,2	68,0	78,7	89,7	106,6	112,1	92,7	103,0	97,2	89,5	90,6
rural	82,1	104,0	152,5	201,3	238,7	282,4	217,4	232,6	212,6	205,5	220,4

Sursa: Ancheta Forței de Muncă a Republicii Moldova, ocupare și șomaj, BNS, 2009

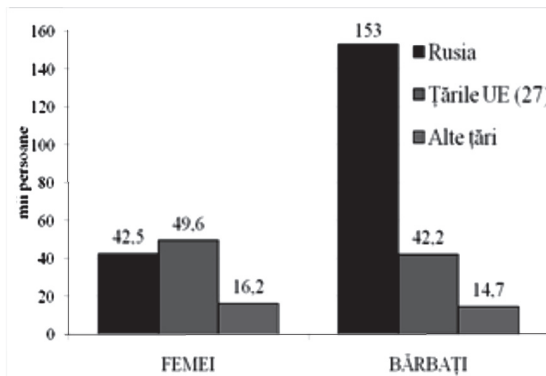

Fig. 1. Orientarea fluxurilor migraționale, pe sexe

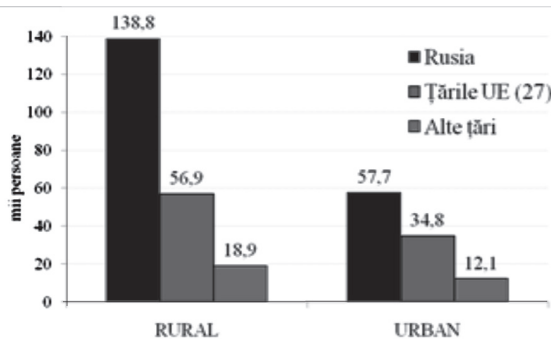

Fig. 2. Orientarea fluxurilor migraționale, pe medii

Sursa: Ancheta Forței de Muncă a Republicii Moldova, ocupare și șomaj, BNS, 2009

Potrivit cercetărilor efectuate de Biroul Național de Statistică, orientarea de bază a fluxurilor migraționale din Moldova are un coraport de 60% față de statele CSI, preponderent Federația Rusă, și de 40% spre statele UE, preponderent

Migrația și aspecte ale securității sociale a lucrătorilor migranți din Republica Moldova —

spre Italia. Caracteristicile vectorilor migraționali diferă esențial. Astfel, spre statele CSI pleacă mai mult persoane care provin din mediul rural și preponderent pleacă bărbați (Fig.1), pe când în statele UE este mult mai semnificativă ponderea femeilor (Fig.2).

Este evidentă și diferența între grupele de vârstă a persoanelor implicate în migrație (Tabelul 4). Spre statele CSI sunt mai mult orientate persoane tinere, din grupa de vârstă de 15-44 ani, iar spre statele UE sunt orientate grupele de vârstă de 25 – 54 de ani.

Toate aceste caracteristici vor influența foarte puternic procesul de adaptare a migranților în țările gazdă și intenția lor de a rămânea definitiv peste hotare sau de a reveni în țară. În acest caz apare întrebarea: dispun sau nu de dreptul de asigurare socială în perioada de migrație și dacă da, se mențin sau nu aceste drepturi la revenirea lor în țară?

Tabelul 4. Persoanele de 15 ani și peste, declarate plecate la lucru peste hotare, pe grupe de vârstă și țări de destinație potrivit situației pentru anul 2008

Țări de destinație	Grupe de vârstă					
	total	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64
Total	309,7	75,9	85,8	79,6	60,1	8,4
Grecia	2,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Israel	8,0	0,0	1,5	2,8	2,8	0,0
Italia	55,4	10,7	13,0	16,5	13,4	1,9
Portugalia	5,6	0,0	0,0	2,0	1,6	0,0
România	2,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Rusia	191,1	50,4	53,6	48,9	33,4	4,8
Turcia	7,9	2,0	2,6	1,6	1,6	0,0
Ucraina	10,9	3,5	3,0	2,4	1,6	0,0
Alte țări	26,3	7,1	9,3	4,3	5,0	0,0

Sursa: Anchetă Forței de Muncă a Republicii Moldova, ocupare și șomaj, BNS, 2009

Este important să ținem cont că CSI și Statele UE promovează politici proactive în atragerea forței de muncă din străinătate în scopul recuperării pierderilor demografice și suplinirea necesităților pieței de muncă, dar modelele de asigurare a securității sociale ale lucrătorilor migranți - în special dreptul la asigurări sociale, dreptul la pensie – aplicat de tratatele în cadrul statelor CSI și acordurile multilaterale și bilaterale cu țările din cadrul Uniunii Europene² – diferă esențial. Convențiile semnate la nivel CSI, ca principii și mod de reglementare a problemelor ce țin de asigurarea cu pensii, sunt concepute pe principiul teritorialității³, iar cele din Uniunea Europeană sunt bazate pe principiul

2 Asemenea acorduri sunt semnate cu Republica Portugheză, Republica Bulgară, România.

3 Principiul dat prezumă că pensiile pot fi stabilite și plătite din mijloacele financiare ale acelei părți contractante pe teritoriul căreia persoana își are domiciliul permanent.

proporționalității⁴. La rând cu aceasta se atestă abordări diferite și confuzii în aplicarea definiției lucrător migrant, vârsta la care persoana are dreptul la pensie; calcularea vechimii de muncă efectuată în baza contractelor de muncă sau a activităților efectuate în baza contractelor de drept civil, condiționarea anumitor drepturi⁵ etc.

Modul diferit de abordare a problemelor ce țin de securitatea socială a lucrătorilor migranți va crea confuzii pentru realizarea în viitor a drepturilor acestora la una din formele de asigurare socială (tip de pensii), fie în țara de destinație – în cazul în care rămân în această țară, fie în Republica Moldova – în cazul în care revin. Mai mult ca atât, aplicarea normelor acordurilor menționate se referă doar la migranții angajați legal în câmpul muncii. Deoarece majoritatea migranților moldoveni în țările recipiente nu beneficiază sau nu au beneficiat de asemenea statut perioade îndelungate de timp, au activat ilegal sau în sectoare informale[3] asupra lor nu se răsfrâng normele respective, iar perioada activității neasigurate nu poate fi luată la calcularea beneficiilor sociale nici în țara-gază, nici în Republica Moldova.

În ce privește situația migranților care dețin statut legal în țările de destinație, indiferent unde se află – în țările CSI sau cele din Uniunea Europeană – pentru ei există o problemă comună - lipsa mecanismelor sigure de evidență nominală a defalcărilor efectuate în fondurile sociale, în special pentru perioade de activitate în diferite țări. Situația este dificilă și pentru migranții cu statut legal, dar care activează în țările pentru care nu sunt semnate acordurile ce țin de migrația forței de muncă și protecția socială a lucrătorilor migranți, precum și pentru migranții care sunt antrenați în activități informale (lucrul în gospodăriile casnice, activități pe patentă etc.).

Studiile Biroului Național de Statistică indică că din totalul migranților aflați temporar în scop de muncă peste hotare doar 41,6% au permis de ședere și de lucru. Acest procent este relativ mai mare în țările UE decât în cele din CSI. Spre exemplu, în Italia, de permis de ședere și de lucru dispun 46,6% din totalul migranților, iar în Federația Rusă - 43,7%. La evaluarea consecințelor socio-economice este necesar să se țină cont că numărul migranților în Italia (55,4 mii persoane) este mult mai mic decât cel pentru Federația Rusă (191,1 mii persoane), iar caracterul lucrului și modul de efectuare a defalcărilor în fondurile sociale diferă esențial. În Italia, defalcările în fondurile sociale urmează să fie efectuate de către angajatori. În Federația Rusă – pentru persoanele oficial angajate – patronul, iar pentru cei care activează în baza patentei, mecanismul de aplicare și de efectuare a transferurilor nu este clar determinat.

4 Principiul proporționalității prezumă achitarea părții de pensie calculată pentru perioada de cotizare la sistemul public de asigurări sociale realizat pe teritoriul țării membru al acordului. Esențial în acest sens este dreptul lucrătorului migrant la exportul prestațiilor sociale achitate și dreptul de a beneficia de prestațiile dobândite în statele în care și-a desfășurat activitatea, pe teritoriul statului de domiciliu (menținerea drepturilor dobândite).

5 Ca exemplu, potrivit Federației Ruse, dreptul la asigurarea cu pensii îl au doar persoanele care locuiesc permanent pe teritoriul acestei țări. De aici rezultă că migranții care nu dispun de un asemenea statut de permanență sunt privați de acest drept.

Migrația și aspecte ale securității sociale a lucrătorilor migranți din Republica Moldova —

Cercetările efectuate [4] indică că atât statutul legal și activitatea în baza permisului de muncă, cât și existența acordurilor bilaterale ce reglementează procesele migraționale nu constituie o garanție de asigurare a măsurilor de securitate socială a migranților. Astfel, migranții primesc un salariu mult mai mic decât băștinașii (44% față de salariul băștinașilor), 22,2% de migranți lucrează zile de lucru excesive, dispun de dreptul la asigurare medicală doar 12,5% dintre migranți, de concediu de boală plătit – 9,3%, de indemnizațiile pentru accidente în muncă – 7,4%⁶, de transferuri în fondurile de pensionare - doar 6,8% [4]. Ilustrativă este și analiza datelor privind accesul la drepturi sociale ale lucrătorilor migranți în Federația Rusă și în Italia⁷ (Tabelul 5).

Tabelul 5. Ponderea migranților care au parte de anumite beneficii la locul de muncă în străinătate, pe grupe de țări (în %)

	total	Țara gazdă			
		Statele UE-27		Rusia	Restul lumii
		Total	Inclusiv Italia		
Asigurarea medicală	12,5	33,1	35,0	9,1	9,0
Concediu de boală plătit	9,3	26,1	28,8	6,5	6,5
Contribuții la fondul de pensii	6,8	19,7	21,7	4,5	5,9
Indemnizații pentru accidente de muncă	7,4	18,5	18,6	5,5	6,2
Indemnizații de șomaj	3,5	11,1	9,2	2,3	1,9
Concediu anual plătit	12,9	30,0	36,0	9,9	11,7
Zile de odihnă acordate săptămânal	82,7	90,5	90,2	80,7	86,4

Sursa BNS, Studiul migrația Forței de muncă, 2008.

Observăm discrepanțe semnificative ce țin de asigurarea măsurilor de securitate socială a lucrătorilor migranți între aceste două țări. De dreptul la asigurare medicală în Italia beneficiază 35% de migranți, pe când în Federația Rusă - doar 9,1%; de concediu de boală plătit, respectiv, 28,8 și 6,5%; de contribuții la fondul de pensii, respectiv, 21,7 și 4,5%. În mare măsură, aceasta se explică nu numai prin statutul migranților, dar și prin durata aflării lor peste hotare (caracterul sezonier sau de durată a migrației), sectorul de activitate (formal⁸ sau informal⁹), modul de organizare și de funcționare a sistemelor sociale în țările examinate.

6 Datele Cercetării „Migrația Forței de Muncă”, BNS, 2009. Chisinău, 2009.

7 Cu ambele state sunt semnate acorduri bilaterale ce țin de migrația temporară a forței de muncă.

8 Lucrătorii pe cont propriu sau patronii care lucrează în întreprinderile sectorului formal și salariații pentru care patronul plătește contribuții sociale și care beneficiază de concediu anual plătit, de concediu medical plătit.

9 Persoane ocupate aflate în următoarele situații: lucrători pe cont propriu sau patroni care lucrează în întreprinderile sectorului informal; ajutorii familiari angajați la întreprinderile sectorului formal sau la întreprinderile sectorului informal; salariați angajați la întreprinderile sectorului formal sau informal, precum și în gospodăriile particulare ale cetățenilor pentru care patronul nu plătește contribuțiile sociale; nu beneficiază de concediu anual plătit și de concediu medical plătit în caz de boală; persoane ocupate cu producerea de produse agricole în gospodăriile casnice, în exclusivitate pentru consumul propriu.

Perioada aflării migranților peste hotare, la rînd cu statul (legal-ilegal), constituie un alt factor important care urmează a fi luat în considerație la calcularea consecințelor migrației provizorii în scop de muncă. Perioada îndelungată de aflare a migrantului peste hotare contribuie la gradul de integrare socială a acestuia, influențează intenția de a reveni sau nu acasă, predetermină perioada pentru care au fost (sau au putut fi) efectuate defalcările în fondurile sociale în țara gazdă sau în Republica Moldova și dreptul migrantului pentru viitor la una dintre formele de asigurare socială (tip de pensie) în țara-gazdă sau în țara de origine.

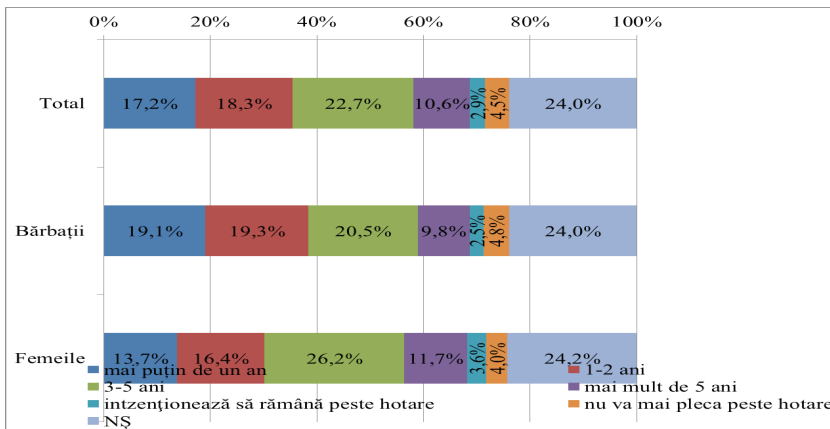

Fig. 3. Perioada de timp pentru care migranții intenționează să rămână peste hotare

Studiile autohtone realizate în perioade diferite indică că peste 17% din numărul migranților se află peste hotare o perioadă ce deja depășește trei ani. Conform cercetărilor Biroului Național de Statistică, 36% din numărul total al migranților intenționează să rămână în țările de destinație o perioadă mai îndelungată de trei ani. Se atestă că doar 2,9 % dintre actualii lucrători emigranți intenționează să se stabilească cu traiul permanent peste hotare (Fig. 3).

Intențiile de a se întoarce diferă în dependență de țara de destinație. Astfel, foarte puțini migranți orientați spre țările CSI intenționează să se stabilească cu traiul permanent peste hotare. Aceasta se explică prin faptul că migrația spre direcția respectivă poartă un caracter sezonier, migranții nu au avut de înfruntat probleme grave privind căile de acces și probleme peste hotare în timpul lucrului (ca exemplu conflictele cu autoritățile locale și cu angajatorii). În țările Uniunii Europene, barierele lingvistice și procesul de integrare reprezintă principalele probleme pentru integrarea migranților moldoveni. Intențiile lucrătorilor emigranți de a se întoarce la fel diferă în dependență de nivelul de integrare socială a migranților în țara-gazdă. Deocamdată, 24,1% din migranți nu s-au decis peste cât timp vor reveni în țară, 22,5% intenționează a se reîntoarce peste

Migrația și aspecte ale securității sociale a lucrătorilor migranți din Republica Moldova —

o perioadă de 3-5 ani, 18,3% - peste un an, doi, 17,3% - mai puțin de un an. Din numărul total al migranților, 4,6% au declarat că au revenit în țară și nu intenționează să mai plece.

În concluzie. Predispunerea de integrare a lucrătorilor migranți în societatea țării - gazdă este foarte înaltă, dar la moment intenția de a rămâne definitiv peste hotare a fost expusă doar de 2,9% de migranți. Analiza proceselor migraționale din Moldova în corelare cu politicile migraționale promovate de țările-gazdă față de migranții din Moldova denotă lipsa unor mecanisme viabile de asigurare a securității sociale în prezent sau pentru viitor, la revenirea lor în țară. În pofida existenței legislației naționale și a acordurilor bilaterale în domeniu, în realitate acestea nu sunt aplicabile. Există un grad sporit de vulnerabilitate a migranților din statele CSI, care din diferite considerente au un acces mai redus la măsurile de securitate socială în perioada migrației; iar cei care au beneficiat de protecție nu au posibilitatea exportului dreptului obținut. Dat fiind faptul că acestea prezintă peste 60% din totalul migranților, urmează a negocia cu Federația Rusă noi mecanisme juridice ce ar permite un grad sporit de securitate socială pentru aceste persoane.

Mecanismele naționale privind asigurarea individuală a lucrătorilor migranți înainte de plecare în străinătate deocamdată nu au dat efectul scontat¹⁰. Suplimentar la acesta ele sunt în același timp inechitabile pentru persoanele care pleacă în baza unui contract legal (se efectuează dublarea perceperilor în fondurile sociale în țară și peste hotare) și sunt totalmente neglijate de migranți.

Se necesită de a revedea cadrul bilateral al acordurilor ce țin de migrația forței de muncă și protecția socială a lucrătorilor migranți, precum și al acordurilor ce țin de asigurarea cu pensii între Republica Moldova și statele CSI, în special cu Federația Rusă și Ucraina, unde se află cea mai mare parte a migranților de muncă din Moldova. La elaborarea noilor mecanisme, urmează să se atragă atenție corelării normelor ce țin de principiul efectuării defalcărilor către fondurile sociale din diferite țări. Deoarece există mai multe principii de organizare a sistemelor de pensionare (solidar, proporțional; asigurare privată etc.), este importantă corelarea mecanismelor posibile pentru a asigura maximumul de flexibilitate în asigurarea dreptului la protecția socială a migranților în cazul revenirii acestora în Republica Moldova.

La fel necesită a fi dezvoltate și perfecționate mecanismele naționale de asigurare a evidenței individuale a lucrătorilor migranți din Republica Moldova.

Procesele migraționale în Republica Moldova au ajuns dimensiuni maxime și nu pot fi reglementate doar prin intervenții legislative și activitate instituțională a structurilor statale. Deoarece în procesele migraționale este implicată practic fiecare a patra familie din Republica Moldova, este necesar de a asigura

¹⁰ În anul 2011, la Casa Națională de Asigurări Sociale au fost înregistrate doar 330 de persoane. Sursa: Raportul privind executarea bugetului asigurărilor sociale de stat pe anul 2010.

educația unei culturi migraționale, conștientizarea de către persoane a riscurilor și importanța efectuării contribuției personale în fondurile sociale, medicale etc. pentru asigurarea propriului viitor.

Note:

1. Raportul privind executarea bugetului asigurărilor sociale de stat pe anii 2009, 2010.
2. Paladi Gheorghe, Gagauz Olga, Penina Olga. Îmbătrânirea populației în Republica Moldova și consecințe economice și sociale. Chișinău, 2009, p.180.
3. Republica Moldova - problemele migrației. Chișinău, 2007.
4. Raport de cercetare ILO „Migrația forței de muncă și riscurile migrației”, Chișinău, 2009. http://www.mpsfc.gov.md/file/ilo/Migratia_fortei_de_munca_riscurile_ei_2008_md.pdf
5. Migrația Forței de Muncă, BNS, 2009. Chisinău, 2009.
6. Покишевский В.В. Миграция населения как общественное явление и задачи их статистического учет, în Статистика миграции населения. Москва, 1973.
7. Переведенцев В.И. Методы изучения миграции населения. Москва, 1975.
8. Ивахнюк Ирина. Евразийская миграционная система: теория и практика, în Миграция и развитие. Москва, 2007.

EVOLUȚIA EFECTIVULUI ȘI STRUCTURII POPULAȚIEI REPUBLICII MOLDOVA PE ZONE ECONOMICO-GEOGRAFICE

Mariana BUCIUCEANU-VRABIE,
doctor în sociologie,
Andrei STURZA,
doctorand,
IIEȘP al AȘM

Summary

This article describes the evolution of Republic of Moldova's population by regional delimitation at the crossroad between the last two censuses spent in Moldova, in 1989 and 2004. In particular, it examines the changes of the urban/rural profile of the population, the influence of natality, mortality and migrations on the dynamics of the population as well as the particularities of the changes in the age structure of each region.

Populația Republicii Moldova se caracterizează prin tendințe continue de scădere a efectivului său la nivelul întregii țări. În perioada sovietică se evidențiază o creștere a numărului populației țării, în special în intervalul anilor 1959-1970 și 1979-1989, fapt explicat prin politicile generoase de natalitate și migrație promovate în acea perioadă în țările URSS. Ulterior, anii ce au urmat transformărilor socioeconomice și obținerii independenței țării au influențat semnificativ și evoluția proceselor demografice (natalitate, mortalitate, migrații), care decurge în ritmuri diferite în zonele rurale și cele urbane, deși în linii mari păstrează tendințele ca și în ansamblu pe țară.

În contextul abordărilor științifice autohtone, această problemă nu a fost supusă unor investigații speciale la noi în țară. Trebuie de remarcat că în unele studii sunt totuși reflectate aspectele teritoriale ale reproducerii populației Republicii Moldova. Printre ultimele rezultate științifice în domeniu se înscriu Cartea Verde a populației din Republica Moldova (2009), care debutează și cu prognoza structurii populației țării până în anul 2050 în trei scenarii, monografia *Îmbătrânirea populației în Republica Moldova: consecințe economice și sociale* (2009), în care autorii (G.Paladi, O.Gagauz, O.Penina) prezintă un studiu sociodemografic cu privire la îmbătrânirea populației la nivel administrativ-teritorial ș.a.

Studiul analitic pus în atenția prezentului articol evidențiază particularitățile evolutive ale principalelor procese demografice în zonele economico-geografice din țară, în special în ultimii 20 de ani, un interes primordial prezentând perioada imediat următoare obținerii independenței țării, care coincide cu ultimul recensământ unional și până la primul recensământ or-

ganizat în Republica Moldova în 2004. Menționăm, de asemenea, prezentarea unei analize comparative a ponderii populațiilor urbane și rurale pe regiuni economico-geografice¹, cu preponderență de Nord, Sud și Centru, gruparea satelor și orașelor după efectivul locuitorilor avuți, cât și diferențierile pe trei grupe mari de vârstă (copii, adulți, vârstnici).

Tradițional, în Republica Moldova, structura populației pe mediile de reședință a fost favorabilă populației localizate în mediul rural. Și în prezent ponderea populației rurale în Republica Moldova este mai mare decât în alte țări din regiune (Fig.1).

Datele recensământului din 1959 arată că 22,3% din populația totală era reprezentată de populația urbană și 77,7% de cea rurală. Procesul de redistribuire a populației între oraș și sat mult timp era unul lent și doar după anul 1972 devine mai evidentă tendința de descreștere a efectivului locuitorilor rurali și a ponderii lor în totalul populației (Tabelul 1). Sub incidența proceselor intense de urbanizare din perioada industrializării, accelerarea mișcării locuitorilor rurali în orașele republicii, transformarea unor zone rurale în urbane, ponderea populației rurale a Republicii Moldova s-a redus continuu, înregistrând la recensământul din 1989 53,4% din totalul populației, pe când cea a populației urbane o creștere de până la 46,6%. În evoluția procesului de urbanizare a Moldovei până în anul 1989 se observă două direcții particulare: avansarea acesteia în zonele rurale și atragerea locuitorilor din sate spre orașe. Totodată,

urbanizarea în acea perioadă se diferențiază și prin anumite particularități regionale pentru Moldova. Deși se distingea printr-o pondere scăzută a populației urbane în comparație cu majoritatea țărilor sovietice de atunci, totuși tempoul de dezvoltare a unităților urbane în Moldova era extrem de

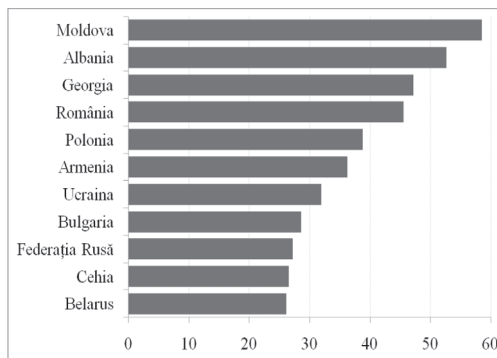

Fig.1. Ponderea populației rurale în populația totală pe țări pentru anul 2009

Sursa: Banca Mondială, <http://data.worldbank.org/indicator/>

¹ Republica Moldova este împărțită în șase Regiuni (zone) de dezvoltare: Nord (Municipiul Bălți, raioanele Briceni, Dondușeni, Drochia, Edineț, Fălești, Florești, Glodeni, Ocnița, Rîșcani, Singerei, Soroca); Centru (Raioanele Anenii Noi, Călărași, Criuleni, Dubăsari, Hîncești, Ialoveni, Nisporeni, Orhei, Rezina, Strășeni, Șoldănești, Telenești, Ungheni); Sud (Raioanele Basarabeasca, Cahul, Cantemir, Căușeni, Cimișlia, Leova, Ștefan Vodă, Taraclia); UTA Găgăuzia; m.Chișinău; Transnistria (unitățile administrativ-teritoriale din stînga Nistrului, inclusiv municipiile Tiraspol și Bender)

Evoluția efectivului și structurii populației RM pe zone economico-geografice _____

rapid. În anii 1959-1989, creșterea anuală a populației urbane în Moldova era în medie de 4,1% (în mediu pentru fostele țări membre ale URSS – 2,3%) și era cea mai mare printre țările ex-sovietice. Astfel, dacă în 1959, Moldova era în spatele tuturor republicilor din fosta Uniune după numărul absolut al populației urbane (643 mii), apoi către anul 1986, Moldova număra deja 1895 mii orașeni, depășind numărul populației urbane a Estoniei, Kârgâstanului, Tadjikistanului sau Turkmenistanului [1, p.46-53].

Tabelul 1. Dinamica efectivului populației urbane și rurale din Moldova

Anul	Populația		în % față de totalul populației	
	urbană	rurală	urbană	rurală
1950	388	1902	16,9	83,1
1959*	642	2242	22,3	77,7
1970*	1130	2439	31,5	68,5
1975	1352	2469	35,4	64,6
1979*	1532	2416	38,8	61,2
1985	1791	2402	42,7	57,3
1989*	2020	2315	46,6	53,4
1995	2016	2328	46,4	53,6
2000	1514	2129	41,6	58,4
2004*	1477	2129	41,0	59,0
2010	1476	2087	41,4	58,6

*Anii recensămintelor

Sursa: Banca de date a Biroului Național de Statistică. <http://statbank.statistica.md/>

Studiile autohtone [2], precum și evaluarea datelor statistice, scoate în evidență faptul că creșterea efectivului populației urbane în perioada anilor 1950-1990 era facilitată de mai mulți factori, printre care: rata înaltă a sporului natural în localitățile urbane (14-16‰), ca rezultat, sporul natural a constituit 34-36% din sporul total al populației urbane (1,7 milioane locuitori); transformările teritorial-administrative, în care 40 de localități rurale mari au fost transformate în localități de tip urban (Criuleni, Căușeni, Glodeni, Sângerei și altele), iar peste 60 de localități rurale au intrat în componența orașelor, astfel cota acestei componente în creșterea numărului populației urbane a constituit 14-15%.

Se constată că rolul principal în distribuția populației între mediul rural și urban îi revine migrației interne. Conform datelor ultimului recensământ (2004), din numărul total al populației recensate, 94,6% s-au născut în Republica Moldova (în 1989 acest indicator constituia 86,2%). În majoritatea raioanelor (27) și UTA Găgăuzia s-au născut mai multe persoane decât lo-

cui au la data recensământului, fapt care demonstrează mobilitatea intensă a populației în interiorul țării.

Trebuie să menționăm că din anul 1995 este dificilă evaluarea intensității și direcțiilor acestui proces, or după reforma statisticii migrației populației (1994-1995) a fost stopată evidența segmentului respectiv al migrației interne. Referindu-ne la perioada evidenței statistice anterioare reformei, se poate constata că anual își schimbau locul de trai pînă la 80-90 mii locuitori, o pondere mai mare a migrației interne avînd direcțiile oraș – sat cu 26% și sat – oraș cu 35%, rata migrației populației între localitățile rurale fiind ne semnificativă (15%) [2, p.13]. Intensitatea acesteia varia în profil teritorial: fiind mai sporită în raioanele din regiunea de Nord și mai scăzută în regiunea de Sud.

După anul 1990, procesul de urbanizare se stabilizează puțin, iar după 1992, pentru următorii 15 ani, potrivit datelor statistice oficiale, cota-parte a populației rurale înregistrează o creștere ușoară, dar constantă. Conform situației de la 1 ianuarie 2010, populația din sectorul rural a constituit 2,087 milioane oameni, ceea ce reprezintă 58,6% din total. Potrivit datelor statistice, se atestă că populația urbană s-a redus în perioada intercensitară (1989-2004) cu un ritm mediu anual de 1,0%, iar pentru populația rurală ritmul mediu anual de scădere a fost de 0,13%, majorîndu-se astfel decalajul procentual între cele două medii.

Analizînd diferențele teritoriale ale dezurbanizării, se evidențiază că aceasta are o intensitate mai mare în regiunile de Nord și de Centru, unde efectivul populației urbane era mai mare. Cea mai critică diminuare a ponderii populației urbane a avut loc în zona de Nord – de la 36,3% în 1989 la 31,5% în 2004 (*Tabelul 2*). Printre cauzele dezurbanizării aici se evidențiază în special procesul de stopare sau stagnare a activității economice a multor întreprinderi industriale din Nordul țării în anii 1990, amplasate de obicei în orașele mici cu profil agro-industrial, făcându-le neatractive pentru populația aptă de muncă și generînd astfel migrația potențialului urban productiv atât în interior, în special spre municipiile Chișinău și Bălți, cât și în afara țării, în special spre țările CSI (78,1%) și țările europene (19,9%) [3, p.306].

În regiunea de dezvoltare Centru, inclusiv municipiul Chișinău, micșorarea populației urbane se face, în special, din contul pierderii efectivului populației apte de muncă datorat scăderii nivelului de trai al populației, dar și secesiunii regiunii puternic urbanizate din stînga Nistrului, ca urmare a conflictului armat din 1992. Astfel, la recensământul din 2004 populația din stînga Nistrului nu a fost inclusă din cauza imposibilității obținerii datelor, ceea ce a condus la diminuarea ponderii populației urbane în Centrul republicii, dar și pe țară.

Tabelul 2. Efectivul și repartizarea populației RM pe regiuni de dezvoltare și medii sociale

	Regiuni de dezvoltare		NORD	CENTRU	SUD
1989	Nr.absolut al populației (mii)	Urban	396,7	945,9	196,2
		Rural	696,1	898,4	524,3
	Pondere a populației pe medii,%	Urban	36,3	51,3	27,2
		Rural	63,7	48,7	72,8
2004*	Nr. absolut al populației (mii)	Urban	305,6	820,6	179,5
		Rural	663,7	913,3	500,7
	Pondere a populației pe medii,%	Urban	31,5	47,3	26,4
		Rural	68,5	52,7	73,6
2010*	Nr.absolut al populației (mii)	Urban	354,6	921,7	200,4
		Rural	655,7	929,2	502
	Pondere a populației pe medii,%	Urban	35,1	49,8	28,5
		Rural	64,9	50,2	71,5

Sursa: Recensămintele populației RM din 1989 și 2004* și datele statisticii curente pentru 2010*

*Fără populația din raioanele din stânga Nistrului și municipiul Bender

Datele ultimului recensământ (2004) cu referire la repartizarea populației stabile a Republicii Moldova [4] după domiciliul prezent la acel moment relevă că în mediul urban, în localitatea de recensare locuiau de la naștere 55,4% din populație, iar în mediul rural – 84,5%. Din rândul populației stabile, circa 27% (903,7 mii persoane) și-au schimbat domiciliul cel puțin o dată în viață, plasându-se astfel în categoria de migranți.

Analiza datelor migrației interne a populației, pe doi ani anteriori recensământului din 2004, mărturisesc că în rezultatul migrației interne, 3 unități administrativ-teritoriale de nivelul doi (municipiile Chișinău, Bălți și raionul Cahul) primeau populație, înregistrând un sold migrațional pozitiv, pe când 32 unități furnizau populație, înregistrând un sold migrațional negativ. Astfel, în municipiul Chișinău, în perioada menționată, numărul celor sosiți (44,4 mii persoane din diferite orașe și sate ale țării) depășea de 7,9 ori numărul celor plecați cu traiul în alte localități (5,6 mii persoane), în municipiul Bălți – de 3,3 ori, iar în raionul Cahul - de 1,6 ori. În celelalte raioane, numărul persoanelor plecate depășea numărul persoanelor sosite de la 1,4 ori până la 4,6 ori. Cea mai mică depășire s-a înregistrat în raioanele Anenii Noi și Basarabeasca – de 1,4 ori, iar cea mai mare în raionul Telenești - de 4,6 ori.

Tabelul 3. Repartizarea localităților urbane în funcție de numărul populației, anii 1959, 1989, 2004* și 2010*

Orașe cu populația (mii)	Numărul de orașe				Ponderea populației ce locuiește în grupul dat de orașe din numărul total al populației urbane (%)			
	1959	1989	2004*	2010*	1959	1989	2004*	2010*
Total	38	70	54	55	100	100	100	100
Până la 5	10	14	12	11	3,9	2,0	2,7	2,4
5-10	15	17	12	11	15,6	6,5	7,1	6,1
10-20	9	25	22	21	19,9	18,9	23,4	20,1
20-50	1	9	6	10	6,6	13,8	12,9	18,8
50-100	2	1	-	-	20,3	3,0	-	-
100-500	1	3	1	1	33,7	23,3	9,3	9,3
Peste 500	-	1	1	1	-	32,5	44,6	43,3

Sursa: calculat de autori în baza datelor recensămintelor populației RM din 1959, 1989 și 2004 și a datelor statisticii curente pentru 2010

*Fără populația din raioanele din stânga Nistrului și municipiul Bender

Rețeaua urbană din țară, conform datelor ultimului recensământ, este constituită din 54 localități (exceptând regiunea din stânga Nistrului), dintre care două au statut de municipii (Chișinău și Bălți) (Tabelul 3). Repartizarea teritorială a populației arată că 21% din populația țării locuiește în capitală, 4,6% în UTA Găgăuzia, iar 3,8% în Bălți.

Pe parcursul anilor 1959-2010 se evidențiază dinamica pozitivă a numărului orașelor cu până la 50 mii locuitori. Totuși, printre așezările urbane ale țării, numeric predomină orașele mici, cu un efectiv al populației mai mic de 20 mii, fapt ce se datorează rolului mare al sectorului agroindustrial în economia țării. La recensământul din 2004 în această grupă se înscriau 46 localități, ce cuprindeau 33,2% din totalul populației urbane. În prezent, conform calculelor disponibile pentru 2010, se indică 43 orașe de acest tip cu o pondere de 28,6% din totalul populației urbane. Observăm o oscilație în perioada anilor 1989-2010, ca rezultat al reformelor administrativ-teritoriale efectuate și trecerii de la sistemul de raioane la județe (anul 1999) și din nou revenirea la cel de raioane (anul 2003), a numărului orașelor cu un efectiv al populației între 20-50 mii. Astfel, dacă în 2004 se înregistrau șase unități urbane de acest tip, în 2010 acestea sunt deja în număr de zece.

În pofida numărului mare de orașe mici, mai mult de jumătate din orașeni – 53,9% în 2004 și 52,6% în 2010 – sunt concentrați în urbele mari cu o populație de 100-500 mii locuitori și peste 500 mii. Rețeaua urbană a suferit schimbări majore după proclamarea independenței Republicii Moldova. Analiza comparativă a rețelei urbane în perioada ultimelor două recensă-

Evoluția efectivului și structurii populației RM pe zone economico-geografice

minte (1989 și 2004) scoate în evidență că numărul de orașe s-a diminuat la absolut toate categoriile, în special ca urmare a pierderii din calculul statistic a unei bune părți din orașele țării, inclusiv două municipii mari – Tiraspol și Bender.

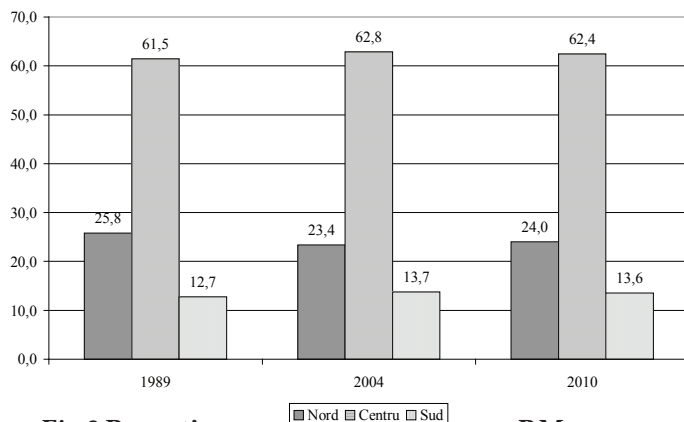

Fig.2 Repartizarea populației urbane a RM pe zone economico-geografice, 1989, 2004* și 2010* (în %)

Sursa: Recensămintele populației RM din 1989 și 2004 și datele statisticii curente pentru 2010

* Datele sunt prezentate fără populația din raioanele din stânga Nistrului și municipiul Bender

Conform datelor statistice, cel mai mare număr de orașe se află în regiunea de Nord și cea Centrală, respectiv sub aspect regional, densitatea rețelei de așezări urbane nu este uniformă (Fig.2). În intervalul anilor 1989-2010 nu se evidențiază modificări semnificative a ponderii populației urbane pe zone economico-geografice. Datele pentru ultimele două recensăminte, cât și pentru anul 2010, evidențiază că cea mai mare parte a populației urbane este concentrată în Centrul republicii – circa 2/3, și în Nord – aproape un sfert.

Anumite diferențieri geodemografice sunt evidente și în urma evaluării spațiului rural al țării. Tendința de sedimentare a populației în mediul rural, reliefată în ultimul deceniu, asociată reformelor teritorial-administrative, au determinat o descreștere ușoară a ponderii populației urbane în perioada ultimilor 10 ani, caracterizată de o creștere medie anuală a ponderii populației rurale cu circa 0,1 pp. Se atestă, totuși, că regiunea de dezvoltare Centru prezintă cea mai dezechilibrată structură după mediile de reședință, unde 1/5 parte din populație este localizată în mediul urban, cealaltă parte stabilindu-se în sate (Tabelul 4). Această regiune se diferențiază de celelalte și printr-o creștere evidentă a ponderii populației rurale la recensământul din 2004 față de 1989.

Regiunea de dezvoltare Nord cuprinde în mediul rural circa 2/3 din populația zonei respective, iar regiunea de dezvoltare Sud – circa 3/4. Evidențiem o diferență semnificativă a proporțiilor dintre populația urbană și cea rurală înregistrată în sudul țării în anul recensământului 2004 față de datele recente ale anului 2010, fapt ce constată o puternică mobilitate internă sat-oraș a locuitorilor.

Tabloul 4. Structura populației Republicii Moldova, pe medii de reședință și Regiuni de Dezvoltare

REGIUNI DE DEZVOLTARE		1959	1970	1979	1989	2004*	2010*
NORD	urban	16,2	23,9	29,0	35,7	31,5	35,1
	rural	83,8	76,1	71,0	64,3	68,5	64,9
CENTRU	urban	5,9	12,0	15,0	20,0	17,3	19,2
	rural	94,1	88,0	85,0	80,0	82,7	80,8
SUD	urban	2,8	5,1	6,3	8,4	7,1	25,1
	rural	97,2	94,9	93,7	91,6	92,9	74,9

Sursa: Biroul Național de Statistică // Populația la recensămintele din anii 1959, 1970, 1979, 1989 și 2004, pe sexe și medii, în profil teritorial // <http://www.statistica.md/pageview.php?l=ro&idc=295&id=2234>;

Numărul populației stabile a Republicii Moldova la 1.01.2010, în profil teritorial // <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=2905>

** Datele sunt prezentate fără populația raioanelor de Est și a municipiului Bender*

Distribuirea populației rurale totale în Republica Moldova pe zone economico-geografice atestă că în intervalul anilor 1989-2010 proporțiile de repartizare nu diferă semnificativ: Centrul având cea mai mare pondere (42,4% în 1989 și respectiv 44,5% în 2010) a populației rurale, urmând Nordul și apoi Sudul republicii.

După anii '60, intensificarea legăturilor dintre sectorul agricol și întreprinderile agroindustriale, precum și concentrarea acestora au determinat necesitatea reformării rețelei de așezări rurale. Astfel, către anul 1976 existau peste o mie de proiecte de planificare și reconstrucție a satelor republicii, evoluția cărora a dus la schimbări semnificative în structura rețelei rurale [1, p.62]. În intervalul anilor 1959-1970, numărul așezărilor rurale s-a micșorat cu 274 unități (sau cu 15%), iar numărul mediu de locuitori a unei așezări a crescut cu 28%. În perioada sovietică, Moldova se evidențiază de celelalte republici unionale prin plasarea locuitorilor satelor în așezări mai mari. În anii '80, în satele cu populația mai mare de 1000 locuitori erau concentrate peste 86% din totalul populației rurale. Concentrarea acestui tip de sate, s-a făcut din contul reducerii numărului de așezări rurale ce aveau un număr de locuitori mai mic de 1000 persoane.

Evoluția efectivului și structurii populației RM pe zone economico-geografice

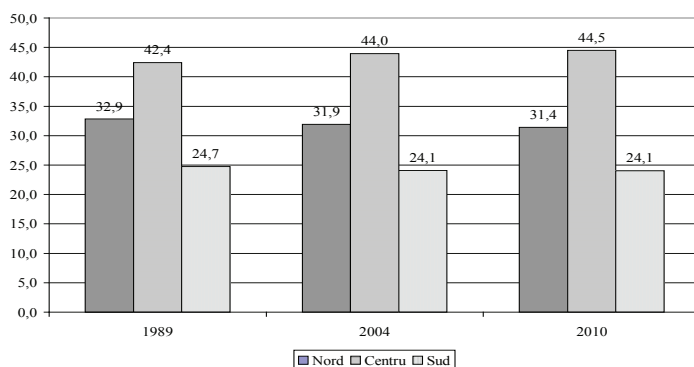

Fig.3 Repartizarea populației rurale în RM pe zone economico-geografice, anii 1989, 2004* și 2010* (în %)

Sursa: Recensămintele populației RM din 1989 și 2004 și datele statisticii curente pentru 2010
*Fără populația din raioanele din stânga Nistrului și municipiul Bender

Tabelul 5. Numărul și ponderea localităților rurale după numărul de locuitori, anii recensămintelor 1989 și 2004*

Localități rurale cu nr. de locuitori	Nord				Centru				Sud			
	Numărul de sate		Ponderea populației ce locuiește în grupul dat de sate din numărul total al populației rurale (%)		Numărul de sate		Ponderea populației ce locuiește în grupul dat de sate din numărul total al populației rurale (%)		Numărul de sate		Ponderea populației ce locuiește în grupul dat de sate din numărul total al populației rurale (%)	
	1989	2004	1989	2004	1989	2004	1989	2004	1989	2004	1989	2004
Total	515	547	100	100	599	611	100	100	285	307	100	100
>100	41	46	0,3	0,3	35	35	0,2	0,2	15	19	0,2	0,2
101-200	37	38	0,8	0,9	39	31	0,7	0,5	18	14	0,5	0,4
201-500	88	94	4,4	4,9	73	83	2,9	3,6	47	54	3,4	3,8
501-1000	95	116	10,5	13,3	142	135	11,9	10,8	52	58	8,2	8,8
1001-2000	143	149	30,8	32,7	158	173	25,5	26,7	68	72	20,0	19,9
2001-3000	57	54	20,6	19,9	78	83	21,1	22,0	36	42	18,7	20,9
3001-5000	43	44	23,1	22,5	52	47	21,6	19,3	32	32	25,3	24,7
5000<	11	6	9,6	5,6	22	24	16,1	16,8	17	16	23,7	21,2

Sursa: Recensămintele populației RM din 1989 și 2004

*Fără populația din raioanele din stânga Nistrului și municipiul Bender

În perioada dintre ultimele două recensăminte, numărul așezărilor rurale este în creștere în fiecare din cele trei zone, dar această creștere se dife-

rențiază regional după mărimea satelor (în funcție de numărul de locuitori) (Tabelul 5.). Astfel, la Nord se multiplică semnificativ numărul satelor cu un efectiv de 501-1000 locuitori, dar scade aproape în jumătate cel al satelor mari (de 5000 locuitori și mai mult). În Centru sunt în ascendență evidentă numărul satelor cu o populație de 1001-2000 locuitori, pe când în regiunea de Sud numărul satelor nu se schimbă atât de mult. Cu toate acestea, atât pe regiuni în parte, cât și în general pe țară, satele cu numărul de locuitori mai mare de 1000 persoane cuprindeau la recensământul din 1989 – 85,4%, iar din 2004 – 84,1% din populația rurală.

Analiza schimbărilor în structura populației în profil teritorial, alături de o reducere eminentă a efectivului populației, atestă mutații majore în ultima perioadă intercensitară (1989-2004). Astfel, ponderea copiilor (cu vârsta 0-14 ani) s-a diminuat constant – de la valoarea de 27,9% în 1989 la 19,10% în 2004, pentru ca în 2010 ponderea lor să coboare la doar 16,7% (Fig.4.). Micșorarea ponderii acestui grup de vârstă a populației este strâns legată de scăderea bruscă a natalității înregistrată după anii 1990, dar și migrația persoanelor tinere adulte aflate în vârsta fertilă, care își amână nașterile spre vârste mai târzii sau în general își realizează rolul reproductiv în afara hotarelor țării.

La nivel de regiuni, schimbările care au survenit în structura pe vârste a populației se diferențiază semnificativ de la o zonă la alta, dat fiind caracterul specific al proceselor demografice ce au avut loc în fiecare regiune în parte.

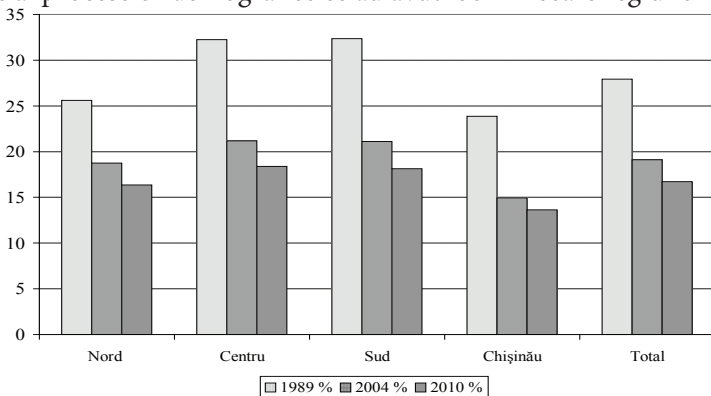

Fig. 4. Evoluția populației de vârstă 0-14 ani pe zone economico-geografice, 1989, 2004* și 2010*

*Sursa: Recensămintele populației RM din 1989 și 2004 și datele statisticii curente pentru 2010
Fără populația din raioanele din stânga Nistrului și municipiul Bender

Menționăm, în Nordul republicii cota-parte a populației de 0-14 ani este mai mică decât în Centrul (fără m. Chișinău) și Sudul republicii, deși dife-

rențele procentuale ale acestei categorii s-au micșorat în ultimii zece ani: astfel dacă în 1989 în regiunea de Nord se înregistra o pondere a copiilor cu circa 7 p.p. mai puțin decât în celelalte două regiuni, atunci către anul 2010 această diferență era de 2-3p.p. Examinat aparte, m. Chișinău, deși are cea mai mare pondere a populației tinere mature aflate respectiv în vârsta fertilă, ponderea copiilor este cea mai mică pe țară, fiind în descendență cu aproape 11p.p. în intervalul anilor 1989-2010.

În aceeași perioadă evaluată se înregistrează o creștere semnificativă a ponderii persoanelor adulte (15-59 ani) în totalul populației republicii: de la 59,5% în 1989 la 66,2% în 2004, ajungând până la 69,3% în 2010. Evaluată pe zone economico-geografice, observăm că, deși este caracteristică tuturor zonelor de dezvoltare, creșterea efectivului populației adulte a avut totuși un impact diferit asupra structurii populației în fiecare regiune aparte.

În intervalul anilor 1989-2010, o ascendență mai evidentă a populației adulte se observă în zona de Centru și de Sud, cu aproape 14p.p. și mai puțin în zona de Nord, unde a crescut cu circa 5p.p., prezentându-se ca regiune cu cea mai mică pondere a persoanelor adulte (Fig.5). Cea mai mare creștere se înregistrează în Centru, unde în 1989 greutatea specifică a populației adulte era de 55,6%, în 2004 de 65,7%, iar 2010 a atins 68,9%. În Chișinău, ca zonă de dezvoltare aparte, o ascendență semnificativă a efectivului acestui grup de vârstă se înregistrează până în 2004 (de la 66,7% în 1989 la 74,4% în 2004), după care în intervalul anilor 2010 ponderea persoanelor adulte în capitală se stabilizează, spre deosebire de dinamica din restul zonelor.

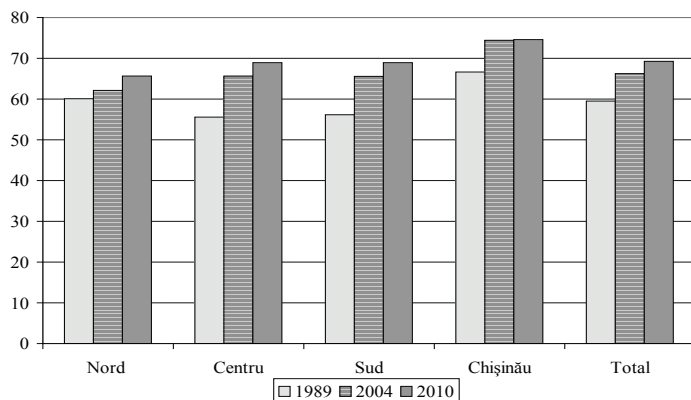

Fig. 5. Evoluția populației de vârstă 15-59 ani pe zone economico-geografice, 1989, 2004* și 2010*

Sursa: Recensămintele populației RM din 1989 și 2004 și datele statisticii curente pentru 2010
*Fără populația din raioanele din stânga Nistrului și municipiul Bender

Tendința generală de creștere a capitalului populației adulte se explică, pe de o parte, prin faptul că în anul 2004 și 2010 în grupul de persoane adulte a intrat efectivul mare al populației născute în anii 1970-1980, sporind astfel numărul adulților în anii 2000, iar pe de altă parte, prin scăderea efectivului copiilor din anii 1990 și anii 2000, care a adus la scăderea greutatei specifice a „copiilor” în detrimentul „adulților”.

În perioada intercensitară, în structura populației s-a majorat și ponderea persoanelor vârstnice (60+) de la 12,6% anul 1989 la 14,3% în anul 2004, astfel populația Republicii Moldova ajungând la un nivel mediu de îmbătrânire demografică (Fig. 6). În anul 2010, ponderea populației vârstnice s-a diminuat un pic, dar nu foarte semnificativ pentru a concluziona o tendință din aceasta.

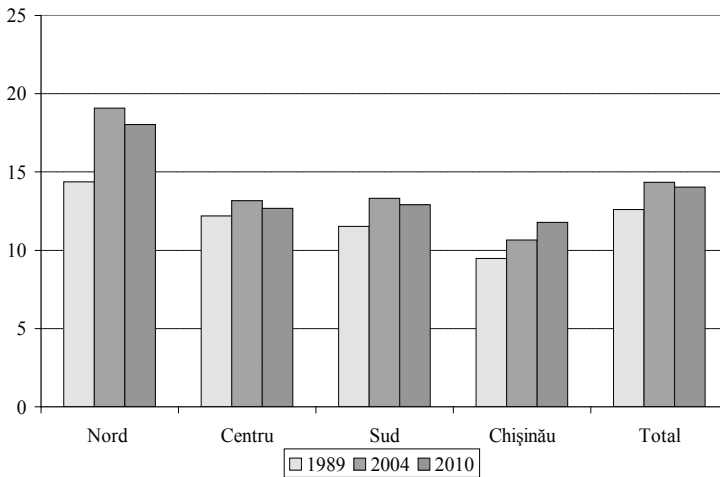

Fig. 6. Evoluția populației de vârstă 60 ani și peste pe zone economico-geografice, 1989, 2004* și 2010*

Sursa: Recensămintele populației RM din 1989 și 2004 și datele statisticii curente pentru 2010**
 *Fără populația din raioanele din stânga Nistrului și municipiul Bender

Analiza geodemografică evidențiază că regiunea de Nord se caracterizează printr-un nivel foarte ridicat al ponderii persoanelor vârstnice. Deja în 1989 ponderea acestei categorii era cea mai ridicată pe țară, având o valoare de 14,4% și fiind cu aproape 2p.p. mai mare decât media pe țară. În anul 2004, Nordul republicii se diferențiază de celelalte regiuni printr-o tendință mai evidentă de majorare a numărului persoanelor vârstnice, ponderea acestora ajungând la 19,1%. Diminuarea nesemnificativă, înregistrată în anul 2010, a efectivului populației vârstnice este caracteristică pentru toate zonele economico-geografice, exceptând m. Chișinău, unde ponderea acestui grup de vârstă este în continuă creștere.

Sinteza diferențierelor geodemografice în Republica Moldova ce au evoluat în intervalul anilor 1989-2010 evidențiază dezechilibre teritoriale semnificative atât a ponderii și repartizării populațiilor urbane și rurale, cât și a structurii populației pe grupe mari de vârste. Este evident că procesul de tranziție, dovedit a fi extrem de dificil, a dus la diferite provocări de natură economică, socială, politică, care au influențat în mod direct indicatorii demografici ai țării în general, dar și a regiunilor de dezvoltare în particular.

Referințe bibliografice:

1. Загородная Е., Зеленчук В. Население Молдавской ССР. Кишинев: Карта Молдовеняскэ, 1987.
2. Cartea Verde a Populației Republicii Moldova. Chișinău, 2009.
3. Baciu S. Migrația externă a populației regiunii economice de nord a Republicii Moldova. În: Evoluția demografică și politica securității demografice. Chișinău, 2010.
4. Cu privire la totalurile Recensămîntului populației din 2004. Migrația populației. Biroul Național de Statistică, 2006.
5. Efectele migrației și remitențelor în zonele rurale ale Moldovei și Studiul de caz privind gestionarea migrației în Polonia. CASE, Chișinău, 2008.
6. Mățu M. Rolul factorului economic în dezvoltarea așezărilor urbane din Republica Moldova. În: Transformările demografice și socio-economice ale populației. Actualitate și viitor, Chișinău, 2007.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ МНОГОДЕТНЫХ СЕМЕЙ В МОЛДОВЕ

Людмила РУСТАНОВИЧ,
научный сотрудник,
ИЕИПН АНМ

Summary

This article analyzes the main factors that determine the level and conditions of life of large families. These factors include the resources that have large families, it is their income, consumption, conditions of life. The main types of consumption are: the food consumption, clothing and footwear, medical care and the ability to give education their children. The article also examines family income: wages, other sources of revenue, such as welfare payments and compensation for the children.

Социальная защита населения – важнейший элемент современной цивилизации, который напрямую связан с социальной политикой государства. Для Молдовы важным является решение задач социально-демографического характера, стабилизация и повышение рождаемости, социальная защита и поддержка семей с детьми, особенно многодетных семей. Социальная защита семьи предполагает комплексную систему мер по улучшению материальных, жилищных и бытовых условий семьи, помощи в воспитании детей, создании условий для полноценной жизнедеятельности человека. В любом обществе, независимо от его экономического и политического устройства, всегда есть категория малообеспеченных, которые в силу определенных причин или независящих от них обстоятельств (низкого профессионального образования, состояния здоровья, количество детей в семье) не могут собственными силами обеспечить нормальные условия существования. К одной из таких категорий малообеспеченных относятся многодетные семьи. В условиях резкого снижения уровня жизни всего населения материальное положение семей, имеющих троих и более детей, оказалось наиболее сложным.

Проблемы многодетных семей являются частью проблем современной семьи, в которой концентрируются все виды неблагополучия. Для разработки и проведения эффективной демографической и социальной политики, которая была бы направлена на охрану семьи, социализацию детей независимо от типа семьи, в которой они живут, необходим анализ социально-экономического потенциала семей, включая многодетные семьи.

Согласно статистическим данным за 2009 год, из всех домохозяйств, домохозяйства с детьми до 18 лет составляют 39,9%, в то вре-

мя как в 2004 году число домохозяйств с детьми до 18 лет составляло 45,8%, а в 1989 году домохозяйств с детьми до 18 лет было 64,6% от общего числа семей с детьми до 18 лет. По данным переписи населения 2004 года, многодетные семьи (с 3-мя и более детьми) составили 11,45% от общего количества семей с детьми до 18 лет, а в 2009 году, к сожалению, многодетных семей (с 3-мя и более детьми) меньше на 1,43 пункта, что составляет 10,2%. Эти цифры ниже показателей 1989 года и 2004 года [1]. Распределение домохозяйств с 3 и более детьми по месту жительства существенно отличаются и уменьшаются из года в год (Рис.1).

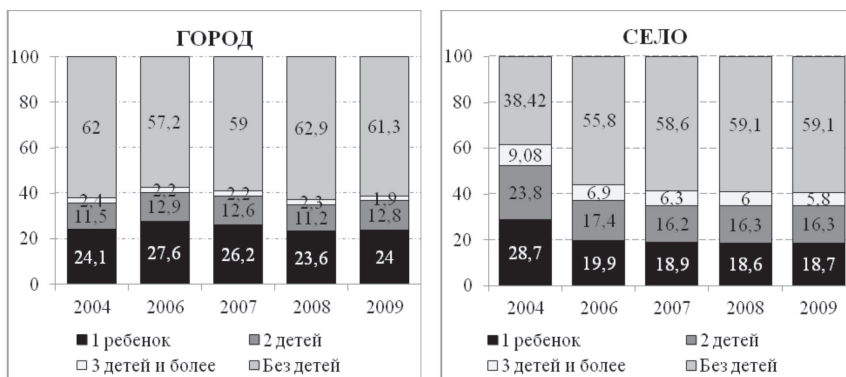

Рис. 1. Распределение семей по числу детей до 18 лет

Источник: Aspecte privind nivelul de trai al populației în 2006, 2007, 2008, 2009. Biroul Național de Statistică, Chișinău

Ресурсы, которыми располагают многодетные семьи (доходы и расходы, жилищная обеспеченность, условия жизни) – это основные факторы, которые определяют уровень и образ жизни многодетных семей.

Одним из факторов, определяющим уровень и образ жизни многодетных семей, является иждивенческая нагрузка на работающих членов семьи. В большинстве случаев, даже при более высокой заработной плате, семья имеющая большее количество детей оказывается беднее по уровню дохода на одного члена семьи, чем семья, в которой один или двое детей. В многодетных семьях матери, как правило, не заняты в профессиональной сфере, а это снижает общие доходы семьи в сравнение с общими доходами семьи, где оба родителя заняты и имеют заработную плату или индивидуальные доходы.

В многодетных семьях заработная плата является одним из основных источников денежных поступлений. Анализ статистических данных доходов семей от заработной платы в зависимости от количества детей в домохозяйстве (Таблица1) показывает, что заработная плата

существенно ниже у семей с 3-мя и более детьми, чем у семей с 1-2 детьми, а это означает, что многодетные родители имеют более слабую позицию на рынке труда. Вместе с тем, денежные пособия в доходах многодетных семей в 3 раза выше, чем у семей с 1 или 2 детьми. Следовательно, несмотря на то, что у системы социальной защиты ограниченные возможности в области поддержки семей с детьми денежными пособиями, для многодетных семей эта помощь является значительным источником денежных поступлений [2].

Таблица 1. Доходы семей от заработной платы в зависимости от количества детей в домохозяйствах и по типу местности

	Кол-во детей в семье	Зарботная плата (лей)			
		2006	2007	2008	2009
Всего по республике	1 ребенок	417,4	510,5	593,3	569,3
	2 детей	263,4	339,2	403,3	434,6
	3 детей и более	132,9	178,7	217,6	202,2
	Без детей	405,2	461,9	576,8	619,7
Город	1 ребенок	612,7	736,3	889	844,2
	2 детей	411,6	573,6	677,9	721,8
	3 детей и более	206,7	354	377,8	386,2
	Без детей	649,2	718,7	892,4	968,4
Село	1 ребенок	219,5	288,3	315,2	311,8
	2 детей	183,4	201,4	257,9	260,2
	3 детей и более	115,4	132,6	169,8	159,4
	Без детей	201,3	252,3	299,7	329,2

Источник: Aspecte privind nivelul de trai al populației în 2006, 2007, 2008, 2009. Biroul Național de Statistică, Chișinău

Таблица 2. Структура доступных доходов в зависимости от количества детей в домохозяйствах

	2006			2007			2008			2009		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Кол-во детей												
Среднемесячный доход в леях (включая %)	1013,1	794,1	407,5	1053,7	828,7	639,8	1195,9	1017,4	678,4	1141,9	960,6	661,0
Зарботная плата	48,0	38,7	28,0	48,4	40,9	27,9	49,6	39,6	32,1	49,9	45,2	30,6
Индивидуал. сельхоз. деятельность	14,9	21,9	33,7	12,1	16,5	24,6	9,3	11,6	18,0	8,1	10,7	18,8
Индивид. деятельн.	9,8	10,7	4,8	8,4	7,7	9,4	7,5	9,9	14,7	7,2	7,9	10,0
Доход от имущества	0,0	0,7	0,0	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,4
Социальные выплаты	6,2	6,4	9,0	6,9	6,4	7,3	7,2	6,3	9,2	8,7	8,1	12,2
пенсии	4,3	4,3	4,7	5,2	4,1	3,6	5,4	4,6	4,5	5,9	5,2	5,5

Социально-экономическое положение многодетных семей в Молдове

Компенсации для детей	0,5	0,7	2,1	0,6	1,2	1,7	0,6	0,8	2,1	0,8	1,2	2,8
Компенсации	0,3	0,4	0,8	0,4	0,3	0,7	0,3	0,3	0,8	0,5	0,4	0,8
Другие доходы	21,0	21,6	24,5	23,9	28,2	30,5	26,0	32,3	25,8	26,0	28,1	28,0
В том числе	16,4	17,6	21,6	18,9	23,9	27,3	21,9	28,4	23,0	21,0	24,6	21,2
Доля натуральных доходов в общем доходе в %	19,9	29,5	34,7	13,6	18,5	25,5	10,2	12,5	18,7	10,1	13,0	21,3

Источник: Aspecte privind nivelul de trai al populației în 2006, 2007, 2008, 2009. Biroul Național de Statistică, Chișinău

Вместе с тем, несмотря на различные виды денежных поступлений в виде компенсаций, пенсий и других различных выплат пособий на детей, в целом выявлено значительное отставание многодетных семей по уровню доходов, поэтому многодетные семьи, как правило, относятся к группе экстремальной бедности. Статистические данные показывают большой недостаток многодетных семей по уровню доходов.

В Молдове, по официальным данным, уровень абсолютной бедности за 2009 год составил 26,3% (885 тыс.человек), на том же уровне он был и в 2008 году [3]. Бедность наиболее характерна для многодетных семей, а также для людей с низким уровнем образования. Так уровень бедности среди детей в домохозяйствах с 3-мя и более детьми в городских районах 66,7%, а в сельских 73,7% (Таблица 3). Риск оказаться за чертой бедности домохозяйства с детьми растет по мере возрастания числа детей в семье. Таким образом, каждая пятая семья с одним ребенком относится к наиболее обеспеченной части населения, при наличии троих детей к низкодоходным относится каждое третье домохозяйство, тогда как в случае семей с четырьмя и более детьми, малообеспеченными является каждое второе домохозяйство. Поэтому, такие характеристики домохозяйств как количество детей и тип хозяйства определяют уровень уязвимости. Следовательно, риск семей с детьми (тремя и более) оказаться за чертой бедности достаточно высок. В 2009 году самый высокий процент бедности был зарегистрирован в семьях с тремя и более детьми (46,6%), а самый маленький процент бедности семей с одним ребенком (19,2%). Абсолютная бедность среди семей с тремя детьми составляет 41,7% . Больше всего, страдают от бедности домохозяйства с 4-мя и более детьми, среди которых уровень абсолютной бедности равен 65,4% . При этом, экстремальная бедность наиболее ярко выражена именно среди этого типа домохозяйств и достигает 14,8% , что на 10 пунктов выше, чем в среднем по стране. Место проживания также является одним из самых взаимосвязанных с бедностью факторов. Сельское население в Молдове составляет около 59% населения страны и около 66% бедных проживает в сельской местности [4].

Таблица 3. Уровень бедности среди детей в республике по месту жительства (городской/ сельский район) за 2006 год в %

	Столица	Др.городские районы	Сельские районы
Уровень детской бедности	29,3	56,9	61,3
Уровень бедности среди детей в д/х с 3-мя и более детьми	34,3	66,7	73,7

Источник: Обследование семейных бюджетов в Молдове // Социальный Мониторинг. Кишинев, 2006

Детская бедность варьирует также и от уровня образования родителей. Соответственно, возможность детей быть бедными более низкая в семьях, где родители не образованы. Таким образом, дополнительное образование родителей снижает риск бедности детей от 3,1% в домохозяйствах, где глава семьи имеет высшее образование и до 58,8% для домохозяйств, где глава семьи не имеет среднего образования.

Таблица 4. Риск бедности детей за период с 2006-2009

	1 ребенок	2 детей	3 детей и более	медианная дистанция детей 0-17 лет до порога бедности
2006	25,1	31,7	52,8	24,2
2007	22,9	26,1	43,1	19,5
2008	22,4	25,6	42,3	23,4
2009	21	27,7	47,5	20,9

Источник: Republica Moldova de la Excluziune Socială spre o Dezvoltare Umană Incluzivă. Chişinău, 2011, 51 p.

Количество несовершеннолетних детей в семье также оказывается существенным фактором благосостояния, даже несмотря на рост суммарных доходов в семье, в которой трое и более детей, их доходы будут значительно меньше в связи с высокой иждивенческой нагрузкой. В многодетных семьях (с тремя и более детьми) отсутствуют средства даже на оплату жилья и приобретение самых необходимых товаров, не говоря о покупке товаров не первой необходимости.

Самые большие расходы в многодетной семье (из расчета на одного члена семьи), приходится на продовольственные товары, которые составляют 47,3% от всех расходов в семье. На втором месте, по величине затрат, находятся покупка одежды и обуви 14,1%. На содержание дома уходит 14,2% , а на медицинское обслуживание и здоровье тратится всего лишь 3,5%. Долги по оплате за жилье составляют, практически, такую же сумму затрат, как и затраты на собственное здоровье 3,6%, транспортные расходы в многодетной семье, на одного человека,

составляют 3,7% . Затраты на образование, в многодетной семье, на одного члена семьи составляют 0,4%, в то время как затраты на покупку алкогольных напитков и табака в 3 раза больше – 1,5% [2].

Таблица 5. Распределение расходов в зависимости от количества детей в домохозяйстве за 2009-2006 гг.

	2006			2007			2008			2009		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Кол-во детей	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Среднемесячный расход на 1чел.,лей включая в %	975,5	833,4	583,2	1142,0	952,8	740,5	1230,4	1070,1	797,9	1234,0	1059,9	790,7
Продукты питания	41,9	43,7	50,3	41,4	44,1	47,4	38,5	39,5	42,6	39,8	41,2	47,3
Алкогольные напитки и табак	2,4	2,6	2,4	2,3	2,4	2,4	1,7	1,7	1,7	1,7	1,9	1,5
Одежда и обувь	12,8	13,4	13,3	12,8	14,1	14,2	14,2	14,8	15,9	13,7	14,1	14,1
Содержание дома	12,7	13,6	14,3	12,5	12,2	10,9	14,8	15,0	14,3	14,5	14,1	14,2
Долги за жилье	4,7	5,0	4,6	4,9	5,1	5,1	5,5	5,6	4,3	3,7	3,6	3,6
Медицинское обслуживание	4,7	4,2	3,8	4,2	4,9	3,6	4,7	4,0	3,9	5,4	5,1	3,5
Транспорт	5,8	5,7	3,6	6,5	4,2	3,7	4,8	4,7	4,6	5,1	5,3	3,7
Образование	0,6	0,5	0,2	0,5	0,5	0,3	0,6	0,5	0,4	0,6	0,5	0,4
Другие расходы	14,4	11,2	8,8	15,0	12,5	12,4	15,3	14,2	11,3	16,4	14,2	11,6

Источник: Aspecte privind nivelul de trai al populației în 2006, 2007, 2008, 2009. Biroul Național de statistică, Chișinău

Анализ сравнительных данных *Таблицы 6* показывает различную сумму расходов на одного члена семьи в зависимости от типа семьи. Если в многодетной семье расход на одного члена семьи составляет в среднем 790 леев в месяц, то в семьях с одним ребенком эта сумма – 1234,0, а в семье с двумя детьми – 1059,9 леев на одного человека.

Таблица 6. Расходы семьи по типу расходов, типу местности и количеству детей в семье

		2006		2007		2008		2009	
		Всего расходы	денежные расходы	Всего расходы	денежные расходы	Всего расходы	денежные расходы	Всего расходы	денежные расходы
Всего по республике	1 ребенок	976,6	830,9	1142	998,4	1230,4	1108,4	1234	1120,1
	2 детей	833,1	678,8	952,8	799,2	1070,1	942,6	1059,9	939
	3 детей	583,6	428,7	740,5	577,2	797,9	671	790,7	651,1
	без детей	1101,2	904,8	1277,9	1086,1	1399,9	1243,5	1378	1252,7

Город	1 ребенок	1078,4	1019,8	1299	1239	1374	1326,2	1455,7	1405,8
	2 детей	939,2	881,2	1104	1047,6	1289,2	1249,1	1315,4	1270,1
	3 детей	609,1	580,5	880,8	816,9	1086,2	1054,3	1130,9	1098,4
	без детей	1244,2	1171,1	1441,8	1371,4	1650,6	1593,5	1669,7	1624,5
Село	1 ребенок	873,4	639,4	987,4	761,8	1095,4	903,5	1026,3	852,5
	2 детей	775,8	569,7	864	653,2	954,1	780,4	904,9	738
	3 детей	577,5	392,8	703,6	514,2	711,7	556,5	711,5	547
	без детей	981,7	682,3	1144,1	853,2	1179,8	936,3	1134,9	943

Источник: База данных Национального Бюро Статистики РМ // www.statistica.md

Вместе с тем, суммарный расход на продукты питания, от общего количества расходов, в многодетной семье самые большие, хотя сумма общих расходов на много меньше, чем в семьях с одним или двумя детьми. Следовательно, многодетные семьи отличаются существенно более высокой долей расходов на питание в располагаемых ресурсах домохозяйств. В семьях с одним ребенком ее величина в среднем с 2006 по 2009 года составляет 38,6%, с двумя детьми – от 39 до 40 процентов, а в семьях с 3-мя и более детьми – от 44% до 47%. В многодетных семьях наблюдается недостаточное среднемесячное потребление мясных и молочных продуктов. Потребление мяса и мясных изделий в многодетной семье в день составляет от 60 до 71 грамма на человека, молока и молочных продуктов – 340 граммов, яиц 0,3 штуки, рыба и рыбные изделия составляют 2,30 грамма, фрукты и овощи составляют 5,21 кг в месяц. Наиболее потребляемым продуктом питания в многодетных семьях является хлеб и мучные изделия (макароны, вермишель), где дневная норма достигает 300-400 граммов на человека. Следовательно, в бедных многодетных семьях величина энергетической ценности суточного рациона очень мала. Это означает, что кроме содержания углеводов, другие питательные вещества ниже медицинских норм. Низкие показатели питания в многодетных семьях указывают не только на несбалансированное питание, но и о недоедании. Хроническое недоедание, как известно, сказывается на развитии детей и вызывает риск снижения иммунитета и как следствие повышение заболеваемости. По данным результатов обследования бюджета домохозяйств за 2009 год 54,2% многодетных семей не имеют достаточно доходов на приобретение продуктов питания. Тот факт, что многодетные семьи отличаются неполноценным и несбалансированным питанием, подводит к мысли о введении системы специальных талонов или сертификатов, которые позволили бы многодетным семьям приобретать определенные продукты питания в специальных магазинах по более низким ценам или бесплатно.

Одним из признаков бедности многодетных семей является отсутствие возможности у семьи покупать новую одежду детям по мере их

роста. Исходя из данных обследования домохозяйств, в многодетных семьях на приобретение одежды и обуви для семьи расходуется всего 14,1% от общей суммы всех затрат, в то время как в семье с одним ребенком эта сумма составляет 13,7%, в семье с двумя детьми – 14,1%. Как правило, многодетные семьи покупают одежду и обувь для старших детей, а младшие ее донашивают.

Одной из самых сложных проблем для многодетных семей остается проблема жилья. В Молдове норма жилой площади для социального жилья на одного человека должна составлять 9 кв.м, а излишки не могут превышать 12 кв.м.

Таблица 7. Распределение домохозяйств с детьми по размеру жилой площади (кв.м) и количеству комнат

		2006			2007			2008			2009		
К-во детей		1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Размер жилой площади на одного чел. кв.м.	До 5,0	2,6	5,1	13,7	3,1	4,7	10,3	1,7	5,2	12,5	2,3	3,7	11,9
	5,1-7,0	5,9	8,7	19,5	7,7	11,3	19,7	7,0	11,4	18,8	9,1	13,5	18,0
	7,1-9,0	9,2	14,8	19,5	9,5	15,2	18,3	10,0	16,5	21,5	10,9	16,4	22,5
	9,1-13,0	27,0	27,1	27,0	26,6	28,8	30,3	26,9	27,3	29,9	28,7	29,3	30,9
	13,1-15,0	12,4	13,2	7,2	12,6	10,3	7,9	11,7	10,8	6,3	9,9	10,7	5,2
	15,1-20,0	19,0	20,9	10,4	21,1	17,2	11,1	20,9	19,2	9,6	19,6	19,7	9,2
	20,1 и более	23,8	10,2	2,6	19,4	12,4	2,3	21,7	9,6	1,4	19,6	6,8	2,3
К-во комнат	1комната	6,7	3,6	2,9	7,6	4,3	3,4	7,7	5,1	1,9	8,9	3,2	4,4
	2комнаты	22,5	20,2	21,5	27,3	25,3	18,3	26,3	26,9	19,8	28,0	26,3	15,8
	3комнаты	32,9	32,7	30,6	34,6	31,9	37,6	31,2	30,5	38,1	28,6	34,1	35,1
	4комнаты	37,9	43,6	45,0	30,4	38,5	40,7	34,9	37,5	40,1	34,4	36,4	44,7

Источник: Aspecte privind nivelul de trai al populației în 2006, 2007, 2008, 2009. Biroul Național de Statistică, Chișinău

Согласно результатам обследования домохозяйств за период 2006 – 2009 годов - основной проблемой жилья городских многодетных семей является его небольшой размер. На площади до 5 кв.м. проживает 11,9% многодетных семей, от 5,1 до 7,0 кв.м проживает 18,0% многодетных, от 7,1 до 9 кв.м - 22,5%, от 9,1 до 13 кв.м – 30,9% многодетных, площадь от 13,1 до 15,0 кв.м занимают 5,2% семей с тремя и более детьми, на площади от 15,1 до 20,0 проживают 9,2%, а площадь более 20,1 кв.м занимают всего 2,3% многодетных семей. В результате 83,3% многодетных семей имеют жилую площадь, ниже социальной нормы, а 52,4% проживают на площади менее 10 кв.м на одного человека. В Молдове норма жилой площади для социального жилья на одного человека должна составлять 9 кв.м, а излишки не могут превышать 12 кв.м.

Данные обследования городских домохозяйств многодетных семей с 2006 по 2009 года показывает, что ситуация с жилищными усло-

виями городских многодетных семей, если взять за основу характеристику жилья – число комнат выглядит так же бедственно. Расчет социальной нормы жилья рассчитывается по принципу «количество проживающих + 1», то есть количество комнат должно на 1 превышать размер семьи. Данные *Таблицы 5* показывают, что городские многодетные семьи не имеют жилья, которое соответствовало бы социальной норме по числу комнат. В однокомнатной квартире проживает 9,3% многодетных семей (с тремя и более детьми), в двухкомнатной квартире проживает – 29,7% многодетных, в трехкомнатной квартире – 36,3%, а в четырехкомнатной – 24,5% многодетных семей (среднестатистические данные за период с 2006 по 2009 года). Жилищные условия населения являются важным показателем качества жизни любой семьи, в том числе и многодетной. По критериям Статистического Комитета Европейского Союза, перенаселенным жильем считается тогда, когда на комнату приходится более одного человека. Следовательно, даже четырехкомнатная квартира для семьи с тремя и более детьми является перенаселенным жильем.

Особенно сложное положение с жильем, в соответствии с социальной нормой по числу комнат, характерно для молодых семей с детьми (для первых этапов жизненного цикла семьи), когда в семье есть дети дошкольного и младшего школьного возраста и экономический потенциал семьи очень низкий. Большинство городских многодетных семей, нуждающихся в улучшении своих жилищных условий, не видят никаких возможностей для решения этой проблемы. Многие многодетные семьи пытаются как-то решить свои жилищные проблемы самостоятельно (сделать пристройку, обменять свою квартиру на квартиру большей площади). Для многодетных семей сельской местности возможность улучшить свои жилищные условия за счет пристройки или постройки нового дома, например, во дворе своих родителей имеет более реальные шансы, чем шансы у городской многодетной семьи. Если говорить об уровне благоустройства жилья, то у многодетных семей он является достаточно низким, в связи с материальной не обеспеченностью многодетная семья не может позволить себе хороший ремонт или перепланировку своего жилья для обеспечения лучших условий жизнедеятельности семьи.

Одним из факторов, определяющим уровень и образ жизни многодетных семей, является наличие в домохозяйствах предметов длительного пользования, таких как телевизор, пылесос, холодильник и т.д. Самым распространенным предметом длительного пользования в многодетных семьях является телевизор, на 100 домохозяйств, с тремя и более детьми приходится 99 телевизоров, холодильников -76, механических стиральных машин – 48, стиральных автоматических машин – 26, пылесосов – 40, компьютеров – 11. В сельской местно-

сти обеспеченность предметами длительного пользования еще хуже. Обеспеченность телевизорами составляет – 94 на 100 домохозяйств, холодильников – 70, пылесосов – 30, компьютеров – 4, стиральных автоматических машин – 15. Длительность использования этих предметов насчитывает от 10 до 15 лет, а на приобретение новых более современных, к сожалению, у многодетных семей возможности нет.

Согласно опросу домохозяйств, который проводится ежегодно Национальным Бюро статистики об уровне жизни домохозяйств. Оценивают свой уровень жизни как плохой – 24,2% семей, а 66,9% как удовлетворительный. Для многодетных семей слово «удовлетворительно» означает, что они ели-ели сводят концы с концами, то есть им хватает на самое необходимое. Оценивая свой уровень жизни в сравнении с прошлым годом 33% семьи отметили, что стало хуже, а 58% - на том же уровне. 90% семей отметили, что испытывают трудности с оплатой отопления, а 46,5% оценили, что доходы семьи недостаточны для удовлетворения необходимых нужд для приобретения продуктов питания. Сумма, которая могла бы покрыть повседневные минимальные нужды в расчете на человека (в леях) для многодетных семей составляет 755 леев на человека. Денежный доход, который бы удовлетворил нужды многодетной семьи для обеспечения достойного проживания, по мнению респондентов, составляют 1700,2 леев на человека [2; 5; 6].

Таким образом, можно сказать, что многодетная семья – это в большинстве случаев малообеспеченная семья. Реальные доходы многодетной семьи резко упали, что привело к увеличению издержек на питание и уменьшению всех других видов расходов, в структуре доходов роль пособия на детей не велика, хотя и дает некоторую прибавку к семейному бюджету.

Многодетные семьи, и прежде, были материально уязвимой категорией населения, а современные инфляционные процессы бьют по ним больше, чем по обществу в целом, и вынуждают экономить на самом необходимом – на многих продовольственных и почти на всех промышленных товарах. Чаще всего такие семьи имеют и плохие жилищные условия.

Данная трудность влияет как на внутрисемейные отношения, так и на отношения семьи с социальным окружением. Все вышеперечисленные проблемы многодетной семьи очень сильно влияют на каждого члена семьи, особенно на подрастающих детей, и чтобы более или менее сгладить влияние отрицательных факторов многодетности, необходимо изучить положение многодетной семьи с различных сторон.

Сегодня современная семья призвана не только решать многочисленные проблемы, связанные с повседневной жизнедеятельностью своих членов, с рождением и воспитанием ребенка, поддержкой неде-

еспособных, но и быть своеобразным психологическим укрытием для человека. Она обеспечивает экономическую, социальную, психологическую и физическую безопасность и защищенность своим членам. Однако, для того чтобы реализовывать предписываемые обществом функции, многие семьи, особенно многодетные, сегодня нуждаются в помощи и поддержке, причем помощь должна быть не разовая, а постоянная, гарантированная, адресная.

Примечание:

1. Перепись населения 2004, том 3. Бюро Национальной Статистики Республики Молдова, Кишинев, 2007.
2. Aspecte privind nivelul de trai al populației în 2009. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Chișinău, 2010.
3. Republica Moldova de la Excluziune Socială spre o Dezvoltare Umană Incluzivă. Chișinău, 2011.
4. Закон № 295 от 21.12.07 «Об утверждении национальной стратегии развития на 2008-2011 годы». Министерство экономики.
5. Aspecte privind nivelul de trai al populației în 2007. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, Chișinău, 2008.
6. Aspecte privind nivelul de trai al populației în 2006. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, Chișinău, 2007.
7. Ачильдиева Е. Городская многодетная семья, в: Социологические исследования, Москва, 1990, № 9.
8. Прокофьева Л.М. Многодетная семья (социальный портрет) – Социально-экономические условия благосостояния, образа и жизни населения города. М., ИСЭПН, 1992, с. 165.
9. Прокофьева Л, Куприянова Е. Многодетная семья в России, в: Демоскоп Weekly № 373-374, 13-30 апреля 2009. // [online] <http://demoscope.ru>.

REMEMBER

VASILE ERMURATSKI: LA POLUL TRIBULAȚIILOR SPIRITUALE ȘI CONJUNCTURALE

*În orice mare cultură
pietrele de hotar sunt poeții și filosofii.*
L. Blaga

După cum consemna eseistul T. Chelariu, o istorie obiectivă este posibilă ”numai în măsura în care factorii istorici, forțele istorice, valorile în care stau în începutul și sfârșitul cugetării și acțiunii omenești în genere sunt obiectivabile” [1]. Cunoaștere obiectivă, știința, filosofia de fapt și arta se încadrează în contextul acelor fenomene care sunt absolvite de o dimensiune finală. În aria acestor preocupări, omul este unica ființă aptă să-și antreneze și gândurile spre aceea ce nu există sau care n-are nimic comun cu el, preferând să mediteze sau să cerceteze lucruri ce n-au tangențialitate cu habitualul în general și propriile interese în particular. Subliniem, anume cunoașterea obiectivă are capacitatea de a ne deconspira armonia și ordinea în lume, a elucida conexiunile și modelele manifestărilor a tot ce se plasează chiar și peste limitele speranțelor, aspirațiilor, intereselor și valorilor umane. Ipotețic vorbind, știința a fost și va rămâne în reprezentările omului valoare în acea măsură în care este capabilă să dezvăluie capacitatea și temeinicia conștiinței lui, iar politica, ideologia și religia – domenii ce în toate timpurile atestază, în special, calități culpabile de pănghii apte de a influența și modifica conștiința, cât și cunoașterea, determinând ultimul să exceleze în direcția unui soi de *imunitate morală*, manifestă prin cinism, ipocrizie, lașitate și obediență, la care apelează individul pentru a supraviețui spiritual sau chiar și fizic.

În sens univoc, în toate epocile au existat oameni care nu s-au conformat cu ideologia general acceptată, fapt pentru care au plătit cu propria carieră sau viață, la fel după cum au trăit oameni, numărul lor este mult mai mare, care într-un fel sau altul au tolerat ideologiile în vigoare, de cele mai multe ori crezând sincer în idealurile promovate, luptând pentru ele, negând intransigent tot ce era chemat să-i confere acesteia o aureolă negativă.

Probabil, cel mai simplu e să te aventurezi în aplicarea de verdicte vizavi de o situație sau alta din cele creionate mai sus, important e că administrarea unor vetouri de nonvalorizare nu te eliberează de responsabilitate în „nevinovată” intenție de etichetare pro sau contra, or analiza care n-are

scop final, formularea și exacerbarea nu tocmai a unor suspiciuni și acuzații, trebuie să fie raliată ansamblului social-politic și cultural, și nu numai, în care a activat persoana pe care încercăm s-o aruncăm cu dezinvoltură pe cântarul unei morale, care, la rândul ei este prinsă în standardele și stereotipurile unor tendințe spiritual-ideologice temporale. Indubitabil, abdicarea de la evaluări arbitrare permite să evităm perpetuarea unor aserțiuni eronate, difuzarea cărora ne-ar plasa automat în una din cele două categorii umane desemnate - conformiști sau nonconformiști, adevărat, însă, ca și indiferența, pasivitatea față de sociumul în care existăm rămâne a fi o trăsătură și mai periculoasă.

Plauzibil să decelăm că ipostaza de a servi unor cauze și idealuri politice nu i-a împiedicat pe unii oameni - personalități în adevăratul sens al cuvântului, să lase generațiilor următoare un capital spiritual de invidiat, chiar și cu condiția de a înregistra unele erori, abateri, predilecții dictate uneori de simpla tentativă de acomodare sistemului, or să nu uităm afirmația lui Goethe, că și oamenii mari nu sunt decât oameni.

Despre tribulațiile, contribuțiile unui Om - opera căruia învederează în egală măsură dorința de a promova idei care nu se înscriu în grila valențial-ideologică a timpului, pe de altă parte, proiecte și preocupări menite s-o fundamenteze, animeze - Vasile Ermuratski, figură eminentă a culturii naționale, se poate vorbi mult, cu condiția însă de a evita atitudini unilaterale cu privire la travaliul spiritual și antinomia viziunilor acestuia.

Comprehensiunea adecvată, cine a fost Omul și savantul V. Ermuratski pentru cultura și spiritualitatea națională și de ce-i revine dreptul de a fi considerat ca unul dintre cei mai infatigabili cercetători și îndrumători spirituali din a doua jumătate a secolului al XX-lea, cere să subliniem că prin complexa, redutabilă creație el a influențat substanțial procesul de dirijare a opiniei publice referitor la moștenirea unei marcante pleiade de înaintași ai culturii autohtone, chiar și dacă readucerea lor în circuitul valoric al timpului purta o evidentă amprentă de speță marxist-leninistă și că pentru intenția de a promova nume (Vasile Lașcu) ce se aflau sub semnul unui tabu ideologic a avut a plăti cu prețul propriei cariere.

Filosoful, sociologul, omul de cultură V. Ermuratski s-a născut la 3 aprilie 1905 în satul Arhipo-Osipovka, raionul Ghelenciuk, regiunea Krasnodar. Face studii la Facultatea de Filosofie (1931-1936) la Institutul profesurii roșii din Rostov-pe-Don. După absolvirea cu succes a facultății continuă activitatea pedagogică, deoarece o practica încă din perioada studiilor, când era simplu student. Astfel, tânărul specialist V. Ermuratski, care avea la activ și un serios stagiul în rândurile Partidului Comunist (1927), lucru destul de încurajat și apreciat la acel segment temporal, îmbină munca pedagogică cu cea de partid. Participă la acțiunile militare ale celui de-al Doilea Război Mondial (1941-1945). Eliberat din contingentul armat, revine în orizontul intereselor pedagogice și științifice, domenii cărora li se consacră cu frene-

zie, astfel nici rezultatele nu se lasă mult așteptate, fiind nu numai pe măsura așteptărilor, dar și a eforturilor depuse. În acest sens, destul de edificator rămâne faptul că într-un termen relativ scurt obține binemeritat următoarele titluri și grade științifice: doctor în filosofie (1950), doctor habilitat în filosofie (1969), profesor universitar (1970), Om Emerit în știință (1975).

Preambalarea frontierelor vastei și fecunde activități a lui V. Ermuratski ne obligă să desemnăm o dimensiune intrinsecă și memorabilă ca esență, simultan de referință pentru istoria AȘM din RM, faptul că anume el a fost cel care a organizat Sectorul de Filosofie din cadrul Institutului de Istorie al Filialei Moldovenești al AȘ a URSS (1956), sector care, menționăm, a servit drept bază a Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept, actualmente înregistrat sub titulatura Institutul de Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM. Analiza evoluției intelectuale a protagonistului ne demonstrează explicit că el nu numai și-a adus aportul la organizarea Sectorului de Filosofie, dar l-a și dirijat în primii 11 ani (1956-1966), iar în momentul când sectorul a fost transformat în Secția de Filosofie și Drept al Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al AȘM, o conduce cu consacrare și dexteritate pe parcursul încă a cinci ani (1968-1973).

Conservator din fire, mai precis fidel activității științifico-didactice și administrative, V. Ermuratski rămâne în zona de gen proxim al intereselor și preocupărilor și în cele două perioade – 1966-1968; 1973-1983, când îndeplinea funcția de șef al Catedrei de Filosofie a AȘ a RSSM.

Autor a circa 70 de lucrări științifice, ce-și înscriu segmentele ideatice în așa domenii ale filosofiei ca istoria filosofiei, filosofie socială, filosofia religiei și epistemologia, V. Ermuratski se lasă în special captivat de complexa operă a lui Dimitrie Cantemir. Rezultatele acestor interese savante, într-un fel chiar atașamente, se materializează prin trei monografii de o valență științifică ineluctabilă: *Concepțiile social-politice ale lui Dimitrie Cantemir*, (1956), *Dimitrie Cantemir ca gânditor și om de stat* (1973), *Dimitrie Cantemir* (1978).

Nu mai puțin impresionabil, constatăm, se profilează și șirul de lucrări la realizarea cărora gânditorul s-a manifestat în ipostază de redactor și coautor: *Din istoria gândirii social-politice și filosofice în Moldova* (1970), *Pagini de istorie a religiei și ateismului în Moldova* (1970), *Problemele teoriei cunoașterii* (1972), *Cercetările filosofice și sociologice în Moldova* (1970) ș.a.

Reflecțiile asupra operei lui Vasile Ermuratski ne determină să ne oprim asupra uneia dintre cele mai fundamentale lucrări care, pe lângă faptul că este cea mai durabilă parte a creației sale, rezultată din complexe și laborioase cercetări, mai deconspiră caracter și poziție rigidă de a nu trece în grila unor conceptualități oneroase, glume, fapte, fenomene, or, lucrarea la care replicăm simultan fiind și teza de doctor habilitat – *Istoria gândirii filosofice și sociologice în Moldova, secolul XVI-începutul secolului al XX-lea* – fiind realizată către finele anilor '70 ai sec. XX, perioadă în care cenzura comu-

nistă nu admitea abateri de la rigori și principii ce contraveneau expresiei și vectorului ideologiei desemnate.

Prins în devastatoarea capcană ideologică și politică, V. Ermuratski a avut abilitatea, în linii mari, de a evita mostre de tembelism intelectual și de a demonstra docilitate spirituală, fapt pentru care a avut de suferit (cazul lui V. Lașcu), încercând să-și exprime poziția fără cosmetizare, promovând, în pofida tuturor interdicțiilor, personalități care nu se înscriau în imperativele momentului.

Rezumând o hipersensibilitate activizată față de istoria și cultura națională, conștient fiind de posibilitățile și evidentele impedimente cu care avea a se confrunta în procesul elaborării și argumentării temei tezei pe care avea să o realizeze, Ermuratski n-a ezitat asumându-și riscul abordării din perspectiva adevărului istoric, astfel putem constata că în linii mari lucrarea enunțată constituie un triumf al spiritului critic.

Oportună mențiunea, chiar în prefața lucrării, unde autorul subliniază că istoria Moldovei deconspiră un șir de etape în dezvoltarea socială proprie, care, la rândul lor, implică și câteva respective perioade particulare gândirii sociale și în mod indubitabil celor politice și filosofice. Din perspectiva celor afirmate, cercetătorul evidențiază trei perioade rezultate din pluridimensionalele investigații ale dimensiunii autohtone, abordate în complex cu segmentul economico-social, și anume:

1. Gândirea filosofică și social-politică în Moldova în perioada statornicirii relative a relațiilor feudale (secolul XV-prima jumătate a secolului al XVII-lea);

2. Gândirea filosofică și social-politică în perioada feudalismului dezvoltat și începutul dezvoltării relațiilor capitaliste (prima jumătate a secolului al XVII-lea – 1861);

3. Gândirea filosofică, sociologică și științele naturale în Moldova în perioada capitalistă (anii 60 ai secolului al XIX-lea până la Revoluția Rusă din 1917).

Constatăm că, incursiunile în această temă și problematică, menită a cuprinde nu numai un segment temporal destul de vast, dar și un material destul de voluminos ca aspect și variat ca esență, devine și mai dificil neobservate, din considerentul că Ermuratski trebuia să se mențină în limitele de interpretare impuse de sistemul ideologic comunist, adică să facă abstracție de nume și evenimente tabu, să se pronunțe în maniera general acceptată despre anumite aspecte menite a deveni cardinale și definitorii.

Deși nu a avut de ales, cercetătorul a găsit, totuși, cel puțin în opinia noastră, *aurea mediocritas*, evitând a renege subsolul pro-cultural și istoria, prezentând în lucrare și anumite opinii critice la capitolul interpretare adecvată a istoriei, însă care sunt atât de neesențiale și insignifiante alături de aprecierile pozitive că aproape rămân neobservate în complexa și fundamentală lucrare. De exemplu, realizând o trecere în revistă a literaturii de specialitate românească la tema istoria gândirii filosofice și sociologice în Moldova sec.

XVI – începutul sec. XX , constată că în multe lucrări se face abstracție de așa aspecte ca:

- viziunile esenței de clasă a cărturarilor proprii perioadei investigate,
- tentativa tradițională de a prezenta concepțiile lor ca pro-idealiste,
- au fost evidențiate doar aserțiunile idealiste ale lui D. Cantemir, simultan, făcându-se abstracție de influența culturii ruse asupra cărturarului umanist .

De fapt, obiecțiile elucidate rămân a fi un moment natural în lucrările gen științific, prezența lor este un lucru indispensabil chiar și în lucrările ce au un areal mai îngust de cercetare, or există rigori impuse de criteriul importanței ogindirii: gradului de investigație (istoriografiei), izvoarelor investigației, cadrului cronologic, suportului epistemologic al cercetării ș.a.

Glosând asupra aceluiași aspect – istoriografia filosofică și sociologică în Moldova, Ermuratski nu întârzie să sublinieze durabile și fundamentale lucrări în acest domeniu realizate de cercetătorii români [2], care merită atenție și respect datorită lucidității analitice, spiritului critic și obiectivității evaluărilor.

Familiarizat cu literatura deja consacrată prodigioasei vieți și activități a lui Cantemir, cât și propriu-zis perioadei în care acesta a trăit, Ermuratski, într-o manieră proprie, fixează cauzele, premisele care au influențat și determinat formarea concepțiilor marelui gânditor. În sens univoc, el supune examenului contextul istoric și spiritual în care Cantemir se dezvăluie ca una dintre cele mai remarcabile figuri ale culturii universale.

Într-o manieră laconică , însă care nu solicită explicații în plus, Ermuratski ne relatează traseul existențial al istoriei familiei cantemireștilor, evidențiind cauza necesității aflării lui Dimitrie Cantemir la Constantinopol: ”...în vârsta de cincisprezece ani a fost trimis în locul fratelui său mai mare Antioh... ca ostatic al sultanului turcesc de la Principatul Moldovei” [3]. Stilul, metoda în care Ermuratski își expune aserțiunile față de Cantemir, remarcăm, este destul de sobră, autorul evită elogierile, abaterile poetice, care, se pare, le consideră de prisos într-un text științific, suita viziunilor cercetătorului în acest sens reprezintă un portal al unei noi înțelegeri mai complexe, pluridimensionale a operei și tribulațiilor marelui umanist. Impresionat de genialitatea creatoare a lui Cantemir, Ermuratski pune în dezbatere evenimentele cele mai simbolice proprii principalelor etape ale vieții fostului domnitor, dând o apreciere înaltă predilecției față de știință, perseverenței, asiduității, care constituiau trăsăturile de forță în timpul aflării sale la Constantinopol, trăsături care l-au ajutat să-și completeze tezaurul spiritului, să stabilească legături cu lumea intelectuală și ambasadorii străini de la curtea turcescă, să asculte lecții de istorie, filosofie, teologie, să studieze limbile.

Dovedind un profund atașament față de Cantemir, cercetătorul, în toate cele trei monografii nominalizate deja, insistă să ne convingă că umanistul, nici pentru un moment, indiferent de perioadă, n-a abandonat munca științifică manifestă prin autoinstruire (studierea lucrărilor, tratatelor, documentelor vechi și contemporane) sau crearea de lucrări, ce rămân durabile

și viabile de-a lungul câtorva secole. Consemnăm, trasând epura spirituală a marcantei personalități, cercetătorul ne oferă o galerie de nume care au lăsat amprente adânci asupra concepțiilor și destinului lui Cantemir. De asemenea, Ermuratski analizează și elucidează în baza documentelor evenimentele ce s-au precipitat în viața domnitorului moldovean după spectaculoasa, simultan, regretabila înfrângere de la Stănilești(1711), în urma căreia este nevoit să părăsească țara și să se stabilească în Rusia. Apelând la speculații discrete, Ermuratski își coordonează ipotezele și concluziile proprii cu privire la activitatea lui Cantemir desfășurată în Rusia, aportul lui științific, succesele în domeniul cultural și politic cu concepțiile unor cercetători avizați în materie ca N.Iorga, J.Minea, G.Pascu, P.P.Panaitescu, Șt. Ciobanu, cu părerile cărora protagonistul nostru nu întotdeauna era de acord. Așa de exemplu, Șt. Ciobanu este criticat mai ales pentru faptul că acesta în lucrarea sa *D. Cantemir în Rusia* „declară fără teme” [4], „că esența utilitară a reformelor lui Petru cel Mare nu i-au dat posibilitate lui D.Cantemir cu aptitudinile lui pentru filosofie și istorie să-și găsească locul în viața obștească rusă”[5]. De o sentențiozitate metalică nevoalată se nuanțează afirmațiile lui Ermuratski referitor la lipsa de profunzime, coerența și consecutivitatea opiniilor lui Șt.Ciobanu, care-și „dezmințea propriile aserțiuni”[6] vizavi de contextul creativ în Rusia, când declara că „această perioadă a vieții lui D.Cantemir este cea mai productivă din punct de vedere științific, în anii șederii în Rusia el scrie cele mai de seamă opere ale sale”[7].

Rămâne ineluctabil, că aprecierile la acest traseu existențial al marelui gânditor umanist, grefate de remarcabilul istoric, publicist și om politic Ștefan Ciobanu, pot fi considerate ca veritabile și adecvate, or, el avea perfectă dreptate când sublinia că și Cantemir nu și-a găsit locul binemeritat în societate rusească, deși ultimul se afla sub protecția directă a împăratului rus. Cît privește partea a doua a problemei disputate, realizăm cu toată certitudinea că, în linii mari, etapa 1711-1723 poate fi interpretată ca una dintre cele mai fructuoase în domeniul cercetărilor și succeselor cu caracter științific. În așa fel, putem conchide că ambii cercetători se plasau pe o poziție corectă în tratarea și interpretarea aspectului în cauză.

Nu mai puțin relevante, incitante se conturează și scăpăturile critice ale protagonistului ce s-au revărsat asupra concluziilor altui cercetător al operei cantemirene - N. Bagdasar, care în opinia lui Ermuratski, moment deja menționat și în *Istoria gândirii filosofice și sociologice în Moldova sec. XVI- începutul sec. al XX-lea*, elucidează premise nu absolut reale, veritabile ale atmosferei în care domnitorul moldovean își crea operele în Rusia - „fără tron, departe de țara sa, plin de dorul palatului de la Constantinopol, rămas fără soție, în situația asta el găsea cea mai mare mângâiere în scrierea lucrărilor”[8].Fără îndoială, fragmentul dat, la care și se referă autorul *Concepțiilor social-politice ale lui Cantemir*, rupt din contextul materialului prezentat de N.Bagdasar în *Istoria filosofiei moderne*, la prima vedere se pare, dacă nu dubios, cel puțin tendențios, totuși

cercetarea integrală a textului demonstrează că autorul pur și simplu enumeră condițiile, oglindește ambianța în care-și crea genialele lucrări cu caracter istoric, politic, filosofic, etnografic D.Cantemir, fapt care, de altfel, nu exclude nici prezența grijii și tribulațiilor în lupta pentru neatârarea tronului Moldovei, susținut cu ardoare de Ermuratski.

Emblematica și tenacea incursiune în lumea valorilor spirituale cantemirane, bazată pe o documentare erudită, îl determină pe Ermuratski să prefigureze implicit că operele remarcabilului umanist abordează probleme „ce prezentau un uriaș interes atât pentru Moldova, cât și pentru Rusia... necesitatea unei lupte necruțătoare împotriva Imperiului Otoman”[9].

Tentativa notabilă de descifrare și evaluare a travaliului științific desfășurat de Cantemir este plasată de Ermuratski în segmentul contextului istoric, astfel, o așa conturare a imaginii evită stilul unei expuneri cu caracter searbăd și facilitează comprehensiunea adecvată a unor sau altor realizări, decizii, succese ale domnitorului. Structurându-și investigațiile în arealul social-politic propriu lui Cantemir, deși o trecere în revistă a aspectelor abordate ne deconspiră prezența și a altor segmente menite să completeze magistrala figură spirituală a marelui umanist, totuși, se pare, că anume acest parametru rămâne favorizat de Ermuratski, or protagonistul ne furnizează un impresionant set de explicații, ipoteze, concluzii provenite cu precădere din serioase și complexe meditații cu privire la factorii ce au înrâurit formarea atitudinii vizavi de realitatea înconjurătoare a avizatului autor al așa lucrări ca *Descrierea Moldovei*, *Metafizica*, *Hronicul vechimii romano-moldo-valahilor*, *Divanul*, *Istoria ieroglifică*, *Istoria Imperiului Otoman* etc. Or, factorul hotărâtor în formarea concepțiilor social-politice ale lui Cantemir, consemnează Ermuratski, a fost însăși realitatea, martor ocular al situației economice și politice grele în care se află țara din cauza stăpânirii turcești, domnitorul „cugetă perseverent asupra destinului patriei, caută căi pentru întărirea ei economică și politică”[10]. Fără a deroga de la subiectul dezbătut, Ermuratski se simte obligat să coroboreze aserțiunea că lucrările consacrate acestor probleme de către Cantemir deconspiră „multe gânduri interesante, originale, progresiste, care sunt o dovadă nu numai despre adâncă lui erudiție, dar și despre mintea lui luminoasă, strălucită de cugetător, despre patriotismul lui înflăcărat”[11]. Ponderabile contribuții la aprofundarea arealului de cunoștințe despre opera vieții lui Cantemir, Ermuratski aduce prin tratarea, accentuarea și mediatizarea altui element la fel de valoros din biografia umanistului, și anume faptul că el a fost unul dintre primii care cu toată vehemența și seriozitatea abordează problema tezaurului natural al țării, valorificarea eficace al căruia ar permite Moldovei să iasă nu numai din impasul și mizeria economică, dar și să opună rezistență cuvenită Porții Otomane, idei care în permanență i-au guvernât gândurile, materializate și în multe din operele sale. Prin urmare, apelând la binecunoscuta lucrare *Descrierea Moldovei*, Ermuratski estimează înalt cercetările lui Cantemir la capitolul social-

economic, simultan pronunțându-se explicit mai ales întru susținerea concluziilor și raționamentelor acestuia privitor la factorii pro și contra ce împiedică dezvoltarea normală a țării. Cugetătorul, subliniază Ermuratski, arată că Moldova are posibilități enorme pentru dezvoltarea economică: zăcămintele de sare, aur, păcură, fier, solul roditor, clima prielnică - toate acestea deschid perspective largi pentru o viață prosperă. În același context, protagonistul grefează caracterul veridic al setului de cauze enumerate de gânditorul umanist, care împiedică evoluția normală a tuturor sferelor de activitate a omului în particular și statului în general.

Profund atașat de creația de profil istoric și filosofic a lui Cantemir, avizat în profunzime cu particularitățile distinctiv caracteristice operei eminentului gânditor, Ermuratski enumeră mai multe lacune, care, în opinia sa, în mod indubitabil au diminuat opera cantemireană. Printre cele mai importante lacune ideatice evidențiate de autorul monografiei *Dimitrie Cantemir* sesizăm următoarele:

- și-a concentrat atenția doar asupra evenimentelor majore în prezentarea premiselor evoluției și ruinării Imperiului Otoman;
- intenționat neglijează situații cardinale, negîndu-le statutul, deși subliniază importanța obiectivității istorice;
- frecvent exagerează fapte, denaturează fenomene (arborele genealogic al cantemireștilor, evenimente particulare domniei lui Constantin Cantemir);
- nu ține cont de întreaga totalitate a factorilor obiectivi în procesul reliefării problemelor de ordin istoric, (cauza căderii Imperiului Otoman o sesizează în fenomenul moral);
- în mod eronat face abstracție de condițiile social-politice și economice;
- nu pătrunde până la capăt în esența relației categoriilor cauză și efect, a legăturii dialectice dintre ele, mai ales în procesul cercetării evoluției statelor politice s.a.

Deși evită stilul inclement, sentențios totuși, Ermuratski fixează rigid lacunele de interpretare prezente în operele cu caracter filosofic: *Divanul*, *Metafizica*, *Istoria ieroglifică*, *Studiu asupra naturii monarhiilor*, *Prescurtare a sistemului logicii generale*, fapt care destul de sugestiv deconspira nu numai cunoașterea temeinică a creației cantemirene, dar și poziția tradițional materialistă proprie ideologiei comuniste, pe care o împărtășea autorul celor trei monografii și articole despre cel dintâi savant moldovean ales membru al Academiei de Științe din Berlin (1714). Pentru a nu crea impresia că Ermuratski critică cu dezinvolură opera filosofică a lui Cantemir, subliniem și unii factori atenuanți care au determinat poziția poate mai puțin indulgentă a autorului. Situat pe poziții ferme materialiste, Ermuratski destul de emoțional reacționează la momentele ce oglindesc devierile de la idealism la materialism și invers, pe acest temei nu se împacă cu gândul că marele umanist în testarea și aprecierea fenomenelor, evenimentelor nu este capabil să depășească limitele tradiționale ale teologiei ortodoxe, adică idealiste, și

dimpotrivă, insistă asupra primelor manifestări ideatic-materialiste în operele *Divanul* (1698) și *Metafizica* (1700).

Consacrându-se cu desăvârșire cercetărilor operei filosofice a lui Cantemir, V. Ermuratski ajunge să concluzioneze că în opera umanistului teoria materialistă se împletește cu teoria idealistă a creaționismului. Morfologia operei cantemirene, consemnăm, este completată de Ermuratski și prin așa compartimente: idei politice; etica și pedagogia; sociologia și libera cugetare, care conferă concepției cărturarului o nuanță particulară de complexitate, valoare, sens, durabilitate și viabilitate. O notabilă deschidere spre valorile operei cantemirene, protagonistul o realizează prin exaltarea principiilor categoriilor, criteriilor și noțiunilor etice abordate de acesta în *Divanul* – moravuri, vicii, virtuți umane; esența binelui și răului; corupția clasei dominante absolvită de idealuri și aspirații, lipsită de scrupule; goana după avaricie, negarea oricăror criterii morale, trândăvia, luxul, desfrăul – mediul preferențial pentru bogați. Apreciind contribuția autorului lucrării *Divanul*, la acest segment spiritual, Ermuratski ilustrează cu pregnanță caracterul flexibil al concepției etice a acestuia, care, deși își fundamentează normele morale pe Sfânta Scriptură, apelează și la viziunile înțelepților antici: Aristides, Camilius, Fabricius, Heraclitus, Zenon, Socrate, Platon, Kvintius, Cincinatus, Manenius ș.a., opiniile cărora nu merită a fi neglijate

Justificate dintr-un punct de vedere actual ideologiei epocii în care crea monografiile și articolele lui Ermuratski vizavi de indubitabil magistrala operă cantemireană se nuanțează nu numai ca o resuscitare tenace, crepusculară a creației avizatului umanist, ca deschizătoare de noi perspective în pătrunderea vectorului gândirii acestuia, dar și ca o reprezentare holografică a atmosferei social-politice și economice țărilor în care a trăit și activat: Turcia, Moldova, Rusia. Prizonier al spiritului dogmatic comunist, Ermuratski evită maniera detestabilă în aprecierea concepției domnitorului moldovean, nu excelează în formularea și exacerbarea suspiciunilor, mai ales alături de devierile acestuia de la idealism la materialism, nu-și edulcorează observațiile într-un sentimentalism afișat. Cantemir, reliefat de protagonist, rămâne exegetul de valoare al neamului, eroul profund angrenat în drama poporului și secolului său, susținător al culturii și spiritualității naționale și universale prin sensibile eforturi personale.

Aproximând ansamblul intereselor orientate la explorarea problemelor cu caracter filosofic, decupăm articole menite să creioneze aspecte concrete ale filosofiei: gnoseologie, ontologie, filosofie socială, istoria filosofiei prin investigarea operelor premergătorilor celor mai de vază ai culturii noastre. De exemplu, Ermuratski realizează o succintă trecere în revistă a concepțiilor gânditorilor din Moldova sec. XVII -XX alături de problema teoriei cunoașterii și noțiunile ei [12]. În această ordine de idei, Ermuratski remarcă primele manifestări de gândire filosofică în opera lui M. Costin, autor care în tratarea fenomenelor naturii și evenimentelor din viața socială se plasează pe pozițiile senzualismului, deviind însă de la interpretările tradițional teologice.

Determinat să exalteze premisele, particularitățile, etapele evoluției filozofiei naționale, cercetătorul ne oglindește, simultan, aportul creației a așa reprezentanți de vază ai culturii naționale ca N. Milescu-Spătarul, Amfilohie Hotiniul, A. Sturdza, Gh. Asachi, C. Stamati-Ciurea, V. Lașcov, I. Prodan. Din numărul de personalități eminente care au constituit subiect distinct de cercetare remarcăm o simpatie deosebită mai ales pentru opera lui Amfilohie Hotiniul, care, în opinia lui Ermuratski, ocupa “cel mai important loc în sfera iluminării din ultimul sfert al secolului XVIII ...a deschis școli... a pregătit manuale în limba română, la geografie, aritmetică ...rămânând ca propagandist al ideilor materialiste”[13].

Beneficiind de o informație vastă, stimulată de numeroase raționamente, argumente rezultate dintr-o reflecție sistematică, Ermuratski, în procesul analizei creației lui Amfilohie Hotiniul, stăruie să evidențieze orientarea materialistă a concepțiilor acestuia, cât și ne schițează aspectele majore proprii intereselor reductibilului cărturar: tendința de depășire a îndoielilor cu privire la existența lumii reale; adept al teoriei atomiste, deși presupune posibilitatea divizării atomilor în particule mai mici; încercarea de a delimita treptele cunoașterii; repudierea teoriei lui Descartes despre “ideile înăscute”; controverse ideatice cu Locke la capitolul “natura ca diversitate” etc. Toate cele evidențiate, și nu numai, sunt cu minuțiozitate cercetate și apreciate în articolul *Probleme ale teoriei cunoașterii în operele cărturarilor moldoveni*. Realizând un copios tur de orizont asupra problematicei filozofice a operei lui Amfilohie Hotiniul, Ermuratski încearcă să reliefeze înclinația spre amalgam a episcopului, să explice cauzele poziției sale fluctuante fără să facă abstracție de perioada în care a activat și statutul social al acestuia..

Ad notanda, traiectul critic al autorului înregistrează realizări reductibile și la compartimentul cercetarea gândirii filozofice de la intersecția secolelor XIX-XX, epocă ce trece sub semnul reformelor și transformărilor radicale, a denigrării, abolirii unor idealuri stabilite de veacuri și validarea scopurilor, aspirațiilor spre niște orizonturi pe cât de ademenitoare, pe atât de obscure, perioadă când elementele capitaliste se împletesc cu cele marxiste, iar consecințele impactului dintre ele sunt din ce în ce mai evidente. Promotor recunoscut al idealurilor marxismului, Ermuratski conturează premisele, cauzele apariției, evoluției mișcării socialiste și premarxiste în cadrul spiritualității naționale, atmosferă ideatică care se materializează și statornicește îndeosebi prin teoriile lui Z. Codreanu și Z. Arbore-Ralli.

Abdicând de la evaluări arbitrare, Ermuratski reliefează opera lui Z. Codreanu și Z. Arbore-Ralli de pe pozițiile ideologiei marxist-leniniste și a filozofiei materialiste, fapt care în nici un fel nu diminuează aportul și valoarea cercetărilor sale, or ele constituie interes științific chiar și la momentul actual, când atestăm o atitudine critică, intolerantă față de ideologia clasicilor marxism-leninismului, iar tendința materialistă de explicare a fenomenelor, evenimentelor lumii reale, a evoluției omului societății, cosmosului nu mai

este considerată ca unica și adevărata formulă posibilă. Prin urmare, materialele consacrate operei vieții celor doi compatrioți ai noștri – Z. Codreanu și Z. Arbore-Ralli, pe care cercetătorul le amplasează în lucrarea colectivă *Din istoria gândirii social-politice și filosofice în Moldova*, rămân valoroase din perspectiva mai multor aspecte: sunt bine structurate, proliferază un bogat material factologic referitor la creația celor nominalizați, cât și la atmosfera social-politică în care și-au desfășurat activitatea și fundamentat viziunile, facilitează procesul de popularizare și mediatizare a concepțiilor și aspirațiilor acestora. În articolul [14] la care replicăm, realizează o radiografiere complexă a unei galerii de probleme chemate să ne dezvăluie elocvent, pe de o parte, simpatiile lui Ermuratski pentru conceptul politic al celor doi admiratori ai marxismului – Z. Codreanu și Z. Arbore-Ralli, iar pe de altă parte, dezacordul său, pregetul că n-au fost capabili să se contagieze de „înaltele idealuri” ale ideologiei desemnate.

Năzuința descifrării resorturilor profunde ale problemelor gnoseologiei îl determină pe Ermuratski să ancoreze și în spațiul operei lui I. Prodan - specialist în istoria filosofiei, expert în psihologie, cunosător avizat al filosofiei kantiene și a celei moderne, autor al numeroaselor lucrări ce vizează teoria cunoașterii: *Cunoașterea și subiectul ei*, *Organizarea sufletului*, *Psihologia experienței interioare*, *Despre memorie* ș.a. Aplecându-se asupra valoroasei opere pe care ne-o lasă drept moștenire I. Prodan, Ermuratski deconspiră o atitudine temerară față de poziția neconsecventă a gânditorului, pe care acesta o afișează în tratarea aspectelor lumii reale, omului, cosmosului etc. Vădind multă suplețe, flexibilitate, spirit critic înălțat pe o etichetă predominant materialistă, Ermuratski creionează categoriile, principiile, noțiunile cu care operează Prodan în procesul fundamentării teoriei sale cu privire la problema cunoașterii pe care o cimentează în contradicție cu concepțiile pragmaticilor și apriorismului kantian. Evantaiul raționamentelor propuse de a fisura fațada filosofiei lui I. Prodan finisează cu un șir de concluzii bine cântărite, întemeiate, însă și de astă dată însoțite de acea expresie de regret, din cauza că acesta nu poate fi considerat un materialist consecvent, deși, subliniază Ermuratski, multe din aserțiunile autorului lucrării *Cunoașterea și subiectul ei* poartă o notabilă nuanță materialistă.

În concluzie finală, mizând pe cele elucidate mai sus despre savantul, omul de cultură V. Ermuratski, consemnăm că a fost prizonierul unei perioade în care o personalitate cu statutul său nu prea avea alternative în selecția valorilor și a concepțiilor – se conforma ideologiei comuniste ori era trecut automat în grila celor neloiali puterii sau chiar a disidenților. Cât privește concret “cazul” Vasile Ermuratski, suntem tentați să credem în sinceritatea atitudinilor proprii față de socialism - stagiul de mai bine de jumătate de secol ca membru al PC nu putea să nu lase amprente pe concepțiile, comportamentul, caracterul său. Fără îndoială, critica la adresa viziunilor șirului de gânditori remarcabili ai culturii noastre, care i-au deve-

nit apropiată datorită investigațiilor consacrate, a fost în mod incontestabil determinată de circumstanța că ei adoptaseră peremptoriu o altă formulă de concepere și apreciere a naturii societății, vieții, formulă străină aspirațiilor sale de comunist exigent. Important e că eforturile lui orientate spre cercetarea și poziționarea celor mai emblematici cărturari ai secolelor XVII-XX au avut un efect salubru pentru spiritualitatea națională.

Pe acest temei, nu este dificil, odată cu trecerea anilor și evoluției proceselor de democratizare a societății, să ne dăm seama că mitomania și snobismul nu sunt printre trăsăturile de anvergură ale gânditorului, iar faptul că a fost pus în situația de a amplifica paradoxal suspiciunile, atitudinea rezervată și intolerantă față de tot ce nu corespundea convicțiilor sale animate de ideologia marxist-leninistă, actualmente evidențiată ca tendențioasă, nu diminuează în nici un caz reabilitarea și pluridimensionalitatea sa operă .

Ultima ratio, opera, viziunile lui Vasile Ermuratski până la momentul actual n-au constituit subiect de investigații serioase, de aceea în debut de mileniu rămâne deschisă pentru evaluări, cercetări și interpretări diferențiate.

Note:

1. Chelariu Traian. În căutarea Atlantidei. Cluj Napoca: Editura Dacia, 1989, p.27.
2. Bagdasar N., Herseni Tr., Bârsănescu S. Istoria filosofiei moderne, în Filosofia românească de la origini până astăzi. Vol. V. București: Societatea Română de Filosofie, 1941; Din istoria filosofiei în România. Vol. 1. București: Editura ARPR, 1955; Bădărău D. Filosofia lui Cantemir. București: Editura ARPR, 1964; Istoria gândirii sociale și filosofice în România. București: Editura ARPR, 1964.
3. Ermuratski V. Concepțiile social-politice ale lui Dimitrie Cantemir. Chișinău: Editura de Stat a Moldovei, 1957, p.25.
4. Ibidem, p.47.
5. Ciobanu. Șt. D .Cantemir în Rusia. Analele Academiei Române. București: Memoriile Secțiunii literare, seria III, 1925, p 430
6. Ermuratski V. Concepțiile social-politice ale lui Dimitrie Cantemir , p.47.
7. Ciobanu Șt. Op.cit.
8. Istoria filosofiei moderne. Vol.5 București: Societatea Română de Filozofie. 1941, p.4.
9. Ermuratski V. Concepțiile social-politice ale lui Dimitrie Cantemir, p.47.
10. Ibidem, p.50.
11. Ibidem.
12. Ермуратский В. Вопросы теории познания в трудах молдавских мыслителей //Проблемы теории познания. Кишинев: Штиинца, 1972.
13. Ibidem, p. 15.
14. Ermuratski V. Ideologia mișcării socialiste premarxiste în Moldova, în Din istoria gândirii social-politice și filosofice în Moldova. Chișinău: Știința, 1970.

Lidia TROIANOWSKI,
doctor în filosofie

ALEXANDRU BABII – CERCETĂTOR AL GÂNDIRII FILOSOFICE DIN MOLDOVA

Alexandru Babii s-a născut la 21 noiembrie 1926 (după unele date - 1 ianuarie 1927) la Hotin. Și-a făcut studiile la liceul teoretic pentru băieți din orașul natal. În anul 1944 este recrutat în armată și participă la luptele pentru eliberarea Europei de Est de sub ocupația fascistă. După terminarea celui de al Doilea Război Mondial revine la baștină și se înscrie la Facultatea de Istorie a Universității din Cernăuți, pe care a absolvit-o în 1953. Paralel cu studiile la Universitate a activat în calitate de învățător în școală. În mai 1956, Alexandru Babii este angajat în funcția de cercetător științific la Sectorul de istorie a gândirii filosofice și social-politice din Moldova al Institutului de Istorie al Filialei din Moldova a Academiei de Științe a URSS (din 1961 - Academia de Științe din Moldova). În această perioadă își face studiile în aspiratură. După absolvirea aspiranturii, în 1957, continuă să activeze în Institutul de Istorie. Din 1962 până în 1966 este secretar științific al acestui Institut, apoi este angajat în funcția de șef al Sectorului filosofie și ateism științific al Secției de Filosofie și Drept a AȘM.

În 1960, Alexandru Babii susține teza de candidat în științe, cu tema *Lupta dintre materialism și idealism în România în primul sfert al secolului al XX-lea*, iar în 1974 - teza de doctor, cu tema *Libera cugetare și ateismul în istoria Moldovei*. Din 1985 este profesor universitar. Între 1979-1985 îndeplinește funcțiile de director al Secției de Filosofie și Drept. Din 1985 până în 1991 este șef al Sectorului de istorie a filosofiei și estetică în aceeași Secție de Filosofie și Drept a AȘM. După înființarea Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al AȘM, profesorul Alexandru Babii ocupă funcția de cercetător științific principal în secția de istorie a filosofiei și estetică. În anul 1996 pleacă, împreună cu familia, din Moldova, se stabilește inițial în Nijni Novgorod, în calitate de profesor la Universitate. Peste câțiva ani se transferă cu traiul la Moscova, unde activează în funcția de profesor de limba latină la Universitatea Militară din Moscova. Stabilindu-se la Moscova, Alexandru Babii n-a întrerupt relațiile cu Institutul. Pe parcursul ultimilor cincisprezece ani din viață a fost membru al Colegiului de redacție al *Revistei de Filosofie, Sociologie și Drept*, pe paginile căreia a publicat diferite studii și cercetări consacrate istoriei filosofiei românești și universale. La 1 iunie 2007, distinsul savant, doctorul habilitat în filosofie, profesorul universitar Alexandru Babii, în urma unui tragic accident rutier, a încetat din viață la Moscova, la vârsta de 80 de ani.

Cea mai mare parte din activitatea științifică Alexandru Babii și-a consacrat-o organizării cercetărilor academice în domeniul istoriei gândirii filosofice din Moldova. Sub îndrumarea sa au fost elaborate numeroase studii de amploare, monografiile, culegeri de articole, s-au susținut teze de doctor și doctor habilitat. Savantul Alexandru Babii este autorul a câteva sute de lucrări științifice. Manifestând principialitate științifică și curaj civic, el a abordat teme trecute sub tăcere ori interpretate tendențios în istoriografia sovietică. Unele dintre lucrările sale și dintre cele pregătite sub conducerea lui n-au văzut nici până astăzi lumina tiparului.

Alexandru Babii a efectuat cercetări în cele mai diverse domenii ale istoriei gândirii filosofice românești, esteticii, istoriei și teoriei religiei etc. În teza de candidat în științe – *Lupta dintre materialism și idealism în România în primul sfert al secolului al XX-lea* (1960) – printre primii în istoriografia din Moldova, dar și din România, cercetează perioada de afirmare a filosofiei românești la început de secol al XX-lea, urmărește coliziile dintre școlile filosofice de orientare materialistă, reprezentate de C.Dobrogeanu-Gherea, Ioan Nădejde ș. a., și tradiția maioresciană promovată de C.Rădulescu-Motru, Ioan Petrovici ș.a.[1]. Prezintă și astăzi interes o altă lucrare a lui Alexandru Babii, elaborată la sfârșitul anilor șaptezeci – *Formarea intelectualității moldovenești în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea*.(1971). Este un studiu sociodemografic al răspândirii învățământului printre populația basarabeană sub dominația țaristă. Autorul prezintă o statistică a numărului de elevi autohtoni în diferite instituții de învățământ mediu din Basarabia, ajungând la concluzia că în urma creșterii numărului de elevi moldoveni se schimbă și componența națională a intelectualității din ținut [2, 16]. Instituțiile superioare de învățământ lipseau în Basarabia țaristă și prin urmare tineretul dornic de a studia urmează cursurile universităților din alte centre ale Imperiului Rus – Sankt-Petersburg, Moscova, Kiev, Novorossiisk. Alexandru Babii constată, în urma cercetărilor, că peste patru sute de studenți moldoveni și-au făcut studiile în această perioadă în instituțiile superioare de învățământ din Rusia. Mulți dintre ei au contribuit la dezvoltarea culturii, învățământului și științei atât în Basarabia, cât și în alte regiuni ale imperiului, unii dintre ei devenind personalități de talie europeană. Această perioadă este abordată de Alexandru Babii și în altă monografie - *Concepțiile filosofice ale naturaliștilor din Moldova la începutul secolului al XX-lea* (1979), elaborată în colaborare cu L. Mocreac. La începutul secolului al XX-lea, în Basarabia au activat mai mulți savanți naturaliști care au pus bazele cercetării în diferite domenii ale științei – fizică, astronomie, biologie, psihiatrie, psihologie etc. Printre cei mai importanți sunt Alexei Bârlădean, Isaak Krasilișcîk, Anatolie Koțovski, Pavel Rogovski, Petru Tutășkin, Ivan Șeptelici-Herțescu și alții. Una dintre problemele centrale în lucrările savanților naturaliști din

Basarabia, menționează Alexandru Babii, consta în atitudinea față de noile descoperiri în știința de la începutul secolului al XX-lea, descoperiri care au provocat o revoluție științifică, urmată de trecerea de la știința clasică la știința neclasică, trecerea la o nouă metodologie ce se caracteriza prin refuzul ontologizării rectilinii și prin înțelegerea veridicității relative a imaginii lumii, elaborată la o etapă concretă a dezvoltării științelor naturii. Autorul demonstrează că naturaliștii basarabeni abordează atât problemele teoretice generale ale cunoașterii, cât și problemele filosofice concrete, apărute în urma dezvoltării fizicii relativiste, astronomiei și biologiei [3]. Alexandru Babii este preocupat de istoria religiei, a liberei cugetări și ateismului în Moldova. Acestor probleme este consacrată teza de doctorat *Libera cugetare, anticlericalismul și ateismul în istoria Moldovei* (1974), monografia *Ortodoxia în Moldova: istorie și contemporaneitate* (1988) ș. a. Deși scrise în spiritul timpului, de pe pozițiile ateismului militant, cum erau cerințele ideologiei oficiale, și aceste lucrări evidențiază în prim-plan problematica istorico-filosofică și social-politică, spiritul de cercetător minuțios al faptelor bazate pe texte publicate și documente de arhivă. Multe dintre informațiile conținute în aceste lucrări au fost pentru prima dată incluse în circuitul științific de către Alexandru Babii.

Istoria gândirii filosofice în Moldova constituie tema predilectă a intereselor științifice ale profesorului Alexandru Babii. În lucrările sale științifice autorul fundamentează ideea conform căreia gândirea filosofică, sociologic-politică și estetică din Moldova s-a dezvoltat în albia gândirii filosofice europene, păstrându-și însușirile specifice. Monografia sa *Dimitrie Cantemir*, apărută în 1984 la Moscova, în prestigioasa colecție „Gânditori din trecut”, este actuală și în prezent. Pentru prima dată cititorul rus face cunoștință cu personalitatea complexă a principelui moldovean, pe prim-plan aflându-se concepțiile sale filosofice, problematica ontologică, teoria cunoașterii, filosofia istoriei, vederile estetice. Sincretismul concepțiilor filosofice și social-politice ale lui Dimitrie Cantemir, constată autorul, s-a manifestat sub două aspecte: în primul rând, printr-o sinteză a ideilor de sorginte religioasă cu ideile renaștentiste și iluministe; în al doilea rând, acesta reflectă faptul că în gândirea filosofică românească are loc delimitarea ideilor filosofice de cele ale științelor naturii și societății [4, 131-132].

Un alt gânditor din secolul al XVIII-lea care a atras atenția cercetătorului Alexandru Babii este Amfilohie Hotiniul. Episcop al Hotinului, Amfilohie întreprinde, între 1775-1776, o călătorie în Italia, de unde aduce diverse manuale pe care le traduce în limba română și le adaptează. Trei manuale au fost tipărite la Iași. În 1796 scrie *Amfilohie. Gramatica de la învățătura fizicii*, lucrare rămasă în manuscris. Prin eforturile lui Alexandru Babii, în 1990, această lucrare este editată la Chișinău. În anul următor apare și o monografie a lui Alexandru Babii consacrată analizei concepțiilor filosofice ale lui Amfilohie Hotiniul.

Autorul demonstrează că lucrarea *Gramatica de la învățătura fizicii* constituie o enciclopedie a științelor secolului al XVIII-lea, care conține: „*învățăturile pentru sfera cerească*”, adică astronomia, date din geografie, geologie, mineralogie, climatologie, zoologie, chimie, fiziologia plantelor, anatomia omului etc. Filosofia lui Amfilohie Hotiniul se îmbină organic cu datele cercetării concrete a fenomenelor naturii [5]. Alexandru Babii valorifică opera unui alt gânditor mai puțin cercetat, cea a lui Nicolae Zubcu-Codreanu, revoluționar, fondator al primelor cercuri socialiste în România. Pe lângă monografia despre Nicolae Zubcu-Codreanu, apărută la editura „Cartea Moldovenească” în 1976, Alexandru Babii editează și o culegere de *Scrieri* ale gânditorului democrat, printre care se evidențiază eseul *Despre stat, proprietate privată și familie*, în care, după cum demonstrează Alexandru Babii, se observă influența lui J.Proudon, J.S.Mill, H.Spenser ș.a. [6,51].

Prin eforturile sale, Alexandru Babii a contribuit la scoaterea din anonim a unor figuri interzise ori a căror creație era interpretată în mod voit tendențios. Lucrările lui se situează printre primele în care se reflectă în mod obiectiv activitatea și concepțiile filosofice ale unor personalități marcante ale culturii noastre, cum ar fi Alexandru Hâjdeu, Alexandru Sturdza, Vasile Lașcu, Alexei Mateevici, Constantin Stere.

La sfârșitul anilor '70 - începutul anilor '80, eforturile comunității filosofice din republică s-au concentrat asupra elaborării unei lucrări de sinteză privind istoria gândirii filosofice și social politice din Moldova. Ședințele Colegiului de redacție al volumului se transformau în adevărate bătălii ideologice. Adepții tratării vulgar sociologice și partinice a istoriei gândirii filosofice și social politice se împotriveau vehement introducerii în volum a oricărei figuri „compromise”, în viziunea lor, prin aderarea la lupta de eliberare națională sau prin „simpatie” pentru idealism și religie. Alexandru Babii a insistat mereu pentru o apreciere obiectivă a contribuției în dezvoltarea gândirii filosofice din Moldova a lui Alexandru Sturdza, Vasile Lașcu ș. a. Timp de aproape două decenii au durat dezbateri în jurul moștenirii literare și filosofice a lui Vasile Lașcu, Alexandru Sturdza și alți intelectuali care nu se înscriau în cadrul ideologic promovat de autoritățile comuniste.

În anul 1987, la Academia de Științe a Moldovei a avut loc o amplă discuție științifică cu participarea specialiștilor în filosofie, istorie, știința literară etc. consacrată unor probleme apărute în legătură cu cercetarea operei și activității social-politice a lui Vasile Lașcu. Participanții au expus opinii diferite, uneori diametral opuse, dar concluzia generală a fost că Vasile Lașcu reprezintă o figură proeminentă în cultura și gândirea filosofică din Basarabia de la sfârșitul sec. al XIX-lea-începutul sec. al XX-lea [7]. În pofida acestui fapt și a altor eforturi îndreptate spre respectarea principiului obiectivității în cercetarea științifică, lucrarea respectivă așa și nu a văzut lumina tiparului, iar capitolele pregătite de Alexandru Babii au rămas și astăzi în manuscris.

Cu scurgerea timpului, cercetările efectuate de Alexandru Babii s-au extins prin valorificarea de noi nume ale gânditorilor din prima jumătate a secolului al XX-lea. Deschiderile apărute în cercetare odată cu destrămarea imperiului sovietic și dobândirea independenței Republicii Moldova au permis lărgirea problematicii de cercetare, apelarea la moștenirea filosofică românească interzisă sub regimul sovietic. Sub conducerea și îngrijirea lui Alexandru Babii apare, în 1997, culegerea de articole *Filosofia lui Constantin Stere în contextul culturii românești*. Lucrarea este o publicație de pionierat nu numai pentru Republica Moldova, dar și pentru România, unde această figură remarcabilă a culturii românești și în ziua de azi este foarte puțin cunoscută. Cercetând minuțios publicațiile lui Constantin Stere în revista *Viața românească*, Alexandru Babii stabilește procesul de evoluție a gânditorului basarabean de la narodnicism la poporanism [8,3-18].

Încadrarea tinerilor cercetători în procesul de cercetare istorico-filosofică sub conducerea lui Alexandru Babii a condus la conturarea unei școli științifice, care a continuat să persevereze și să reziste intemperțiilor, făcându-și manifestă prezența în viața comunității științifice din Republica Moldova. Prin eforturile susținute și coordonate în prezent de membrii Sectorului de Filosofie, această școală științifică, întemeiată de doctorul habilitat în filosofie, profesorul universitar Alexandru Babii, își are expresia în diversitatea cercetărilor istorico-filosofice efectuate de diferite generații de cercetători.

Bibliografie:

1. Бабий А.И. Борьба между материализмом и идеализмом в Румынии в первой четверти XX века. Автореферат диссертации кандидата философских наук. М., 1960.
2. Бабий А.И. Формирование молдавской интеллигенции во второй половине XIX - начале XX в. Кишинев: Издательство «Штиинца», 1971.
3. Бабий А.И., Мокряк Л.Ф. Философские воззрения естествоиспытателей Молдавии начала XX века. Кишинев: Издательство «Штиинца», 1979.
4. Бабий А.И. Дмитрий Кантемир. Москва, «Мысль», 1984.
5. Babii Alexandru. Amfilohie Hotiniul. Chișinău: Editura "Cartea Moldovenească", 1991.
6. Babii Alexandru. N.P.Zubcu-Codreanu. Chișinău: Editura "Cartea Moldovenească", 1976.
7. Известия Академии Наук МССР. Общественные науки, 1988, № 1, p.79-81.
8. *Filosofia lui Constantin Stere în contextul culturii românești*. Chișinău: Editura "Intexțiința-Print", 1997.

Gheorghe BOBÂNĂ,
doctor habilitat în filosofie,
IEȘP al AȘM

ALEXANDRU ZAVTUR – FONDATORUL ȘCOLII POLITOLOGICE NAȚIONALE

Alexandru Zavtur (1929-2008), membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, doctor habilitat în filosofie, profesor universitar, a fost cunoscut ca specialist în politologie și în filosofia socială. El a fost înalt apreciat ca un eminent cadru didactic și bun organizator al procesului de învățămînt universitar.

Alexandru Zavtur s-a născut la 9 mai 1929 în satul Corjova, azi raionul Dubăsari. După absolvirea Facultății de Istorie a Institutului Pedagogic „I. Creangă” din Chișinău (1951), urmează doctorantura (1951-1954) și postdoctorantura (1971-1973) la Institutul de Filozofie al AȘ a URSS. Se încadrează în munca de cercetare și activitate didactică în calitate de lector superior, conferențiar și șef de catedră la Institutul Pedagogic „I. Creangă” din Chișinău (1954-1960), conferențiar și șef de catedră la Universitatea de Stat din Moldova (1960-1973), director al Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PCM (1973-1975), șef de secție la CC al PCM (1975-1977), cercetător științific superior al Secției de Filosofie și Drept a AȘM (1977-1978), șef de catedră la Universitatea de Stat din Moldova (1978-1990), director al Institutului de Cercetări Social-Politice de pe lângă CC al PCM (1990-1991), cercetător științific principal, șef de sector (1992-1996), cercetător științific coordonator la Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept al AȘM (2002-2008). Concomitent activează în calitate de profesor la Catedra de Politologie a Universității de Stat din Moldova, pe care a fondat-o în anul 1990. A exercitat funcția de președinte al Societății de Propagare a Cunoștințelor „Știința” (1976-1991) și de consultant principal în aparatul Președintelui Republicii Moldova (1997-1999).

Alexandru Zavtur a fost și rămîne om de știință de prestigiu în țară și peste hotare, specialist de anvergură și înaltă competență profesională în domeniu. S-a deosebit printr-o mare capacitate de cuprindere a problematichilor examinate. Paleta de preocupări științifice a lui a fost dintre cele mai largi. El a efectuat cercetări în cele mai diverse domenii ale politologiei și filosofiei sociale, abordînd probleme științifice ce țin de structura socială și stratificarea socială; statul și societatea civilă; politica socială și dezvoltarea umană durabilă; tranziția democratică și conflictele sociale; puterea politică și elitele politice; doctrine politice și ideologii politice; cultura politică și comportamentul politic etc. Este autorul a peste 400 de lucrări, între care peste 30 de cărți, broșuri și manuale: *Социальная структура Молдавии*.

Становление социально-политического единства (1977); *Probleme sociale în Republica Moldova în analiza politică anglofonă* (1992-1993); *Puterea politică în conflictul social (Studiu istorico-politic)* (1999, în colab.); *Puterea politică (Aspecte istorico-politice)* (1999, în colab.); *Elita politică și societatea* (2000, în colab.); *Politologie. Material didactic* (2000, în colab.); *Studiu în știința politică* (2001, în colab.) etc. Fiind autor al unui număr mare de cărți, studii, articole științifice, el era mereu în căutarea celor mai actuale probleme pe care practica social-politică le impunea pe prim-plan.

Alexandru Zavtur s-a manifestat nu numai ca un cercetător prodigios, dar și ca un bun organizator al procesului didactic și științific. La insistența lui științele politice, inclusiv și politologia, își fac apariția în auditoriile studentești și în instituțiile de cercetare. Astfel, politologia este recunoscută ca disciplină de studiu la Universitatea de Stat din Moldova (Catedra de Politologie, în frunte cu Alexandru Zavtur, este deschisă în 1990). În 1991, sub redacția Domniei Sale, se editează primul manual *Prelegeri la cursul universitar de politologie* în limbile română și rusă (manual solicitat în acea perioadă și în alte țări din cadrul CSI).

Cu ajutorul membrului corespondent Alexandru Zavtur, al academicianului Gheorghe Rusnac și al academicianului Alexandru Roșca dezvoltarea științei politice moldovenești este canalizată pe următoarele direcții: predarea cursurilor politologice normative și opționale și în alte școli de învățământ superior (de la începutul anilor '90 ai sec. XX politologia se predă în majoritatea universităților din Moldova); pregătirea cadrelor (specialiști în domeniul științelor politice, relațiilor internaționale și administrării publice au început să fie pregătiți într-un șir de instituții de învățământ superior din țară); cercetări științifice (în perioada dezvoltării independente în Moldova s-au creat două centre științifice naționale în domeniul cercetării științei politice: Universitatea de Stat din Moldova și Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei. Aici investigațiile au început să se efectueze pe tot spectrul politologic, canalizate spre cercetarea problematicii moldovenești, adaptarea modelelor din Occident la condițiile noastre, iar cel mai multilateral se cercetează problemele de tranziție democratică, sistemul electoral, sistemul democratic pluripartidist, societatea civilă, mass-media ș.a.); editarea revistelor științifice de profil (în domeniul științelor politice se atestă: *Revista de filozofie, sociologie și științe politice*, editată de Academia de Științe a Moldovei; revista *Moldoscopie (Probleme de analiză politică)*, editată de USM; revista *Administrare publică*, editată de Academia de Administrare Publică de pe lângă Președintele Republicii Moldova.

Fiind un bun organizator al științei, Alexandru Zavtur era destul de dinamic, receptiv, activ și insistent, cu o deosebită activitate de muncă. Era un excelent orator, cu un limbaj bine cultivat. Se distingea printr-o înaltă ținută

intelectuală. În plus, poseda unele calități personale care îl individualizau: tolerant, răbdător, calm, cumpătat, chiar și în vremuri de frământări, vremuri controversate...

Alexandru Zavtur a adus o contribuție valoroasă la pregătirea cadrelor de înaltă calificare pentru economia și cultura republicii noastre. El a dăscălit un șir de generații de specialiști. Sub conducerea Domniei Sale au fost pregătiți 22 de doctori și doctori habilitați în științe filosofice și politice.

Pornind de la particular, prin prisma biografică a membrului corespondent al AȘM A. Zavtur, poate fu urmărită evoluția dinamică a științelor politice în țara noastră pe parcursul ultimelor două decenii. Or, în temeiul celor expuse, ne convingem că anume timpul ce s-a scurs de la proclamarea independenței Republicii Moldova constituie un jalon important în apariția și afirmarea științelor politice: s-au produs schimbări fundamentale în procesul de învățămînt politologic, s-a inițiat pregătirea cadrelor de înaltă calificare în domeniul științelor politice, au fost editate o serie de manuale originale pentru studenții politologi, s-a consolidat potențialul pedagogico-științific, a crescut considerabil numărul studenților și doctoranzilor, s-a atestat o colaborare științifică internațională de cercetare ș.a. Promotorul și îndrumătorul acestor mutații pozitive a fost și Alexandru Zavtur. Cu ajutorul colegilor săi, el personal a reușit să traseze propria sa cale de predare, de instruire și de educare a viitorilor specialiști în domeniul științelor politice, caar corespunde tuturor exigențelor naționale și internaționale.

Activitatea sa didactică, de cercetare, organizatorică și publică a fost înalt apreciată – în anul 1976 a fost ales membru corespondent al AȘM, a fost distins cu Ordinul „Gloria Muncii” și cu două medalii („Pentru merite în muncă” și „Pentru vitejie în muncă”).

Prin eforturile susținute și coordonate în prezent de membrii Secției de Științe Politice a Academiei de Științe a Moldovei și de membrii catedrelor de politologie din instituțiile de învățămînt superior din țară, școală științifică politologică întemeiată de profesorul universitar Alexandru Zavtur își are expresia în diversitatea cercetărilor politologice și filosofice efectuate de diferite generații de cercetători politologi.

*Pantelimon VARZARI,
doctor în filosofie,
IIEȘP al AȘM*